

sp

sociální práce sociálna práca

nabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou

Věznice Mírov, ©Vězeňská služba ČR

Sociální práce s pachateli trestných činů

2

2012

ročník 12

vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci
ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě

*Co dělám,
dělám ráda...*

jaro 2013

Jsem sociální pracovnice.

Editorial	2
Úvodní slovo redakce	2
O čem se mluví	
Anketa	3
Lenka Ouředníčková: Zaměstnání jako významný faktor úspěšné resocializace	7
O věznicích a výchově odsouzených v Česku	9
Anjel věznic: Elisabeth Fry	11
Penitenciární sociální práce před propuštěním odsouzeného na svobodu	13
Sociální pracovník ve vězeňství nesmí ztratit víru v člověka	18
Jeden den probačního úředníka	22
Inspirace pro praxi	
Péče a poradenství pro propuštěné vězně na příkladu z Nizozemí	24
Špecifika supervízie pomáhajících profesionálů pracujících s lidmi po výkonu trestu	26
Role sociálního pracovníka a duchovního ve věznicích	29
Penitenciární a postpenitenciární starostlivost v kontexte neziskového mimovládneho sektora na Slovensku	31
Za branou: Co čeká člověka, který po odpykání trestu právě opouští vězení?	33
Sdružení pro probaci a mediaci v justici	35
Probační a mediální služba	37
Mezinárodní vězeňské společenství	39
Motivační trénink vězněného před jeho prepustením na slobodu	41
Sociální pracovník při práci s trestanými miluje vinných a pozná svoju mieru	45
Fakta, legislativa, dokumenty	
Plní výkon trestu odnětí svobody již „pouze“ funkci ochrany společnosti?	50
Sociální kuratelka dětí a plnoletých v právní úpravě sociálněprávní ochrany dětí a sociální kuratelky	54
Akademické state	
Igor Hendrych: Možný přínos teorií sociální práce pro klienty po výkonu trestu odnětí svobody	59
Martin Lulei: Paradigma rizikových faktorů v praxi sociální práce v trestné justici – praktické implikácie	70
Libor Musil, Renáta Talašová: Sebevýzkum jako nástroj řešení problémů práce s klientem	75
Monika Punová: Resilience v sociální práci s rizikovou mládeží	90
Anna Jílková: Podporování resilience rodin prostřednictvím projektu Asistent do rodiny	104
Leoš Zatloukal: Význam a využití vize v praxi manažerů sociálních služeb	115
Věra Holasová: Sociální práce jako nová tržní příležitost?	126
Recenze	
Probace a mediace. Možnosti řešení trestných činů	138
Kyberšikana. Pracovní materiály pro učitele a žáky i studenty	139
Sociologie zločinu. Proč lidé vraždí a jezdí načerno	141
Recenzia XIV. ročníka časopisu Človek a spoločnosť	142
Recenzia 11. ročníka časopisu Sociální práce / Sociálna práca	144
Zprávy, akce, oznámení	
Studijní opory zefektivňují vzdělávání sociálních pracovníků	146
Z konferencí	147
Krátké zprávy	151
Pozvánky	154
Napsali jste nám	
Kriminalita a násilí na trase pouliční prostituce	156
Romský mentoring	159
Esej a její místo ve vysokoškolském vzdělávání studentů a studentek sociální práce	162
Slovo editora závěrem	165
Kontakty	166
Tiráž	168
Naše poslání a cíle	169
Zaměření příštího čísla	170

Editorial

Milí čitatelia,

páchatelia trestných činov nie sú veľmi atraktívna klientská skupina, s ktorou by sa masívne odborne pracovalo a výsledky práce by sa intenzívne publikovali. Vzhľadom na ťažkú sociálnu symptomatológiu sú práve títo klienti veľkou výzvou pre odborných pracovníkov.

Číslo, ktoré vám prinášame, sa venuje tejto téme z niekoľkých uhlov pohľadu. Môžeme sa v ňom dočítať o tom, ako odborná verejnosť vníma funkčnosť trestu odňatím slobody, ale tiež o tom, aké miesto vo väzenských systémoch zaujíma sociálna práca. Vedecko-výskumní pracovníci vedeckých ústavov, vysokoškolskí pedagógovia, ale aj mnohí odborní pracovníci verejných a neziskových organizácií, ako aj pracovníci ministerstva práce, teda tvorcovia príslušnej legislatívy – títo všetci sa pokúsia vytvoriť obraz o tom, ako to v česko-slovenskom priestore práce s väzňami aktuálne vyzerá.

Dočítame sa o „Anjelovi väznice“ – Elisabeth Fry, ktorá spustila históriu pôsobenia sociálnych pracovníkov vo väzniciach. Na ňu nadviažeme ukážkou súčasnej práce v jednej konkrétnej väznici, venujeme

sa zamestnávaniu bývalých väzňov ako významnému resocializačnému faktoru, ako aj penitenciárnej starostlivosti pred prepustením odsúdeného na slobodu. V čísle zverejňujeme rozhovory a profile ľudí, ktorí tvorili a realizovali zaujímavé programy, nájdeme tu aj špecifické témy, akými sú napríklad: práca probačného pracovníka, supervízia odborných pracovníkov pracujúcich s rodinami väznených, popíšeme metódu motivačného tréningu väznených tesne pred ich prepustením.

Akademické state v čísle sa zaoberajú využitím jednotlivých teórií pri aplikácii sociálnej práce s väzňami, paradigmami rizikových faktorov v praxi sociálnej práce a v trestnej justícii. Nájdeme tu však aj texty o sebavýskume ako o nástroji riešenia problémov práce s klientom, o rôznych aspektoch resiliencie rizikovej mládeže a rodín. Ako zvyčajne, aj v tomto čísle nájdeme niekoľko zaujímavých recenzií kníh a časopisov, pozvánky na konferencie a iné odborné akcie, krátke správy o tom, čo sa deje v oblasti sociálnej práce v súčasnosti.

Veríme, že vás obsahom aj úrovňou napísaných odborných textov zaujmeme natoľko, že niektorí z vás prijmú túto veľkú odbornú výzvu a začnú v tejto oblasti pôsobiť.

*Eva Mydlíková,
editorka čísla*

Úvodní slovo redakce

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

v minulém čísle jsem Vás informoval o plánovaném spuštění zrekonstruovaných webových stránek www.socialniprace.cz. Pečlivě připravovaná akce se podařila a nové webové stránky mohou sloužit všem pracujícím, studujícím, vzdělávajícím a bádajícím lidem v různorodých oblastech sociální práce.

Smyslem změny námi spravovaného virtuálního prostoru bylo vytvoření komunikační platformy sociálních pracovníků a pracovníků (a dalších pomáhajících odborníků, kterým není sociální práce jako obor lhostejná), jejíž pomocí bychom mohli sociální práci v ČR a SR společně rozvíjet. Nové webové stránky jsou ve své podstatě nástrojem vzájemnosti a sdílení lidí v sociální práci a z tohoto důvodu vyžadují pravidelné plnění různými důležitými sděleními.

Pro vložení informací jsou některé sekce volně přístupné, jiné disponují vzdáleným přístupem na heslo a další mohou spravovat jen pracovníci redakce. Pokud budete mít zájem podílet se s ostatními lidmi v oboru o to důležité v sociální práci, navštivte profesní web sociálních pracovníků a pracovníků a plňte...

Pro nadcházející čas léta a dovolených jsme aktuální číslo časopisu připravili v úctyhodném rozsahu sto sedmdesáti stran, a tak Vám přeji mnoho inspirujících podnětů při četbě a hezké léto.

*Roman Baláž,
šéfredaktor*

Anketa

1. Jak vnímáte funkčnost trestu odnětí svobody?
2. Jaký význam má sociální práce v českém a slovenském vězeňství?
3. Jak příchod demokracie ovlivnil způsoby práce s pachateli trestných činů?

Eva Biedermanová, výzkumná pracovnice Institutu pro kriminologii a sociální prevenci v Praze, 42 let.

1. Základní smyslem trestu je bezpochyby ochrana společnosti před kriminalitou. Trest by měl v sobě spojovat jak prvek trestní represe, tak prvek prevence. Jak však fungují tresty ve skutečnosti? Pokud se podíváme na nepodmíněný výkon trestu odnětí svobody z čistě pragmatického úhlu pohledu, má za cíl zejména izolovat pachatele trestného činu od společnosti, což je důležité v případě pachatelů zvláště závažných zločinů.

Ve věznicích je vykonávána terciární prevence – důležité jsou zejména programy zacházení probíhající ve věznicích. Programy, jež jsou zaměřeny na specifickou trestnou činnost odsouzených (drogy, násilná trestná činnost), vykazují dlouhodobě velmi dobré výsledky.

Nedělejme si však iluze, že by hrozící trest, ať již jakýkoli, odradil případné pachatele od páčání trestné činnosti. Kde nefunguje primární a potažmo sekundární prevence kriminality, terciární prevence ji dožene stěží.

2. Význam sociální práce má stejnou hodnotu v Česku, na Slovensku i ve všech ostatních zemích (v České republice problematiku poskytování sociální péče a podmínky jejího poskytování fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci upravuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).

Nejen poté, co opouštějí brány vězení, se obracejí odsouzení na sociální pracovníky, kteří jim pomáhají zprostředkovat první kontakt s realitou, při vyřizování chybějících osobních dokladů, hledání ubytování a zaměstnání. Přímo ve věznicích se odsouzení setkávají s prací sociálních pracovníků ve funkcích vychovatelů či jako speciálních pedagogů zejména při realizaci programů zacházení jak při běžných, tak i při speciálních výchovných aktivitách ve specializovaných odděleních věznic, a to po celou dobu výkonu trestu a zejména ve výstupních odděleních věznic, kde jsou odsouzení připravováni na propuštění.

Musím se zmínit i o některých občanských sdruženích, která se také angažují na poli sociální práce a s vybranými věznicemi spolupracují.

3. Do roku 1989 bylo na práci s pachateli trestných činů nahlíženo spíše ideologicky s důrazem na masovost (kvantitu) prováděné resocializace než na kvalitu (důraz na individualitu odsouzeného). S příchodem demokracie se snaží Vězeňská služba ČR poskytovat takové programy zacházení pro odsouzené, které jsou úzce zaměřené jak na osobnost odsouzeného, tak i na jeho trestnou činnost, s cílem poskytnout mu návod, jak snížit jeho nebezpečnost pro společnost nebo snížit na minimum možnost recidivy – viz standardizované programy zacházení (např. Program 3Z – Zastav se, Zamysli se a Změň se určený recidivistům – převážně majetkové trestné činnosti, GREPP psychologický program zaměřený na práci s vinou pro odsouzené za násilí na dětech a na něj navazující program GREPP 2, Program TP 21 Junior pro mladistvé odsouzené, program pro doživotně odsouzené, pro pachatele dopravních nehod aj.). Efektivita poskytovaných programů zacházení je však různá.

Vězeňská služba se snaží využívat zkušenosti zahraničních kolegů a vyvarovat se tak případných chyb. Ne všechny zkušenosti ze zahraničí jsou

však zcela přenosné a např. při vzniku nových programů zacházení je nutno přihlídnout k českému specifiku.

Pokud se týká pracovních aktivit prováděných v rámci „předrevoluční“ resocializace vězňů (pokud opomineme známé a hojně diskutované excesy), tehdejší zaměstnanost činila téměř 100 %. Dnes se situace v oblasti zaměstnávání vězňů podstatně změnila, a přestože Vězeňská služba usiluje o co nejvyšší zaměstnanost, dosahuje cca 60 % (uvedeno včetně krátkodobých brigád, zkrácených pracovních úvazků, studia, účasti na programech zacházení).

Slávka Karkošková, ředitelka občianskeho združenia ASCEND, zameraného na problematiku sexuálneho zneužívania, 33 rokov.

1. Funkčnost trestu odňatia slobody v našom systéme je otázna. Tento druh trestu sa udeľuje aj za menej závažné trestné činy (krádeže, podvody, trestné činy z nedbanlivosti a podobne), kde by bolo omnoho vhodnejšie uplatniť alternatívne tresty, najmä trest povinnej práce. Z ekonomického hľadiska je umiestnenie takéhoto zločinka do väzenia pre štát čistou stratou. Aj keď majú väzni povinnosť pracovať, finančné náklady, ktoré štát vynakladá na jedného väzňa, ďaleko presahujú to, čo väzeň na seba „vyrobí“. Pri využívaní trestu povinnej práce by štát ušetril na tom, že stravu, ubytovanie i ošatenie by si musel zabezpečovať sám odsúdený. Zároveň by vykonával prácu, ktorú nikto nechce robiť (napr. čistenie životného prostredia) a prežíval by to ako skutočný trest a zahanbenie – malo by to teda aj výrazný výchovný charakter. Alternatívne tresty sa však využívajú vo veľmi malej miere, pretože nemáme doriešený systém dohľadu nad ich plnením.

Trest odňatia slobody pri menej závažných trestných činoch si odsúdení odpykávajú vo väzení

najľahšieho stupňa, kde majú také životné podmienky, aké by bežný občan kludne prirovnal k pionierskemu táboru. Po práci majú totiž väzni možnosť športového a kultúrneho využitia, možnosť navštevovať rôzne záujmové krúžky, zúčastňovať sa besied a podobne. Teda všetko voľnočasové aktivity, slúžiace na kultiváciu osobnosti – avšak zároveň aktivity, na ktoré priemerný občan, ktorý pracuje a stará sa o domácnosť, nemá zväčša ani čas, ani peniaze. Väzňom toto plnohodnotné využívanie voľného času financuje štát z peňazí daňových poplatníkov. Mnohí odsúdení majú v takejto väznici väčší komfort a životný štandard, než mali pred nástupom na výkon trestu odňatia slobody – preto daný trest ani nevnímajú ako trest, ale skôr ako odmenu za schopnosť „vybabrať so systémom“.

Pri závažnejších trestných činoch (násilných či mravnostných) je trest odňatia slobody z pohľadu obetí vnímaný s istou dávkou sklamaní, a treba dodať, že nepochybne oprávnenou. Otázkou totižto je, čo takýto trest rieši. Čo sa zmení v živote obetí, ak si páchateľ bude odpykávať trest vo väzení? Odstane sa to, čo sa stalo? Napraví sa spôsobená škoda – odčiní sa materiálna, psychická či sociálna ujma? Trest odňatia slobody má iste svoj význam, ale spôsob jeho realizácie v našich podmienkach nie je celkom vyhovujúci. V našich väzniciach chýbajú programy restoratívnej spravodlivosti, ktoré by odsúdených viedli k plnému uvedomeniu si dôsledkov ich konania na život obetí (poškodených) a k prevzatíu zodpovednosti za tento stav, vrátane takých spôsobov zadostučenia, ktoré by boli pre poškodených zmysluplné a pre spoločnosť užitočné.

2. Sociálny pracovník pracujúci vo väznici sa stará najmä o sociálne zázemie odsúdených, zisťuje a snaží sa zlepšiť kvalitu vzťahov medzi odsúdenými a ich príbuznými. V prípade, že sa príbuzní od odsúdeného odvrátili a hrozí, že sa nebude mať kam vrátiť, sociálny pracovník kontaktuje organizácie, ktoré by daného jedinca mohli po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody prichýliť. – Sociálna práca v slovenskom väzenstve potrebuje z môjho pohľadu rozšírenie záberu aj o restoratívne programy, ktoré sú obzvlášť potrebné v tých prípadoch, kde sú obeť a páchateľ trestného činu v príbuzeneckom vzťahu a z rôznych dôvodov nehodlajú tento vzťah prerušiť; napr. pri domácom násilí ak partneri hodlajú žiť aj naďalej spolu, musíme do nášho systému sociálnej práce vo väzenstve implementovať programy restoratívnej

spravedlivosti špecificky zamerané na tento druh problematiky.

3. Tzv. humanizácia väzenstva, ktorú demokracia priniesla, je kontroverznou témou. Zdá sa, že väzni majú väčšie práva než tí, čo sa o väzňov starajú alebo než iní bezúhonní občania (napr. väzeň môže na rozdiel od pracovníka väznice fajčiť vo vyhradených priestoroch, kedy sa mu zachce). Väzeň sa môže na čokoľvek sťažovať (napr. aj na to, že dostal v nedeľu suchú stravu) a jeho sťažnostiam sa (zvlášť v médiách, ktoré ovplyvňujú verejnú mienku) venuje nadmerná pozornosť. Väzni majú dnes oveľa väčší komfort a voľnejší režim než kedysi.

Osobne mi táto situácia pripomína podobnú slepú uličku, ako je tá, do akej sme sa dostali, keď sme v demokratickom svete začali hovoriť o právach detí. Tie práva samé o sebe nie sú ničím zlým, ale kdesi sa čosi zvrhlo – pretože dnes deti nerespektujú autoritu a postoj úcty voči druhým vystriedalo sebeckto. Ľudské práva môžu byť veľmi ľahko mylne interpretované a uplatňované. Mali by sme pamätať na to, že ak sú ľudské práva univerzálne (teda prináležia každému človeku bez výnimky), ich uplatňovaním by nemala byť určitá skupina ľudí zvýhodňovaná a iná skupina znevýhodňovaná. S ľudskými právami by sa teda aj vo väzení malo narábať tak, aby sa v rukách väzňov nestali nástrojom na zdokonaľovanie ich sebeckta a bezohľadnosti.

foto: M. Tějkal

Jakub Chudomel, Vězeňské a terénní programy o. s. Romodrom, 45 let.

1. Trestu odnětí svobody rozumím jako právnímu následku určitého chování, jako signálu společnosti o nepřijatelných činech. Dále jako fyzické zábrany v pokračování trestné činnosti, nejde-li to jinak. Efekt odrazení od páchaní trestné činnosti je iluzí, stejně tak žádoucí výchova a resocializace.

Signál o „nepřijatelnosti“ určitého chování či konání jsme vyslali odsouzením (většinová společnost), příležitost změnit patologické či deviantní vzorce chování však z pohledu sociálního pracovníka a terapeuta promrháváme. Ptáte-li se na funkčnost, říkám, že v důsledku přinese výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody jedinci především řadu sekundárních negativních psychosociálních důsledků. Zpravidla se zvýší jeho osobní zadlužení, s rodinou se stýká především v rovině korespondenční a nepravidelně, vztahy ochabují a chladnou. Absencí pracovních příležitostí ve výkonu trestu neplní svou ekonomickou roli v rodině. Často ztratí pracovní návyky, má-li je před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody (VTOS). Je-li ve VTOS déle, je pravděpodobně postižen syndromem „ústavní péče“. Naprostá většina osob ve VTOS bude dříve či později propuštěna na svobodu. Funkčnost trestu odnětí svobody tomu neodpovídá. Vnímám ji na úrovni 25 %.

2. Všude, kde je cílová skupina, má tato práce smysl. Tedy i ve věznicích. Zde jsou často osoby, které jsou mimo VTOS pravidelnou a běžnou klientelou sociálních služeb. Podle mé zkušenosti je zde řada osob, které jsou ve VTOS v důsledku vlastní nedostatečné výbavy životními kompetencemi: nedostatek sociálních dovedností a znalostí, slabší intelekt, osobnostní vyhraněnost, nízké vzdělání. Kombinace celkem běžných lidských rysů ze sociální periferie. V řadě věznic terapeuti a vychovatelé (terapeutky a vychovatelky) dostali prostor a snaží se vymyslet takový obsah aktivit, aby odsouzení získali lepší náhled na vlastní chování a tak by vznikl základní předpoklad pro změnu. Kapacitou však tyto programy zdaleka nedosáhnou na většinu. Vždy se týkají spíše jedinců. Z věznic, které znám, nabízejí zajímavé programy například v Pardubicích. Výborně se nám spolupracuje s vinařickou věznicí, velmi dobře s oráčovskou. Známé jsou některé alternativní „umělecké“ počiny a intervence odsouzených ve spolupráci s umělci a galeriemi. Funkční spolupráci vnímáme i na úrovni Generálního ředitelství VS ČR.

Cílem naší sociální a terapeutické práce ve věznicích je především důraz na kontakt s rodinou, podpora komunikace vně rodiny, příprava na výstup z VTOS. Podle délky odsouzení se zabýváme přípravou na zaměstnání ve VTOS či v případě kratších trestů podporou při formulaci pozitivníhoho životního programu.

Bezprostředně je obrovský zájem o odborné poradenství v oblasti osobního zadlužení. Hezký formát realizují ve věznicích kolegové ze sdružení SPJ.

3. Příchod demokracie ovlivnil práci s pachateli trestných činů významně. Dochází k začleňování nových, demokratických procesů do našeho právního řádu a do penitenciární péče. Například institut služeb Probační a mediační služby či instituty alternativních trestů či rozrůstající se nabídka studijních učebních oborů ve věznicích.

Neustále však stoupá počet odsouzených osob, kapacita věznic je extrémně překročena. Ekonomická situace českého vězeňství se neliší od stavu ekonomiky jako celku – je tristní. Vězeňská služba je personálně poddimenzovaná, z ekonomických důvodů omezuje přístup odsouzených k základním potřebám – sprchování, možnost uvařit si čaj či kávu. Otázkou se v některých věznicích stává nedostatečná kapacita toalet – jejich nedosažitelnost pro každého odsouzeného, a ložnic.

Jednu změnu bych však vytkl: zrušení pracovní povinnosti prácechopných odsouzených a nedostatek pracovních příležitostí. Odsouzení tak přišli o základní resocializační nástroj. Přišli o výdělek, který může pomoci uhradit náklady VTOS, škodu z trestné činnosti, ekonomické potřeby rodiny, kapesné odsouzeného. Zaměstnání umožní zachovat či získat pracovní návyky – tedy cílovou metu socio-terapeutických činností, které se složité a krkolomné ve VTOS zavádějí. Přitom nejjednodušší je učit pracovat práci v práci. A na konec – kdo si hraje, nezlobí.

Martin Lulei, odborný asistent Katedry sociální práce a sociálních věd Fakulty sociálních věd a zdravotnictva Univerzity Konstantína Filozofa v Nitre, 33 rokov.

1. Trest odňatia slobody podľa zásady ultima ratio prejavuje svoju funkčnosť predovšetkým v ochrane spoločnosti. Negatívne dôsledky výkonu trestu

(pri jeho udeľovaní napr. páchatelom za nedbanlivostné trestné činy) sú kontraindikáciou resocializačného procesu.

2. Sociálna práca v trestnej justícii je aplikačná oblasť sociálnej práce s cieľovými skupinami páchatelov trestnej činnosti a obeťami. V užšom slova zmysle sa sociálna práca v trestnej justícii ako praktická činnosť zameriava na:

- znižovanie miery rizika recidívy a kontrolu kriminality,
- podporu sociálnej inklúzie obeť, páchatelov a ich rodín,
- obnovu trestným činom narušeného sociálneho prostredia (jednotlivec, skupina, komunita, spoločnosť).

3. Ďalšia otázka na kolokvium alebo panelovú diskusiu. Nárast kriminality podľa kriminologických prognóz je sprievodným javom vo všetkých postkomunistických štátoch. Demokracia a občianska spoločnosť determinujú využitie vedy a výskumu a zdôrazňujú ich symbiózu s praxou. V komunistickej ére bola kriminalita vnímaná ako „sociálna choroba“ kapitalistickej spoločnosti. V súčasnosti je prínosom demokracie predovšetkým výmena vedecko-praktického know-how k riešeniu problémov v trestnej politike (napr. nárast väzenskej populácie, podiel recidivistov a prvopáchatelov na celkovej kriminalite atď.).

Komentář

Zaměstnání jako významný faktor úspěšné resocializace

Získání pracovního uplatnění klientů s kriminální minulostí sice přesahuje rámec klasické sociální práce, ale je pro dosažení jejich úspěšné resocializace naprosto zásadní.

Když se například Daniel (25 let) dopustil trestného činu výtržnictví, byl odsouzen k podmíněnému trestu a zároveň mu byla uložena povinnost uhradit škodu 20 000 Kč. Daniel, který před nedávnem přišel o práci, chce ve zkušební době obstát, a tak si v první řadě potřebuje najít nové zaměstnání. Hledá uplatnění v oblasti pomocných dělnických profesí. Zatím *ale* nenašel nabídku, kde by zaměstnavatel nepožadoval doložit výpis z rejstříku trestů.

Je třeba si uvědomit, že záznam v rejstříku trestů se týká statisíců lidí. V ČR bylo v roce 2011 odsouzeno téměř 74 000 osob a odsouzení je zpravidla spojeno se záznamem v rejstříku trestů, se kterým daná osoba žije i řadu let. Můžeme sledovat poměrně rozšířenou praxi, kdy zaměstnavatelé do inzerátů na volné pozice uvádějí požadavek trestní bezúhonnosti, a tento trend se týká i nekvalifikovaných profesí. Osob, které mohou být *uvedeným* požadavkem a priori vyloučené z okruhu *potenciálních kandidátů*, jsou tedy statisíce.

Co zmůže sociální pracovník v interakci s klientem

Sociální pracovníci mohou pomáhat klientům se stabilizací sociální situace, posilovat a prověřovat jejich motivaci k pozitivním změnám v životě, hledat si práci, rozvíjet dovednosti a schopnosti nutné pro úspěšné uplatnění na trhu práce. Pro nalezení pracovního uplatnění se osvědčuje využívat nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti a díky nim zvyšovat kvalifikaci klientů, podporovat formou mzdových příspěvků zaměstnavatele a odbourávat bariéry, které v cestě jejich úspěšného uplatnění na trhu práce stojí.

Kromě přímé práce s klienty stojí před sociálními pracovníky nelehký úkol. Je třeba měnit zažitě předsudky a šířit *ty* příklady, kdy klienti s kriminální minulostí využili druhé šance a zaměstnavatel v nich získal kvalitního pracovníka. Je třeba *při* práci s klienty získat a prověřit potřebné informace, které jsou pro zaměstnavatele k výběru pracovníků relevantní, poskytnout zaměstnavateli kvalitní servis vytipování vhodných kandidátů a budovat jejich důvěru. Těmito kroky můžeme dosáhnout toho, že pro zaměstnavatele budou důležité zejména odborné a osobnostní předpoklady klientů a posuzováním kriminální minulosti se budou zabývat pouze v přímé návaznosti na vykonávanou pozici.

Podpořit uplatnění těchto klientů na trhu práce mohou i systémové změny: potlačování práce na černo, důsledná podpora praxe rovných příležitostí a daňové zvýhodnění zaměstnavatelů, kteří se rozhodnou stát se součástí reintegrace lidí s kriminální minulostí a tyto klienty budou ochotni zaměstnat. Inspirací mohou být kroky, které byly v posledních desetiletích úspěšně uplatněny při začleňování na trh práce osoby se zdravotním znevýhodněním.

Vězení při rekvalifikačním kurzu.

Příklad zahraničních zkušeností

V zahraničí se tato praxe již osvědčila, což dokazují zkušenosti pracovní agentury Working Chance, která se specializuje na pracovní poradenství pro ženy s kriminální minulostí. „Zaměstnavatelům nikdy neříkáme, že by měli daného klienta přijmout, protože se jedná o osobu, která byla trestaná a potřebuje pomoc, ale proto, že je to

ten pravý člověk na pozici, kterou chce zaměstnavatel obsadit,“ tvrdí Jocelyn Hillman z anglické pracovní agentury Working Chance. Zkušenosti ze zahraničí ukazují, že zaměstnání je faktorem, který dokáže snížit recidivu až o polovinu.

Argumenty pro zaměstnávání odsouzených existují

Zaměstnávání osob s trestní minulostí je pro společnost výhodné: minimalizuje zatížení systému sociálních dávek a podporuje řádné odvádění daní, snižuje riziko recidivy a v neposlední řadě vytváří předpoklady pro splácení škody poškozenému a jiných pohledávek. Snížení recidivy se odrazí i na kapsách daňových poplatníků. Finanční náklady na vězení činí zhruba 1 000 Kč na osobu/den, tedy zhruba 365 tisíc Kč ročně.

*Lenka Ouředníčková,
místředsedkyně Sdružení pro probaci
a mediaci v justici, o. s.*

Inzerce

**Vzdělávací centrum I.E.S., Sdružení Podané ruce, o.s.
pro Vás na léto 2012 připravilo tyto kurzy:**

11. – 12. 6. 2012

Teorie a praxe zážitkové pedagogiky I (16 hodin)

14. – 15. 6. 2012 Prevence relapsu (16 hodin)

18. – 19. 6. 2012 Žena a drogová závislost – problematika gender (15 hodin)

21. – 22. 6. 2012

Etnická specifika Romů, metody a techniky práce s nimi (16 hodin)

21. – 22. 6. 2012

Krizová intervence v praxi (20 hodin)

27. 6. 2012

Komunikační dovednosti a zvládání psychické zátěže v krizových okamžicích klienta (8 hodin)

2. – 4. 7. 2012

Sebereflexe jako účinný nástroj pomáhajícího pracovníka (24 hodin)

18. – 19. 7. 2012

Týmová práce a syndrom vyhoření (15 hodin)

30. 8. 2012

Řešení problémů v třídním kolektivu (8 hodin)

Pro studenty sleva 20 % na všechny kurzy

Informace a přihlášky na níže uvedených kontaktech:

**I.E.S.
Hapalova 22
601 00 Brno**

**tel.: 541 225 188
mobil: 777 916 259
email: ies@podaneruce.cz**

**www.ies.podaneruce.cz
www.facebook.com/ies.podaneruce**

Téma

O věznicích a výchově odsouzených v Česku

Vězeňská služba České republiky byla zřízena zákonem č. 555/1992 Sb. nejspíš i ve snaze překonat socialistické období a posunout se k demokraticky vyspělým metodám penologie a vězenství. O osm let později, znovu v optimistickém duchu, byla zákonem č. 257/2000 Sb. založena Probační a mediační služba. Zákon byl součástí další fáze reformy trestního systému, a to zejména proto, aby „justice mohla účinně uplatňovat novou trestní politiku v alternativních trestech a opatřeních“.

Bohužel současný stav věznic hlásí ubytovací kapacitu naplněnou na 113 %, a tak se ani nedosahuje 4 m² na osobní zónu pro každého vězně. Ve výkonu trestu bylo ke konci roku 2011 umístěno přes 20,5 tisíce pachatelů (letos v květnu už to bylo přes 12 tisíc odsouzených), přičemž k výkonu trestu nenastoupilo dalších 7,8 tisíce odsouzených; ročně to je okolo jednoho tisíce dalších lidí, kteří v daném roce nenastoupí do výkonu trestu.

Mezi vězněnými osobami je 1 552 žen, 189 mladistvých (z toho 10 žen) a 22 chovanců v zabezpečovací detenci (z toho 1 žena). Doživotně je odsouzeno 38 mužů a 2 ženy. Ve výkonu vazby je přes 2 tisíce obviněných – tedy těch, kteří jsou obviněni z trestné činnosti, ale stále probíhá vyšetřování.

Kuřimská věznice

Věznice v Kuřimi u Brna je jednou z 36 v České republice. Začala fungovat jako samostatná věznice v r. 1979 a současná podoba areálu je z r. 1981. Budovy jsou dispozicemi nepříliš odlišné od ubytoven nebo studentských kolejí. Snad až na to, že patra jsou uzamčená a od sebe jsou oddělená i jednotlivá oddělení.

Podle standardní kapacity pro rok 2011 (468

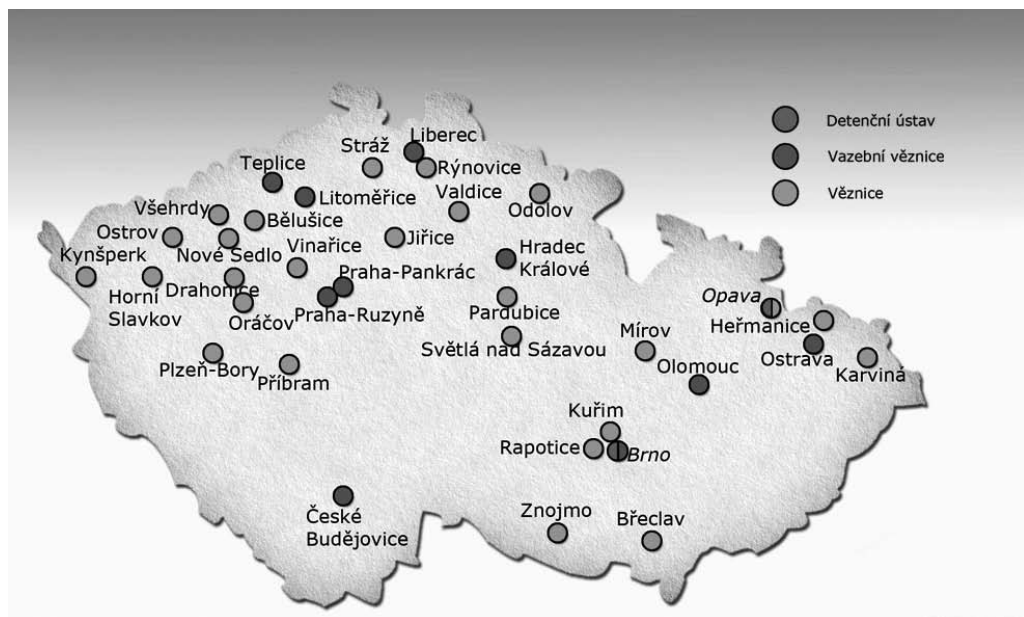
vězňů) by zde mohly být 4lůžkové pokoje, ale vzhledem k aktuálnímu stavu (661 osob ke konci roku 2011) mají pokoje 8 až 16 postelí. Tento stav je vzdálený od představy, že věznice jsou izolované cely a odsouzení se dostávají do kontaktu s ostatními vězni za odměnu pro uspokojení touhy člověk – tvor společenský. V současných podmínkách věznic dostává vězeň izolovanou celu zejména v případech krizové situace nebo za trest. Na čas opustit velký kolektiv, ve kterém musí vězni po dobu svého výkonu trestu odnětí svobody pobývat, a být na izolaci je spíše odpočinkem než postihem, který se navíc započítává do výkonu trestu.

Kuřimská věznice je mužská věznice s dozorem a s ostrahou. Má dvě specializovaná oddělení: oddělení pro mladistvé a oddělení pro sexuální delikventy. Specializované oddělení pro odsouzené s nařízenou ochrannou sexuologickou léčbou za sexuálně motivovaný trestný čin vzniklo v roce 1997 a je jediné v Česku. Pracovníci spolupracují s externími lékaři a společně směřují k tomu, aby delikvent úspěšně absolvoval trest i část ochranné ústavní sexuologické léčby. Recidiva těchto osob je pouze 5 %. Druhé specializované oddělení pro mladé pachatele, které tu střídavě vzniká od roku 2006, je v současnosti kvůli nedostatečné kapacitě lůžek celé věznice naplňováno i jinými prvoodsouzenými.

Chod kuřimské věznice zajišťuje 252 zaměstnanců, z toho 145 příslušníků ve služebním poměru. Současných 661 vězňů připadá na 4 sociální pracovníky. Věznice spolupracuje s občanským sdružením Podané ruce, jehož pracovníci poskytují služby v oblasti drogových závislostí. Věznice také nabízí i možnost duchovní péče.

Ekonomická stránka vězeňství

Zaměstnanost vězňů je v posledních letech v rozmezí okolo 60 %. Firmy zadávající práci vězňům

Mapa věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů v ČR.

nemají mnoho výhod. Podniky nabízejí za minimum nákladů a režijní poplatek práci, kterou by nikdo jiný asi dělat nechtěl, a vězňům dávají příležitost vydělat si peníze nejen na život ve věznici, ale hlavně na dluhy, výživné a poplatky za pobyt ve věznici. Náklad na jeden den jednoho vězně stojí v průměru 782 Kč, do čehož jsou zahrnuty platy zaměstnanců a ostatní platby za práci, pojištění, sociální potřeby, fond kultury a ostatní věcné a kapitálové výdaje. Vězeň včetně stravy platí 50 Kč na den.

Blíže k vězeňské službě

Vězeňská služba, to ale nejsou pouze věznice pro odsouzené, zahrnuje i vazební věznice, ústavy pro zabezpečení detence, samotnou vězeňskou službu, eskortní službu a samozřejmě i generální ředitelství a institut vzdělávání.

Samotné věznice se od sebe odlišují podle zajištění bezpečnosti vězněných osob: nejmínějši omezení svobody mají vězni, kteří vykonávají trest ve věznici s dohledem a mohou se pohybovat po vězení bez omezení; ve věznicích s dozorem se odsouzení pohybují organizovaně a pod dohledem; v prostorách věznice s ostrahou je pohyb omezen organizovaným dohledem zaměstnance vězeňské služby a mimo ni se může pohybovat jen velmi výjimečně; nejvyšší bezpečnostní opatření

platí ve věznicích se zvýšenou ostrahou, kam se převážně zařazují recidivisté nebo doživotně odsouzení a zaměstnanci vězeňské služby dohlížejí i nad jejich pracovními činnostmi uvnitř zařízení. Zařazení odsouzeného do určitého typu věznice určuje soud v rozsudku. V případě dlouhodobého a vážného porušování kázně může být soudu navrženo převedení odsouzeného do věznice s vyšším zabezpečením.

Žebříček trestných činů

Mezi nejčastější trestné činy osob ve výkonu trestu odnětí svobody patří krádež, maření výkonu úředního rozhodnutí nebo loupež. Patří mezi ně i porušování domovní svobody, zanedbání povinné výživy, podvod či neoprávněné držení platební karty. V menší míře, ale stále v hodnotě nad 1 000 osob ve výkonu trestu odnětí svobody, to je vražda a výtržnictví. Naopak ojedinělými trestnými činy, jejichž pachatelé se ocitnou za mřížemi, je týrání zvířat a zabití. Například ke konci roku 2011 bylo 6 osob ve výkonu trestu odnětí svobody za přijetí úplatku a za podplácení 15 osob. Tato četnost letos asi poroste.

Cesta k reintegraci pachatele

Při výkonu trestu je hlavním cílem ochrana společnosti „prostřednictvím reintegrace pachatele“.

V individualizovaném programu ve věznici má odsouzený možnost pracovních aktivit (práce placená, brigádní v rámci v areálu i mimo areál věznice, práce neplacená v prostorách věznice), speciálně výchovných aktivit, vzdělávacích aktivit (vězni s dostatečnou délkou trestu ve věznici si mohou absolvovat odborné učiliště, maturitu a podle vlastních finančních prostředků i vysokou školu) a zájmových aktivit. Věznice mají pevný program. V přímé práci s vězni jsou kromě vězeňské služby také vychovatelé, psychologové a sociální pracovníci.

I přes individualizaci péče o odsouzené ve výkonu trestu dosahuje jejich recidiva téměř 60%. Při hledání odpovědi na otázku „čím to je?“ mi částečně pomohla má školní exkurze ve věznici

v Kuřimi: k úspěšné reintegraci pachatele by byla potřebná změna současného vězeňského systému; aby se snížila recidiva, měly by se změnit ubytovací zvyklosti – místo pokojového systému přejít na celní systém, izolovat odsouzené, aby se ve věznicích eliminovalo předávání kriminální subkultury.

Kdo by ale financoval výstavbu nových věznic nebo jejich přestavbu? Je to prostor pro „soukromé“ věznice amerického typu? I to by mohl být začátek k cílené reintegraci pachatele. Asi ale nelze počítat, že by možný budoucí soukromý provoz vězeňství byl ziskovou službou.

Eliška Barochová

Osobnost historie

Anjel věznice: Elizabeth Fry

Elizabeth Fry rodená Gurney sa narodila v roku 1780 ako štvrté z dvanástich detí Jána a Katáriny Gurneyovcov z Earlamu, Suffolk. Stala sa známou vďaka svojim úspechom v práci s väzenkýňami, čo viedlo k následnej reforme britského väzeňského systému.

Young a Ashton (1956) o nej píše, že bola členkou Spolku priateľov a v roku 1799 sa stala členkou cirkvi „Plain Quaker“, v rámci ktorej prijala aj príznačné „oblečenie a spôsoby typické pre prísne sekty“ (s. 153). V roku 1800 sa vydala za Josepha Frya (tiež člena cirkvi „Plain Quaker“) a porodila mu jedenásť detí.

Začiatky jej činnosti, ktorú Young a Ashton (1956) spájajú so sociálnou prácou, datujú už pred jej manželstvom. Angažovala sa v každodenných záležitostiach pomoci pre rodiny robotníkov v komunite založením školy pre deti. Tú možno vnímať čiastočne aj ako Klub mladých. Takúto činnosť opätovne zopakovala v Plashet v roku 1809 už po usadení sa s vlastnou rodinou.

ELIZABETH FRY.

Elizabeth Fry čte biblii.

Jej činnosť vychádzala z vedomia povinnosti poskytovať pomoc núdzným tými, ktorí disponujú finančnými zdrojmi, v rámci princípov práce v susedstvách.

Samotná práca Fry vo väzniciach začala nevinnou udalosťou. Young a Ashton (1956) píšú, že v zime 1812/1813 prišiel na návštevu do Londýna americký quakerský kazateľ Stephe Grellet, ktorý bol hosťom Fryovcov. Grellet cestoval po európskom kontinente a navštevoval okrem iného aj väznice. Pre Grelleta bolo obrovskou skúsenosťou vidieť britský väzenský systém. Návšteva väznice Newgate v ňom vzbudila nesmierny súcit a zároveň starosť, pretože takýto systém väzňov ešte nevidel.

Haug a Kolárovská (2008) píšú, že tieto podmienky boli nedôstojné a ako život v zoo za mrežami, v ktorých sa 300 matiek s deťmi tiesnilo v dvoch miestnostiach. Pričom deti boli vo väzniciach s matkami, lebo doma sa o nich nemal kto postarať. Vo väznici bola dusná atmosféra ako aj množstvo konfliktov medzi väzenkýňami.

Fry sa podarilo zhromaždiť v januári 1813 oblečenie a dopraviť ho do väznice. Pričom od tohto momentu začala jej návštevná činnosť vo väzniciach ako aj jej boj za práva väzňov. V roku 1816 vytvorila spolu so švagrom Samuelom Hoarem

a Fowellom Buxtonom „Society for the Reformation of Prison Discipline“ (Spoločnosť za reformáciu väzenskej disciplíny) a v januári 1817 začala s dôslednou systematickou prácou s väzňami. Ako prvú vytvorila školu pre deti a mladistvých väzňov. Z nich bol stanovený učiteľ v rámci princípov svojpomoci. Po vytvorení týchto škôl nasledovalo vytvorenie ženských škôl. Tieto priniesli zmenu v monotónnom živote vo väzniciach prostredníctvom zmysluplného zamestnania. Väzenkyne neboli len vzdelávané, ale aj vychovávané k zodpovednému správaniu, k sebaúcte a boli vedené k životu očakávanému spoločnosťou tej doby. Fryovej reformy priniesli aj zmenu v realizovaných prácach vo väzniciach. Ženy boli rozdelené do malých pracovných skupín. Tie boli zložené z dvanástich žien, pričom jedna z nich monitorovala činnosť skupiny (opäť princíp svojpomoci). Zodpovednou za monitoring sa mohla stať žena, ktorá vedela čítať a bola zodpovedná. Ak sa ukázala ako neschopná, bola nahradená inou. Rovnako sa zaviedlo aj krátke ranné a večerné čítanie Biblie. Fry tvrdila, že výrobky väzenkýň majú byť predávané a zisk z nich by mal byť práve určený samotným väzňom, alebo by im mali byť uložené a odovzdané ku dňu ich prepustenia ako základ pre život. Na sklonku svojho života Fry podporila následnú starostlivosť

o prepustené väzenkyne, ktorej účelom bolo nájsť im vhodný priestor na život alebo im pomôcť presídliť sa (do Ameriky, Austrálie) (Young – Ashton, 1956). Systém väzenstva bol, zhrnuto podľa Haug a Kolárovskej (2008), vďaka Fry zreformovaný v nasledovných ukazovateľoch:

- deti neboli umiestňované s matkami vo väzeniach, ale mali zriadenú starostlivosť mimo väznic;
- väzenkyne dostali prácu, ktorou si zarábali, a po prepustení mali finančnú rezervu, z ktorej mohli začať život mimo väznice;
- dozorcami vo väzniciach mohli od tejto doby byť len ženy;
- väzni nesmeli mať reťaze na nohách;
- bol zrušený trest smrti.

Webový portál www.historyofsocialwork.org dopĺňa, že Fry kritizovala aj väznenie na samotkách, ktoré bolo štandardným trestom v tej dobe.

Elizabeth Fry zomrela v roku 1845, pričom vďaka jej sociálnej práci s väzňami sa zaobchádzanie s nimi stalo humannejšie a je označovaná ako „Anjel väznice“ (Richards, 1916).

*Peter Brnula,
Pedagogická fakulta,
Univerzita Komenského v Bratislave*

Zdroje:

HAUG, B. – KOLÁROVSKÁ, Z. **Objaviť diakoniu v Biblii a v dejinách**. Bratislava: Evanjelická diakonia ECAV na Slovensku, 2008.

RICHARDS, L. E. **The Angel of the Prisons**. London: Appleton and Company, 1916.

YOUNG, A. F. – ASHTON, E. T. **British Social Work in the Nineteenth Century**. London: Routledge and Kegan Paul Ltd., 1956.

www.historyofsocialwork.org

Poznámky

- 1 Podľa Haug a Kolárovskej (2008) rysom tejto cirkvi bol pacifizmus, odmietali vojenskú službu, pričom pestovali misiu a charitatívnu činnosť pre chudobných. Podľa portálu www.historyofsocialwork.org quakeri mali veľké ideály o rovnosti a mieri, pričom boli prvými oponentmi obchodovania s otrokmi.

Reflexe

Penitenciárni sociálné práce pred propuštěním odsouzeného na svobodu

Náplň práce sociálního pracovníka pracujícího s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody je zejména sociální práce, která je zaměřena na plynulý přechod odsouzeného do řádného občanského života.

Sociální pracovník se podílí na vytváření koncepce zacházení s odsouzenými, zpracovává sociální posouzení, spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení, poskytuje sociálně-právní poradenství, provádí výchovnou a poradenskou

činnost pro odsouzené, udržuje přímé pracovní kontakty s orgány státní správy, církvemi, charitativními a zájmovými občanskými sdruženími v místě věznice, ale také v místě trvalého pobytu odsouzeného, navazuje potřebné kontakty s blízkými osobami odsouzených, podílí se na řešení sociálních problémů.

Sociální pracovník je s odsouzenými po celou dobu jejich výkonu trestu

Vedle individuálního sociálně-právního poradenství

vede také skupinové sociálně-právní poradenství s odsouzenými. Sociální pracovník je v kontaktu s odsouzenými během celého průběhu jejich výkonu trestu odnětí svobody, tedy od jeho nástupu do výkonu trestu, v průběhu výkonu trestu, až po jeho propuštění na svobodu, kdy poté přebírá sociální práci v případě zájmu a potřeby propuštěného sociální kurátor v místě jeho trvalého pobytu, a to v rámci tzv. postpenitenciární (následné) péče.

Příprava odsouzeného na život po propuštění z vězení začíná již při jeho nástupu do výkonu trestu odnětí svobody a prolíná se celým průběhem výkonu trestu odnětí svobody. Sociální pracovník bývá často jediným člověkem, který si v tomto prostředí vytváří s odsouzeným obyčejný důvěrný lidský vztah. Musí být dostatečně trpělivý a silný, aby byl schopen unést všechny zkoušky ze strany odsouzeného, a musí být schopen přijímat odsouzeného vždy bez předsudků.

Společnost, ale také vztahy se vyvíjejí a tím se vyvíjí a mění i celková situace odsouzeného. Právě proto provádí v rámci bezproblémového začlenění propuštěného do společnosti sociální pracovníci věznic před koncem trestu jednotlivých odsouzených tyto aktivity: Předvýstupní poradenství, které se provádí cca 2 měsíce před koncem trestu u každého odsouzeného. Při tomto individuálním pohovoru s odsouzeným sociální pracovníci zjišťují podmínky, do kterých se bude daný jedinec po propuštění vracet.

Prevence možných problémů po propuštění

Zjišťuje se, zda má rodinné zázemí, zajištěné bydlení, zaměstnání, zda je schopen svou novou situaci řešit. V případě, že by se odsouzenému až v této předpropouštěcí době vyskytl nějaký existenční problém, který by ho čekal po propuštění na svobodu, je ještě dostatek času tento začít řešit, a to zejména ve spolupráci se sociálními kurátory v místě trvalého pobytu odsouzeného či jeho rodinných příslušníků. Vše je na ochotě a zájmu odsouzeného svůj problém řešit. V případě, že problém odsouzený řešit nechce, jsou mu nastíněny problémy, které se na současný problém mohou nabalit.

Každý odsouzený je v rámci předvýstupního poradenství náležitě poučován o možnosti následné pomoci, o spolupráci se sociálními kurátory, je poučován o evidenci na úřadě práce v případě, že nemá zajištěno zaměstnání, jsou mu vysvětlena

veškerá práva a povinnosti uchazeče o zaměstnání, včetně potřebných dokladů k první evidenci uchazeče o zaměstnání, je také poučen o vyřízení sociálních dávek státní sociální podpory a hmotné nouze a v neposlední řadě také o možnosti využít v případě potřeby náhradního ubytování v místě jeho trvalého pobytu či v blízkém okolí, tak aby jeho přechod do občanského života byl co nejméně problémový.

Základní aktivity práce s propouštěnými

V případě, že odsouzený žádá následnou pomoc od sociálního kurátora a souhlasí s odesláním Oznámení o nadcházejícím propuštění osoby z výkonu trestu odnětí svobody, zasílá toto věznice sociálnímu kurátorovi do místa trvalého bydliště odsouzeného cca 6 týdnů před jeho propuštěním. Zatímco předvýstupní poradenství se provádí s každým odsouzeným, kterému končí trest odnětí svobody, další popisované aktivity se provádějí s odsouzenými, jejichž sociální situace toto vyžaduje, jedná se především o:

1. Poskytnutí ošacení a obuvi – pro mnohé z nás naprosto banální věc, ale pro odsouzeného, který nemá funkční rodinné a sociální zázemí a výkon trestu odnětí svobody nastoupil v letním čase v ošacení odpovídající letnímu počasí a konec trestu má stanoven na čas zimní, je toto nezbytná materiální pomoc. Takovému odsouzenému je v průběhu jeho věznění předána adresa na Český červený kříž či na Charitu, kdy tyto organizace odsouzenému zdarma pošlou základní ošacení a obuv, případně si odsouzený vybere z vězeňského skladu ošacení a obuvi.

2. Příspěvek při propuštění – jestliže odsouzený nemá při propuštění dostatek financí na svém účtu, který by postačil k úhradě nezbytných potřeb, lze odsouzenému při propuštění poskytnout finanční příspěvek až do částky 2 000 Kč. Nezbytnými potřebami se v tomto případě myslí cestovné do místa pobytu a stravné, popř. nocležné do 1. možné návštěvy sociálního kurátora, který již propuštěnému zajistí následnou sociální pomoc. Sociální pracovníci věznic napíší Návrh na poskytnutí příspěvku odsouzenému podle jeho celkové sociální situace a tento návrh schvaluje ředitel věznic.

3. Zajištění spojení do místa pobytu – řada odsouzených se musí po propuštění dostat domů z věznic, která může být mnohdy vzdálená od místa jejich pobytu i stovky kilometrů. Tito

neznaří způsob dopravy od dané věznice, proto jsou sociální pracovníci věznice i v tomto případě nápomocni a odsouzeným ochotně poskytují podrobný seznam spojů, a to jak autobusových, tak i vlakových či spoje městské hromadné dopravy.

4. Zajištění kontaktu se sociálním kurátorem – v neposlední řadě je každému odsouzenému v případě jeho zájmu a potřeby poskytnut kontakt na příslušného sociálního kurátora, který odsouzeného v případě potřeby navštíví v rámci kontinuální sociální práce již v průběhu výkonu trestu odnětí svobody, popř. pouze z preventivních důvodů, či tohoto odsouzený kontaktuje v případě potřeby až po propuštění.

Doporučení k bezproblémové reintegraci do společnosti

Pokud propuštěného člověka po odpykání si trestu odnětí svobody nikdo na svobodě nečeká, jeho další existence na svobodě přináší velká rizika, která mohou být nad jeho síly je zvládnout. S malou částkou peněz, která mu byla poskytnuta při propuštění, popř. ji měl našetřenou z pracovního procesu ve vězení, v lepším případě s platnými doklady totožnosti a s propouštěcí zprávou z věznice se vydává takovýto člověk na novou cestu svým životem. Je to pro něj život cizí, zapomenutý život, společnost je pro něj jiná, rychle se vyvíjí, obchody jsou jinde, než byly, zboží je dražší, městská hromadná doprava jezdí jinak, než jezdila, toto všechno vede k tomu, že propuštěný jedinec zjišťuje, že je cizí ve svém vlastním městě. Mít zajištěno již před koncem výkonu trestu odnětí svobody bydlení a zaměstnání je nejlepší krok k včasné a bezproblémové reintegraci zpět do společnosti a k prevenci kriminální recidivy.

*Lenka Kujevská, Martina Dundrová,
terapeutka, sociální pracovníce,
Věznice Heřmanice*

Použité zdroje:

DUNDOVÁ, M. **Penitenciární sociální práce jako forma prevence recidivy páčání trestné činnosti**. Bakalářská práce. Ostrava: FSS OU, 2011.

HÁLA, J. **Úvod do teorie a praxe vězeňství**. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005.

JUSTOVÁ, M. **Zem, která nemá svoje nebo: Sociální práce s trestanými osobami**. 1. Turany: Sofa, 2009.

Náplň práce sociální pracovníce. Věznice Heřmanice, Ostrava, 2010.

Vyhláška č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů.

Inzerce

REMEDIUM
Praha

JSME S VÁMI UŽ 20 LET

VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY Akreditace MPSV ČR

KOMUNIKACE JAKO NÁSTROJ SPOLUPRÁCE

v rozsahu 16 hodin

Cílem kurzu je naučit se používat prvky efektivní komunikace a to jak v komunikaci s klienty, tak v komunikaci mezi spolupracovníky nebo jako vedoucí pracovník.

Koná se 26. – 27. září 2012.

KOMPLEXNÍ KRIZOVÁ INTERVENCE

v rozsahu 248 hodin

Cílem kurzu je připravit absolventa na výkon prací spojených se všemi formami krizové pomoci.

Zahajujeme 11. – 13. října 2012.

Podrobnější informace na
www.remedium.cz
tel./fax: 272 743 360,
vzdelavani@remedium.cz

Mimořádně úspěšný projekt CARITAS – VOŠs Olomouc se blíží do finále

Vzdělávací středisko CARITAS – Vyšší odborné školy sociální Olomouc téměř deset let poskytuje další vzdělávání zaměstnancům organizací, které působí v oblasti poskytování sociálních služeb. Posledním velkým projektem je Vzdělávání zadavatelů a poskytovatelů sociálních služeb II, který je financován z prostředků ESF prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu ČR. Projekt je realizován za významné podpory a s partnerstvím Olomouckého kraje a Arcidiecézní charity Olomouc. Svým rozsahem se jedná o největší vzdělávací akci v dané oblasti, která významně přispívá ke zvýšení kvality poskytovaných sociálních služeb v Olomouckém kraji a přilehlých regionech. V současné době je do projektu zapojeno 2650 účastníků, tj. již více, než bylo původně stanoveno. Vzdělávací akce realizované v rámci projektu jsou předem pečlivě připraveny na základě několikastupňového zjišťování potřeb praxe a rozděleny do 9 tematických modulů; tento přístup se velmi osvědčil, což dokládá mimořádný zájem o všechny nabízené vzdělávací programy. Garancí vysoké kvality přednášek jsou renomovaní lektori mající ve své specializaci bohaté zkušenosti. Dokladem jsou anonymní evaluační dotazníky vyplněné absolventy po ukončení každého vzdělávacího programu. Všechny nabízené akce jsou na základě těchto dotazníků hodnoceny velmi pozitivně. Pro ilustraci z nich uvádíme alespoň pár postřehů: *Všechno bylo podávané a vysvětlované s nadšením pro věc, všechno využiju. Seminář splnil očekávání – odbornost, kvalita, přehlednost, jasnost výkladu, kasuistiky. Jelikož lektory znám, i tentokrát odcházím velmi spokojena – seminář splnil mé očekávání – obsah byl maximálně vyhovující. Udělal jsem si ucelený obraz a získal další informace. Víc takových poučných a praktických seminářů. Nádherná přednáška! Skvěle podaná!*

V rámci realizace projektu bylo a doposud je tvořeno mnoho inovativních produktů; jedná se o nové odborné publikace, ale především vzdělávací programy. Jedním z nich je modul 02 Podpora a kontrola kvality sociálních služeb, který je určen pro celé organizace, respektive služby. Modul je rozdělen do 3 na sebe navazujících seminářů, z nichž 2 jsou realizovány přímo v zařízeních a jsou zajištěny lektory-inspektory. Tyto skutečnosti hodnotí zaměstnanci zapojených služeb jako velmi přínosné. Kvalita poskytování sociální služby se absolvováním tohoto modulu posouvá výrazným způsobem kupředu, a to podle hodnocení jak lektorů, tak již zmíněných zaměstnanců.

Vzhledem k výše uvedeným velice pozitivním ohlasům účastníků námi uskutečněných vzdělávacích programů považujeme za velmi nepříjemnou skutečnost, že nebyla vyhlášena další výzva, do které bychom se jako vzdělávací instituce mohli zapojit a žádat o dotaci na vzdělávání, navazující na tento projekt. Tento fakt byl odůvodněn MPSV nezájmem o vzdělávání. Nemůžeme hodnotit situaci v celé ČR, ale pro nás byl tento argument poněkud úsměvný. Z vlastní praxe můžeme potvrdit, že zájem o další vzdělávání pracovníků působících

v sociální oblasti je v rámci námi realizovaného projektu obrovský. Při vyhlášení jednotlivých časových období, která byla celkem 4, a tím možnosti přihlásit se elektronicky do realizovaných vzdělávacích programů, byly některé tyto programy zaplněny během 4 minut od vyhlášení, zbylé pak většinou do 2 dnů. S politováním jsme při zpracování přihlášek museli psát velkému počtu zájemců o naše vzdělávací programy, že je již z kapacitních důvodů nemůžeme do vzdělávacího procesu zařadit.

Ukončení projektu je stanoveno na 30. 6. 2012. Jsme přesvědčeni, že vyhlášení obdobné výzvy s možností zapojení vzdělávacích institucí by opět přispělo ke zkvalitnění poskytování sociálních služeb v ČR a posunulo by jej dále pozitivním směrem.

I když není podpora vzdělanosti v sociální oblasti taková, jakou by si zasloužila, Vzdělávací středisko CARITAS – Vyšší odborné školy sociální Olomouc se bude vždy snažit svým klientům nabízet širokou škálu vzdělávacích programů, podle jejich potřeb. V současné době již připravujeme programy pro podzim 2012, které budou k dispozici na webových stránkách www.caritas-vos.cz

Rozhovor

Sociální pracovník ve vězeňství nesmí ztratit víru v člověka

Obcházíje pankráckou věznicí, uvažují, jaký život mají lidé povinně pobývající za vysokou zdí, v jejíž horní části se vinou spirály ostnatého drátu. Osobní zkušenost mi naštěstí chybí, a tak dávám prostor představám... Hledaje správný vchod generálního ředitelství Vězeňské služby ČR, právě procházím kolem hlavní brány věznice. Shodou okolností se zrovna otevírají dveře a dva po zuby ozbrojení muži s brokovnicemi v rukou jdou vstříc příjízďející dodávce. Jejich tvrdé oči spočinou na o několik metrů dál procházející postavě – na mně. Že by má malíčkost byla hrozbou pro bezpečnost věznic? Ach jo! Jestli podobné pohledy na mne bude vrhat můj nadcházející konverzační partner... V duchu se usměju, když si vzpomenu na výkon své základní vojenské služby u speciálních sil v Prostějově; tam se na mne uniformovaní příslušníci dívali zpočátku stejně... Že bych měl problém při střetu s uniformou? Uvidím...

O několik minut později sedím v jedné z útulných pracoven generálního ředitelství vězeňské služby, u vrchního rady plukovníka **Martina Kocandy**. Tento bývalý vězeňský kaplan, právník a tiskový mluvčí, který je vysokoškolsky vzdělaný v teologii, sociální práci, právu a speciální pedagogice, již v první minutě zcela rozptýlil mé úvodní obavy. Po několika upřesňujících informacích již hovoříme o jeho kariéře ve vězeňské službě a pohledu na sociální práci ve věznicích.

Kdy jste nastoupil do vězeňské služby a kde jste působil?

Do vězeňské služby jsem nastoupil v roce 1998, kdy vznikala profesionální duchovní služba ve věznicích. Do té doby byla zajišťována pouze dobrovolníky. Zpočátku jsem pracoval na částečný úvazek, ale zhruba po roce jsem se stal plnočasovým vězeňským kaplanem působícím

ve věznicích v Pardubicích, Hradci Králové a ve Světlé nad Sázavou.

Přihlédnu-li k narůstajícímu počtu vězňů, tak to jste musel mít hodně práce. Nebylo to náročné?

Bylo. Vězeňského kaplana jsem dělal přibližně osm let, když jsem se začal cítit hodně unavený. Každodenní kontakt s vězni je vyčerpávající, a zvláště pro toho, kdo se snaží angažovat v jejich záležitostech. Opravdu je to velmi emocionálně náročné a já pocítil, že si potřebuji vnitřně odpočinout.

Co jste udělal?

Zrovna jsem studoval právnickou fakultu, a tak jsem využil možnosti přestoupit na místo právníka v pardubické věznicí. Činnost právníka jsem vykonával spolu s funkcí tiskového mluvčího věznice a v roce 2010 jsem povýšil a začal zastávat pozici vrchního ředitele pro vzdělávání, současně s funkcí ředitele kanceláře generálního ředitele.

Po přímé práci s vězni jste si chtěl vnitřně odpočinout. Opravdu si při výkonu takto náročných manažerských pozic odpočínáte?

Odpočinu! Tešil jsem se, že se stanu úředníkem, který se nebude muset emocionálně angažovat v někdy opravdu těžkých životních osudech odsouzených. Každopádně vždy jsem své působení chápal, řekněme, multidisciplinárně...

Co tím myslíte?

Všechny profese ve vězeňské službě jsou specifické tím, že nejsou jednoznačně orámovány; hranice oborů se ve vězeňství prolínají. Není to tak, že všichni dělají vše a všemu rozumějí. Výkon práce zaměstnanců ve vězeňské službě se navzájem

„V procesu zcivilňování věznic jsme s vaničkou vylili i dětátko,“ říká Martin Kocanda.

doplňuje. Byl jsem kaplanem a dá se říci, že částečně i sociálním pracovníkem, byl jsem právníkem i tiskovým mluvčím a všechny tyto profese mají svůj přesah do ostatních...

Jaké to je, když vyměníte liturgický oděv za uniformu?

Je to menší změna, než myslíte. I duchovní jsou zařazeni v určité struktuře a jejich oděv je stejným symbolem jako uniforma. Z tohoto pohledu je to spíše o symbolech.

Masivní humanizace vězeňství a zcivilňování personálu

Co se od roku 1998 ve vězeňské službě změnilo?

Tehdy začala transformace českého vězeňství a docházelo k masivní humanizaci. Realizovala se představa, že k humánnímu vězeňství patří co nejméně příslušníků, a tak docházelo ke zcivilňování personálu; kdo nemusel být příslušníkem, stal se civilním zaměstnancem. S odstupem času si začínáme myslet, že v procesu zcivilňování věznic jsme s vaničkou vylili i dětátko... Všichni pracovníci pracující s vězni jsou v současné době civilními zaměstnanci. Jde o vychovatele, speciální pedagogy, terapeuty, psychology, sociální pracovníky a další. To, že jsou civilními zaměstnanci,

komplikuje jejich postavení s dopadem na jejich pracovní a sociální jistoty.

Vždyť vězeňská služba byla zejména vojenskou organizací a civilní zaměstnanci přinášejí jistě jiný pohled na problematiku...

Jistě, sbor nápravné výchovy a nyní vězeňská služba byly jednoznačně vojenské struktury státu, jejichž zcivilnění bylo žádoucí. V současné době ale vidíme, že by bylo žádoucí, aby všichni, kteří přímo pracují s vězni a podílejí se na programu zacházení, byli ve služebním poměru příslušníka bezpečnostního sboru.

Takže by sociální pracovníci ve vězeňské službě oblékli uniformy?

Služební poměr nutně neznamená, že pomáhající odborníci musí nosit uniformu. Pracovníci tzv. pomáhajících profesí by podle mne měli chodit ve svém civilním oblečení, které jim pomáhá překonávat bariéry. Prostě by jen neměli být zaměstnanci a stali by se příslušníky. Lidé mimo vězeňskou službu si myslí, že přímou práci s vězni vykonávají zejména příslušníci a civilní zaměstnanci se podílejí na administrativě, což není pravda. Hlavní část práce s vězni dělají právě civilní zaměstnanci...

Jak byste tedy shrnul nejvýznamnější změny ve vězeňské službě od roku 1998?

Mimo řečené došlo k významné změně v rozložení počtu vězňů. Razantně poklesly počty osob ve výkonu vazby a dramaticky vzrostly počty osob ve výkonu trestu. To významně ovlivňuje fungování vězeňské služby, která se dříve orientovala na výkon vazby...

„Sociální pracovník ve vězeňství integruje přístupy ostatních specialistů.“

Když se řekne sociální práce, co se vám v kontextu vězeňství vybaví?

Zmiňoval jsem, že ve vězeňství platí více než jinde, že se jednotlivé oblasti práce vzájemně prolínají. U sociální práce to platí dvojnásob, protože ji vnímám jako průsečík všech pomáhajících profesí. Sociální pracovník ve vězeňství je pro mne tím, kdo ve své práci integruje přístupy ostatních specialistů, a možná je i tím, kdo je spojuje.

Jaké mají sociální pracovníci možnosti práce s lidmi ve výkonu trestu?

Práce sociálního pracovníka začíná přijetím člověka do výkonu trestu. Každému se musí zpracovat tzv. plán zacházení, což je řekněme kuchařka, která zpracovává to, jak má být s konkrétním člověkem ve výkonu trestu pracováno. S nastoupivším odsouzeným hovoří psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník a prohlédne ho lékař. Každý z těchto pracovníků zpracuje svoji zprávu, ze kterých pak vznikne doporučení k zacházení...

Na co se sociální pracovníci ve vězeňství zaměřují?

Odsouzení budou vždy v menší nebo větší izolaci od okolního světa a to, co jim může pomoci po propuštění na svobodu, je existence fungujících sociálních vazeb. Úkolem sociálního pracovníka je udržovat, rozvíjet a iniciovat vznik nových vztahů se světem za zdmi věznice. Často se totiž stává, že právě tyto vztahy v průběhu výkonu trestu oslabují a mnohdy zanikají.

Takže lze říci, že sociální práce s vězni od počátku jejich nástupu k výkonu trestu směřuje ke dnům, kdy budou propuštěni na svobodu?

Samozřejmě. V počátku se sociální pracovník zaměřuje na zmapování individuální situace a nastavení péče, poté přechází k řešení problémů se

vztahy s vnějším světem, až přejde k fázi přípravy na život po propuštění. Je třeba řešit bydlení, práci, rodinu... Protože co si budeme povídat, odsouzení mohou myslet svoji nápravu velice vážně – to, že chtějí fungovat společensky přijatelným způsobem – když ale po propuštění nemají kde bydlet, nemají práci, nemají fungující rodinu a jiné sociální vazby bez kriminální minulosti, tak jim prostě nezbude nic jiného, než se obrátit na známé z vězení.

To je začarovaný kruh...

Je to hlavně velký úkol pro sociální pracovníky. Musejí rozetnout spirálu, která se může roztočit po výstupu z vězení, a pomoci člověku rozfázovat a naplánovat dění na svobodě. Nikdo z vězňů si přesně nedokáže představit, co se bude dít, až se za jejich zády zavrou vrata věznice. Do té doby nemohl nic, nebo jen velice málo a najednou může vše. Unést pocit nově nabyté svobody, získané z minuty na minutu, je velmi obtížné.

Podpora unést nově nabytou svobodu

Zvláště, když je na to člověk sám...

Ano, pokud se nepohybujete v podpůrném prostředí a nemáte kolem sebe někoho, kdo vám pomůže tu svobodu unést a správně s ní naložit, tak je veliké riziko, že se do věznice vrátíte...

Představil jste poměrně rozsáhlou agendu sociální práce ve vězeňství. Zkusme vzít v úvahu stále se zvyšující počet vězňů, kdy jich na jednoho sociálního pracovníka připadá stále více... Je možné s vězni v českých věznicích optimálně pracovat?

Pokud se mě ptáte, jestli je to možné, tak ano. Jestli se mě ale ptáte, jestli pracujeme s vězni tak, jak bychom si představovali, tak ne. Je to dáno tím, co jste zmínil. Náš odborný personál je velmi kvalitní, kvalifikačně na vysoké úrovni a s rozsáhlými zkušenostmi. V této oblasti držíme krok se západoevropskými vězeňskými systémy. V čem ale krok nedržíme, je stavební a materiálně technické zabezpečení vězeňské služby. V západní Evropě běžně ubytovávají vězně po jednom, maximálně po dvou. Už jenom z tohoto důvodu se nedá efekt odborné práce na západ od našich hranic srovnávat s efekty u nás, kde vězni bydlí v ložnicích po šestnácti lidech...

To je veliký rozdíl...

Ano, a je to zásadní rozdíl, který způsobuje, že efektivita západoevropských vězeňských systémů je jiná než ta naše.

V čem přesně ovlivňují problémy s kapacitou činnosti pomáhajících odborníků?

V Německu nebo Nizozemí odejde vězeň ze své cely – nebo spíše ložnice – na terapeutickou skupinu či na pohovor se sociálním pracovníkem. Hodinu dvě s ním odborníci pracují, a když se vrátí zpět na celu, má možnost předcházející zkušenost vstřebat a pracovat s ní. V našich podmínkách vězeň za pomáhajícími odborníky dochází z přeplněných ložnic, kde má patnáct nebo šestnáct spoluvězňů, za kterými se po intervenci vrátí zpět ... teď zvažme, co má větší váhu a co na vězně více působí – hodina dvě s odborným zaměstnancem, nebo těch dvaadvacet zbylých se spoluvězni na jedné ložnici...

Nemůže se kvůli problémům s kapacitou stát sociální práce a jiné pomáhající profese formalitou? Z pohledu legislativy máme poměrně dobře nastavený systém převýchovy odsouzených. Když je to ale tak, jak povídáte, nemají činnosti pomáhajících odborníků spíše formální charakter?

Nemohu a nechci generalizovat. V některých případech mohou být činnosti odborných pracovníků formální a v některých zase ne. V celé společnosti je smutnou skutečností, že papír snese vše, a některé věci pak fungují pouze formálně. Rozhodně ale nemohu souhlasit s tvrzením, že by se ve vězeňské službě pracovalo s vězni formálně. Neobjektivně si troufám tvrdit, že práce našich zaměstnanců je skvělá. Musíte si uvědomit, že pracujeme s klientelou, u které neuspěly všechny ostatní společenské instituce. Práce s touto klientelou je velice obtížná a nemyslím si, že je formální.

Co tedy způsobuje šedesátiprocentní recidivu osob ve výkonu trestu? Je práce s vězni úspěšná, nebo neúspěšná?

Stejně to je s poloprázdnou, nebo poloplnou sklenicí – záleží, z jakého úhlu se díváte. Efekt naší práce by mohl být lepší, ale souvisí se stavebně technickým uspořádáním věznic a jejich přeplněností. Ve stávajících podmínkách je vězeňská služba na čtyřicet procent úspěšná a její pracovníci odvádějí skvělou práci.

Spolupráce s neziskovým sektorem

Abyste mohli dělat skvělou práci, tak určitě potřebujete podporu organizací neziskového sektoru. Jak se vězeňská služba staví k působení neziskových organizací ve věznicích?

Působení neziskových organizací ve věznicích podporujeme. Na západ od ČR je obvyklé, že na zacházení s vězni se podílejí neziskové organizace a nejde přitom jen o sociální práci, ale i o vzdělávání a podobně. U nás je tato spolupráce na počátku. Dobře nastartovanou máme spolupráci s neziskovým sektorem u duchovní péče a oblast sociální práce – zejména adiktologie – je hned za ní. Je třeba ale přiznat, že spolupráce s neziskovými organizacemi má veliké rezervy...

Jak navazujete spolupráci s neziskovým sektorem?

Opatrně. Vězeňská služba musí být opatrná, s kým vstupuje do partnerství. V ČR existuje mnoho etablovaných a velmi dobře fungujících neziskovek, ale je zde i mnoho pofiderních organizací vzniklých za nejasnými účely. Spolupráci s neziskovkami začínáme velmi opatrně, na volnější bázi, mimo zdi věznic a tam, kde se spolupráce osvědčí, pokračujeme a pozveme je i dovnitř za zdi. Do budoucna je rozvinutá kooperace s neziskovým sektorem při zacházení s vězni jediným možným scénářem vývoje práce s odsouzenými ve výkonu trestu. Bez kvalitních neziskových organizací se zkušenými pracovníky se vězeňská služba v budoucnu neobejde.

Neziskové organizace jsou plné mladých, nadšených, začínajících sociálních pracovníků a pracovníků; současně stoupá i počet úspěšných absolventů vysokoškolského studia sociální práce. Co byste doporučil těm, kteří chtějí pracovat s lidmi ve výkonu trestu?

Vydržet a nenechat se odradit počátečními neúspěchy a obtížemi. Pro sociálního pracovníka ve vězeňství je důležité skloubit dvě věci: nepřijít o naději, že je s člověkem možné pracovat a dovést ho k něčemu lepšímu, a současně být dostatečně obezřetný a schopný bojovat s vlastní naivitou. Může se zdát, že jde o protichůdné požadavky, ale věřte mi, že opravdu dobrý sociální pracovník ve vězeňství nesmí ztratit víru v člověka, ale zároveň nesmí podléhat iluzím a nereálným představám.

Roman Baláž

Reflexe

Jeden den probačního úředníka

Moje denní práce s klienty začíná již u snídane. Je to rituál, bez kterého si už práci nedokážu představit. Jestliže je příprava polovinou úspěchu jakékoliv práce, u práce s lidmi to platí dvojnásob. Zatímco přede mnou voní káva, otvírám diář a chystám scénář dnešního dne.

Bude docela dlouhý, ale taky pestrý, což je věc, která mě na práci probační úřednice těší. Dopoledne mě čekají čtyři klienti, z toho tři odsouzení a jedna poškozená. Pak přijde čas oběda, porada, účast na veřejném zasedání u Městského soudu v Brně a potom domů ... abych večer s kolegyní vyrazila na kontrolu trestu domácího vězení. Navzdory plánu dne se vždy přihodí něco nečekaného – někoho pustí z vězení a přijde se ohlásit; policie bude chtít obratem zprávu ohledně aktuálního počtu odpracovaných hodin trestu obecně prospěšných prací u zadrženého člověka...

Faktem je, že pracovní dny probačního úředníka nejsou naplněny pouhými konzultacemi s objednanými klienty. Průběžně píšu na soud zprávy o tom, jak si jednotliví klienti na svobodě vedou, nebo zjišťuji, zda někteří nejsou znovu stíháni, či zda už nejsou ve výkonu trestu odnětí svobody... Pro člověka, který má rád příběhy, je to jako četba napínavé knihy, a to i přes všechnu rutinu, která se nutně po určité době praxe dostaví.

Mentální příprava je dokončena a jde se do práce.

První klient přichází včas. Jelikož klientů je hodně – středisko Brno obhospodařuje dva soudní okresy, Brno-město a Brno-venkov – patříme mezi střediska s nejvyšším nápadem, tedy počtem nově zaevidovaných spisů na jednoho pracovníka, každý z nás tak má na starosti kolem 170 spisů. Je tedy nutné dodržovat den a hodinu, na kterou je klient objednaný. Pro řadu klientů je to jedna

z mála pravidelností v jejich životě; pokud nikde oficiálně nepracují, nejsou často zvyklí dodržovat určená pravidla.

To ale není problém pana L. Dochází kvůli dohledu v rámci podmíněného propuštění, byl rok a půl ve výkonu trestu odnětí svobody za nedovolenou výrobu a držení omamných a psychotropních látek. Zkušební dobu má stanovenou na 4 roky, během nich se má mimo dohled dostavovat k organizaci, kde bude pracovat na zvládnutí své závislosti, a tato organizace má za povinnost soudu každého půl roku zaslat zprávu o této spolupráci. Dnešní konzultaci věnujeme společnému setkání všech tří zúčastněných stran, abychom si dohodli pravidla a postupy a aby se v práci s panem L. neopakovala různá témata – proto ho doprovází jeho klíčový pracovník z této organizace. Řadu věcí jsme předjednali mailem, a tak má jednání spád a můžeme podepsat trojstrannou dohodu, jejíž kopie poputuje spolu se zprávou na soud. Loučíme se, ještě vyprovodit přes dveře patra ke vchodovým dveřím, protože budova není volně přístupná, pak zpět zapsat záznam o jednání ... a mezitím zvoní nedočkavě další klient.

Je to pan S., Rom. Naše konzultace mají neměnný scénář: přichází o něco dříve, nedočkavě se hlásí do domovního zvonku, aby po příchodu svého probačního úředníka roztáhl tvář ve spokojeném úsměvu ... a hned zase úsměv ztratil, když jsem se zeptala na běžné záležitosti, jako jsou bydlení, zdroj příjmů a podobně. Neměnnost jednání s panem S. neznamena, že není místo pro překvapení: pokaždé uvádí jako zdroj příjmů něco jiného, cítí se dotčen mými dotazy, vyjadřuje své přesvědčení o mé neprofesionalitě a zaujatosti z důvodu etnicity ... vzápětí ale odmítá nabídku přítomnosti třetí osoby u jednání a nakonec i svá poměrně ostrá slova vezme zpět a omluví se. Dnes ale zaměříme naši pozornost k jinému tématu – v rámci

zkušební doby byl znovu odsouzen za drobnou krádež, soud mu uložil trest obecně prospěšných prací (OPP). Dnes tedy půjde o poučení o principu tohoto trestu a zdůraznění, že je nutno jej odpracovávat osobně, bezplatně, ve svém volném čase a podle sjednaného harmonogramu. Pan S. tomu rozumí, nedávno jeden takový trest odpracoval a je v jeho zájmu, aby i tento trest měl brzy odpracovaný a mohlo se tak na něho hledět v této věci jako na netrestaného.

Klienta znovu vyprovodím, rozloučím se, napíšu záznam z jednání, pošlu na soud záznam z předjednání podmínek OPP. Projdu poštu a počkám na dalšího klienta, což znamená, že si znovu letmo projdu spis a pročtu si záznamy z několika posledních konzultací.

Nesnadná spolupráce s odsouzeným za domácí násilí

Pan K. byl odsouzen za týrání osoby žijící ve společné domácnosti, tedy za domácí násilí. Jak u soudu, tak v rámci dohledu svou vinu vytrvale popírá. Zranění manželky vysvětluje jako nešťastnou náhodu a odsouzením se cítí značně ukřivděný. Naše spolupráce nebyla snadná a prošli jsme si mnoha peripetemi: od verbální agrese, zastřených výhrůžek, křiku až k současnému korektnímu vztahu. Nemalou roli v tom hrála dobrá spolupráce se soudkyní, která se o případ i po odsouzení zajímala, byla ochotná se domluvit na dalším společném postupu a podobně. U pana K. jsem také výjimečně využila při návštěvě v místě bydliště asistenci Policie ČR a dokonce se podařilo navázat spolupráci i s kolizním opatrovníkem oběti. Dnes jde jen o běžnou konzultaci, kdy zkontroluji změny od minulého setkání, a projedeme si zprávu na soud a dohodneme se na dalším termínu konzultace.

Poté přichází paní, která je poškozenou ve věci neplacení výživného jejímu dítěti. Práce s po-

škozenými v rámci trestního řízení je stále časovější součástí mé práce. Tato paní se potřebuje zorientoval ve svých právech a způsobu, jak se domoci hrazení dlužného i řádného výživného, a já si potřebuji ověřit některé skutečnosti, které mi její bývalý manžel, který byl za neplacení výživného odsouzen k podmíněně odloženému trestu, sdělil.

A tím dopolední práce končí.

Po obědové pauze je porada oddělení probace dospělých. Probíráme organizační záležitosti, problematické klienty, navrhujeme si další možné postupy. Za necelou hodinu je konec, a s kolegyní se chystáme na soud, kde proběhne veřejné zasedání týkající se našich dvou klientů, kteří byli odsouzeni v téže věci. Jelikož jsme je asi půl roku neviděli, je to pro ně překvapivé setkání. Soudce se zajímá o dosavadní přístup v rámci výkonu dohledu a další jednání se odročuje o měsíc. Loučím se s kolegyní, ale jen na několik hodin, večer nás čeká společná kontrola odsouzených v rámci trestu domácího vězení.

O půl sedmé vyjíždíme na kontrolu šesti odsouzených. Kromě jedné výjimky jsou všichni brněnští. Začneme tedy na okrese Brno-venkov, zde je všechno v pořádku, odsouzená nám popisuje doklad o provedené kontrole a my míříme do Brna. I zde jsou všichni doma. Dnes tedy vše proběhlo, jak má. Vracíme se znovu k soudu vrátit služební automobil, část dokumentů vyplníme na místě, další už necháme na druhý den do kanceláře, blíží se čas nočních rozjezdů hromadné dopravy a bylo by příjemné dostat se domů co nejdříve... Povedlo se, krátce po půlnoci jsem doma.

*Jaroslava Kroulíková,
Probační a mediální služba ČR*

Inspirace

Péče a poradenství pro propuštěné vězně na příkladu z Nizozemí

V roce 2009 bylo v Nizozemí propuštěno z vězení nebo z jiného vězeňského zařízení na 40 tisíc osob. Tresty odnětí svobody jsou v Nizozemí relativně krátké a více než 70 % propuštěných stráví ve vazbě méně než 6 měsíců. Stává se, že někteří jsou uvězněni i vícekrát ve stejném roce. Někteří propuštění vězni nemají žádný domov, žádnou práci, žádné peníze ani žádnou rodinu nebo přátele, ke kterým by se po výkonu trestu mohli vrátit. Z těchto důvodů byla v roce 1981 založena organizace Exodus, aby pomohla propuštěným vězňům v začlenění se do společnosti.

Následná péče je velice významná proto, aby se lidé po výkonu trestu bez zázemí, domova a práce ihned nevraceli ke zločinu, ale dostali druhou šanci. Zakladatelé organizace byli převážně protestantští a římskokatoličtí vězeňští kaplanové. V současnosti je již Exodus celonárodní organizací, díky níž se vězňům může podařit překonat propast mezi výkonem trestu a začleněním se do společnosti. Domy Exodus najdete v 11 různých okresech a další tři jsou ve výstavbě. Na Exodus je napojená celostátní síť dobrovolníků, kteří pomáhají vězňům uvnitř vězení nebo po jejich propuštění. Exodus měl na začátku roku 2011 ubytování pro 220 osob. Organizace zaměstnává 230 zaměstnanců a 1 800 dobrovolníků.

Charakteristiky programu Exodus

Exodus pomáhá s reintegrací do společnosti propuštěným vězňům. Do programu může být zapojen i vězeň na příkaz soudního rozhodnutí při doporučení jeho probačního pracovníka. Exodus nabízí svým obyvatelům poradenství, co se týče bydlení, práce, vztahů a smyslu života. To je základní profil toho, jak Exodus funguje. Program usiluje o dosažení komplexního přístupu zahrnujícího všechny aspekty života – koneckonců důvody kriminality jsou obecně také kombinací

faktorů.

Malý rozsah projektů a osobní odpovědnost (bývalých) vězňů jsou další charakteristikou přístupu programu Exodus. Každý dům Exodus má maximálně 20 pokojů. Jsou to místa, kde bývalí vězni mohou najít skutečný domov, kde se s nimi zachází jako s lidmi a mohou se naučit, jak vést sami svůj život pozitivním způsobem. I proto zaměstnanci, ať už placení nebo dobrovolníci, nemluví o *klientech*, ale o *obyvatelích, rezidentech*. Zaměstnanci nejsou ani tolik strážci nebo hlídači, ale průvodci a kamarádi (*buddy system*).

Financování

Činnost Exodu závisí na dotacích z ministerstva spravedlnosti, městských grantech či darech od jednotlivců a charitativních fondů. Naráží ale na mnohá úskalí. Ministerstvo spravedlnosti chce platit pouze to, co souvisí s výkonem trestu. Skutečný návrat do společnosti je zkomplikovaný tím, že propuštěním vězně na svobodu končí odpovědnost ministerstva spravedlnosti a odpovědnost místních úřadů ještě nezačíná. Navíc obce chtějí pomoci pouze bývalým vězňům, kteří žili v jejich obci před uvězněním. Pro samotné bývalé vězně je nový začátek, na novém místě, daleko od starých problémů příležitostí, jak se dostat z bludného kruhu kriminality. A zde je prostor pro další financování z jiných zdrojů.

Umístění a příjem

Exodus nabízí pomoc a poradenství pro motivované (bývalé) zadržené osoby. Žadatel o umístění musí vyplnit formulář a poslat jej s vlastnoručně psaným životním příběhem. Organizace, která doporučuje dotyčného na umístění do služby Exodus, o něm také posílá zprávu a někdy i doporučení a rady.

Touto cestou se organizace Exodus snaží zajistit, aby budoucí obyvatelé služby měli reálnou šanci

Exodus Rotterdam. Ilustrační foto z Výroční zprávy 2012.

na dokončení programu. To je pro Exodus velice důležité, protože vysoká míra neúspěšnosti projektu zhoršuje výsledky organizace a utváří obraz pro veřejnost. Úspěšnost projektu je motivací pro budoucí rezidenty i pro samotné zaměstnance. Do projektu proto nejsou přijímáni žadatelé, kteří mají problémy se závislostí, mají vážné psychické problémy a chovají se agresivně.

Doprovázení a poradenství

Poté co je (bývalý) vězeň ubytovaný v domě Exodus, obdrží individuální plán zaměřený na čtyři hlavní body: práci, bydlení, vztahy a smysl života.

Práce: Většina obyvatel zařízení má slabé nebo neoficiální pracovní zkušenosti a je pro ně často těžké si práci najít a udržet. Většina z nich má částečnou nebo vůbec žádnou kvalifikaci. Ačkoli jsou nekvalifikované práce snadno k dispozici, jsou velice citlivé na aktuální ekonomickou situaci. Kromě problémů s hledáním práce je častým problémem vyjít s omezeným rozpočtem. Pracovníci podporují obyvatele v rozhodování a opatřeních k dosažení návratu na trh práce.

Bydlení není jen otázkou hledání osobního životního prostoru, ale je také o přípravě na samostatný a funkční život: vaření, nakupování, udržování

čistoty, osobní hygieny a další. Tyto záležitosti nejsou pro mnoho rezidentů v programu samozřejmostí. Někteří z nich nikdy předtím nežili sami, nemuseli se sami o sebe starat, jsou navykli na život ve vězení nebo byli úplně bez domova. Jedním z největších problémů je nalezení cenově dostupných obytných prostor. Pro úspěšnou resocializaci je důležité, aby propuštění vězni měli po ukončení programu Exodus kam jít. Program trvá totiž pro každého jen 12 měsíců. Za těmito účely se Exodus domlouvá přímo se zástupci obcí a stavebními firmami, aby od nich zajistili dostupné byty pro ty, kteří program úspěšně dokončí.

Vztahy: Bývalí vězni pracují se svými průvodci na budování vztahů a na resocializaci do běžné společnosti. Každý vztah se počítá, ať už jde o rodinu, partnery nebo přátele. Je důležité si hledat nové vztahy, a to s odstupem od těch starých, kriminálních. I zde musí rezidenti a jejich průvodci projít nelehkou cestou. Někdy je problémem vzdálenost, někdy i samotná rodina, která je zklamaná neúspěšnými snahami pomoci.

Smysl života: Zde zaměřují průvodci Exodu pozornost na individuální i skupinovou rozmluvu. Rezidenti jsou vyzýváni, aby si hledali odpovědi na osobní otázky o smyslu života, o trestu a vině a podobně. Exodus v tomto smyslu není

evangelizující organizací. Je otevřený všem životním poutím. A jestli chce průvodce Exodu mluvit o otázkách smyslu života, musí si nejprve získat důvěru rezidenta.

Předčasné ukončení pobytu

40 % ze 400 obyvatel Exodu předčasně ukončí pobyt z důvodu porušení základních pravidel. Nejčastějšími přestupky jsou užití alkoholu, drog nebo vážné porušení domovních pravidel a dohod. Pokud je rezident v programu Exodus navíc na soudní příkaz, zaměstnanci musí nahlásit každý přestupek jeho probačnímu pracovníkovi. Spolu se pak rozhodují, zda incident povede k formálnímu varování nebo k okamžitému vyloučení z programu.

Výsledky

Nedávno se provádělo vyšetřování, v jaké míře dochází mezi bývalými rezidenty projektu Exodus k recidivě. Ukázalo se, že dva roky po opuštění projektu Exodus opakovalo svůj trestný čin 47 % rezidentů. V Nizozemí je celková recidiva po dvou letech od propuštění vazby v míře 55 %. To znamená, že bývalí obyvatelé Exodu se vrací na kriminální dráhu méně než průměrný bývalý vězeň.

Celková míra recidivy bývalých rezidentů Exodu je nižší, než jaká se očekávala. Míra očekávané recidivy se vypočítává z několika specifických osobních znaků, jako je pohlaví, věk a počet předchozích trestných činů. Pro bývalé rezidenty Exodu je předpokládána možnost recidivy až 57 %. Z výpočtů je patrné, že rezidenti Exodu patří tedy mezi ty odsouzené, u kterých se předpokládá zvýšená míra recidivy.

Výzkum dále ukázal, že výsledky může zlepšit i prodloužení doby, kdy rezident může zůstat v zařízení a dokončit svůj individuální plán. Rezidenti, kteří dokončili program Exodus, se vrátili k trestné činnosti jen z poloviny tak často, než ti, kteří program ukončili předčasně nebo z něho byli vyloučeni (31 % oproti 64 %).

Ačkoli nelze vyloučit alternativní vysvětlení péče a průvodcovství programu Exodus, zdá se, že program vede ke snížení opakované trestné činnosti. Z tohoto důvodu program Exodus vede ke značným úsporám nákladů, které jsou jednoznačně spojené se sociálními náklady kriminality a recidivy.

Rien Timmer,

ředitel organizace Exodus

*Z anglického překladu Oldrika Weiganda
přeložila a upravila Eliška Barochová.*

Téma

Špecifiká supervízie pomáhajúcich profesionálov pracujúcich s ľuďmi po výkone trestu

Supervízia pomáhajúcich profesionálov pracujúcich v oblasti postpenitenciárnej sociálnej práce, konkrétne s ľuďmi po výkone trestu a ich rodinami, prináša netradičný pohľad na túto nenahraditeľnú metódu kontinuálneho rozvoja

profesionálnych spôsobilostí pomáhajúcich profesionálov. Ak si supervízia dáva za cieľ verifikovať správnosť postupov pri práci s klientom, ale aj rozširovať možnosti, alternatívy práce, prípadne korigovať neefektívne postupy

a v konečnom dôsledku tým poskytnúť vhodné, účinné a efektívne služby svojim klientom prostredníctvom supervidovaného pomáhajúceho profesionála, tak niet pochyb o jej užitočnosti. Toto odvážne tvrdenie si dovoľíme podprieť aj výsledkami výskumu, ktorý zrealizovali Vas-ka s Čavojskou začiatkom roka 2012 na vzorke 24 respondentov z pomáhajúcich profesií (sociálna práca, psychológia). Výskumné zistenia boli získané metódou skupinových diskusií (focus groups) a pre potreby výskumu bolo realizovaných 5 skupinových diskusií. Cieľovou skupinou boli začínajúci pomáhajúci profesionáli, ale aj takí, ktorí sú v praktickom výkone sociálnej práce už dlhší čas. Dilemy a témy, s ktorými do supervízie pomáhajúci profesionáli prichádzajú, sú rôzne, každý ich vidí svojou optikou, overuje si, či správne v tej chvíli konal, či postup, ktorý použil, bol v súlade s etickými normami apod. Zisťovanie významu supervízie bolo tiež predmetom výskumu a niekoľko otázok do diskusie vo výskume smerovalo práve k významu supervízie pri práci s touto špecifickou klientelou, k jej zvláštnostiam, k témam, s ktorými respondenti prichádzali do supervízie, a k samotnému prínosu supervízie pre ďalšiu prácu s klientmi a ich rodinami.

Špecifiká práce s ľuďmi po výkone trestu a ich rodinami respondenti zhodne identifikovali hlavne v iných **pociatoch, postojoch** či **predsudkoch**, ktoré potrebujú vnútorne „spracovať“, prekonať. Väčšina z toho pritom súvisí hlavne s najväčším rizikom, ktoré pri tejto práci vidia v ohrození vlastnej **bezpečnosti**. Otázka bezpečnosti, otázka možnosti fyzického ohrozenia sociálneho pracovníka (útok, napadnutie, krádež...), verbálneho napadnutia apod., sú potom témy, ktoré zhodne verbalizujú všetci respondenti a respondentky ako najväčšie špecifikum práce s touto špecifickou skupinou. Vo vzťahu k tomu potom dochádza k veľmi silnému uvedomeniu si nutnosti dodržiavania stanovených pravidiel pri tejto práci (napr. dodržiavanie práce vo dvojici, uskutočniť prevencie voči novej krádeži apod.). Z autentických vyjadrení respondentov a respondentiek:

„Ja to vnímam v tom, že sme mali s kolegyňou strach „o svoj život“ ... že sme sa báli o svoj život ... mohlo sa stať niečo, nemuselo sa stať nič, mali sme z toho taký zlý pocit ... a obidve sme sa zhodli na tom jednoducho, že: „do tejto rodiny radšej dnu nepôjdeme“ ... lebo sme tam boli už raz, a cítili sme sa byť obidve v ohrození.“

„Nikdy nevieme, čo sa v tom človeku môže ešte objaviť alebo čo môže niečo evokovať, alebo asociovať, nikdy nevieme, čo v ňom môžeme naštartovať ... je to naozaj taký ťažký v tomto ten klient. Nehovorím, že iný typ človeka – klienta by nás nejak tiež nemohol ohrozovať ... ale toto je také špecifikum pre túto skupinu.“

„Je to dosť veľa aj o predsudkoch ... pri ľuďoch po výkone trestu – už konkrétne viem, že bol odsúdený za drogy alebo za lúpežné prepadnutie, za pokus o vraždu, takže to už v človeku vytvorí taký dosť veľký predsudok, keď tam on ide, takže aj práca s predsudkami sa tam dosť vynára.“

Ďalšie špecifikum bolo identifikované **na strane klientov**. Viacerí respondenti a respondentky mali pomerne bohaté skúsenosti s rôznymi typmi klientov a klientiek. Čo ich pri práci s touto cieľovou skupinou zaskočilo, bola predovšetkým **iná motivácia**, iný postoj k sociálnemu pracovníkovi v systéme tejto práce, častý nezáujem, nízky záujem, pokusy o manipuláciu sociálneho pracovníka. Viacerí zároveň deklarujú, že pri práci s touto klientelou museli zásadne upraviť svoj prístup, postoj k sociálnej práci s touto cieľovou skupinou („naučiť sa neriešiť, keď to nechce ten klient“), rešpektovať a akceptovať postoj či životnú voľbu klienta, eliminovať „spasiteľský syndróm“. Svoju prácu popisujú metaforicky ako „jazdu na húsenkovej dráhe“, postup pri dosahovaní cieľov je komplikovaný a značne nelineárny. Treba však podotknúť, že iná motivácia klienta má svoje korene aj v prežívanej realite po návrate z výkonu trestu, kde stigmatizácia a predsudky spoločnosti výrazne zhoršujú podmienky pre nový, lepší štart. Opäť niekoľko pôvodných myšlienok:

„Presne to, že som si uvedomila, že tí klienti akoby nie sú len tie obeť. ... ale, ktorí sa snažia vyťažiť zo všetkého, čo sa dá, a ja sa môžem aj rozkrájať, aj poskladať, aj čokoľvek a nebude to o tom, že ho na dobré obrátim ... ani nejde o ten spasiteľský syndróm, ale skôr o to, že som sa skôr snažila nájsť dobrý potenciál, a netvrdím, že som prišla na to, že v ňom nie je, ale že nie vždy ho ja musím vedieť nájsť. A to som pochopila až pri tejto cieľovej skupine a naučila som sa s tým vyrovnávať.“

„Sú ešte ťažko motivovateľní, že ich namotivujete len na to, čo oni potrebujú, čo im vyplýva zo súdu ... alebo čo oni sami chcú ... ale na nič

iné ich už proste nedostanete ... že nič s ním nenarobím, keď je to klient, ktorý tam nie je dobrovoľne, ktorý ma vyhládal len preto, že to musí, že to mal nariadené.“

Pokiaľ ide **o supervíziu pri práci s týmto klientom**, táto je vnímaná ako nevyhnutná, aj vzhľadom na špecifické témy, ktoré proces práce s touto cieľovou skupinou prináša. Medzi riadkami je pritom možné čítať aj potrebu dostatočnej, vhodnej prípravy (tréningu) na túto prácu. Aké sú teda potreby vo vzťahu k supervízii? Osobitne v začiatkoch práce, ako kľúčová sa javí potreba motivácie, podpory, posilnenia idey, „že táto práca má zmysel“. Potrebná je však aj podpora v rovine postupov práce s týmito klientmi, upozornenie, upovedomenie o rizikách a hrozbách, ktoré táto práca prináša, aby sa predišlo „neprijemným sklamaniam“ pri kontakte s klientom (manipulácia, okradnutie, útok). Práca s touto cieľovou skupinou tiež prináša iné témy v rovine pocity – strach, hnev na klienta, pocity zneužitia, ale tiež napríklad predsudky vo vzťahu k týmto klientom. Významné je tiež časté bilancovanie dosiahnutých úspechov, aby pomáhajúci profesionáli boli schopní reflektovať a objavovať aj pozitívne aspekty práce s klientom. Posilňovanie a motivácia pomáhajúcich odborníkov by mala byť nevyhnutnou súčasťou supervízie pri predchádzaní syndrómu vyhorenia, ktorý sa pri práci s touto klientskou skupinou vyskytuje pomerne často. Respondenti a respondentky formulovali tieto aspekty aj nasledovne:

„Bola som začínajúca sociálna pracovníčka, a pracovať sama a ísť do terénu sama je dosť ťažká situácia pre začínajúcu, keď je hodený do vody, tak vtedy by som asi uvítala supervíziu ... aby som sa mohla vyventilovať ... pretože som sa s nejakou extra podporou nestretla, skôr opačne.“

„Ja som pri žiadnej inej klientskej skupine necítila to, čo pri tejto – že naozaj mnohí z tých ľudí sú klamári, sú manipulátori, že musím

to tak vedieť pomenovať, že to tak naozaj je. A toto boli témy, s ktorými som ja nikdy neprichádzala do supervízií, že mám problém s klientom, alebo že ma takto klamú, alebo že by ma niekto bol reálne okradol ... a zrazu to bolo, hnev na klienta, že ja tu za smiešne peniaze pre neho robím toto a toto a on mi niečo ukradne z peňaženky.“

„Tu to boli také ťažšie témy, napríklad nikdy som sa nestretla s takou agresivitou, ako sme mali, keď sme mali jedného klienta, to som fakt vtedy tak cítila taký neuveriteľný strach, ako ešte asi nikdy, pretože som si fakt vtedy myslela, že sa niečo stane. ... Tie témy boli iné. ... aj o strachu ... ale o tom vlastne, že prvýkrát som si uvedomila to, že ma môže niekto využiť a že ma niekto manipuluje ... lebo pri deťoch som si to nikdy neuvedomovala.“

Na základe spracovania výskumných zistení možno konštatovať nevyhnutnosť pravidelnej a častej supervízie pre sociálnych pracovníkov pracujúcich s touto cieľovou skupinou. Je dôležité zamerať sa najmä na podporný aspekt, ale i vzdelávací. Ako dôležité sa javí využívanie rôznych supervíznych techník (napr. projektové techniky) a nezamerať sa „len na supervíziu formou rozhovoru“. Skupinová supervízia by mohla ponúknuť priestor na také techniky ako sochanie a v individuálnej supervízii (príp. v supervízii tandemu/dvojice) sa zamerať na hranie rolí apod. Obsahovo by bolo vhodné zamerať supervízie na využívanie prístupu zameraného na úlohy vzhľadom k veľkej potrebe hľadať nové alternatívy práce s klientom, rozširovať optiku „buď-alebo-izmu“, ale tiež vytvorenie priestoru pre ventiláciu emócií, posilňovanie a bilancovanie dosiahnutých úspechov.

Ladislav Vaska, Katarína Čavojská,

Kristína Baťová,

Ústav sociálnych štúdií a liečebnej pedagogiky,

Pedagogická fakulta UK, Bratislava

Esej

Role sociálního pracovníka a duchovního ve věznici

Má-li práce s pachateli trestných činů odsouzených k trestu odnětí svobody naplnit svůj cíl – reintegraci odsouzených do svobodné společnosti, je třeba, aby pracovníci věznic systematicky působili na všechny složky jejich osobnosti.

Vedle práce lékařů, psychologů, pedagogů a sociálních pracovníků se proto v současném českém vězeňství stále více uplatňuje také zapojení duchovních. Jelikož jde o roli relativně novou a v našem sekularizovaném prostředí ještě ne zcela pochopenou, považuji za užitečné upozornit na styčné body a možnosti spolupráce mezi vězeňským kaplanem a sociálním pracovníkem.

Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, stanovuje v § 7 odst. 1 písm. b) zvláštní právo církví a náboženských společností s patřičným stupněm registrace pověřovat osoby k výkonu duchovenské činnosti v místech, kde se vykonává vazba nebo trest odnětí svobody, ale také zabezpečovací detence, ochranné léčení a ochranná výchova. Tato služba je organizována na ekumenickém principu. Na základě Dohody o duchovní službě ze dne 18. 8. 2008 mezi Vězeňskou službou České republiky, Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí vykonávají pastorační službu ve věznicích pověřeni duchovní všech zúčastněných církví. V současné době pracuje ve dvou třetinách věznic a vazebních věznic na plný nebo částečný úvazek kaplan, který je civilním zaměstnancem Vězeňské služby ČR. Zároveň dochází do věznic více než 200 dobrovolných duchovních, kteří se věnují spirituální péči či obviněné a odsouzené ve spolupráci s kaplanem. Duchovní služba je odsouzeným nabízena na základě dobrovolnosti, zájem o ni projevuje přibližně 10–20 % klientů.

Cílem duchovní péče je rozvíjet spirituální dimenzi člověka

Je třeba zdůraznit, že duchovní péče není určena pouze věřícím a církevně zakotveným klientům. Jejím cílem je rozvíjet spirituální dimenzi člověka, k níž patří nejen problematika víry v Boha, ale také otázky svědomí, viny, etických hodnot či smyslu života. Jde tedy o témata, jimiž se v určitých fázích života zabývá každý člověk; tím spíše se jim nemůže vyhnout ten, kdo prožívá tak mimořádnou situaci, jako je trest odnětí svobody. Vězeňský kaplan tedy provádí individuální pastorační rozhovory s obviněnými a odsouzenými, zajišťuje konání bohoslužeb, skupinovou nebo individuální činnost zaměřenou na studium Bible a křesťanského učení, zabezpečuje kulturní akce s duchovním obsahem, ale také spolupracuje s nevládními, charitativními a církevními organizacemi za účelem zajištění překlenovacích podmínek zejména pro osoby propouštěné z výkonu trestu odnětí svobody, případně pro zlepšení podmínek sociálně slabých klientů.

V organizaci vězeňských zařízení má kaplan mimořádné postavení: podle Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 15/2011 je přímo podřízen 1. zástupci ředitele věznice, případně služebnímu zástupci ředitele věznice. Rozsah jeho činnosti je širší než u ostatních členů vězeňského

personálu: vedle své práce s odsouzenými, příp. obviněnými působí také jako poradce ředitele věznice v oblasti etiky, církevní problematiky, nových náboženských směrů a náboženských předmětů; je oprávněn se pastoračně věnovat také zaměstnancům a příslušníkům Vězeňské služby; je oprávněn nahlížet do osobního spisu vězněných osob, jimž poskytuje duchovní péči; může být v pastoračním styku s příbuznými vězněných osob.

Role duchovního a role sociálního pracovníka se překrývají

Z uvedeného je patrné, že role duchovního a role sociálního pracovníka ve věznici se v některých oblastech překrývají a v jiných navzájem doplňují. Oběma jde o směřování ke stejnému cíli: resocializaci klienta, jeho zařazení do běžné společnosti bez opětovného páchání trestných činů. Sociální pracovník se o to snaží zejména přípravou klienta na orientaci ve svobodném světě a na jeho poučené a odpovědné rozhodování v sociální oblasti – zvláště v otázkách rodinných, pracovních, finančních, právních. Kaplan přispívá k těmto cílům tím, že pomáhá klientovi nahlédnout pravdivě sám sebe, přiznat si svou vinu a vyrovnat se s ní, objevit svůj vnitřní potenciál k hodnotnějšímu životu, přijmout novou stupnici hodnot, vytvářet rovnoprávné a nezištné vztahy s druhými lidmi, hledat nejhlubší smysl života ve vztahu k transcendenci. Sociální pracovník se tedy zaměřuje především na vnější stránku klientova života – jeho sociální fungování, zatímco kaplan se zaměřuje spíše na jeho stránku vnitřní – na posilování jeho identity, na integritu jeho osobnosti, na jeho vyrovnání se s vlastní vinou a na motivaci ke změně života. Sociální pracovník podporuje zejména sociální

dimenzi vězněných osob, kaplan se zaměřuje především na jejich dimenzi spirituální.

Pracovní metody kaplana i sociálního pracovníka jsou obdobné: oba vstupují do osobní komunikace s vězněnými osobami, empaticky jim naslouchají a snaží se poznat a pochopit jejich reálnou situaci. Každý z nich reaguje na otázky a problémy klienta v rámci svých oborových kompetencí. Jelikož klient zpravidla nezná jasnou hranici mezi jednotlivými profesemi, měl by ho sociální, resp. pastorační pracovník v konkrétních tématech odkázat na příslušného odborníka. Kaplan i sociální pracovník se také podílejí na přípravě programů zacházení, mohou se setkávat s příbuznými uvězněných osob nebo v zájmu klientů spolupracovat s orgány státní správy, církvemi, charitativními a zájmovými občanskými sdruženími. Ve všech těchto činnostech se pracovní náplně kaplana a sociálního pracovníka do jisté míry překrývají, a je tedy žádoucí, aby spolu navzájem komunikovali a v případě potřeby pracovali jako tým.

Konkrétní rysy spolupráce kaplana a sociálního pracovníka

Zvláště kontakt s osobami a organizacemi mimo věznici je polem, na němž může spolupráce mezi kaplanem a sociálním pracovníkem nabývat velmi konkrétních rysů. Farnosti, sbory, různá společenství křesťanských církví nebo církvemi zřizované charitativní organizace (Charita, Diakonie Adra a další) tvoří přirozené zázemí mnoha sociálně znevýhodněným osobám, mezi něž jistě patří také rodiny uvězněných osob a osoby propuštěné z výkonu trestu. Vězeňský kaplan vzhledem ke své zakotvenosti v některé z církví proto může ve spolupráci se sociálním pracovníkem účinně napomáhat k integraci osob propuštěných z výkonu trestu a k jejich zapojení do běžného života právě s využitím církevních institucí.

Specifickou součástí pracovní náplně vězeňských duchovních – kaplanů i dobrovolníků – jsou jejich náboženské činnosti: konání bohoslužeb, zpovídání a udělování dalších svátostí, výklad Bible a systematická náboženská výuka, společné modlitby a pobožnosti, osobní duchovní doprovázení. Těchto aktivit se zúčastňují buď věřící klienti, kteří byli v civilním životě zvyklí na pravidelný náboženský život – takových je však mezi vězeňskou populací jen nepatrná část; nebo ti, kteří se za věřící nepovažují, ale mají vážný zájem o hlubší poznání konkrétního náboženství (zpravidla

křesťanství); jiní odsouzení hledají v účasti na náboženských obřadech vylepšení svého hodnocení vzhledem k možnosti dřívějšího propuštění z výkonu trestu, aniž by však náboženským otázkám přikládali jakýkoli význam. Do náboženské činnosti vězeňských duchovních patří také zájem klientů o některé projevy lidové zbožnosti – např. vykrápění ubytoven svěcenou vodou, nošení křížků, medailek či růženců, výjimečně modlitba exorcismu (vymítání ďábla). Zde je třeba velké obezřetnosti, aby nebyli klienti podporováni v magickém chápání těchto praktik. Vzájemná konzultace mezi kaplanem a sociálním pracovníkem (ale i vychovatelem, pedagogem, psychologem) může pomoci k rozlišení skutečného či jen

hraného zájmu o náboženské aktivity a k usměrnění klientů žádoucím směrem.

Oblasti, v nichž mohou sociální pracovník a duchovní ve věznici spolupracovat nebo se navzájem doplňovat, je jistě víc. V tomto textu nešlo o jejich vyčerpávající výčet; mým cílem bylo spíše poukázat na to, že kaplani jsou v našich věznicích stále více vnímáni jako členové pracovního týmu se specifickými úkoly a že aktivní spolupráce s nimi může být také pro sociálního pracovníka a pro výkon jeho profese obohacujícím.

*Michael Martinek,
ředitel VOŠ Jabok*

Reflexe

Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť v kontexte neziskového mimovládneho sektora na Slovensku

Súčasná situácia

Penitenciárna starostlivosť je starostlivosť o človeka vo výkone trestu odňatia slobody. Legislatíva (zákon č. 475/2005 Z. z. a zákon č. 93/2008 Z. z.) ju definuje pod pojmom penitenciárne zaobchádzanie. V rámci penitenciárnej starostlivosti sa so sociálnou prácou stretávame takmer výlučne v podobe zamestnancov ústavov na výkon trestu odňatia slobody (ďalej len ako ÚVTOS). Tí realizujú sociálnu diagnostiku a následne sociálne poradenstvo, avšak len v rámci rezidencie, takže aktívna spolupráca s rodinou odsúdeného či jeho širším sociálnym prostredím je takmer nemožná.

Úlohou mimovládneho neziskového sektora všeobecne má byť podpora a vyplnenie „bielych miest“ v oblastiach a činnostiach, kde zlyháva, neintervenuje, nezasahuje štát. V prípade penitenciárnej starostlivosti akoby to neplatilo. Väčšina ÚVTOS vníma mimovládne organizácie (ďalej

len ako MVO) ako „neželaných hostí“, napriek ich odbornosti, akreditácii, dlhodobej praxi.

Trochu iná situácia platí v oblasti postpenitenciárnej starostlivosti. Je to starostlivosť o odsúdených, ktorí opúšťajú ÚVTOS a dostávajú sa na slobodu. Práve v rámci tohto druhu starostlivosti má sociálny pracovník najväčší priestor pre svoju prácu. Ako zástupcovia štátu v nej pôsobia sociálni kurátori (zamestnanci úradov práce sociálnych vecí a rodiny) a mediační a probační pracovníci (zamestnanci súdov).

Povinnosti sociálnych kurátorov upravuje zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Okrem iného by mal sociálny kurátor pomáhať plnoletej fyzickej osobe po prepustení z ÚVTOS najmä pri uľahčení návratu do rodiny, pracovnom uplatnení, hľadaní bývania, hľadaní možností pokračovať v ďalšej príprave

na povolanie a pri riešení osobných problémov a vzťahových problémov. Prax však opäť ukazuje, že jeho činnosť sa veľmi často zužuje len na poskytnutie jednorazového resocializačného príspevku, ktorý tiež upravuje spomínaný zákon.

Mediační a probační pracovníci realizujú najmä dohľad nad odsúdenými, ktorí boli podmienene prepustení z ÚVTOS. Ich činnosť sa sústreďuje najmä na kontrolu, v lepšom prípade aj na distribúciu. Najväčšia časť sociálnej starostlivosti v tejto oblasti je realizovaná sociálnymi pracovníkmi MVO, ktorí sa špecializujú na prácu s touto cieľovou skupinou. Vykonávajú väčšinou terénnu formu sociálneho poradenstva alebo krízovej intervencie. Ani tu však nie je situácia úplne priaznivá a často sa stretávame so štyrmi základnými problémami:

MVO, ktoré sa venujú tejto cieľovej skupine, je veľmi málo.

Odbornosť niektorých MVO, ktoré sa venujú tejto cieľovej skupine, je minimálne diskutabilná.

Väčšina z týchto MVO pôsobí v okolí hlavného mesta – Bratislavy alebo iných väčších miest, niektoré regióny (východ Slovenska) nie sú takmer vôbec pokryté.

Väčšina z týchto MVO sa venuje len individuálnej práci s jednotlivcom – nepracuje s rodinou a so širším sociálnym prostredím.

Pilotný projekt „Alcatraz“

Projekt Alcatraz bol realizovaný občianskym združením Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov (ASSP) vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu v rámci Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia v rokoch 2010–2012. Základným cieľom projektu bolo pomôcť riešiť sociálnu krízu ľuďom vo výkone alebo po výkone trestu odňatia slobody a ich rodinám, zabrániť ich sociálnemu vylúčeniu a minimalizovať sociálnu recidívu. Jeho unikátnosť spočívala v komplexnej starostlivosti multiprofesného tímu o cieľovú skupinu. Spomínanú cieľovú skupinu tvorili rodiny, ktoré majú člena pred/vo/po výkone trestu (nielen počas odňatia slobody). Zjednodušene povedané, pod pojmom „klient“ projekt nevnímal len identifikovaného klienta – odsúdeného, ale celú jeho rodinu. Do projektu bolo zapojených viac ako 30 rodín (80 osôb) z Bratislavského samosprávneho kraja (BSK).

Klienti sa do projektu dostávali dvoma základnými spôsobmi – distribúciou a samostatným vyhľadaním (letáky, web...). Všetkých klientov možno vnímať ako „dobrovoľných“, keďže neexistuje hrozba sankcií, ktoré by rodinu donútili k spolupráci s MVO – práve toto je jedna z výhod tejto práce, motivácia klienta k spolupráci je väčšinou vysoká. Aj distribúcia prebiehala len formou odporúčania, nie povinnosti. Klienti boli distribuovaní najčastejšie mediačnými a probačnými úradníkmi, sociálnymi kurátormi, pracovníkmi mestských častí alebo iných MVO.

Každá rodina dostala koordinátorom pridelenú dvojicu pracovníkov (sociálny poradca a case manager). V projekte pracovalo spolu 5 takýchto dvojíc. Práve tieto dvojice boli odborníci, ktorí mali rodinu „na starosti“ a v prípade potreby vyžiadali intervenciu niektorého z ostatných členov multiprofesného tímu (psychológ, špeciálny pedagóg a právnik). Okrem nich v projekte pôsobili aj lektori resocializačných programov pre dospelých, lektori nácvikov sociálnych zručností detí a tím supervízorov.

Základné aktivity projektu

Medzi základné aktivity projektu patrilo poskytovanie služieb sociálneho poradenstva a case managementu. Tieto boli realizované hlavne trérennou formou. V prípade rodiny s už prepusteným členom pracovníci pracovali v jej prirodzenom prostredí. Ak išlo o rodinu, ktorá má člena vo výkone trestu odňatia slobody, pracovalo sa v jej prirodzenom prostredí a odsúdeného člena pracovníci navštevovali v ÚVTOS (z pozície úradnej návštevy). Proces práce prechádzal od sociálnej diagnostiky cez sociálnu terapiu až po katamnestické sledovanie. Základnou metódou práce bolo sociálne poradenstvo s využitím viacerých rôznych techník (informácia, distribúcia, ventilácia, tréning, modelovanie, hranie rolí, konfrontácia, reflexia...). Okrem toho mali klienti možnosť využiť aj psychologickú a špeciálnopedagogickú diagnostiku a intervencie, či právne poradenstvo.

Pre prepustených z ÚVTOS boli realizované motivačné a resocializačné výcviky a programy. Po ich absolvovaní účastníci získali osvedčenie. Tieto boli zamerané hlavne na efektívnu komunikáciu, alternatívne riešenia konfliktov, optimalizáciu sociálnych vzťahov, prípravu na pracovný pohovor, orientáciu na pracovnom trhu...

Pre deti z týchto rodín boli zrealizované 3 víkendové pobyty (mimo bydliska) zamerané na nácvik ich sociálnych zručností. Najčastejšie preberané témy: komunikácia, vzťahy v škole a priateľstvá, význam rodiny, budúcnosť...

Všetkým odborníkom bol k dispozícii tím supervízorov, skupinové supervízie sa konali 1-krát za mesiac, individuálne supervízie vždy v prípade potreby.

Výstupy a závery pre prax

Súčasťou projektu bolo vytvorenie komplexnej metodiky práce s touto cieľovou skupinou. Metodika zahŕňa špecifiká práce, ktoré vychádzajú z potrieb rodín, ktoré majú člena vo/po výkone trestu. Najčastejšie témy, ktoré v priebehu projektu rezonovali, boli: pravidlá vzájomného „fungovania na diaľku“, spôsob komunikácie, čo povedať a čo nepovedať deťom, zmysel zachovania rodiny, príprava na výkon nových rolí v domácnosti, zabezpečenie náhradného príjmu, prispôsobenie sa nižšiemu životnému štandardu, práca s nepriazňou okolia, sexualita, vzájomné odcudzenie sa, nové rodinné usporiadanie, opätovné včlenenie sa do každodenného rodinného života a do spoločnosti, odpustenie, návrat do role a z nej vyplývajúcich povinností, strach, neistota, napätie, dezorientácia...

Projekt ukázal efektivitu multiprofesionálnej spolupráce, ktorá poskytovala klientovi celý „balík služieb“, ktorý mohol využívať bez toho, aby

pravidelne navštevoval inštitúciu. V neskoršej fáze projektu väčšina klientov samostatne (bez distribúcie) oslovila ASSP so žiadosťou o spoluprácu, príznačnou bola vysoká efektivita participácie klienta.

Ďalším výstupom projektu je 70-hodinový akreditovaný kurz s názvom Sociálna práca s rodinou, ktorá má člena vo/po výkone trestu. Kurz je určený pracovníkom pomáhajúcich profesií, ktorí sa chcú špecializovať na prácu s touto cieľovou skupinou. Práve pomocou tohto kurzu a šírením príkladov dobrej praxe je možné rozšíriť činnosť aj do iných regiónov, prípadne skvalitniť už existujúce služby v tejto oblasti.

*Lenka Suchá,
projektová manažérka ASSP*

Použité skratky:

ASSP – Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov
BSK – Bratislavský samosprávny kraj
MVO – mimovládna organizácia
ÚVTOS – Ústav na výkon trestu odňatia slobody

Použité právne normy:

Zákon číslo 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon číslo 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov a jeho novela číslo 93/2008

Profil

Za branou: Co čeká člověka, který po odpykání trestu právě opouští vězení?

Co si počne, záleží na každém z nich. Je tolik strategií návratu, kolik je propuštěných: lidé, na které čekají blízci a přistě si dají na konflikt se zákonem pozor; takoví, co projít branou zpět do vězení opravdu nechťejí, ale snadno se jim to

stává, nebo i takoví, co pobyt ve vězení za mimořádnou událost nepovažují.

Posláním občanského sdružení **Za branou** je odborně se zabývat problémy těchto občanů

s důrazem na osoby s vysokou motivací a reálnými schopnostmi k životu na svobodě. V centru zájmu sdružení jsou praktická témata jako zaměstnávání a ubytování. Lidé ve sdružení se drží kréda, že svoboda je cenná jen pro toho, kdo je aspoň trochu šťastný. Proto se také soustřeďují na zviditelňování vztahů a duchovního života osob se záznamem v rejstříku trestů. Lidé ve sdružení Za branou konkrétně pomáhají osobám, které se nacházejí ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody (dále VTOS). Zejména se pak koncentrují na pomoc osobám, které se z VTOS vrací a chtějí se zapojit zpět do společnosti.

Historie sdružení navazuje na projekt Pevný bod pod hlavičkou Arcidiecézní charity Praha, kde zakladatelé sdružení Za branou Jan Frank, Bedřiška Kopoldová a Jiří Mataj společně pomáhali propuštěným vězňům. Projekt byl založen na intenzivní podpoře lidí, kteří se vrací z vězení a nemají kam jít a nikdo, nebo téměř nikdo, je nečeká. „Naučili jsme se jezdit do věznic, zejména středočeských a pražských, hovořit k obviněným a odsouzeným a posléze s nimi individuálně pracovat po jejich propuštění,“ popisuje zkušenosti z projektu Pevný bod Jan Frank, předseda sdružení.

Jak se scházejí blízcí odsouzených

Sdružení Za branou se zaměřuje i na další aspekty VTOS, a to na vzájemnou komunikaci rodinných příslušníků a partnerů/partnerek odsouzených. V šetření, které sdružení uskutečnilo v roce 2010 ve Věznici Příbram, Kuřim a Pankrác, se zkoumaly názory recidivistů na příčiny jejich

opakovaného trestu odnětí svobody. Překvapujícím výsledkem (celkem 59 šetření) bylo, že sami odsouzení kladou důraz na osobní vztahy a vztahy s rodinou po opuštění věznice. Dosud se pomoc neziskovek a státu soustřeďovala hlavně na získání zaměstnání a úspěch v boji s dluhem.

V reakci na šetření vytvořilo o. s. Za branou projekt Svěpomocná skupina osob blízkých lidem ve vězení, který zahájil činnost na konci roku 2011. Cílem projektu je podpořit vzájemnou komunikaci rodinných příslušníků a partnerů odsouzených ve VTOS. „Ti často trpí samotou, stigmatizací i existenčními problémy,“ popisuje význam projektu Frank, „a jak jsme zjistili, ocení i výměnu informací z vězeňství a trestního práva, což jsou oblasti, se kterými se většinou setkávají poprvé v životě a které jsou pro ně neznámé.“

Setkání v klubovně v centru Prahy se konají jednou až dvakrát měsíčně a průměrná návštěvnost je pět osob. „K naší radosti se o skupině dozvídají další a další lidé, takže skoro na každé skupině je někdo nový. Pro zajímavost, členy skupiny jsou dva muži v roli otců, jedna matka a zbytek tvoří manželky a přítelkyně odsouzených,“ upřesňuje Frank.

Setkávání mají dvě části, v první mohou členové skupiny klást dotazy z oblasti práva a odborného sociálního poradenství, v druhé hodině přicházejí na řadu soukromá témata probíraná ve skupině. Zahrnují fenomény odloučení, stigmatizace, sociálních efektů odloučení, vlivu odloučení na vztah apod. Dlouhodobým cílem skupiny je vytvoření stejně zaměřených skupin i v dalších městech České republiky, především v oblastech s vysokou kriminalitou, ale samozřejmě nejen v nich.

Seminář katolických vězeňských duchovních v Pardubicích, 2009

Diskuse na semináři katolických vězeňských duchovních v Pardubicích.

Význam duchovní práce ve vězeňství

„Čeho si obzvláště ceníme, je poznání, jak významně některým vězňům pomáhají vězeňští duchovní, kaplani, jinými slovy víra. Proto chceme, aby duchovním potřebám lidí opouštějících vězení byla v rámci našich služeb věnována náležitá pozornost, samozřejmě jen na dobrovolné bázi,“ vysvětluje Frank důležitou myšlenku pomoci.

Sdružení Za branou patří ke sdružením, která se na pomoc propuštěným vězňům dívají z té praktické stránky, nemají lidsko-právní ambice. Na druhé straně kontakt s prostředím věznic a vězni samotnými vcelku přirozeně vybízí k duchovní účasti, která může anebo nemusí mít přímo religiózní charakter. Jejich inspirace převážně pochází z doby,

kdy zakladatelé sdružení pracovali v Charitě, kde měli na starosti dopisování dobrovolníků, nejčastěji věřících dobrovolníků, s vězni.

„Řeč není jen o vině a trestu, nýbrž i o zničených životech a vyloučení ze společnosti,“ pokračuje Frank, abychom si uvědomili i druhou stranu pomoci, příjemce. „Jsou osudy lidí, jimž je ochotna vlídnou tvář nastavit jediné církve, a na tom je podle mého něco hlubokého. Za branou jako velmi potřebnou vnímám roli vězeňských kaplanů, kteří do prostředí věznic jakoby vnášejí čistotu, naději a snad i rozhřešení. I oni se rádi věnují lidem po propuštění, což nás spojuje.“

Eliška Barochová

Profil

Sdružení pro probaci a mediaci v justici

SPJ je nestátní nezisková organizace, která v České republice funguje od roku 1994 v oblasti prevence kriminality a řešení nepříznivých následků trestných činů. SPJ v současnosti prochází změnou názvu - nově se bude jmenovat RUBIKON Centrum, o. s.

Důvody práce s osobami s kriminální minulostí

Cílovou skupinou organizace jsou osoby s kriminální minulostí – tyto lidi spojuje především konflikt, izolace a snížená schopnost řešit vlastní problémovou situaci. Hlavní důvody SPJ pro práci s touto cílovou skupinou jsou:

- Ekonomické hledisko – zaměstnávání osob s kriminální minulostí minimalizuje zatížení systému sociálních dávek a snižuje riziko recidivy (finanční náklady na vězení činí cca 1 000 Kč na osobu/den).
- Budování bezpečné komunity – bezpečí společnosti nespočívá ve vyloučení lidí s kriminální minulostí a v jejich izolaci, ale především ve schopnosti společnosti začleňovat je do běžného života.
- Každý si zaslouží druhou šanci.

Oblasti činnosti organizace (strategie 3 „O“):

- Ovlivňování systémových změn legislativy a zavádění praktických postupů
- Osobní asistence pro konkrétní lidi v nouzové situaci
- Osvěta směrem k odborné i laické veřejnosti

Současné zaměření organizace

Několikaletou praxí z práce s osobami s kriminální minulostí vyplynulo, že získání pracovního uplatnění je pro tyto klienty základním předpokladem jejich úspěšné resocializace. Zkušenosti ze zahraničí ukazují, že zaměstnání je hlavním faktorem vedoucím k životu bez zločinu, který dokáže snížit recidivu až o polovinu. Na základě těchto dlouholetých poznatků a zkušeností je v současné době hlavním cílem všech služeb naší organizace pomoci klientům najít uplatnění na trhu práce.

Pracovní agentura Rubikon

V loňském roce proběhlo pilotní ověření konceptu pracovního poradenství. Tato služba byla poskytnuta celkem 148 klientům. Bylo vytvořeno 10 dotovaných pracovních míst. Od roku 2011 má SPJ povolení Ministerstva práce a sociálních věcí ČR ke zprostředkování zaměstnání podle § 60 odst. 1 písm. a) zákona č. 435/2004 Sb., a je tedy oprávněno k poskytování služeb zprostředkování zaměstnání na území ČR.

Od letošního roku mohou klienti využít služeb Pracovní agentury Rubikon, která v rámci organizace poskytuje bezplatně služby pracovního poradenství a zprostředkování zaměstnání lidem se záznamem v rejstříku trestů. Pracovní poradci v Praze, Ústí nad Labem a Chebu poskytují klientům konzultace v oblasti jejich možností

na trhu práce. Součástí poradenství je např. sestavení životopisu, společné mapování pracovních příležitostí, motivační práce s klientem a komunikace s případným zaměstnavatelem.

V úvodní fázi práce s klientem je stěžejní tzv. pracovní diagnostika, tedy ověření, zda je klient vhodným adeptem pro zařazení na pracovní místo. Důležitá je v tomto případě motivace klienta a jeho dosavadní pracovní zkušenosti. V rámci pracovního poradenství je důležitá i komunikace se zaměstnavateli. Konkrétním zaměstnavatelům organizace může nabídnout doporučení prověřených kandidátů a v případě zájmu i podporu a spolupráci se zaměstnavatelem i klientem během prvních měsíců po umístění na pracovní místo. V případě dohody s klientem je možné zaměstnavatelům nabídnout i prověření uchazeče formou krátkodobého bezplatného působení před nástupem do zaměstnání. Díky projektům financovaným z Evropského sociálního fondu SPJ může nabídnout vybraným zaměstnavatelům i mzdové příspěvky na nově vytvořená pracovní místa.

Individuální přístup ke klientům

Služby organizace jsou koncipovány na bázi individuálního přístupu k jednotlivým klientům a jejich potřebám, přičemž spojovacím prvkem všech služeb je rozvíjet znalosti a kompetence klientů pro návrat na trh práce. SPJ pracuje s klienty jak ve věznicích, tak na svobodě, kdy důležitý je již samotný výběr vhodných klientů. Základním předpokladem je především jejich **motivace ke změně** a aktivní přístup k řešení jejich problémové situace.

Aktivity ve věznicích i na svobodě

Ve věznicích realizuje SPJ motivační programy, kurzy řešení zadluženosti, rekvalifikační kurzy a dílny k posílení pracovních návyků. Současně jsou odsouzení informováni a motivováni k využití asistence po svém propuštění. Na svobodě mají klienti kromě služeb Pracovní agentury Rubikon možnost využít spolupráce s mentorem, vyškoleným laikem, který jim může pomoci např. s hledáním bydlení, práce, při jednání s úřady a zároveň funguje jako psychická podpora. Dále mohou klienti využít služeb dluhových poraden v sídle organizace v Praze a na pobočce v Ústí nad Labem, kde jim odborní poradci a právníci

zdarma pomáhají při řešení jejich problémů s nezvládnutými dluhy – mapování dluhů, jednání s věřiteli, řešení exekucí, zpracování žádosti o tzv. osobní bankrot či pomoc při soudních přích. Součástí poradenství je i mobilní poradna pro klienty, pro něž je návštěva poraden nedostupná.

Vzdělávání odborníků

SPJ se věnuje také vzdělávání odborníků pracujících s cílovými skupinami, zvyšování informovanosti odborné i široké veřejnosti o klíčových tématech zájmu organizace a rozvíjení právního prostředí a jeho působení v praxi v problematice zaměstnanosti, finanční gramotnosti a trestní justice. Organizace nabízí **vzdělávací kurzy** na téma: řešení zadluženosti a rozvoj finanční gramotnosti, komunikační dovednosti či zajišťuje odborné služby na klíč. Aktuální nabídku kurzů je možné najít na webových stránkách www.vzdelavani.spj.cz.

Dosavadní výsledky

Vedle klientů s kriminální minulostí pracuje SPJ také s osobami ze sociálně vyloučených lokalit, s mladistvými i mladými dospělými a od loňského roku poskytuje poradenství obětem trestných činů. SPJ patří mezi spoluzakladatele odborné platformy Aliance proti dluhům, která sdružuje odborníky na řešení předluženosti veřejnoprávních, nestátních a profesních subjektů a ve které nyní aktivně působí.

Za dobu své existence organizace podpořila **přes 10 tisíc klientů** a realizovala **více než 40 projektů**. SPJ v současné době působí v **11 krajích ČR**. Úzce spolupracuje s Probační a mediační službou ČR a Vězeňskou službou ČR.

*Ludmila Hasmanová,
vedoucí týmu PR a fundraising, vedoucí projektů,
Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s.*

Profil

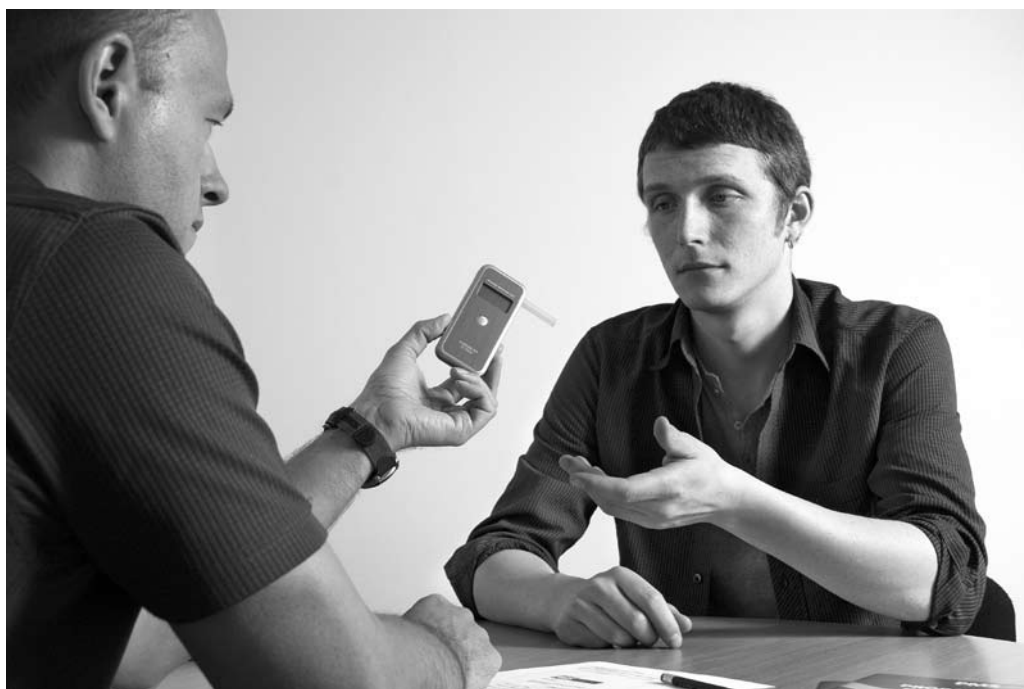
Probační a mediační služba

Činnost Probační a mediační služby (PMS) je v České republice součástí systému práce s pachateli a s oběťmi trestných činů od roku 2011, kdy nabyl účinnost zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

Z názvu služby vyplývá, že služba odborně působí jednak v rámci „probace“ a dále rovněž v oblasti „mediace“. Probace je výkon dohledu nad pachateli vykonávajícími alternativní tresty, tj. tresty na svobodě, a mediace je zprostředkované řešení konfliktu mezi pachatelem a obětí. Odborné činnosti PMS jsou dále specializovány na šest základních oblastí – agend: mediace, obecně prospěšné práce, probace, parole, mládež a trest domácího vězení.

Z hlediska rozdělení četnosti případů je PMS činná v cca 40 % případů v rámci přípravného řízení a řízení před soudem, ve zbývajících cca 60 % pak působí ve vykonávacím řízení, tj. po rozhodnutí soudu, kdy zajišťuje výkon trestu vykonávaného pachatelem na svobodě. V roce 2011 služba evidovala 27 150 nových případů, z toho ve 14 % případů se jednalo o činnosti prováděné v souvislosti s řešením kriminality mládeže.

Ve všech uvedených oblastech odborných činností PMS působí v souladu s principy restorativní justice (více viz Zehr, H.: Úvod do restorativní justice, Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003), tedy justice usilující zejména o obnovu mezilidských vztahů narušených trestným činem a nápravu škod vzniklých v jeho důsledku.

Ilustrativní foto, autor PMS

Součástí případové práce prováděné úředníky a asistenty PMS na jednotlivých střediscích (na 76 střediscích v ČR pracuje 391 pracovníků, 26 pracovníků působí na ředitelství) je to práce nejen s pachatelem trestných činů, ale také s jejich oběťmi nebo s pozůstalými po obětech trestných činů.

O probaci

V rámci probace je při práci s pachatelem kladen důraz na profesionální vyhodnocení možných rizik opakování trestné činnosti a na vytváření plánů probačního dohledu nad odsouzeným, v rámci něhož jsou konkrétními postupy zjištěná rizika recidivy pachatele minimalizována. Dlouhodobější (nejčastěji v rozsahu 3–4 let) pravidelný a osobní kontakt probačního úředníka nebo asistenta s odsouzeným pachatelem v rámci dohledu vytváří prostor pro postupné řešení zjištěných potřeb pachatele, zejména těch, jež souvisí s příčinami jeho kriminálního chování (např. závislost na omamných a psychotropních látkách, nízká pracovní dovednost a s tím související obtížné uplatnění se na trhu práce, vysoká zadluženost a neschopnost dostát finančním závazkům atd.), a také umožňuje provádět potřebnou kontrolu plnění soudem stanovených podmínek výkonu

alternativního trestu. Pracovník PMS například disponuje testovacími nástroji na provádění kontrol přítomnosti drog v těle pachatele, má možnost vstupu do některých informačních registrů a objektivizovat tak údaje o pachateli ve spolupráci např. s policií, vězeňskou službou, státními zastupitelstvími atd. V rámci dohledu nad podmíněně propuštěnými pachateli PMS úzce spolupracuje s pracovníky věznic a ve své práci s podmíněně propuštěným navazuje na jejich činnost.

Podpora obětem

Součástí výkonu probace a mediace je také nabídka podpory obětem trestných činů a spolupráce PMS při řešení následků trestného činu. Tyto činnosti PMS jsou v současné době podpořeny realizací projektu s názvem „*Specializované a komplexní poradenství obětem trestných činů*“, který probíhá ve spolupráci PMS a Asociace občanských poraden již od roku 2006. V rámci projektu je nyní v 10 městech ČR vytvořeno 20 kontaktních pracovišť, kam se mohou oběti s žádostí o podporu a informace obrátit, v nejbližší době bude projekt dále rozšířen do dalších 10 nových měst. V rámci ČR tak vznikne 40 kontaktních pracovišť, která budou moci oběti navštívit.

V rámci výkonu probace probační úředníci a asistenti vedou pachatele k přijetí odpovědnosti za řešení dopadů trestného činu na oběť, vč. dojednání způsobu jejich odčinění s ohledem na potřeby a zájmy oběti.

Spolupráce s dalšími orgány

V rámci své činnosti PMS spolupracuje nejen s justičními orgány (především s pracovníky orgánů Policie ČR, státními zástupci, soudy), ale i s řadou státních organizací působících v této oblasti a dále rovněž s poskytovateli sociálních, vzdělávacích, zdravotních a jiných služeb z řad nestátního sektoru. Díky vytvořeným strategiím spolupráce PMS s těmito justičními i dalšími partnery, ale zejména prostřednictvím sjednaných partnerství PMS v řadě českých a mezinárodních projektů, včetně projektů financovaných

z evropských fondů, je zajištěn vývoj a následná realizace mnoha specifických programů zaměřených jak na práci s pachateli, tak i na práci s oběťmi trestných činů.

PMS ČR je členem organizace CEP – Evropské organizace pro probaci, pracovníci PMS ČR působí v expertních skupinách Rady Evropy, např. v Radě pro spolupráci ve vězeňství (PC-CP) nebo expertní skupině zabývající se tématem justice přátelské k dětem (CJ-S-CH). Zkušenosti pracovníci PMS jsou školiteli vzdělávacích programů určených pro pracovníky nově vznikajících probačních služeb v Evropě, např. v Chorvatsku a Albánii.

*Andrea Matoušková,
vedoucí oddělení pro koncepční,
analytické a metodické činnosti,
Ředitelství PMS ČR*

Profil

Mezinárodní vězeňské společenství

(MVS) je křesťanské ekumenické sdružení. Pomáhá uvězněným, propuštěným, jejich rodinám, zejména dětem, obětem trestných činů, kaplanům, zaměstnancům věznic. Sdružení chce iniciovat legislativní změny v péči o odsouzené a propuštěné. MVS je zastřešeno největší světovou křesťanskou organizací v oblasti vězeňství Prison Fellowship International (1976), sdružující na 120 zemí. MVS se nezabývá primárně evangelizací nebo duchovní péčí, ale aplikuje dobrovolnické programy PFI a profesionalizuje a rozšiřuje dobrovolnickou péči v této oblasti. Vychází přitom z myšlenky PFI, že zásadní změna člověka probíhá pouze na duchovní úrovni.

Při zakládání dostávalo MVS překvapivě často otázku, *proč v této oblasti vůbec pomáhat*. Společnost často není na tuto formu soucitů připravena.

I ze strany některých církevních společenství je obava přijímat mezi sebe například propuštěné.

Společnost pomáhá dětským domovům, ale není vůbec běžné myslet na děti odsouzených rodičů. Přitom se často jedná o ty samé děti. Jsou i další paradoxy: s vězni a odsouzenými nechceme mít nic společného, ale oni mezi námi přesto žijí, denně je potkáváme, a bez nějaké míry pomoci, ať už sociální, praktické nebo duchovní, jim nedáváme šanci ke změně životního stylu, chování, nemotivujeme je, ale většinou je spíš „dorážíme“ a vracíme zpět, kde byli. To samé se děje i se sociálně slabými rodinami odsouzených a jejich dětmi. Okolí, škola, zaměstnavatel či instituce je nepřijímají ochotně a prohlubují jejich už tak velké stigma. Je to sice pochopitelné, ale zároveň kontraproduktivní a neetické.

Jednou z podporovaných aktivit jsou i kurzy sebeobrany.

Není pochyb, že existují nebezpeční lidé, kteří musí být izolováni. Ale jejich počet není tak velký jako současný stav vězňů. Je tedy otázkou, jestli vůbec společnost chce posílat tolik lidí do výkonu trestu, který většinou neřeší nic, kromě zmíněné izolace, a naopak přináší zhoršení další kvality života po propuštění a minimalizuje možnost nápravy škody, která trestným činem vznikla.

MVS se soustřeďuje jak na nejobyčejnější pomoc, jakou je povzbuzení dopisem, návštěvou nebo posláním oblečení a potravin do věznice, tak i na věci velké, přesahující pomoc jednotlivci. Sem patří otázky vztahující se ke změnám forem trestu, k prevenci kriminality, efektivní práci s pachatelem v době výkonu trestu, k pomoci rodinám odsouzených, zaměstnanosti jak odsouzených, tak propuštěných, prevenci bezdomovectví a upozorňování na nedostatečné ošetření péče po výstupu z výkonu trestu. MVS se zaměřuje na studium možností restorativní justice a rozšiřování informací o této oblasti. S tím souvisí zájem MVS o postavení oběti trestných činů, při stanovení trestu i náhrady. Samotné uzamčení pachatele mezi další odsouzené nikoho nemění (alespoň ne k dobrému) a z nikoho nedělá slušného člověka. K tomu je třeba mnohem víc. Přitom současný systém stojí mnoho peněz.

Jak tedy může dobrovolnické vězeňské společenství přispět k nápravě?

Programy, které MVS začalo od loňska používat, jsou šité na míru zejména církvím, i když se mohou přidat i podnikatelé nebo instituce. Jsou nastavené tak, aby bez jakéhokoli finanční pomoci státu přinášely do vězeňství pomoc hmotnou i mravní. MVS učí církev prakticky pomáhat, učí je bezpečným pravidlům pomoci, která musí být efektivní a profesionální.

Základem je individuální přístup k odsouzeným, kdy věřící mohou předávat hodnoty, ze kterých sami vycházejí. V porovnání s jinými metodami práce s odsouzenými má přístup osobního a zároveň profesionálně zvládnutého kontaktu nadstandardní výhody. Věřící mají vysoký mravní a hodnotový kodex, mohou být osobní příkladem, mají schopnost soucitu i vcítění a jsou ochotní se obětovat a nemyslet na vlastní zájmy. Na druhé straně tu může být nebezpečí jisté naivity nebo neschopnosti vidět realitu morálního dna pachatele, malá obezřetnost nebo manipulovatelnost. Aby dobrovolníci nebyli lehkým cílem, jsou nezbytná školení a vzdělávání, tedy odbornost.

Program školení pro dopisování, posílání nárokových balíčků a návštěvy odsouzených MVS vychází z velmi dobrých zahraničních materiálů

a zkušeností (manuály, filmy, školitelé) a učí dobrovolníky zachovávat pravidla věznic, posílání dopisů a balíčků, komunikaci s odsouzenými. Dává návody, jak si uchránit soukromí a neohrozit sebe ani blízké.

Program Andělský strom probíhá v úzké spolupráci s věznicemi. Je to vánoční program, kdy dobrovolníci kupují a posílají dárky dětem odsouzených rodičů, a to vždy jménem rodiče a spolu s jeho osobním dopisem. Program pomáhá udržení vztahu mezi dítětem a rodičem a soudržnosti celé rodiny, zvýšení prestiže a odpovědnosti odsouzeného rodiče. Program je i dobrou prevencí kriminality, protože děti odsouzených mají tendenci následovat rodiče a vstup jiného světa do této subkultury je léčivý. Dobrovolníci MVS se i po Vánocích ptají, jak mohou dál rodině pomoci. V zahraničí vznikají dětské kluby, pozvání do místních církví, navázání vztahu mezi rodinou a církví v místě bydliště.

Program také otevírá dveře do světa vězeňského dobrovolnictví a bývá startovacím bodem pro rozhodnutí dál se pomoci vězeňství věnovat ve více náročných programech.

Program „Provázání žen ve výkonu trestu a po propuštění“ probíhá jako příprava na propuštění uvnitř věznic ve Světlé nad Sázavou. Při propuštění čekají na ženu její tzv. mentoři – jsou to věřící lidé z místa bydliště ženy – a postarají se o ni zejména v prvních dnech, kdy hledá ubytování,

zázemi, kdy se rozhoduje, jakým směrem půjde dál. O každou propuštěnou ženu pečují vždy zároveň více mentorů a ti spolupracují s kurátory a sociálními pracovníky. Přirozená síť věřících po celé republice zajišťuje možnost pomoci téměř ve všech místech, kam ženy odcházejí.

MVS pracuje také dlouhodobě na *Oddělení Matek s dětmi* ve Světlé nad Sázavou. *Klub pro propuštěné* se schází pravidelně v Praze, další kluby otevře MVS v Brně a Ostravě na podzim. Setkávají se tam propuštění a ti, kdo o ně pečují. MVS vozí každý měsíc *hygienické potřeby* do ženské věznice, protože asi čtvrtina žen ve věznici nedosahuje finančně na to, aby si koupily nejn nutnější věci. *Semináře* MVS se zaměřují na restorativní justici, zejména na *Program Zacheův strom*, kdy se setkávají během šesti až osmi terapeutických sezení pachatelé a oběti jiných trestných činů, a formou vcítění dochází k uzdravení na obou stranách. Chystáme seminář také o *Programu video a audio dopisů z věznic* a další.

Vizi MVS je i společenské docenění zaměstnanců věznic, protože na jejich přístupu nesmírně záleží. Stát v dohledné době nebude mít prostředky pro intenzivní práci s odsouzenými, a přichází doba oborného dobrovolnictví, které bude účinně spolupracovat s věznicemi a církvemi.

*Gabriela Kabátová,
výkonná ředitelka MVS, o. s.*

Metodika

Motivačný trénink väzneného pred jeho prepustením na slobodu

V príspevku sa pokúsime viesť diskusiu o tom, aký mechanizmus funguje v situácii, keď aktívneho človeka prudko deaktivizuje nejaký (v našom prípade silne reštrikčný) systém. Aktívny človek sa dostáva do väzby, tu sa musí – v zmysle svojich vôľových procesov – vlastne deaktivizovať. Po šoku z novej situácie musí mobilizovať sily

na podriadenie sa systému, a teda sa adaptovať na nové prostredie a novú situáciu. V tomto systéme žije väznený počas výkonu trestu niekedy aj niekoľko rokov a napriek tomu, že vie, kedy mu končí trest a kedy vyjde na slobodu, takmer nikdy nie je dostatočne aktivizovaný na „život vonku“. Potom sa stáva, že väznený človek vychádza

bránou väznice na slobodu a nie je pripravený na prebratie zodpovednosti za seba ani za svojich blízkych. Z jednoduchého dôvodu: nie je dostatočne aktivizovaný na to, aby konal sám, a už vôbec nie, aby konal zodpovedne. Napriek tomu, že väznení si často celé roky predstavujú, aké to bude, keď výjdu na slobodu, nedokážu sa v „deň D“ správať normálne. Tu vzniká otázka, kedy a ako začať pripravovať väzneného na skutočnosť, že opustí brány väzenia.

Podnet na napísanie tohto príspevku nám dala intenzívna a veľmi zaujímavá práca s niekoľkými skupinami väzňov v jednom výskumnom projekte. Už prvé skúsenosti z práce vo väzení nás prinútili k tomu, aby sme začali zbierať podklady pre svoj ďalší výskum. Od februára 2006 až do februára 2007 sme sa podieľali na realizácii projektu Nový štart, ktorý realizovalo OZ Andros v rámci medzinárodného projektu spolufinancovaného IS EQUAL Európskeho sociálneho fondu.

Tento projekt sa realizoval v troch slovenských ústavoch na výkon trestu odňatím slobody. Pozostával z troch častí: trojdňového tréningu seba-poznávania, dvadsaťdňového kurzu v základoch práce s počítačom a dvojdnového motivačného tréningu. Cieľom projektu bolo zvýšenie zručností, resp. flexibility správania sa ľudí tesne po výkone trestu odňatím slobody na trhu práce. Tretiu časť projektu – motivačný tréning – sme zostavili a prevažne aj realizovali my spolu s ďalšími troma kolegami a tento tréning nám poskytol aj priestor pre realizáciu nášho výskumu.

Charakteristika výskumu

Projekt a neskôr aj výskum bol realizovaný v rámci práce s 25 skupinami ľudí vo výkone trestu odňatím slobody, vždy po 10 účastníkov v jednej skupine. Našu výskumnú vzorku tvorilo 86 respondentov, ktorí boli vo väzení za rôzne trestné činy a rôzne dlho. Mnohí opakovane, niektorí trestaní prvýkrát. Priemerný vek väznených mužov našej výskumnej vzorky bol 32,4 roka, základné vzdelanie malo 39 respondentov (vo vekovej kategórii najmladších a najstarších), stredoškolské 46 a 1 mal vysokoškolské vzdelanie. Skúsenosti s ovládaním jazyka mala väčšina z nich z „obchodného“ styku a pracovného pomeru, no dá sa povedať, že voči svojim jazykovým schopnostiam boli skôr málo kritickí.

Pri hodnotení svojich zručností až 21 z nich veľmi kriticky uvádzalo, že nič nevedia, 9 uvádzali

zručnosti pri práci s drevom, 16 so stavebnými prácami a prácu na opravách a údržbách áut 16 respondentov. Až 13 respondenti nemali doteraz žiadne zamestnanie, 17 pracovali v stavebníctve, 23 ako pomocní robotníci a 5 boli podnikatelia. Až 89% ľudí do 25 rokov ešte nemalo žiadne zamestnanie. Respondenti prejavovali neochotu cestovať za prácou, a to aj do blízkeho okolia. Paradoxne boli ale ochotní za prácou odísť do zahraničia. Viac než polovica z nich by chcela mať vlastné podnikanie, najlepšie vlastnú strážnu službu alebo by chceli pracovať ako vojaci. Je to zaujímavé, pretože zároveň prezentovali aj vedomosť, že v zmysle legislatívy nemôžu s „pošpineným“ registrom trestov ani podnikáť, ani nosiť zbraň. Dobrý zdravotný stav uvádzalo 63 respondentov, 8 uvádzali svoju čiastočnú invaliditu. Medzi najfrekvencovanejšie záľuby patrili šport (61), zvieratá (15), knihy a vzdelanie (12), zábava (12), pričom ak respondent uvádzal „nevšednejšiu“ záľubu, obvyčajne mal aj reálnejšiu predstavu o svojom zamestnaní. Vo väzení sa naučili čítať knihy, a teda aj respondenti so základným vzdelaním. Niektorí uvádzali medzi svojimi záľubami okultizmus a astronómiu, ktoré začali pestovať vo väzení. Pri prezentácii týchto záľub ostatní spoluväzni prejavovali skôr záujem až úctu, než posmech. Ich záľuby sa diametrálne odlišovali od očakávaného povolania.

Pôvodne vytvorený motivačný program bol v skupinách väzňov nepoužiteľný. Jeho úlohou bolo motivovať väzňov, ktorí sa mali v priebehu pol roka dostať na slobodu, na aktívny návrat do pracovného pomeru a rodinného života. Už len pri rozhovoroch s väznenými sme sa dozvedeli, že mnohí vôbec nikdy nepracovali, teda nemali sa kam vracieť a následkom svojho delikventného správania sa väčšina z nich prišla aj o rodinu. Tieto skutočnosti by sa zrejme dali ešte nejakým spôsobom zvládnuť a pracovali by sme skôr hypoteticky, no neprekonateľný bol navrhnutý spôsob realizácie motivačného tréningu. Ten mal pohnúť väznených k tomu, aby v rámci skupiny ostatných väzňov štartovali svoju doteraz potlačovanú energiu z vnútra na to, aby ju ventilovali a prezentovali svoje priania, očakávania, predstavy o sebe a svojich blízkych pred ostatnými. To všetko v prostredí, kde akákoľvek ľudská „slabosť“, prejav citu, váhania, strachu predstavuje významné riziko zneužitia až vyvolanie agresie voči prezentérovi.

Celú pripravenú koncepciu motivačného tréningu

sme prepracovali tak, aby jednotlivec vlastným tempom a vlastným spôsobom dokázal pracovať so svojou motiváciou tak, aby terapeut o nej vedel, ale zároveň nebola prezentovaná pred ostatnými. Vypracovali sme teda metodiku na skupinovú prácu s väzňami.

Začali sme sledovaním identity väznených, vnímania ich vlastných kompetencií, viery v niečo, životnými cieľmi a bariérami k ich dosiahnutiu, správaniu. Techniku sme spracovali tak, že sme pred každého väzneného, sediaceho v kruhu s ostatnými deviatimi, položili jeden hárok baliaceho papiera. Na ňom bola nakreslená postava človeka a na jeho hornom konci bol kopec s cieľovou vlajkou. K nej viedla od človeka cesta. Rozdali sme každému väznenému 10 prilepovacích papierikov. Kládli sme 10x otázku „Kto si?“ a oni zakaždým na papierik napísali jedno- až dvojslovnú odpoveď. Odpovede lepili na postavu človeka. Sledovali sme frekvenciu aj poradie výskytu vnímaných životných rolí. Zaujímavé boli aj v normálnej populácii sa často vyskytujúce odpovede typu: človek, meno, muž, syn... Nie všetci uviedli „väzeň“, a ak ho niektorí uviedli, tak až niekde v polovici repertoáru svojich životných rolí.

O vzťahoch na celách

Ďalším krokom bolo prezentovanie svojich schopností a zručností. Na samostatný papier formátu A4 si obkreslili obe ruky vedľa seba. Do ľavej ruky mali do každého prsta napísať, v čom sú dobrí, do pravej ruky, v čom majú ešte rezervy. Táto kresba sa prilepila na ruky postavy na veľkom papieri. V tomto nevykazovali veľmi odlišné výsledky, aké touto technikou dosahujeme napríklad u študentov alebo odborných pracovníkov, a síce, že oveľa rýchlejšie a jednoduchšie formulovali, v čom majú rezervy, než v čom sú dobrí. Väčšinou svoje kompetencie videli v manuálnych zručnostiach a na počudovanie aj vo vzťahoch. Predpokladáme, že ak sa náhodou dokázali na veľkých celách utvárať nejaké vzťahy, tak v týchto potom fungovali veľmi podporne a často mali pocit, že robia svojmu druhovi terapeuta. Vzťahy na celách sa však charakterizovali ako veľmi chladné, až hostilné. Homosexuálne vzťahy otvorene priznávali najmä veľmi mladí väzni alebo väzni rómskej etnicity, ktorí mali vzťah s nerómskym väzňom.

Na postave človeka bol na hlave nakreslený veľký klobúk. Do neho mali každý sám za seba napísať

do „svojho“ klobúka, v čo väznený verí. Prevažná väčšina respondentov odpovedala, že najviac verí v seba. Myslíme si, že nešlo o prejav prehnaneho sebavedomia, skôr o nevyhnutnú snahu o prežitie vo väzení a neočakávaní žiadnej pomoci zvonka. Kto sa nespoliehal absolútne na seba, ale očakával porozumenie a pomoc od iných, stal sa obeťou násilia a výsmechu vo väzení. Takže aj psychicky labilnejší jedinci sa neustále utvrdzovali v tom, že sa musia spoliehať len sami na seba.

Veľkú vieru prechovávali k tomu, že sa dostanú na slobodu a že sa určite nevrátia naspäť, a to aj niekoľkonásobní recidivisti. Hlavne v skupine ľudí odsúdených za podvody a špekulácie bola táto viera hraničiaca s istotou, a to aj napriek tomu, že zároveň prezentovali snahu zachovať si „špekulatívny“ spôsob získavania obživy. Niektorí z väznených verili v to, že keď vyjdú von, budú dobrí. Toto ich presvedčenie v danom okamihu znelo až dojemne presvedčivo. Takmer všetci verili, že ich čaká dobrá budúcnosť. Svoje tri životné ciele mali dolepiť do vlajky, ktorá bola zapichnutá na vrchole kopca. Za najfrekvencovanejší životný cieľ považovali zdravie, rodinu, bohatstvo a pokoj.

Mnohí väznení schudli vo väzení aj vyše 20 kg. Väzni, ktorí boli odsúdení za trestné činy, spáchané za účelom získania finančných prostriedkov na zakúpenie drogy, sa vyznačovali niektorými telesnými charakteristickými znakmi, ako napríklad pokazeným chrupom, sivým odtieňom pokožky s malými vriedikmi, výraznou chudostou. Len niekoľko z väznených malo kontakt na svoju rodinu. Obyčajne skôr na rodičov, pretože partnerky sa s nimi rozišli. Mali nereálne predstavy o svojej rodine. Predpokladali, že nadviažu na to, čo opustili. Slovné síce proklamovali, že ubehlo niekoľko rokov a že nemajú kontakt s rodinou. Na druhej strane očakávali, že ich blízki žijú tak isto ako predtým a že len jednoducho zaklopú na dvere a oni im otvorí. Akékoľvek spochybnenie tohto scenára ich uvádzalo do paniky, a to aj napriek tomu, že neurobili ani oni nič pre to, aby boli v kontakte so svojou rodinou.

Osobné zisky a straty z pobytu vo väzení

V ďalšom kroku sme sa ich pýtali na to, čo robia pre to, aby svoje ciele naplnili. Na papierové šípky písali svoje pro-cieľové správanie, ktoré potom lepili na nakreslenú cestu. Tento krok bol pre nich pravdepodobne najproblematickejší. Nevedeli, čo

majú odpovedať. Ich odpovede sa minimalizovali na to, že sa správali dobre, alebo zle, že sa nechali ovplyvňovať/zvádzat inými, že boli netrzepliví, že sa správali zle ku svojej rodine. Zjavne dokázali svoje ciele definovať, ale čo majú urobiť pre to, aby ich dosiahli, vnímajú ako niečo, čo sa ich netýka. Tu sa najviac ukazuje vysoká miera pasivity, a to dokonca už vo vnímaní, nielen v konaní. Medzi najvýznamnejšie motivátory/satisfaktory patrili peniaze a iné materiálne výhody. Môžeme len predpokladať, že fixácia na materiálne aspekty svojej životnej cesty boli takmer absolútnou voľbou vo väzení práve preto, že väzni trpeli nedostatkom ich saturácie. Vzácné sa vyskytlo vzdelávanie ako pomerne silný prostriedok k zmene ich života, čo bolo pravdepodobne pod vplyvom aktuálnej vzdelávacej aktivity. Tu sa ukazuje ďalší výstup z výskumu, a síce, že je dôležité tesne pred koncom väzby indikovať vzdelávaciu aktivitu, ktorá by bola prispôbená na schopnosti a možnosti klienta a zároveň by odrážala jeho reálne uplatnenie sa v následnom pracovnom procese klienta. Pri formulovaní bariér, ktoré stoja v ceste väzneného k dosiahnutiu cieľa, takmer všetci hovorili o vonkajších faktoroch typu: nedostatok peňazí, nečistý register trestov, odsúdenie spoločnosťou a rodinou a podobne.

Nakoniec sme zisťovali brainstormingovou metódou osobné zisky a straty každého väzneného z pobytu vo väzení. Pri následnom rozhovore a konfrontácii ziskov a strát, ktoré v ústave na výkon trestu odňatím slobody nadobudli, respondenti prezentovali najčastejšie ako zisky: vzdelanie, osvedčenie a vedomosti z kurzu (15), príležitosť poznať sám seba (6), iný pohľad na svet a seba (6), schopnosť znášať sa s inými, prispôbobať sa a tolerovať (4), väčšiu sebadôveru (3), sebaovládanie (3), trpezlivosť, vytrvalosť a sebadisciplínu (3), iný pohľad na realitu (2), komunikačné schopnosti (2), ostražitosť a opatrnosť (2), radosť z maličkostí a chuť žiť (2), prekonali drogovú krízu (2), vážiť si slobodu (2), ako zisk uvádzajú tiež zlú skúsenosť, lepšie spoznávanie iných, šanca na nový začiatok, čas, žiaľdočné vedy, nervozitu, tetovanie, kameň (to bol produkt jednej techniky, ktorú som s nimi robila).

Ako stratu, ktorú im väzenie prinieslo, vnímajú: stratu voľnosti a pohybu (18), peniaze (13), rodinu a domov (12), čas (11), prácu, zamestnanie a stabilitu (10), priateľov a vzťahy (8), možnosť zabávať sa a oslavovať (7), svoje súkromie (6), lásku a citové väzby (5), kilá a zdravie (5), sex

(4), spoločenské postavenie a dobrú povesť (4), možnosť sebarealizácie (2), možnosť rozhodovať (2), dôveru a dôveryhodnosť (2), možnosť komunikovať na inteligentnej úrovni (2), voľný prístup k veciam (2), ďalej dôstojnosť, kontakt so svojím psom, dobrú stravu, nič, kyslík.

Odporúčania z výskumu

Na záver by sme si dovolili formulovať niektoré odporúčania, ku ktorým sme dospeli na základe výskumného sledovania:

Asi pol roka pred prepustením na slobodu začať pracovať s väzňami individuálnou a skupinovú formou na ich aktivizácii (reštartovaní) do normálneho, civilného života. Predpokladáme, že dlhodobo pasivizovaný človek potrebuje pomoc „zvonka“ na to, aby sa reštartoval, inak mu hrozí recidíva.

V rámci programu pomôcť väznenému formulovať dlhodobé aj krátkodobé reálne ciele pre život na slobode.

Dôraz klásť na pomoc pri tvorbe repertoáru správania sa v prospech dosiahnutia cieľa, pretože sa ukazuje, že väznení vedia definovať svoje ciele, ale nevedia, čo majú urobiť pre to, aby ich dosiahli. Táto skutočnosť vedie k tomu, že recidivujú a zároveň sa upevňujú v nedostatku sebavedomia a viery vo svoje schopnosti. Je pre nich jednoduchšie to vzdať, pretože nevedia, ako to majú urobiť.

Dôležité je budovať systematicky po drobných krokoch u väznených postupné preberanie zodpovednosti za svoje konanie a neskôr aj preberanie zodpovednosti za svojich blízkych. Táto skutočnosť veľmi urýchľuje ich adaptáciu na život v rodine.

Veľmi prospešné sa ukazuje indikovať prepúšťaným vzdelávaciu aktivitu, ktorá dokáže zvýšiť nielen konkrétne kompetencie človeka, ale aj jeho sebavedomie a pri efektívnom výbere aj reálne pomôcť pri uplatnení sa na trhu práce.

*Eva Mydlíková,
Ústav sociálnych štúdií a liečebnej pedagogiky,
Univerzita Komenského v Bratislave*

Rozhovor

Sociálny pracovník pri práci s trestanými miluje vinných a pozná svoju mieru

Na Slovensku v sociálnej práci s trestanými osobami vyniká občanské združenie Maják, ktoré svými aktivitami reaguje na spoločenské problémy súvisiace s nárastom kriminality, brutálneho násilí a zločinnosti. V roku 2000 – pri vzniku združenia – chceli teda jeho predstavitelia reagovať na určitý typ spoločenských problémov a súčasne sa snažili povzniesť prácu s trestanými osobami na profesionálnej úrovni. Hovorím-li o zakladateľoch združenia, musím sa opraviť a upresniť, že pôvodní zámery organizácie už ve svojich jednadvaceti rokoch vytvárala Martina Justová. S vedomím, že je na počiatku svojej cesty a že sa musí ešte veľmi učiť, vytvorila plán, ktorý jej dovolil svobodne rozvíjať tému sociálnej práce s trestanými osobami na Slovensku a zároveň sa vnútri meniť. Dnes, po dvanásti rokoch je doktorka **Martina Justová** inde než v dobe zakladania združenia. Jej skúsenosti, zistenia a odbornosť sú natoľko inšpirujúce pre celú radu pomáhajúcich odborníkov a odborníkov, že sme sa rozhodli je zprostredkovať sociálnym pracovníkom a pracovníkum v Česku i na Slovensku.

Jak se jednadvacetiletá dívka stane zakladatelkou občanského sdružení?

Som telom aj dušou novátor, stratég a rebel. Takže medzi nami – ani som nemala veľmi na výber pracovať inak, než ísť do tretieho sektora. Neziskový sektor veľmi praje takýmto povahám a snáď jediný takéto povahy aj unesie.

K sociální práci s lidmi ve výkonu trestu vás také svedla vaše povaha?

Stalo sa tak dávno... Dvadsať rokov pomaly tomu bude. Nemám v rodine žiadny vzor, možno babička mala k tomu najbližšie, keď po vojne pomáhala ľuďom, rodila deti, odprevádzala zomierajúcich, umývala mŕtvych, liečila bylinkami ... proste všetko, čo treba v malej uzavretej dedinke, kam nechodil ani autobus. Pamätám si, že ma na strednej škole priťahovali dve profesie. Okrem

sociálnej práce som veľmi túžila ísť študovať réžiu. V tom čase som sa však zaľúbila do môjho teraz už 15 rokov manžela a bolo rozhodnuté. Dnes som šťastná, nebanujem. A že práve trestané osoby? Bola to prvá práca, ktorú som po strednej zohnala. Proste som zobrala, čo bolo, a mne vlastnou plnou parou som sa do témy zahryzla.

Je možné jednoduše popsať vašu klientelu, alebo jde o velmi různorodý soubor osob z rozličného prostředí a vrstev?

Trestané osoby sú asi najrôznorodější ľudia z rozličných prostredí, rozličného veku a spoločenských vrstiev. Samozrejme prevládajú nízkoпрíjmové skupiny. Po piatich rokoch existencie združenia sme začali pracovať aj s ďalšími sociálnymi skupinami, ako sú zdravotne postihnutí, slobodné mamičky s problémami zamestnať sa, staršie osoby s rovnakým problémom zamestnať sa pred dôchodkom, osoby s problémom zamestnať sa kvôli rasovému pôvodu alebo kvôli výrazným sociálno-patologickým črtám, s problémovou mládežou a ďalšími – vlastne od zrodu sme sa neustále zväčšovali. Je to dlhá dvanásťročná história, ale v skratke sa dá povedať, že všetkých klientov spája slovo „chudoba“. Podľa nej sa dá

orientovať pri skúmaní, približne z akého prostredia a sociálnych vrstiev sú naši klienti.

Kombinácia rôznych skupín je výborná vec pre prax

Je dobré mať takto pestrou klientelu?

To, že kombinujeme rôzne sociálne skupiny, je neuveriteľne výborná vec pre prax. Keď pracuje trestaná osoba so zdravotne postihnutým, obaja strácajú určitú zatrpknutosť voči osudu, ktorý pokladajú u seba za ten najhorší. Zrazu vidia iných ľudí iným spôsobom trpieť a každý si tak prirodzene bez slov uvedomí, že život je ťažký a namiesto trčovania je príjemné ľudsky sa v chápaní spájať. To sa v teórii nedá klientom odovzdať. Navyše to zotiera stigmatizáciu, zvonku nikto nevie, pre koho je naše zariadenie, a tak nemôžu značkovať a šikanovať.

Lidé zvenku vás šikanují?

Keby sme boli zariadenie len pre trestaných, tak by sme už vlastne neboli. Ľudia sa boja, a tak petície a rôzne protesty by na seba nenechali dlho čakať. Máme zariadenie, ktoré sme otvorili v roku 2007. Je to prevenčné pobytové zariadenie pre deti s poruchami správania v Beluši blízko Púchova. Sú to deti, ktoré už v detskom veku započali svoju kriminálnu kariéru. Založili sme pre ne aj súkromné gymnázium, ale ľudia majú obrovské predsudky. Pri zakladaní gymnázia som potrebovala súhlas mesta a na mestskej rade boli zdesení, že by problémové deti mohli získať rovnaké vzdelanie, ako majú oni sami. Aj dali nesúhlasné

stanovisko, v ktorom neudali dôvod, pretože nebol ani finančný, mesto to nefinancuje. Našťastie vtedy sa vyžadovalo len stanovisko, nemuselo byť súhlasné. Tesne potom ten zákon zmenili. Už sa vyžaduje súhlasné stanovisko mesta... Deti sú zlaté, za štyri roky neurobili ani jeden incident, naopak brigádujú a pomáhajú v dedine. Napriek tomu neustále na nich miestni útočia cez miestne médiá a dokonca ponúkali kupón na pivo zdarma, len aby sa ľudia zúčastnili protestov...

Vypadá to, že lidé nechápou přínos podobných zařízení...

To zariadenie predbehlo svoju dobu. Už nena dávam, pochopila som, že spoločnosť potrebuje na svoj vývin viac času a všetko má svoj význam. Takže chcem si dať pauzu od rozsiahlych terénnych projektov a do budúcnosti sa chcem venovať viac publikovaniu a tvorbe stratégií. Všetko má svoj význam.

V čem vidíte největší úskalí práce s lidmi po výkonu trestu?

Nevedomosť sociálnych pracovníkov, ich odborná nekompetentnosť. Nie sú vôbec pripravení na prácu s touto cieľovou skupinou. Niežeby nechceli, nemá ich kto vzdelávať, nemajú sa kde vzdelávať. Pritom paradoxne zo všetkých vysokoškolských odborov školy najviac chrlia sociálnych pracovníkov. Odkiaľsi sa vzala celá kopa rôznych vysokých škôl, ktoré nemajú žiadnu históriu a len robia biznis. Je to smutné pre našu profesiu a len sa pozerám na jej prznenie a deštrukciu. Nemám si podľa čoho vyberať pracovníkov, lebo absolvovanie školy

nič neznamená, tí ľudia nič nevedia. Do školy idú najviac kvôli jednoduchému získaniu titulu a potom veľa z nich má dojem, že sociálna práca, na tú stačí mať dostatočný súcit...

Zabíjak sociálnej práce

Co dělá soucit se sociální prací?

Prílišný súcit sociálnu prácu priamo zabíja. Stále dokola opakujem študentom aj samotným klientom – súcit nám majú na tomto svete darovať prednostne priatelia, rodina, susedia, kolegovia, kamaráti ... ten nevyžaduje odbornosť. Ak takého človeka klient na svete nemá, tak úlohou sociálneho pracovníka je pomôcť klientovi nadobudnúť také správanie, aby blízkeho človeka schopného súcitu získal. To je odbornosť profesie sociálneho pracovníka. Nehovoriac o tom, že takmer neexistuje trestaná osoba, ktorá by nemala ďalšie patológie, ako sú závislosti, problémová rodina, ohrozené zdravie a podobne. Na sociálneho pracovníka to kladie vysoké profesné nároky a u nás nespĺňajú žiaľbohu ani základné.

Jak chápete sociální práci s lidmi po výkonu trestu?

Chápem ju ako nadväzujúcu na sociálnu prácu vo výkone trestu. Práca s trestanými osobami nemôže dosahovať cieľ prevencie pred recidívou, ak nebude pracovať s trestanými kontinuálne v treste aj po treste. V prvom rade vytváraním vzťahu klient - sociálny pracovník, pričom sociálny

pracovník nesmie pracovne ani finančne spadať pod ozbrojenú zločku trestu. Rozdelenie prevýchovej a trestnej zločky vo výkone trestu tak, aby sa nespájali u jednej osoby, je dôležité nie pre pracovníkov, ale pre trestané osoby. Verím, že ani pre pracovníkov to nie je príjemné, ak majú v jednej chvíli živú ľudskú bytosť napr. ponížovať prehliadkami a v inej chvíli jej pomáhať a snažiť sa vzbudiť jej dôveru.

Co si myslíte o trestu a převýchově na Slovensku?

Trest sa deje, ale prevýchova nie. Lenže celá spoločnosť potrebuje práve najviac, aby sa diala prevýchova. Pretože odsúdených na doživotie je pár ľudí. Ostatní vyjdú von a dennodenne vychádzajú medzi nás. Skúmala som, akým spôsobom sú trestaní schopní sa učiť, a keďže medzi väzňami sú najviac zastúpené osoby s veľmi nízkou sociálnou inteligenciou, negramotné, závislé, s výraznou sociálnou patológiou, tak nie je jednoduché nájsť účinný spôsob učenia, účinný spôsob socializácie. Absolútna priorita je jednoduchosť učenia, zážitkovosť učenia, dlhodobop opakujúce sa rovnaké vzory učenia a ukázanie osobnej výhody zo zmeny správania.

A co vztah trestu a sociální práce?

Trest by nemal byť spochybňovaný a rozriedený sociálnou prácou. To by sa rozdelením zložiek na trestnú a prevýchovnú len posilnilo. Trest má svoje dôležité a prvé miesto po odsúdení. Ja len

vravím, že nie jediné. Pokiaľ nejdem cestou trestu smrti za každý trestný čin, potom nemyslieť na vlastnú bezpečnejšiu budúcnosť je masochizmus.

K čemu by sociálna práca s ľuďmi po výkone trestu mala viesť?

Jednoznačne k znižovaniu recidívy. Ľuďi nezaujmajú iné ciele a tak je to fajn. Je to trest a jeho princíp sa sociálnou prácou nesmie spochybňovať. Všetky ostatné medziciele, každá práca s trestanou osobou by mala viesť k jedinej absolútnej méte – pomáhať spoločnosti prežiť. Kriminalita spoločnosť deštruuje a vedie k zániku. Na svoju obranu pred ňou sme zatiaľ nič lepšie ako trest nevymysleli.

Je treba odložiť svoje nebičkovské predstavy

Na čo by se sociálni pracovníci a pracovníci pri práci s ľuďmi po výkone trestu mali zaměřovať?

Napadajú ma dve veci. Dôležité je nič nerobiť za klienta. Stále len ukazovať možnú cestu, ale nekráčať po nej namiesto klienta. Ani chvíľu. Ani ten najkrajší krok na dobrej ceste nikomu nepomôže, pokiaľ je náš vlastný. Akokoľvek by sme chceli, nič nedosiahneme vlastnou vôľou. Sociálni pracovníci sa v prvom rade musia naučiť odložiť svoje nebičkovské predstavy nabok a akceptovať klienta takého, aký je. Keď prestane mať od klienta očakávanie, potom sa mu aj ohromne uľaví a môže byť vo svojej profesii užitočný. Druhá vec, je dôležité poznať výkon trestu čo najlepšie. Ako tam fungujú vzťahy, čo a prečo sa tam žije, aký typ tlaku a stresu tam existuje, jednoducho čo má klient za sebou. Klienti o tom takmer nehovoria, ale aby sa mohol sociálny pracovník rozhodnúť tak, aby jeho intervencie mali účinnosť, toto potrebuje vedieť. Dosť do hĺbky a dôkladne. A samozrejme nie od samotného klienta. Tomu prináša ako svoj vklad už vopred získané pochopenie.

Působíte na mne jako usměvavý člověk. Co si myslíte o úsměvu při vaší práci s tak specifickou klientelou?

Áno, často sa smejem a často aj s klientmi. Humor je dôležitou súčasťou práce s trestanými osobami. Je to často jediný spôsob na odľahčenie situácie práve pri nedobrovoľných klientoch, ktorí majú prirodzene problém otvoriť sociálnemu pracovníkovi možnosť výchovne zasahovať. No a potom je to moja psychohygiena. Ventilujem tak svoje emócie, cez humor sociálne prijateľne spracúvam svoj hnev alebo vypätie. Alebo sa humorom len tak nabíjam energiou do zásoby.

Existují nějaké vámi preferované techniky práce s lidmi?

Som od prírody individualistka, takže preferujem individuálny prístup. Hoci často hovorím všeobecné riešenia, vytváram typológie alebo zaraďujem do skupín, aj tak mám v hlave vždy individuálny prístup. Vždy počítam s výnimkami a zo srdca úprimne verím na ľudské prekvapenia a vždy ich aj čakám. Aj po tisíckrát opakovanom tom istom. Takže obľubujem, keď je klientovi a cez neho spoločnosti technika na úžitok. Neznášam štatistiky o množstvách prevedených techník, mám z nich vždy pocit, že zakrývajú neúžitocnosť.

Napsala jste knihu „Zem, která nemá svoje nebo“. Čeho jste chtěla napsáním této knihy dosáhnout?

Týka sa stratégie pre prácu s trestanými osobami v treste a po výkone trestu. Navrhovaná stratégia zasahuje do štátneho systému, ktorý nie je v mojej kompetencii meniť. Do politiky sa nechystám, tak som to aspoň spísala, aby mi to prestalo bzučať v hlave ako osa v pohári. To mi robia myšlienky, keď narazím na svoje možnosti a nemôžem ísť ďalej. Ako prísne užitočný človek neznesiem, aby som to nechala len tak bez úžitku, toľko času a života a bez toho, aby nastala zmena v systéme, je za tá práca neúčinná alebo málo účinná. Tak som našla riešenie pre seba – spíšem to, možno to niekomu niekedy poslúži. Príde čas a nemusí sa to nanovo pracovne vymýšľať. Takto to môžem opustiť a ísť ďalej.

Co byste doporučila začínajícím sociálním pracovním a pracovníkům, kteří budou chtít pracovat s lidmi po výkonu trestu?

Hovorila som, že cieľ sociálnej práce s trestanými je pre spoločnosť prevencia pred kriminalitou. Sociálnemu pracovníkovi v tejto profesii to však nestačí. Aby ju mohol vykonávať profesionálne účinne, potrebuje cítiť k svojim klientom lásku. Nie naivný súcit plynúci z nepoznania osoby, trestného činu a z naivného pohľadu na život, ale naopak – láska, ktorá je informovaná a bez ilúzií. Miluje vinných a pozná svoju mieru. To sa inak nedá naučiť, to človek buď cíti, alebo nech hľadá profesiu, v ktorej to cíti. Preto v mojich výcvikoch považujem za úspech aj to, ak sa sociálny pracovník po jeho absolvovaní rozhodne túto tému opustiť.

Roman Baláz

Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové
pořádá mezinárodní vědeckou konferenci

IX. Hradecké dny sociální práce

Téma konference:

Vnitrooborová a mezioborová
spolupráce v sociální práci

Hradec Králové, Hradecká 1227

21. až 22. září 2012

Více informací naleznete na:
www.socialniprace.cz

Expertiza

Plní výkon trestu odnětí svobody již „pouze“ funkci ochrany společnosti?

Trest plní vůči pachateli jednak funkci represivní (ochrana společnosti), ale také je zde (resp. by měl být) přítomen moment individuální prevence (výchova pachatele k řádnému životu). V předchozím trestním zákoníku byl v ust. § 23 odst. 1 vymezen účel trestu takto: *„Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“* Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, již účel trestu explicitně nevymezuje.

Nicméně zásady, postupy a nástroje, které mají přispívat k nápravě odsouzeného během výkonu trestu, k předcházení recidivy a opětovnému zařazení odsouzeného do společnosti se prolínají zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen ZVTOS) a prováděcí vyhlášky k němu.¹ Po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody hrají svoji roli sociální kurátoři, příp. pracovníci Probační a mediační služby.

Předpokladem pro práci s odsouzeným během výkonu trestu je znalost jeho potřeb, postojů a sociálních návyků. Je třeba rovněž zmapovat rizikové oblasti, hledat příčiny páčání trestné činnosti, poznat osobnost odsouzeného. K tomu slouží komplexní diagnostika odsouzeného, která se provádí po nástupu do výkonu trestu odnětí svobody a podílejí se na ní odborní zaměstnanci Vězeňské služby ČR (dále jen VS). Komplexní zpráva je shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného.²

Programy zacházení s odsouzenými

Na základě zpracovaných zpráv odborných pra-

covníků je pro odsouzeného navržen tzv. program zacházení.³ Program zacházení je tvořen aktivitami v několika oblastech. Jedná se o pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové aktivity a dále o oblast utváření vnějších vztahů. Pracovními aktivitami se přitom rozumí zaměstnávání, vykonávání prací potřebných k zajištění každodenního provozu věznice nebo pracovní terapie. Vzdělávací aktivity mohou mít podobu vzdělávání na středním odborném učilišti, učilišti nebo odborném učilišti, vzdělávání vedeného či kontrolovaného zaměstnanci VS či vzdělávání v korespondenčních kurzech a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol. Speciálně výchovné aktivity mohou spočívat v terapiích (sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie, pohybová terapie), sociálně-právním poradenství nebo tréninku zvládání vlastní agrese.⁴

Vězeňská služba rovněž v rámci programu zacházení uplatňuje programy směřující k určitým skupinám odsouzených. Tyto programy bývají před svým zavedením ve věznicích pilotovány, ověřovány a následně schváleny ředitelem odboru výkonu vazby a trestu Generálního ředitelství VS. Patří mezi ně např. program 3Z (Zastav se, Zamysli se a Změň se), jehož hlavním cílem je vést odsouzené k náhledu na trestnou činnost, uvědomit si a přijmout konkrétní důsledky vyplývající z jejího páčání. Odsouzení jsou motivováni k získání nových sociálních dovedností a k nekrimálnímu soběstačnému způsobu života po propuštění. Dalším programem je program GREPP, který je určen pro pachatele trestných činů spáchaných na dětech – týrání dětí, sexuální zneužívání včetně komerčního zneužívání dětí. Program TP 21 Junior je určen pro mladistvé odsouzené muže a má minimalizovat násilné projevy odsouzených

snížením jejich aktuální, situačně podmíněné hladiny agresivity.⁵ Domnívám se, že právě cílené působení na konkrétní odsouzené podle jejich potřeb je cestou, jak dosáhnout změny v chování těchto odsouzených a jak účinně předcházet recidivě.

Plnění programu zacházení je v pravidelných intervalech vyhodnocováno⁶ a úspěšnost je důležitým faktorem pro rozhodování o dalším směřování odsouzeného. Přihlíží k ní např. soud při rozhodování o žádostech o přemístění do mírnějšího typu věznice⁷ nebo o žádostech o podmíněné propuštění. Od plnění či neplnění programu zacházení se rovněž odvíjí zařazení odsouzeného do tzv. propustných skupin vnitřní diferenciace (dále jen PSVD)⁸. Zařazení do první, tedy nejlepší skupiny s sebou přináší různé výhody oproti zařazení do třetí (nejhorší) skupiny. Při zařazování do PSVD se kromě plnění programu zacházení zohledňují rovněž uložené kázeňské tresty nebo naopak odměny. Skutečnost, ve které PSVD je odsouzený zařazen, má tedy rovněž zásadní význam pro to, zda soud vyhověl žádostem o podmíněné propuštění. Odsouzený, který není zařazen v době podání žádosti do I.PSVD, má pramalé šance na to, že soud jeho žádosti vyhověl.

Působení dalších odborníků z prostředí mimo věznici

Během výkonu trestu na odsouzeného kromě odborných pracovníků VS mohou působit rovněž odborníci z prostředí mimo věznici. Jedná se zejména o církve a náboženské společnosti, pracovníky nevládních organizací (nutno říci, že počet nevládních organizací, které se věnují problematice vězeňství, je mizivý, lze se spíše setkat s ojedinělými projekty jednotlivých organizací⁹) a v neposlední řadě rovněž o sociální kurátory.¹⁰

Důležitým faktorem pro opětovné začlenění propuštěné osoby do společnosti je podpora a udržení rodinných vazeb. Tomu má napomoci umístění osoby do výkonu trestu co nejbližší rodině¹¹, podpora návštěv a telefonických či písemných kontaktů (právě kontakty s rodinou bývají často předmětem oblasti utváření vnějších vztahů v programu zacházení).

Před výstupem z výkonu trestu odnětí svobody se pro odsouzeného v rámci programu zacházení

vytvářejí podmínky pro jeho samostatný způsob života.¹² V některých případech¹³ může být odsouzený zařazen na tzv. výstupní oddělení. Na výstupní oddělení bývá zpravidla zařazen odsouzený, kterému byl uložen trest odnětí svobody delší než 3 roky, a odsouzení, jimž je třeba pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro samostatný způsob života¹⁴. Na výstupní oddělení bývají odsouzení zařazeni 6 měsíců před svým očekávaným propuštěním.¹⁵ Podrobnosti o vybavení výstupních oddělení a zacházení s odsouzenými stanoví vnitřní předpis VS. Prostředí oddělení by mělo být přizpůsobeno běžnému internátnímu ubytování. Jeho součástí je kulturní místnost, kuchyňka, prostor pro stolování a zpravidla kuřárna. Odsouzení by rovněž měli mít možnost praní a žehlení. Přípravě na návrat do běžného života odpovídá i program zacházení, který se skládá z komunitního setkávání, sebeobslužných činností (záměrem je v co největší možné míře narušit nárokový způsob života), sociálně-právní poradenství (řešení sociálních problémů, jako ubytování, zaměstnání, komunikace s úřady, seznamování s důležitými právními předpisy, nácvik vyplňování formulářů apod.), psychosociální poradenství a vzdělávací činnost (komunikativní dovednosti, prohlubování vztahu s rodinou – v této souvislosti vnitřní předpis hovoří o realizaci návštěv bez zrakové a sluchové kontroly¹⁶, pomoc při řešení konkrétních problémů odsouzeného), pracovní a zájmové činnosti a konečně extramurální aktivity (návštěva úřadů, zvládnutí nákupu, založení mailové adresy apod.).¹⁷

Realita práce s odsouzenými

Mohlo by se tedy zdát, že odsouzený je od samého počátku výkonu trestu připravován na návrat do běžného života, s pomocí odborníků¹⁸ může pracovat na své „nápravě“ tak, aby v budoucnu již neselhal. Realita je však bohužel poněkud odlišná. Pro intenzivní práci s odsouzeným je především zapotřebí dostatku odborného personálu. Přestože je stanoveno¹⁹, že na jednoho vychovatele má zpravidla připadat nejvýše 20 odsouzených, v současné době se tento počet může pohybovat až kolem 80 odsouzených. V posledních letech jsme svědky prohlubujícího se rozdílu mezi počty vězňených osob a pracovníků VS.²⁰ Přičteme-li přeplněnost věznic, je výsledkem rušení

kulturních místností, příp. i místností pro realizaci aktivit odsouzených, přetíženost vychovatelů, kteří jsou pohlaceni spíše administrativní činností (psaní zpráv o odsouzeném, administrace a kontrola korespondence, administrace povolenek pro přijetí návštěvy, telefonických kontaktů, pro přijetí balíků atd.), nedostatek speciálně výchovných nebo zájmových aktivit, příp. nabídka neatraktivních aktivit a nelze zapomenout ani na nedostatek pracovních míst pro odsouzené. Ve svém souhrnu to přispívá spíše k formálnímu naplňování programu zacházení, a tedy i plnění účelu trestu. Zjevné je to u odsouzených, kteří se ve výkonu trestu nacházejí po několikáté, vědí, jak se chovat, a tak bez toho, aniž by u nich skutečně došlo ke změně rizikových postojů, hodnot, vzorců myšlení a chování směrem k žádoucím formám, bývají tito odsouzení přerazováni do mírnějších typů věznic (hovorově řečeno, „prozametají se“) či bývají podmíněně propouštěni. O problémech českého vězeňství blíže pojednává např. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv – Vězeňství z roku 2010,²¹ kde ochránce mimo jiné konstatuje, že se setkává se stručnými a obecně vypracovanými hodnoceními programu zacházení. K zařazování a přerazování mezi skupinami vnitřní přístupné diferenciaci, k výstupním oddělením a k programům zacházení se ochránce do jisté míry kriticky vyjádřil rovněž v Souhrnné zprávě z návštěv věznic v roce 2006²².

Právní úprava taktéž předpokládá, že během výkonu trestu, ale zejména po propuštění na svobodu budou těmto osobám k dispozici pracovníci obecních úřadů – sociální kurátoři.²³ Zákon o sociálních službách stanoví obecním úřadům obcí s rozšířenou působností povinnost poskytovat sociální poradenství osobám propuštěným z VTOS.²⁴ Obsahem intervence sociálních kurátorů je zejména pomoc při zajištění bydlení, pomoc při získávání dávek pomoci v hmotné nouzi, podpora při komunikaci s úřady (úřady práce, zdravotní pojišťovny apod.). Obsah sociálního poradenství je vymezen zákonem o sociálních službách.²⁵

V případech, že je odsouzený podmíněně propuštěn²⁶ a je nad ním vysloven dohled, ocitá se během zkušební doby v péči a pod dohledem Probační a mediační služby.²⁷

Fenomén předluženosti propuštěných

Poměrně novým fenoménem, se kterým se musí jak pracovníci VS, tak sociální kurátoři, případně pracovníci Probační a mediační služby potýkat, je předluženost odsouzených, resp. osob přicházejících z výkonu trestu odnětí svobody. Nepříznivá sociální situace velmi často totiž vede k páchání další trestné činnosti a odsouzený, příp. jeho rodina se tak ocitá v začarovaném kruhu.

Jak je úspěšná náprava odsouzených, ilustruje fakt, že přes 60% odsouzených je ve výkonu trestu opakovaně.²⁸

*Petra Zdražilová,
vedoucí Oddělení dohledu nad
omezováním osobní svobody,
Kancelář veřejného ochránce práv*

Poznámky

- 1 Vyhl. č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (ŘVTOS).
- 2 Ust. § 41 odst. 2 ZVTOS.
- 3 Programy zacházení, přístupné skupiny vnitřní diferenciaci a zacházení s odsouzenými na základě potřeb a rizik jsou veřejnosti rovněž přiblíženy např. v Českém vězeňství, č. 2/2011, str. 12 a násl. – dostupné na http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezens-tvi/2011/%C4%8CV2_2011.pdf (ověřeno dne 19. května 2012).
- 4 Ust. § 36 ŘVTOS.
- 5 Nařízení generálního ředitele VS ČR, kterým se stanoví minimální standardy pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve výkonu trestu odnětí svobody.
- 6 Ust. § 38 odst. 2 ŘVTOS stanoví následující intervaly pro vyhodnocení programu zacházení: měsíčně ve věznici pro mladistvé, jednou za dva měsíce ve věznici s dohledem a s dozorem a ve výstupních odděleních věznic s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, jednou za tři měsíce ve věznici s ostrahou, a ve věznici se zvýšenou ostrahou se program zacházení vyhodnocuje jednou za půl roku.

- 7 Ust. § 39 ŘVTOS stanoví, že hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení je základním podkladem pro návrh na přearažení odsouzeného do věznice jiného typu. Tedy v případě plnění programu zacházení se bude jednat o věznici mírnějšího typu a naopak.
- 8 Prostupné skupiny vnitřní diferenciacie upravuje ust. § 38 odst. 6 a násl. ŘVTOS.
- 9 Např. projekt ČHV podporující kontakt dětí s jejich rodiči ve VTOS; Reintegrační programy realizované Sdružením pro probaci a mediaci v justici, o. s.
- 10 Účasti církví, náboženských společností, zájmových sdružení, nevládních organizací a dalších orgánů a institucí na naplňování účelu trestu se věnuje ust. § 43 ZVTOS.
- 11 Ust. § 7 odst. 1 ŘVTOS. S ohledem na nepřehlednost věznic a jejich nerovnoměrné rozmístění v rámci republiky však odsouzení bývají většinou umístěni desítky kilometrů od rodiny, nežádá se jedná i o stovky kilometrů. S ohledem na často špatnou sociální situaci rodinných příslušníků to ve značném počtu případů znamená omezení, ne-li přetrhání rodinných vazeb.
- 12 Ust. § 41 odst. 4 ZVTOS.
- 13 O zařazení na výstupní oddělení rozhoduje ředitel věznice na základě návrhu odborné komise. V případě, že odsouzený nedodrží režim oddělení, porušuje vnitřní řád, neplní povinné aktivity, může být z oddělení vyřazen.
- 14 Ust. § 74 ZVTOS.
- 15 Ust. § 12 ŘVTOS.
- 16 Možnost realizace těchto návštěv patří mezi nejúčinnější motivační činitele, které lze využívat nejenom na výstupních odděleních. Troufám si však tvrdit, že využívání této motivace má ve věznicích své rezervy (rovněž viz bod 63 Souhrnné zprávy veřejného ochránce práv z návštěv věznic, 2006).
- 17 Metodický list ředitele odboru výkonu vazby a trestu o činnosti výstupních oddělení.
- 18 Ve věznicích pracují s odsouzenými stabilní týmy složené ze speciálního pedagoga, psychologa, sociálního pracovníka, vychovatelů a dozorců s odpovídající speciální odbornou přípravou – ust. § 2 odst. 2 ŘVTOS.
- 19 Ust. § 2 odst. 2 ŘVTOS.
- 20 K 20. 4. 2012 byl počet vězňů 23 727 a počet zaměstnanců VS ČR 10 975 (jde o plánovaný počet tabulkových míst, skutečný fyzický stav k 1. 2. 2012 byl však 10 742 pracovníků), přičemž např. v roce 2001 při 21 253 vězňů bylo 12 000 pracovníků VS.
- 21 Dostupný na http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/Publikace/sborniky_stanoviska/Sbornik_Vezenstvi.pdf (ověřeno dne 19. května 2012).
- 22 Zpráva je dostupná na http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/2006/Veznice_2006.pdf (ověřeno dne 19. května 2012).
- 23 Ust. § 20 odst. 9 ZVTOS, § 5 ŘVTOS, § 13 ŘVTOS.
- 24 Ust. § 92 písm. b) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.
- 25 Ust. § 37 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.
- 26 Případně je osoba podmíněně odsouzena se stanoveným dohledem.
- 27 Ust. § 2, § 4 odst. 1 písm. e) zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.
- 28 Procentní podíl osob, které jsou ve výkonu trestu opakovaně, byl získán ze statistických údajů VS uveřejněných ve Statistické ročence z roku 2011, str. 85. Dostupné na http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spr%C3%A1vn%C3%AD/statistiky/Statistik%C3%A9%20ro%C4%8Denky/Rocenka_2011.pdf (ověřeno dne 19. května 2012).

Reflexe

Sociálna kuratela detí a plnoletých v právnej úprave sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately

K téme sociálnej práce s odsúdenými, resp. obvinenými a s ľuďmi po ukončení výkonu trestu odňatia slobody/výkonu väzby jednoznačne prináleží téma sociálnej kurately. V príspevku sa pokúsime stručne predstaviť možnosti pomoci sociálnych kurátorov deťom (mladistvým) a plnoletým počas a po výkone trestu odňatia slobody/výkonu väzby tak, ako ich upravuje súčasná právna úprava sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.

K celkovému predstaveniu základných parametrov sociálnej kurately na Slovensku je podstatné uviesť, aspoň stručne, základný vývojový kontext po roku 1989. Bez tohto rozmeru súvislostí nie je možné porozumieť aktuálnemu stavu v oblasti sociálnej kurately.

Chronicky známym je, že popri nespochybniteľných pozitívach priniesla zmena spoločensko-ekonomických podmienok aj problémy, ktoré v našej spoločnosti dovtedy vôbec neexistovali, existovali v nevýraznej podobe, resp. latentne. Zmena pomerov sa premietla aj v celkovej filozofii sociálneho systému. Konceptia transformácie sociálnej sféry Slovenskej republiky (1996) ako jednu z úloh určila spracovanie právnej úpravy sociálnej pomoci vrátane právnej úpravy sociálnoprávnej ochrany a úpravy opatrení na riešenie celospoločensky závažných problémových okruhov, ako napr. pomoc drogovo závislým, vracajúcim sa z výkonu trestu odňatia slobody, mladým ľuďom po skončení ústavnej výchovy, deťom a mládeži sociálne maladjustovaným a pod. (Konceptia transformácie sociálnej sféry, 1996).

V roku 1998 (1. 7. 1998) nadobudol účinnosť zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci (ďalej len „zákon o sociálnej pomoci“), v ktorom bola na účely poskytovania sociálnej pomoci upravená o. i. aj sociálna prevencia. Tento zákon upravoval

rámcovo základné formy sociálnej prevencie (vyhľadávacia činnosť, nápravná činnosť, rehabilitačná činnosť, resocializačná činnosť, organizovanie výchovno-rekreačných táborov) a zároveň upraval sociálnu prevenciu ako integrálnu súčasť všetkých foriem sociálnej pomoci (sociálnoprávnej ochrany, sociálnych služieb atď.).

Podľa zákona o sociálnej pomoci bolo možné formy sociálnej prevencie vykonávať pre maloletého (napr. maloletého s poruchami správania, ktorého výchova je vážne ohrozená alebo vážne narušená, ktorý zanedbáva povinnú školskú dochádzku, ktorý sa dopustil konania so znakmi trestného činu atď.) a pre plnoletého občana (napr. ktorému bol výkon trestu odňatia slobody podmienene odložený, po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby, po prepustení zo zdravotníckeho zariadenia na liečbu drogovu závislých osôb alebo zo zariadenia na resocializáciu drogovu závislých osôb). Z uvedeného je zjavné, že osobný rozsah (ale aj obsahová stránka) zodpovedal sociálnej kuratele, hoci právna úprava sociálnej pomoci tento pojem nepoužívala.

Rámcová právna úprava, vymedzenie foriem cez ciele, nie cez obsah a absencia úpravy procesov jednoducho spôsobili nevykonávanie kuratívnych činností, resp. ich vykonávanie v obmedzenej miere. Nie je priestor na podrobnejšiu analýzu tejto právnej úpravy, môžeme však pokojne konštatovať, že v snahe zvýrazniť význam sociálnej prevencie (čo je jednoznačne viac než pozitívne), avšak bez zodpovedajúceho vymedzenia tak jej pojmu (s riadnym odôvodnením potreby úpravy pojmu v právnom predpise s odlišením a zohľadnením vzťahu k ustálenému pojmu prevencie v iných právnych odvetviach), ako aj jej obsahu bol výkon kuratívnych činností doslova utlmený. Výrazným negatívom tejto etapy je, že sa na dlhú

dobu vytratila profesijná identita sociálnych kurátorov.

Rôzne dôvody (výrazne meniaci sa prax, potreby cieľových skupín, praktické problémy pri implementácii právnej úpravy, vývoj v súvisiacich právnych oblastiach, vývoj sociálnej práce...) viedli k návrhu na samostatnú právnu úpravu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej prevencie v osobitnom zákone. Vecné dôvody podrobne uvádza Legislatívny zámer návrhu zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej prevencii (MPSVR SR, 2002).

Pôvodný zámer vypracovať zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej prevencii tak, ako to predpokladal Legislatívny zámer návrhu zákona, sa pozmenil v časti sociálna prevencia. Zámer upraviť sociálnu prevenciu v jednom právnom predpise pre celú oblasť sociálnej pomoci bol nereálny. Pôvodná komplexná právna úprava sociálnej pomoci sa rozložila a princípy sociálnej prevencie sa premietli do samostatných právnych úprav pôvodných foriem sociálnej pomoci (osobitná právna úprava pomoci v hmotnej núdzi, sociálnych služieb, kompenzácií ťažkého zdravotného postihnutia a tiež sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately). V tom čase pripravovaná právna úprava sociálnoprávnej ochrany detí a časti sociálnej prevencie sa so situáciou vysporiadala tak, že do právnych predpisov zaviedla inštitút sociálnej kurately. Bolo to len logickým vyústením vývoja od 70-tych rokov minulého storočia – postupné etablovanie sociálnych kurátorov pre plnoletých, následne sociálnych kurátorov pre deti, ich jednoznačné prepojenie na sociálnoprávnú ochranu detí a tradícia spojených agend sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. K takémuto riešeniu prispelo aj to, že pojem sociálnej kurately bol zaužívaný v praktickom výkone, v súdnej praxi aj v teórii sociálnej práce a pretrval aj napriek už vyššie opísanému nepriaznivému vývoju pre pojem aj obsah sociálnej kurately. Práve historické zázemie pojmu (vychádzajúce z rímskeho práva) a obsahu sociálnej kurately/sociálneho kurátora významne napomohlo k jeho právnej úprave zákonom.

Výsledkom naznačeného vývoja je, že na Slovensku máme od 1. septembra 2005 účinnú samostatnú právnu úpravu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately – zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých

zákonov v znení neskorších predpisov, ktorá, ako už bolo uvedené, zaviedla do právneho poriadku inštitút sociálnej kurately a po 40 rokoch vrátila do právneho poriadku inštitút sociálnoprávnej ochrany detí.

Tak, ako to vyplýva z názvu zákona, opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí sú adresované deťom a opatrenia sociálnej kurately deťom aj plnoletým. Z predmetu právnej úpravy, zo systematiky zákona, ako aj zo samotného obsahu zákona je tiež zrejmé, že všetky opatrenia majú výrazný preventívny charakter (a to tak na úrovni generálnej, ako aj konkrétnej prevencie).

Výkon konkrétnych opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately je delený medzi štátnu správu a samosprávu a prevažnú časť opatrení môžu, za zákonom stanovených podmienok, vykonávať aj neštátne subjekty. Na Slovensku štátnu správu na úseku zamestnanosti, a sociálnych vecí a rodiny reprezentuje sústava úradov práce, sociálnych vecí a rodiny a na účely výkonu opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately bol zavedený, podobne ako v Českej republike, názov *orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately*. Výkon opatrení sociálnej kurately (detí aj plnoletých) je ponechaný v kompetencii štátnej správy – po organizačnej stránke je sociálna kuratela zabezpečovaná na 46 úradoch práce sociálnych vecí a rodiny a ich 33 pracoviskách (spolu 79 pracovísk v sídlach okresov).

Sociálna kuratela je na účely zákona upravená ako *súbor opatrení na odstránenie, zmiernenie a zamedzenie prehlbovania alebo opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa nachádza dieťa alebo plnoletá fyzická osoba*.

Špecifikom slovenskej právnej úpravy je, že je zo systematického hľadiska zložená ako skladačka – opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na seba nadväzujú a vzájomne sa podmieňujú a opatrenia, ktorými sa vykonáva sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela, tvoria systém, ktorý umožňuje vyberať a vykonávať opatrenia podľa povahy a závažnosti situácie, v ktorej sa dieťa, jeho rodina, mladý dospelý a iná plnoletá fyzická osoba ocitla a ktorú je potrebné riešiť. Niektoré opatrenia sú rovnaké pre obidve oblasti, t. j. aj pre sociálnoprávnú ochranu detí, aj pre sociálnu kuratelu. Rozhodujúcimi pre posúdenie,

či sa jedná o opatrenie sociálnoprávnej ochrany detí, alebo opatrenie sociálnej kurately, sú hmotnoprávne podmienky upravené zákonom o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele. Pre vysvetlenie možno uviesť ako príklad úlohy orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri zabezpečovaní sústavnej ochrany detí (v rámci nich napr. 24-hodinová dosaziteľnosť, krízová intervencia atď.), ktoré plní rovnako sociálnoprávna ochrana detí aj sociálna kuratela detí podľa povahy riešenej situácie. Príkladom môžu byť aj výchovné opatrenia (napr. ak rodičia zanedbávajú starostlivosť o dieťa do takej miery, že je potrebné prijať niektoré z výchovných opatrení, bude sa spravidla jednať o opatrenie sociálnoprávnej ochrany detí, ak sa však prejavujú u dieťaťa poruchy správania alebo dieťa pácha trestnú činnosť, bude sa spravidla jednať o výchovné opatrenie v rámci sociálnej kurately), úlohy v súvislosti so zariadeniami na výkon rozhodnutia súdu a pod. Všetky opatrenia sú upravené tak, aby ich mohla podľa potreby využívať aj sociálnoprávna ochrana detí, aj sociálna kuratela detí. Špecifiká sociálnej kurately detí a sociálnej kurately plnoletých sú upravené osobitne, t. j. osobný rozsah – klientské skupiny ako aj špecifické opatrenia.

Zákon upravuje v osobitnom ustanovení osobný rozsah sociálnej kurately detí, t. j. adresátov opatrení sociálnej kurately. Opatrenia sociálnej kurately detí sa vykonávajú pre maloletých, ktorí sa dopustili páchania činu inak trestného, mladistvých páchatelov trestnej činnosti a mladistvých podozrivých z páchania trestnej činnosti, pre deti zneužívajúce drogy alebo deti závislé na drogách, deti závislé na hazardných a iných hrách, deti, u ktorých sa pre poruchy správania prejavujú problémy v škole, vrstovníckych skupinách, deti, u ktorých sa neprejavili problémy správania ani poruchy správania, avšak ich jednorazové alebo krátkodobé správanie vyžaduje pre svoju závažnosť alebo neprimeranosť odbornú pomoc.

Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela – vývoj počtu prípadov detí

rok	Počet prípadov riešených v roku		Z toho počet riešených prípadov sociálnej kurately detí
	rodiny	deti	
2004	113 881	175 923	24 032
2005	116 703	177 299	24 449
2006	129 743	190 433	23 619
2007	134 287	193 011	25 316

2008	137 836	199 482	26 239
2009	131 885	194 809	25 704
2010	128 703	193 257	25 264
2011	121 553	184 079	26 186

Zdroj: MPSVR SR, Ročné výkazy, UPSVaR

Vzhľadom na osobitosť sociálnej kurately právna úprava nevypočítava opatrenia taxatívne, naznačuje len rámce kuratívnych činností, avšak pri opatreniach, ktorých plnenie sa skutočne vyžaduje, prináša striktnú právnu úpravu úloh. Samozrejme výnimkou sú úlohy plnené sociálnymi kurátormi podľa osobitných predpisov, na ktoré sa právna úprava odkazuje. Významné sú najmä úlohy, ktoré plní sociálny kurátor podľa osobitných predpisov v trestnom konaní, a tiež úlohy v súvislosti s výkonom trestu odňatia slobody.

Zákon odlišuje úlohy sociálnych kurátorov smerované do obdobia počas výkonu trestu odňatia slobody. Upravená je povinnosť udržiavať písomný a osobný kontakt s mladistvým počas výkonu trestu odňatia slobody, výkonu ochrannej výchovy, spolupôsobiť pri jeho prevýchove a riešení jeho osobných problémov, rodinných problémov a sociálnych problémov, povinnosť podieľať sa na príprave mladistvého na prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody a z výkonu ochrannej výchovy, pôsobiť na rodinné prostredie mladistvého a pripravovať je na jeho návrat. Osobitne sú upravené povinnosti po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, výkonu ochrannej výchovy. Sociálny kurátor pomáha najmä pri uľahčení návratu dieťaťa do rodiny, hľadaní možností pokračovať v ďalšej príprave na povolanie, pri hľadaní zamestnania, riešení osobných a vzťahových problémov a pod.

Zákon neupravuje obsah úloh – takáto úprava by bola vzhľadom na široké spektrum riešených problémov ako aj rôznorodú klientelu kontraproduktívna. Tu je treba zdôrazniť, že zákon vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately upravuje v samostatnom ustanovení, podľa ktorého sa opatrenia vykonávajú pre dieťa, plnoletú fyzickú osobu, rodinu, skupinu a komunitu najmä prostredníctvom sociálnej práce, metódami, technikami a postupmi zodpovedajúcimi poznatkami spoločenských vied a poznatkami o stave a vývoji sociálnopatologických javov. Toto ustanovenie je treba považovať za základné interpretačné a aplikačné pravidlo v oboch oblastiach. Predsa však, tak pri sociálnoprávnej ochrane detí, ako aj pri sociálnej kuratele, zákon

upravuje niektoré z metód, techník, či postupov sociálnej práce, ktoré sa pri plnení úloh musia využiť (napr. rôzne typy plánov sociálnej práce).

Oblasť sociálnej kurately je oblasťou, ktorá kladie mimoriadne nároky na profesijné zabezpečenie okrem iného aj preto, že neexistuje žiaden návod, všeobecný postup či metodika použiteľná na všetky prípady, ktoré rieši sociálny kurátor. Je to len on sám – jeho vedomosti, zručnosti, spôsobilosti. Z tohto dôvodu zákon veľmi prísne upravuje aj profesijné predpoklady na výkon sociálnej kurately – sociálnu kuratelu pre deti (podobne ako napr. sprostredkovanie náhradnej rodinnej starostlivosti) môžu na účely tohto zákona vykonávať len fyzické osoby, ktoré získali vysokoškolské vzdelanie v študijnom odbore sociálna práca alebo majú uznaný doklad o takomto vysokoškolskom vzdelaní vydaný zahraničnou vysokou školou. Takto stanovené profesijné predpoklady dávajú potom záruku kvalifikovaného poskytnutia účinnej pomoci dieťaťu, či plnoletej fyzickej osobe. Profesijné predpoklady pre osoby vykonávajúce opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately sú síce zákonom upravené od roku 2005, v histórii právnej úpravy sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately je však, okrem iných, známa úprava (1959), podľa ktorej úlohy pri starostlivosti o deti plnili kvalifikovaní pracovníci (inšpektori starostlivosti o deti a sociálni pracovníci).

Ročne sociálni kurátori poskytujú pomoc cca 9 000 deťom počas trestného konania a konania pred súdom, 300 deťom počas výkonu trestu odňatia slobody/výkonu väzby.

Uvedli sme, že opatrenia sociálnej kurately detí sú vykonávané v pôsobnosti štátnej správy. Výnimku tvoria rôzne programy. Súčasťou sociálnej práce s dieťaťom, pre ktoré sú vykonávané opatrenia sociálnej kurately, a jeho rodinou je aj zapájanie dieťaťa do výchovných, sociálnych alebo výchovno-rekreačných skupinových programov organizovaných alebo sprostredkovaných orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately vykonávaných ambulantnou formou, celodennou formou alebo pobytovou formou. Účelom týchto programov je podľa zákona najmä odborné pôsobenie na odstránenie alebo zmierenie problémov v správaní dieťaťa alebo jeho porúch správania, na rozvoj sociálnych zručností, na získanie potrebných spoločenských návykov, hygienických návykov a na zabezpečenie vhodného využitia voľného času dieťaťa. Ak je to vhodné

alebo účelné, možno od roku 2009 ponúknuť účasť na programe rodičom alebo osobe, ktorá sa osobne stará o dieťa. Minulý rok sa týchto programov zúčastnilo 1 274 detí a zapojených bolo 805 rodičov, resp. iných plnoletých osôb (starí rodičia, náhradní rodičia). Takýto program si môže orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately zákonom stanoveným postupom zabezpečiť pre dieťa u akreditovaného subjektu.

Ak je potrebné pri zabezpečení sociálnej kurately detí spolupôsobenie iných subjektov, plní orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately úlohu koordinátora. Keďže výkon sociálnej kurately je postavený na priamej práci s klientom, s jeho rodinou, od tohto sa odvíja aj podstata koordinácie – ide o koordinovanie pomoci vo vzťahu ku konkrétnemu klientovi – prípadu. Výkon koordináčnych činností teda nechápeme ako koordináciu napr. na komunitnej úrovni a pod.

Okrem úloh v trestnom konaní, plnení povinností smerom k orgánom činným v trestnom konaní a k súdu, poskytovaní súčinnosti orgánom činným v trestnom konaní a súčinnosti pri výkone probácie a mediácie poskytuje orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately i pomoc a ochranu mladistvému a plní úlohy v priestupkovom konaní, motivuje k liečbe drogových a iných závislostí, poskytuje pomoc dieťaťu po návrate zo zariadenia na liečbu alebo resocializáciu drogových a iných závislostí a pod.

Sociálnu kuratelu plnoletých fyzických osôb zabezpečujú rovnako ako sociálnu kuratelu detí orgány štátnej správy. Orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately vykonáva opatrenia pre plnoletých po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby, pre účastníkov probácie alebo mediácie, pre závislých od drog a pod. Spolupráca so sociálnym kurátorom pre plnoletých je založená výlučne na dobrovoľnosti, nemá také presné pravidlá ako napr. sociálna kuratela detí.

V súvislosti s výkonom trestu odňatia slobody/výkonu väzby sociálny kurátor najmä udržiava písomný kontakt a osobný kontakt s plnoletou fyzickou osobou počas výkonu trestu odňatia slobody, výkonu väzby a spolupôsobí pri jej prevýchove a riešení jej osobných problémov, rodinných problémov a sociálnych problémov, najmä pri udržiavaní a posilňovaní rodinných väzieb, podieľa sa na príprave plnoletej fyzickej osoby na prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody

alebo z výkonu väzby, pomáha plnoletej fyzickej osobe po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby, najmä pri uľahčení návratu do rodiny, pracovnom uplatnení, hľadaní bývania, hľadaní možností pokračovať v ďalšej príprave na povolanie a pri riešení osobných problémov a vzťahových problémov.

Okrem získania zamestnania je asi najzložitejšou, ak nie priam nemožnou úlohou sociálnych kurátorov plnoletých zabezpečenie bývania pre klientov. Ak opomenieme dostupnosť nájomného bývania všeobecne, výrazným problémom je najmä nedostatok kapacít sociálnych služieb poskytujúcich prístrešie alebo ubytovanie.

Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratеле popri iných opatreniach finančného charakteru umožňuje na uľahčenie resocializácie mladistvých a plnoletých fyzických osôb po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu trestu poskytnúť tzv. resocializačný príspevok.

Resocializačný príspevok je možné poskytnúť najviac do výšky 40% sumy životného minima, občanovi (a to aj keď výkon trestu/výkon väzby preukázateľne vykonával mimo územia Slovenskej republiky) alebo cudzincovi s trvalým pobytom na území Slovenskej republiky, pričom celková suma resocializačných príspevkov poskytnutých tomu istému klientovi v kalendárnom roku nesmie presiahnuť uvedenú výšku. Resocializačný príspevok sa poskytne, ak sa klient uchádza o pomoc orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v mieste svojho obvyklého pobytu pri začlenení do života do ôsmich pracovných dní odo dňa jeho prepustenia. Nejde o klasickú dávku – resocializačný príspevok je konštruovaný ako nástroj sociálneho kurátora na pomoc klientovi.

Počet prípadov sociálnej kurately plnoletých pozvoľne medziročne stúpa. Skladbu klientely tvoria väčšinou prepustení z výkonu trestu odňatia slobody (až 50% celkových prípadov) a drogová a inak závislí (cca 20 %). Podľa štatistiky vedenej Ústredím práce sociálnych vecí a rodiny z celkového počtu 9 299 plnoletých fyzických osôb, pre ktoré boli vykonávané opatrenia sociálnej kurately v roku 2011, boli opatrenia vykonávané pre 4 705 plnoletých fyzických osôb z dôvodu prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody a pre 1 156 plnoletých fyzických osôb z dôvodu podmieneného prepustenia z výkonu trestu.

Oblasť sociálnej kurately plnoletých je rovnako ako oblasť sociálnej kurately detí mimoriadne náročná na profesijné zabezpečenie, a preto sociálnu kuratelu pre plnoletých môžu vykonávať len fyzické osoby, ktoré získali vysokoškolské vzdelanie v študijnom odbore sociálna práca alebo andragogika.

K otázkam profesijného zabezpečenia patrí aj oblasť supervízie, preto s účinnosťou od 1. januára 2013 je zákonom uložená povinnosť supervízie výkonu opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately aj mimo zariadení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, t. j. vrátane supervízie výkonu opatrení orgánmi sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.

Záverom si dovoľíme uviesť, že práve vysoká profesionalita kolegov z orgánov sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately udržiava systém v časti sociálnej kurately ako aj v časti sociálnoprávnej ochrany detí, napriek enormnému počtu prípadov a ich zložitosti, funkčný.

*Iva Mrázková, Nadežda Šebová,
Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR*

Možný přínos teorií sociální práce pro klienty po výkonu trestu odnětí svobody

Possible Contribution of Theories of Social Work for Clients after the Prison Sentence

Igor Hendrych

PhDr. Igor Hendrych je absolventem oboru sociální politika a sociální práce na FSS MU a od roku 2010 je zde doktorským studentem. Více než dvacet let pracoval ve Vězeňské službě České republiky a v současné době působí jako asistent na Fakultě veřejných politik Slezské univerzity v Opavě, kde se věnuje v rámci oboru sociální patologie a prevence výuce penologie a předmětů zaměřených na řešení problémů znevýhodněných sociálních skupin.

Abstrakt

Cílem článku je teoretické posouzení konceptů zabývajících se sociální pomocí z hlediska vhodnosti jejich užití pro sociální integraci lidí po výkonu trestu odnětí svobody. Nesoustřeďuje se však zde na tuto problematiku komplexně, ale nazírá na ni optikou případných bariér, jež si mohou způsobovat sami bývalí odsouzení svými často problematickými osobnostními charakteristikami. Autor se v úvodní části článku, podle poznatků předních českých penologů, věnuje klasifikaci této cílové populace z hlediska jejich osobnostních typologií. Následně se na této platformě snaží navrhnout a zdůvodnit volbu teoretických konceptů sociální práce, jež by na tuto problematiku nejlépe reagovaly ve smyslu efektivního zacílení sociální intervence.

Klíčová slova

výkon trestu odnětí svobody, sociální integrace, teorie sociální práce, systemický přístup, přístup orientovaný na úkoly

Abstract

The aim of this article is a theoretical judgement of concepts concerning the social help from the point of view of convenience of their usage in social integration of people after the prison sentence. However, the article does not concentrate complex on this problematic issue, but it is seen in the way of possible barriers, which can be caused by the former prisoners on their own and that is often because of problematic issues of their personal characteristic. The introduction part devotes the author to classification of this target population from the point of view of their personal typology. Afterwards he tries to suggest on this platform and give reasons for the choice of theoretical concepts of social work, which would react on this problematic issue in the sense of efficient targeting of social intervention.

Keywords

prison sentence, social integration, theory of social work, systemic approach, approach oriented on tasks

Úvod

Vězení, či přesněji v dikci současného pojmosloví výkon trestu odnětí svobody, patří v sociologické terminologii k tzv. totálním institucím¹ a lidé jsou v něm na základě jednoznačné společenské legitimacy v nedobrovolné společenské izolaci. Nikdo již dnes snad nepochybuje, že je to institut potřebný – za podmínky velmi pregnantního ukotvení v právních normách. Převážná většina společnosti, která ctí zákony, si zcela jistě z elementárních morálních principů zaslouží, aby byla chráněna před významnou menšinou, jež by naopak překračuje a ohrožuje ji ve významu její plynulé reprodukce či evolučního vývoje.

Současný oborový diskurz sociální politiky a sociální práce je orientován na co možná nejefektivnější řešení problematiky sociální exkluze a inkluze různých znevýhodněných skupin a přinesl vhodnější pojmové zastřešení jiných konceptů, zabývajících se sociálními problémy, ve smyslu jejich systémového propojení a vzájemné komplementarity, jež usnadňují hledání vhodné pomoci. Ne vždy je však ve vyspělých zemích akcentována problematika sociálního vyloučení a jeho následného řešení v případech, kdy je způsobeno samotným mocenským nástrojem státu – trestem nepodmíněného odnětí svobody. Jakkoliv lze nahlížet na tuto problematiku z perspektiv její společenské nezbytnosti, legitimacy či novodobých humanistických přístupů odlehčujících její formu, jedná se o vyloučení, které lze bez nadsázky nazvat absolutním. Jak uvádí Geremek (1999) vězení určuje hranice mezi těmi, kdo do konkrétní společnosti patří a kdo již ne.

Přitom trest odnětí svobody v podobě, jak je znám v moderní či pozdně moderní společnosti², je relativně novým společenským institutem. Hendrych (2010) poznamenává, že prakticky až do konce středověku bylo trestání za přestoupení proti platným zákonům vykonáváno pouze tresty fyzickými, mezi které patřilo i mrzačení, či trestem absolutním, a to z dnešního pohledu i za prohřešky méně významné. Michel Foucault, jenž se zabýval z pohledu sociologie i psychologie historii trestání, tento stav dokumentuje dobou citací v *Gazzete d'Amsterdam* z roku 1557: „*Nakonec rozčtvrcen byl tabem koní. Tento poslední úkon trval velmi dlouhou dobu, neboť koně, jichž bylo použito, nebyli navykli tabati, takže bylo třeba namísto čtyř koní vzít šest – však ještě ani to nestačilo, bylo tedy nutné pro odtržení nobou toho nešťastníka*

přesekati mu nervy a přerežati klouby“ (Foucault, 2000: 33).

Tradiční společnost tak jedince překračující její normy vylučovala velmi krutým způsobem, který jim fakticky nedával šanci na jakoukoliv sociální reintegraci. I v případech, kdy se jednalo „jen“ o způsobení fyzického handicapu, to znamenalo v tehdejších podmínkách trvalou sociální exkluzi. Je tak nesporným výsledkem pokroku v lidském myšlení, že konstituoval pro drtivou většinu trestů řešení do podoby dočasného zbavení svobody³. Ten totiž dává naději, že potrestaný jedinec bude po čase, ve kterém splatí svůj dluh společnosti, opět přijat do její každodennosti – tedy sociálně reintegrovan.

Jaká je však realita v této specifické společenské integraci? Které faktory ji usnadňují a které jí naopak stavějí bariéry? Tyto otázky jsou v současnosti předmětem našeho obsáhlého zkoumání, a není tudíž ambicí na ně tímto krátkým článkem odpovědět. Nabízí se však jiná, velmi zajímavá otázka, jež může napomoci ke komplexitě zkoumání problému sociální integrace osob po výkonu trestu odnětí svobody:

Které existující teoretické koncepty zabývající se sociální pomocí je možné pro tuto cílovou skupinu využít s ohledem na jejich osobnostní charakteristiky?

1. Lidé ve (po) výkonu nepodmíněného trestu – charakteristika cílové populace

Ve výkonu trestu se nacházejí osoby, jejichž společným jmenovatelem je vyšší či nižší míra asociálního či antisociálního chování, v jehož konečném důsledku byli odsouzeni. Toto konstatování je však zřejmě jediné, které lze vztáhnout na celou množinu vězněných jedinců. Trestní zákoník v aktuální podobě zná 277 trestných činů, z nichž každý představuje odlišnou oblast, kterou si společnost tímto způsobem chrání. Ke spáchání každého z nich je třeba zcela jiné motivace, jež do značné míry souvisí s osobnostními charakteristikami jednotlivých odsouzených. Ty se však velmi různí a je v podstatě nemožné pokusit se o komplexní vystižení, které by v anamnestickém významu posloužilo jako podklad k sociální intervenci. Například Fischer a Škoda (2009) uvádějí, že motivace k páchání trestné činnosti patří mezi velmi složité otázky – záleží totiž

na vzájemné interakci v danou chvíli působících vnějších a vnitřních faktorů.

Názory odborníků na tuto problematiku se v tomto shodují. Například Čírtková tvrdí, že „na současné úrovni zkoumání se nepodařilo prokázat existenci typických charakteristik, které by jedince předem určovaly k delikvenci a které by se vyskytovaly pouze v této subkultuře“ (Čírtková, 1998: 68). Vágnerová (2004) dodává, že dosud selhaly všechny pokusy o postihnutí kriminálního chování typickou strukturou osobnosti.

Přes tato úskalí je možné vymezit alespoň stručnou rámcovou typologii, která může ledačos napovědět o možnostech a současně limitech budoucího sociálního začlenění bývalých vězňů.

Řídce se vyskytující odborná (penologická) literatura věnující se této problematice se shoduje na typologii, kterou uvedl Netík a kol.:

- *socializovaný typ*
- *neurotický typ*
- *nesocializovaný typ (typ defektně socializovaný)*
- *mentálně insuficientní typ*
- *deviantně socializovaný typ*
- *typ s masivní psychickou poruchou (psychotický)* (Netík a kol., 1997: 8)

Socializovaný typ

Obvykle se jedná o jedince, kteří spácháním trestného činu epizodicky vybočili z dosavadní bezproblémové životní cesty. Jak uvádí Fischer a Škoda (2009), je možné tyto jedince v penitenciární praxi velmi snadno rozeznat. Již v průběhu výkonu trestu je mimo jiné patrné, že problém při jejich začleňování po návratu do občanského života nebude na straně jejich osobnostní výbavy. Veškeré myšlenkové a emoční projevy mají v rámci norem a obvykle tito jedinci disponují i vybudovaným sociálním zázemím. Pokud jim nebudou bránit jiné bariéry, jsou schopni se začlenit zpět do společnosti bez větších problémů. Rizikem pro ně je však podlehnouti tzv. prizonizaci⁴.

Neurotický typ

Netík (1997) píše, že důvod, proč jsou tito jedinci ve výkonu trestu, je často v příčinné souvislosti s řešením jejich intrapsychických konfliktů, kterých si samotný jedinec nemusí být vždy vědom. Fischer a Škoda (2009) uvádějí, že je to obvykle z důvodů nesprávně působící rodiny, ve které

mohou zažívat citovou deprivaci či týrání. Delikty těchto jedinců podle těchto autorů mohou způsobovat také frustrace potřeb uznání, přehlížení okolím či pocit izolace. Jejich kriminální jednání bývá právě proto jistou formou protestu vůči svému okolí, tedy rodině a blízkým – nikoliv vůči společnosti.

Podle Čírtkové (1998) je pro pomáhající profese ve vztahu k nim velmi důležitý indirektivní přístup, který jim bude opakovaně zdůrazňovat jejich šance na začlenění do společnosti. To nemusí být, přes jisté obtíže, zcela nereálné.

Nesocializovaný typ (typ defektně socializovaný)

Tento typ je v celé vězeňské populaci zastoupen v daleko největší míře. Podle Smolíka (1996) se jedná až o 75 procent odsouzených. Autor pregnančně uvádí jeho charakteristiku: „Jedná se o typ, který lze hlediska psychopatologie označit jako typ s poruchou osobnosti (dříve byli tito jedinci označováni jako psychopati, sociopati). Struktura osobnosti těchto jednotlivců je charakteristická maladaptivními vzorci chování. Ty představují extrémní či výrazné odchylky od způsobů, kterými průměrný člověk v dané kultuře vnímá, myslí, cítí a utváří vztahy k druhým“ (Smolík, 1996, in Škoda a Fischer, 2009: 168). Tyto rysy osobnosti pak vedou k neuznávání jakýchkoliv společenských norem, tedy nejen k páčání (obvykle opakované) trestné činnosti.

Ve smyslu možností jejich reintegrace je velmi závažná poznámka Fischera a Škody (2009), kteří tvrdí, že dlouhodobě vedené odborné aktivity a terapie obvykle nepřinášejí žádné výsledky, a je tak podle nich prognóza pozitivní změny takřka nulová. Účelová úprava chování je někdy pozorovatelná zejména v „naučených“ situacích – tehdy se jedinec chová méně nápadně. V okamžicích, kdy připraven není (což je obvykle při zátěži), se znovu projevují nežádoucí chování a reakce.

Mentálně insuficientní (nedostačivý) typ

Podle Netíka a kol. (1997) jsou v této skupině jedinci, jejichž úroveň rozumových schopností je velmi nízká. Páchaná kriminální činnost pak obvykle odpovídá jejich rozumovým schopnostem. Sociální dovednosti rovněž odpovídají nízkým rozumovým schopnostem, což podle tohoto autora znamená nízký podprůměr nebo již hraniční pásmo mentální retardace. Trestná činnost je

zaměřená na násilné trestné činy a trestné činy sexuálně motivované.

Důležitým doplněním k tomuto typu je poznámka Škody a Fischera (2009), že v tzv. penitenciárním procesu⁵ se u něj projevuje značná míra sugestibility, nekritického a bezděčného přejímání názorů jiných vězňů. Práce specialistů ve výkonu trestu se musí zaměřit zejména na jejich ochranu a také na zmírnění vlivu již zmíněné prizonizace.

Deviantně socializovaný typ

K vysvětlení této typologie je příhodné Giddensovo (1999) použití Sutherlandovy teorie diferenciální asociace. V podstatě se jedná o jedince, kteří si osvojili sociální normy velmi dobře, ovšem tyto normy jsou v rozporu s normami většinové společnosti, která je nazývá deviantními. Velmi často v praxi jsou to lidé, kteří vyrostli v kriminálních subkulturách a převzali do svého chování a jednání sociální normy svých rodičů či významných blízkých. Prognóza ve smyslu jejich společenské reintegrace je podle řady penologů mírně optimistická.

Typ s masivní psychickou poruchou (psychotický)

Čírtková (1998) uvádí, že se tento typ obvykle dopouští násilné a brutálně provedené trestné činnosti, jejíž motivace je často velmi nejasná. Jedná se o pachatele s psychózou (často schizofrenie, poruchy afektivity), jejichž trestní odpovědnost je mnohdy i mezi psychiatry, kteří soudy předkládají své znalecké posudky, velmi sporná. Právě pro tento typ delikventů byly zřízeny ústavy pro výkon zabezpečovací detence, které plní „smíšenou“ roli psychiatrické léčebny a vězení. Fischer a Škoda (2009) tvrdí, že jejich ovlivňování ve výkonu trestu ve smyslu využití poznatků etopedie není fakticky možné. Totéž, s ohledem na výše uvedené, pak zjevně platí i v okamžiku jejich propuštění na svobodu a návratu do běžného života.

2. Vliv prostředí na jedince ve výkonu trestu odnětí svobody

Tato stručná typologie má podle nás nesporně klíčový význam v hledání odpovědi na výše uvedenou otázku. Je totiž patrné, že poměrně významná část vězněné populace bude mít velký problém se po výkonu trestu společensky integrovat z důvodů svých osobnostních charakteristik,

a to i v případě, že by jim byla poskytnuta komplexní sociální pomoc. Neznamená to rozhodně, že by si nezasloužili v tomto smyslu pozornost, avšak ve světle podfinancování sociálních služeb v České republice by podle našeho názoru mělo být prioritou zacílení pomoci těm, kteří si svůj návrat do společnosti sami z výše uvedeného důvodu nekomplikují. Podle uvedené teoretické typologie by se mělo jednat zejména o typ socializovaný, neurotický a deviantně socializovaný. Zde je na místě zmínit jednu důležitou poznámku: jedná se podle nás v tomto případě o jedno z typických dilemat tzv. street-level bureaucracy, a to mezi univerzalistickým a favorizujícím přístupem ke klientům sociálních služeb⁶. Obvykle je (námi navrhovaný) favorizující přístup podrobován odborné kritice. V tomto případě však z velmi pragmatických důvodů, opřených o vlastní zkušenost, tvrdíme, že i přes jeho jistou kontroverznost má svá opodstatnění.

Tolik teoretické východisko, jež se však v tuto chvíli opírá pouze o psychologickou charakteristiku odsouzených. Přestože je nesporně klíčová, není možné se dogmaticky opřít výhradně o ni. Penologická praxe totiž uvádí existenci významných faktorů, které ve výkonu trestu působí velmi negativně, a to zejména na ty odsouzené, jejichž „reintegrační potenciál“ je relativně vysoký. Platí to i za předpokladu naplňování moderního pojetí výkonu trestu, kterým je cílené resocializační a reintegrační odborné působení na odsouzené specializovanými pracovníky v oborech psychologie, sociální práce a pedagogiky.

Souhrnně bývají tyto negativní faktory odborníky pojmenovány jako již zmíněná *prizonizace*. Například Mařádek (2005) ji popisuje jako „proces postupného přizpůsobování způsobu života ve věznici, společenství odsouzených a tzv. vězeňské subkultury“ (Mařádek, 2005: 74). Fischer a Škoda definují tento stav jako „přijetí subkulturních norem a pravidel, a také bohužel postupné vyhasínání vzorců chování potřebných k životu mimo brány věznice“ (Fischer a Škoda, 2009: 182). Sochůrek (2009), ve shodě s dalšími penology, dělí prizonizaci na dvě složky: institucionalizaci a ideologizaci.

Instucionalizace je podle Mařádka „především adaptace na vnitřní organizaci a zjednodušené formy života ve vězeňském zařízení“ (Mařádek, 2005: 75). Sochůrek (2009) poukazuje, že se v jejím důsledku „oslabuje schopnost adaptace na život

na svobodě a naopak se upevňuje akceptace vězeňského způsobu života“ (Sochůrek, 2008: 8). Kopp (2004) v této souvislosti uvádí, že „u části odsouzených se vytváří syndrom tzv. dobrého vězně, který se vyznačuje dobrým přizpůsobováním se, chováním se podle požadavků a očekávání vězeňského personálu, a zejména ovládnutím všech legálních i nelegálních technik ke zvládnutí života v ústavu“ (Kopp a kol., 2004: 51).

Ideologizaci Mařádek (2005) charakterizuje jako „přijímání a přejímání soustav hodnot, postojů, názorů a norem chování, které se vytvářejí v neformálních skupinách odsouzených“ (Mařádek, 2005: 75). Tentýž autor tvrdí, že tyto skupiny téměř výhradně ovládají kriminální živly (mysleno těmi, jejichž reintegrační potenciál je velmi nízký – pozn. autora). Ideologizace obvykle vyúsťuje ve vlastní, co nejvíce utajený život v subkultuře vězňů. Podle Mařádka má „vždy desocializační charakter vedoucí k vadné, odchylné socializaci, při níž jedinec dokonce ztrácí své dosavadní dovednosti a návyky. Extrémní prizonizace vede až ke vzniku osobnosti vězně silně deformované, stojící na počátku recidivy“ (Mařádek, 2005: 75). Fischer a Škoda (2009) k tomuto významnému problému dodávají, že se „nejedná pouze o formální přizpůsobování, ale o přijetí jiného systému hodnot, o ztotožnění se s normami a pravidly vězeňské subkultury. Tato identifikace přináší vězněnému jedinci podporu, a pokud nemá zvlášť silné přesvědčení nebo zázemí, tak ji přijímá“ (Fischer a Škoda, 2009: 183).

Problémem, který z výše uvedeného vyplývá, je fakt, že na vězně, kteří mají výše zmíněný solidní potenciál na znovuzačlenění se do společnosti po výkonu trestu z hlediska svých osobnostních predispozic, působí vězeňské prostředí velmi negativně a tímto působením může dojít k jeho významné devalvací. V tomto smyslu je tak velmi příhodná poznámka Sochůrka (2009), že právě nositelé prizonizace představují významnou psychologickou zátěž pro kriminálně dosud nenarušené spoluvězně.

3. Volba a zdůvodnění teorií pro sociální práci s lidmi po výkonu trestu

Z výše uvedeného vyplývá, že volba adekvátní teorie sociální práce pro osobnostně komplikované a vězeňským prostředím často negativně ovlivněné jedince není snadná. Pracovníkům tzv. postpenitenciární péče, kterými jsou převážně sociální pracovníci, je však nutné doporučit takové

teorie, které svým pojetím počítají s klientelou, jež se často potýká s výše uvedenými problematickými rysy osobnostní charakteristiky. Po důkladném zvážení všech oborově významných metod jsme dospěli k názoru, že by se v zásadě mělo jednat o takové, které jsou pregnantně strukturovány a které dávají procesu sociální pomoci pro tuto cílovou skupinu jasný řád. Navíc z empirie předpokládají relativně rychlou účinnost, jejíž nezanedbatelnou multiplikaci by mělo být snižování kriminality, a tedy obecná vyšší míra bezpečnosti ve společnosti. Důležitým faktorem výběru se ve stávajících podmínkách sociální práce v České republice stalo i hledisko ekonomické. Lze sice přijmout možnou legitimní námitku profesionálů, že tento faktor by neměl mít vždy rozhodující váhu v praxi sociální práce, avšak pragmatismus, opřený o dlouholetou zkušenost a na ní postavenou introspekci, nám napovídá, že s ním musí být vážně počítáno. Nosným důvodem je dlouhodobé podfinancování sociálních služeb v České republice, projevující se v tomto smyslu zejména v nízkém počtu sociálních pracovníků orientovaných na tuto problematiku, který se pojí s vysokým počtem vězněných (a tudíž i potenciálně průběžně propouštěných) osob v České republice. Podle zdrojů Vězeňské služby ČR je kapacita všech 36 českých věznic a vazebních věznic překročena v současné době průměrně o 20 % při celkovém počtu 23 716 osob ke dni 20. 4. 2012. Je-li počet vězněných osob přepočítán na 100 000 obyvatel, patří v tomto dlouhodobě České republice, podle Mařádka (2005), jedno z nelichotivých předních míst na světě.

V zásadě tak považujeme za vhodné použít *eklektický přístup* s dominantním použitím dvou vybraných teorií sociální práce – *systemického přístupu* a *přístupu orientovaného na úkoly* v kombinaci s vybranými technikami *kognitivně-behaviorální terapie*. Podle našeho názoru jmenované první dva přístupy vykazují do značné míry jisté významné podobnosti. Oba mají propracovanou metodiku a také akcentují konkrétní cíle, kterých je potřebné v rámci intervence sociálního pracovníka dosáhnout. Některé techniky kognitivně-behaviorální terapie pak mohou v určitých fázích posilovat jejich účinek. Níže představíme přednosti těchto teorií pro cílovou skupinu lidí propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody, avšak nevylučujeme přejímání některých nosných myšlenek či dílčích postupů i jiných metod, a to vzhledem ke kumulovanému

sociálnímu znevýhodnění lidí propuštěných z výkonu trestu.

Systemický přístup a jeho aplikace

Tato teorie sociální práce, podrobně rozpracovaná v respektované publikaci Ivana Úlehly *Umění pomáhat*, nabízí několik důležitých reflexí, jež by měl sociální pracovník před svou profesionální aktivitou vůči klientovi absolvovat. Důležitou základní tezí je pracovníkova nutná internalizace jeho důležité role v procesu pomáhání. Slovy Macka (2001) je totiž sociální pracovník „*vždy součástí pozorování*“ (v tomto případě procesu – pozn. autora) *a ovlivňuje jeho výsledky*“ (Macek in Matoušek, 2001: 222).

K reflexi pobízejí i čtyři velmi užitečné otázky, které napomáhají právě k vysoké míře pracovníkovy profesionality: 1. Jaká je jeho míra osobní angažovanosti v daném případě? 2. Jaká je jeho vstupní pozice vůči jednotlivým klientům – co od něj očekávají? 3. Jaký je kontext nebo širší souvislosti případu? 4. Kdo je zadavatelem práce, a tedy posuzovatelem kvality jejího výkonu a kdo je cílovým klientem? (Macek in Matoušek, 2001.) Zde je velmi důležité, aby si sociální pracovník uvědomil, že případ pomoci propuštěnému vězni nebude velmi pravděpodobně jednoduchý. Je tak pro něj nutné promyslet všechny roviny odpovědi na tyto otázky. Literatura představující tuto teorii uvádí ilustrativní příklady, které mu mohou být v tomto smyslu užitečným vodítkem.

Velmi důležité je například „odosobnění se“ od případných vlastních, apriorně předsudečných postojů. Bývalí vězni mohou mít za sebou kriminální dráhu, která spočívala v násilných či sexuálně motivovaných deliktech, což může i zkušenému profesionálovi způsobovat problémy. Klíčové je také porozumění celkové situaci klienta, která si vyžaduje mnohostranné zacílení pomoci a z toho plynoucí spolupráci několika na sebe navazujících „článků v řetězci“. Tento případ porozumění je vhodný zejména pro koordinátory sociální pomoci lidem s problémy sociální integrace (sociální kurátory) městských a obecních úřadů, kteří by měli plnit, a to bez nadsázky, roli manažerů v komplexní pomoci propuštěným vězňům.

Tato teorie nabízí i sofistikovaný a současně pragmatický pohled na dvě základní roviny interakce klienta a sociálního pracovníka. Jedná se o důsledné rozlišení v první fázi pomoci – *přípravě*, kdy pomáhající pracovník přebírá kontrolu

a kdy nabízí pomoc. Úlehla (2009) tvrdí, že jde o dvě různé činnosti, kdy je nutné si v praxi uvědomit, kterou pracovník zrovna vykonává. Autor nevyzdvihuje jednu nad druhou, ale zdůrazňuje pragmatickou nutnost jejich rozlišení. Pro případ práce s klientem propuštěným z výkonu trestu je tato teze podle našeho názoru velmi důležitá. Proces prizonizace, jak bylo výše uvedeno, přináší lidem značné obtíže adaptovat se do běžného života, z důvodů internalizace nežádoucích společenských norem v průběhu věznění, odvyknutí si starat se sám o sebe, či v důsledku změn legislativy v oblastech, které jsou zásadní pro jejich začleňování. V těchto situacích (a není jich obvykle málo) je bezpodmínečně potřebné zaujmout postoj přebírání kontroly či starosti⁷. Jak píše Úlehla (2009), pracovník z vlastní vůle činí, aby nežádoucí či nedostačivé změnil v žádoucí. Při vysvětlení si vypomáhá sociálně-psychologickým pojmem „kanalizace“. Jím je vysvětlováno, že vše, co nepatří v intencích společenských norem k žádoucím, je nutné odstranit – tedy přesunout mimo hlavní „kanál“.

V rámci těchto dvou forem postojů k pomoci Úlehla (2009) rozlišuje několik profesionálních způsobů práce v rámci kontroly a pomoci. V případě *přebírání kontroly* mají hierarchický charakter z hlediska výše míry podílu na rozhodování ze strany pracovníka v linii *opatrování – dozor – přesvědčování – vyjasňování*. V případě nabízení pomoci již víceméně o stupňovitou míru zapojení pracovníka nejde, byť v případě *doprovázení* jde o intervenci, která si žádá menší míru zapojení sociálního pracovníka než v případech, kdy jsou zvoleny způsoby *vzdělávání, poradenství a terapie*. V případě klienta propuštěného z výkonu trestu, u něž je zjištěna kumulace sociálních problémů⁸, vzniká vysoká pravděpodobnost nutnosti operativního přecházení mezi různými formami pomoci v závislosti na individuálním posouzení případu. Uvědomění si těchto teoretických východisek systemického přístupu je podle našeho názoru nezbytné pro kvalitní výkon vysoce odborné sociální práce s tímto typem klienta.

I další fáze systemického přístupu nabízí propracovanou metodologii, jak profesionálně postupovat při poskytování sociální pomoci. Za zmínku, která je podle našeho názoru velmi podstatná ve vztahu ke klientům po výkonu trestu, je text věnující se komunikačním zátarasům ve fázi tzv. *otevření*. Úlehla (2009) uvádí příklady dvanácti zátarasů podle Thomase Gordona, které jsou typickými

reakcemi na nechuť systematicky se něčemu věnovat (ilustrováno na případu žáka základní školy, který se nechce učit – zátarasý jsou zde nevhodné reakce rodičů – srovnej Ůlehla, 2009, s. 54):

1. přikazování a vyžadování
2. varování a strašení
3. moralizování a kázání
4. dávání rad a návodů
5. poučování s argumenty
6. souzení, kritika a obvinění
7. pochlebování a výčitky
8. posměch, dávání jmen
9. interpretování a analýza
10. uklidňování a soucit
11. zjišťování, výslech
12. přerušování, nezáměr

Klienti po propuštění z výkonu trestu mohou mít analogický problém jako „náctiletý“ hoch – i u nich může vzniknout pocit, že při široké škále svých problémů budou mít tendenci rezignovat na svou snahu o společenskou reintegraci. Na sociálním pracovníkovi je, aby velmi přesně věděl, čeho se v komunikaci s ním vyvarovat, a současně znal žádoucí komunikační strategii, vycházející z této teorie sociální práce shrnutou v následujících bodech:

- pozorně naslouchat, co klient říká,
- soustavně dávat najevo svůj zájem o jeho vyprávění,
- pomáhat klientovi formulovat, co by mohl chtít,
- klientovo přání brát s vážností a respektem,
- vyjasňovat svou pozici, své možnosti,
- nabízet pomoc v tom, čeho chce klient dosáhnout,
- oceňovat všechny dosažené změny a pozitiva,
- nelitovat času, dobré připojení mu spouští čas ušetří jinde (Ůlehla, 2009).

Ve vztahu k výše uvedenému je pak velmi příhodná Ůlehlova poznámka: „*Možná to bude poprvé, co klient zažije, že se o něj někdo opravdu zajímá*“ (Ůlehla, 2009: 55).

Další rozbor systemické teorie sociální práce ve smyslu její aplikace ke klientům – lidem propuštěným z výkonu trestu by vyžadoval mnohem více prostoru, než je možné tímto příspěvkem

postihnout. Nezbyvá než doporučit její důkladnou znalost (optimálně absolvování výcviku) všem sociálním pracovníkům, kteří s tímto typem klienta přijdou do profesního kontaktu.

Přístup orientovaný na úkoly a jeho aplikace

Přístup orientovaný na úkoly vznikl, jak píše Navrátil (2001), přímo v rámci oboru sociální práce a jeho snahou je poskytnout systematický rámec, který má pomoci lidem zodpovědět otázku: „*Jak zvládnout různé praktické problémy?*“ (Navrátil, 2001: 107.) Tentýž autor jej ve své publikaci *Teorie a metody sociální práce* představil, po důkladném studiu zejména zahraničních pramenů, v podobě, která již řadu let slouží praktikům oboru sociální práce jako důkladné vodítko pro jejich profesionální zacházení se svými klienty⁹.

Navrátil (2001) při představení tohoto přístupu mimo jiné uvádí, že „*přístup orientovaný na úkoly se snaží ovlivňovat problémy na individuální úrovni. To ovšem neznamená, že by příčiny vnímal jen v této úrovni. Pouze předpokládá, že v síti strukturálních tlaků musí každý jednat individuálně a že je užitečnější zkušenost vlastního rozhodnutí (jak za dané situace jednat), než pasivní očekávání, jak se strukturální situace v budoucnu vyvine*“ (Navrátil, 2001: 107).

K výhodám přístupu orientovaného na klienta patří zejména fakt, že nestaví na efektu tajemné metodiky, nýbrž právě naopak – má jasně propracovanou strukturu a z toho plynoucí měřitelnou efektivitu (Ahmed in Navrátil, 2001). Silnou stránkou tohoto přístupu je rovněž jeho empiricky ověřená účinnost projevující se v relativně krátkém období (Navrátil, 2001). Tyto výhody jsou v praxi ocenitelné právě při práci s klienty – bývalými odsouzenými. Při jejich adaptaci na zčásti „zapomenutý“ životní svět je totiž žádoucí poskytnout intervenci přesně v těchto intencích: rychle a s jasnými danými pravidly. Rychlost efektu pomoci je důležitá zejména s ohledem na možnou tendenci návratu k předšlému delikventnímu způsobu života, resp. k nežádoucímu znovuzачlenění do tzv. kriminálních subkultur (Mařádek, 2005). Jasně daná pravidla jsou zase důležitá pro disociálně narušené osobnosti, kterými velmi často bývalí odsouzení jsou (viz jejich typologie).

Přístup orientovaný na úkoly podle Navrátila (2001) přesně vymezuje osm problémových okruhů, které pokrývají většinu problémů, s nimiž se

klienti obvykle potýkají. Při jejich výčtu je patrné, že jsou poplatné i pro tuto cílovou skupinu:

- **interpersonální konflikty a neuspokojení v sociálních vztazích** – navázání kontaktu s rodinou a blízkými bývá po výkonu trestu často velmi komplikované, možné komplikace v tomto smyslu mohou vzniknout i v souvislosti s obecnou společenskou stigmatizací,
- **problémy s formálními organizacemi** – bývalí odsouzení často nevědí, kde konkrétně žádat o pomoc, nebo neumějí srozumitelně formulovat žádost o ni,
- **potíže v naplňování rolí** – problematičtým bodem zde může být například zpětné získání důvěry u svých potomků,
- **problémy vznikající v souvislosti se sociálními změnami** – zejména změny legislativy, které mění společenskou realitu – její aktuální neznalost může být významnou reintegrační bariérou,
- **reaktivní emocionální úzkosti a potíže s chováním** – podle našeho názoru velmi související problematika vyplývající z kombinace osobnostních charakteristik a relativní složitosti reintegrace v podmínkách České republiky,
- **neadekvátní zdroje** – nezaměstnanost, vysoká míra zadlužení vyplývající z trestné činnosti či neuhrazených závazků před nástupem do výkonu trestu jsou velmi častým problémem propuštěných vězňů.

Jak již bylo uvedeno, přístup orientovaný na úkoly vládne pregnančně zpracovávány pravidly. Ta v jednotlivých fázích, tedy v **přípravě, exploraci problému, dohodě o cílech, formulaci úkolů a jejich plnění a terminaci**, využívají vyjasněné techniky členěné v přehledných sekvencích. Pro jejich bližší seznámení je nutné prostudování výše uvedených publikací a obdobně jako v případech systemického přístupu promyslet si jejich možnou aplikaci na klienta po výkonu trestu odnětí svobody, resp. na typ jiný.

Ve vztahu ke klientům sociálních služeb „rekruťujících“ se z lidí po výkonu trestu je podle nás na tomto místě vhodné zmínit fázi „**plnění úkolů**“. Navrátil (2001) píše: „*Úkoly musí být proveditelné. Některé úkoly plní sociální pracovník, jiné klient. Na každé schůzce klient s pracovníkem provádí přehled plnění všech úkolů, které byly odsouhlaseny*

na předchozích schůzkách. Základní otázkou samozřejmě zůstává, zda bylo splněno to, co se dohodlo, a jak úspěšně.“ (Navrátil, 2001: 111.) Tento princip je podle nás velmi důležité akcentovat. Ze zkušenosti s tímto typem klienta je totiž velmi důležitá důsledná kontrola plnění zadaných úkolů, která by však měla zahrnovat pochopení, že je klient může obtížně zvládat. Tato fáze by mohla podle nás zahrnovat i redefinici uložených úkolů s cílem nedemotivovat klientovu vůli k pozitivním změnám.

Komplementarita kognitivně-behaviorální teorie

Postupy kognitivně-behaviorální teorie mohou v rámci eklekticismu s výše uvedenými teoriemi významně pomoci sociálním pracovníkům v dosahování pozitivních změn v chování klientů navráťujících se z výkonu trestu odnětí svobody. Změňují se totiž na poruchy chování, které jsou, jak je uvedeno v úvodní části příspěvku, velmi častou příčinou delikvence.

Její základní tezí je premisa, že veškeré lidské projevy chování (tedy i ty, jež porušují společenské normy), jsou získány v interakci s prostředím. Gnozeologicky je tedy behaviorální přístup založen na analýze okolností, jež proces učení ovlivňují, a získané poznatky jsou stavebním kamenem pro postupy, jak nežádoucí chování pomoci změnit (Navrátil in Matoušek, 2001). Navrátil v tomto smyslu dále upřesňuje: „*Analýza problému i práce s klientem jsou podřízeny důslednému uplatňování vědecké metodologie. Problémy klienta jsou vysvětlovány pomocí hypotéz definujících proměnné čili faktory, které jsou příčinou problémového chování. Cílem behaviorální terapie je změna chování, které brání klientovi v úspěšném a samostatném fungování. V principu se tak může stát díky:*

- snížení intenzity, frekvence nebo trvání takového chování, které působí klientovi (či jiným lidem) potíže,
- vytvoření nových dovedností,
- zvýšení intenzity, frekvence nebo intenzity takového chování, jehož absence nebo nedostatečnost působí klientovi (či jiným lidem) potíže“ (Navrátil in Matoušek, 2001: 227).

Pro účely působení na klientelu propuštěných vězňů se nám jeví jako nejvíce vhodné užití některých technik této teorie – komplementárně v rámci jednotlivých fází přístupu orientovaného na úkoly či systemického přístupu – které

vzhledem k obvyklým charakteristikám cílové populace mohou mít nezanedbatelný vliv na výsledný pozitivní efekt ve smyslu potlačení či úplného odstranění potíží klientů.

Jak uvádí Navrátil (in Matoušek, 2001) je v kognitivně-behaviorální terapii obvyklé užívat **tresty a odměny**. Pozitivní či negativní odměňování si klade ambici zpevňovat žádoucí vzorce chování a posláním trestů (rovněž v pozitivní či negativní podobě) je naopak oslabení nežádoucích vzorců chování. Navrátil dále vysvětluje: „*Pozitivní odměna nebo trest v tomto případě znamená reakci spočívající v přítomnosti určitého chování, negativní znamená reakci ve formě nepřítomnosti (přerušení) určitého chování*“ (Navrátil in Matoušek, 2001: 228). Tato technika se nabízí v případě systemického přístupu u výše zmíněné „kanalizace“. Odstranění všech špatných vzorců chování a navození společensky žádoucích je totiž v případě této klientely podle nás „alfou a omegou“ úspěšné intervence. Eliminace nežádoucího jednání, často s hlubokými kořeny negativně podpořenými prizonizací (zejména v případě deviantně socializovaných jedinců) není jednoduchá. Profesionálně promyšlený systém odměn a trestů v koncepci kognitivně-behaviorální terapie, s přísným akcentem na individualitu každého klienta, by tohoto procesu mohl výrazně napomoci. V případě přístupu orientovaného na úkoly se pak nabízí využití odměn a trestů v obdobném významu v námi akcentované fázi plnění úkolů.

Vhodnou techniku kognitivně-behaviorální terapie, s možným posilujícím účinkem v rámci přístupu orientovaného na úkoly a přístupu systemického, se podle nás jeví **expozice**. Jedná se o systematickou techniku vedení, jejímž záměrem je vystavování klienta situacím, které u něj vzbuzují obavy. Její dvě varianty: a) přímá, kdy je klient vystavován reálným nepřijemným podnětům, a b) nepřímá, kdy dochází k jejich simulacím (Navrátil in Matoušek, 2001). Tato metoda může být průpravou na osamostatnění se v reálném životě, který skýtá mnoho nepředvídatelných situací. U klientů po výkonu trestu odnětí svobody se často může např. jednat o překonávání obav plynoucích z jejich nové životní reality. Jak bylo popsáno v případě tzv. institucionalizace, může u nich existovat strach z vlastního samostatného fungování. Nevyrovnání se s ním je pak vážným rizikovým faktorem ve smyslu jejich recidivy, tj. opakovaného sociálně patologického chování, s následkem dalšího výkonu trestu

odnětí svobody. U systemického přístupu je podle nás komplementární využití této techniky již ve fázi otevření (viz problematika přebírání kontroly a nabízení pomoci) a při využití přístupu orientovaného na úkoly ve stadiu formulace úkolů a jejich plnění.

V úvahu k propojení se systemickým a na úkoly orientovaným přístupem připadají bezesporu i další techniky kognitivně-behaviorální terapie, jako kupříkladu nácvik **asertivního chování**, které by po zvládnutí mělo vytěsnit případnou internalizovanou agresivitu v projevech některých klientů při formulaci svých žádostí a nároků, což jim může způsobovat bariéry v komunikaci s lidmi v každodenním životě (Navrátil in Matoušek, 2001). Projevy agresivního jednání jsou bohužel častým negativním jevem ve výkonu trestu odnětí svobody. Agrese se však projevuje daleko častěji právě ve verbálním projevu než ve fyzické podobě, která je ve věznicích velmi přísně kázeňsky (v závažnějších případech i trestněprávně) stíhána. Součástí života ve vězeňské subkultuře je mimo jiné i osvojení specifického jazyka plného slangových výrazů, jehož „rychlé zapomenutí“ by mělo být významnou součástí nácviku asertivity¹⁰.

Lze konstatovat, že sociální pracovník, důkladně obeznámený se specifiky populace klientů po výkonu trestu odnětí svobody, může vhodně kombinovat v rámci námi doporučovaných přístupů (kromě výše zmíněných) i mnohé další techniky kognitivně-behaviorální teorie. Svým zaměřením na procesy změn v chování může užití této teorie významně zvyšovat jejich naděje na integraci do běžného občanského života.

Možný přínos dalších teorií

Pragmatické přístupy dvou výše uvedených teorií sociální práce, námi preferovaných pro práci s klientem po výkonu trestu odnětí svobody, je podle našeho názoru velmi vhodné doplňovat i některými vhodnými tezemi formulovanými v rámci jiných významných teorií sociální práce. Životní realita je v pozdně moderní společnosti značně mnohotvárná a pro skupiny stojící na jejím okraji obvykle velmi složitá. Pro sociálního pracovníka, který se má vyznat v často „spletitých“ problémech klientů, je velmi důležitá široká teoretická poznatková báze, která vychází z různých pohledů disciplín věnujících se člověku a jeho existenci.

Ve vztahu ke klientele, jejímž problémům je věnován tento příspěvek, je podle nás mimo jiné

vhodné řídit se myšlenkami, které formuloval ve svých publikacích V. E. Frankl. Jím založený terapeutický směr, který nazval *existenciální analýza a logoterapie*, vychází z principu, že základní potřebou člověka je tzv. *vůle ke smyslu*. Jestliže je tato potřeba v životě neuspokojena, mohou snadno vznikat sociální, ale i psychické a somatické problémy (Navrátil in Matoušek, 2001). Navrátil dále píše, že „*předmětem zájmu logoterapeuta jsou především prožitky bezsmyslnosti, které jsou označovány jako existenciální vakuum. Frankl ovšem předpokládá, že v důsledku existenciální frustrace (neschopnost nalézt smysl) se může vyvinout např. problémové chování (užívání drog, kriminalita, agresivita, rizikové sexuální chování) nebo se rozvinout noogenní neuróza*“ (Navrátil in Matoušek, 2001: 212).

Tato teorie tedy evidentně cílí na klienty, kterými mohou být (mimo jiné) propuštění vězni. Jsou to právě oni, kteří se nacházejí v průběhu svého života v situacích, kdy obtížně hledají smysl svého života. To, jestli je tomu tak z důvodů, které si zapřičinili sami, či je k tomu přivedla shoda životních okolností, které následně způsobily „multiplikační“ efekt v podobě sklonu k sociálněpatologickému jednání, není důležité. Podstatné je to, zdali je možné jim pomoci. Existenciální analýza a logoterapie může sociálním pracovníkům přinést kromě osvojení terapeutického přístupu i hlubší chápání problémů svých klientů. Příkladem k pochopení Franklových teorií může být např. Navrátilova (2001) parafráze: „*Neúspěšnost z hlediska měřítek světa neznamená jeho bezsmyslnost. Slast nemůže smysl životu dát, což znamená, že její nedostatek nemůže ani smysl životu vzít. Utrpení dokonce podle Frankla vytváří plodné napětí tím, že dává člověku pocítit rozdíl mezi tím, co je a co má být*“ (Navrátil in Matoušek, 2001).

K profesionálnímu přístupu ke klientům sociálních služeb po výkonu trestu patří podle nás také osvojení základů *etiketizační teorie*. Jak uvádí Navrátil (in Matoušek, 2001), hodnota tohoto přístupu tkví v upozornění na to, jak se mohou některé instituce podílet na sociální konstrukci problémů klientů. Význam tak spočívá zejména v podněcování pracovníků pomáhajících profesí, aby nepodlehli tendencím značkovat klienty, z níž může plynout jejich stigmatizace. Ta totiž empiricky velmi obvykle vede k bludnému kruhu opakování jednání, jež je společensky nežádoucí.

Závěr

Znalost všech významných teorií sociální práce je bezesporu základním kamenem úspěšné profesionální intervence. Avšak samotná volba adekvátní teorie pro práci s konkrétním typem klientů sociálních služeb je vždy nesnadná. Rozhodnutí bývá obvykle na samotném pracovníkovi, který by měl vždy pečlivě posoudit, který postup je v jednotlivých případech nejvíce žádoucí. Tento text si tedy neklaďe ambici předložit univerzální pojetí, jak vždy a za všech okolností postupovat s klientelou lidí propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Argumentovat zde tudíž vysloveně v neprospekch teorií jiných by nebylo profesionálně korektní. Přesto však na základě naší více než dvacetileté zkušenosti s tímto typem klientů máme tímto příspěvkem ambici předložit doporučení, jež by praxi sociální práce mohla napomoci.

Systemický přístup, přístup orientovaný na úkoly i kognitivně-behaviorální terapie jsou v dnešní době velmi často užívané metody sociální práce, jejichž výhodnost pro praktické užití spočívá zejména ve srozumitelně formulované metodologii. V případech prvních dvou se jedná víceméně o metodické „návody“ pro praktiky, kterým současně umožňují v relativně krátkém čase dosáhnout u klienta žádoucích změn. A to je pro klienta propuštěného z výkonu trestu a současně i pro společnost, očekávající „v ulicích“ co nejnížší míru rizikového chování a kriminality, velmi významné hledisko.

Seznam literatury:

- ČERNÍKOVÁ, V., MAKARIUSOVÁ, V. **Úvod do penologie**. Praha: SPI Most, 1997.
- ČÍRTKOVÁ, L. **Kriminální psychologie**. Praha: Eurounion, 1998.
- FISCHER, S., ŠKODA J. **Sociální patologie**. Praha: Grada, 2009.
- FOUCAULT, M. **Dohlížet a trestat**. Praha: Dauphin, 2010.
- GEREMEK, B. **Slitování a šibenice: dějiny chudoby a milosrdenství**. Praha: Argo, 1999.
- GIDDENS, A. **Sociologie**. Praha: Argo, 1999.
- HENDRYCH, I. **Vybrané kapitoly z penologie**. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2010.
- KELLER, J. **Sociologie byrokracie a organizace**. Praha: Slon, 1996.

KOPP, P., a kol. **Penitenciárna psychológia**. Bratislava: Akadémia Policajného zboru SR, 2004.

LIPSKY, M. **Street-level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services**. New York: Russell Sage Foundation, 1980.

MAŘÁDEK, V. **Vězeňství**. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005.

MATOUŠEK, O., a kol. **Základy sociální práce**. Praha: Portál, 2001.

NAVRÁTIL, P. **Teorie a metody sociální práce**. Brno: Marek Zeman, 2001.

NETÍK K., NETÍKOVÁ D., HÁJEK S. **Psychologie v právu**. Praha: C. H. Beck, 1997.

SOCHŮREK, J. **Kapitoly z penologie**. Liberec: TU Liberec, 2008.

ÚLEHLA, I. **Umění pomáhat**. Praha: Slon, 2005.

VÁGNEROVÁ, M. **Psychopatologie pro pomáhající profese**. Praha: Portál, 2004.

Poznámky

- 1 V širším kontextu je pojem totální instituce rozveden např. v těchto publikacích: Foucault, M. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin 2000. Část IV, kapitola 1: Vězení, a Keller, J. *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha: Slon 1996. Kapitola 8: Totální instituce.
- 2 Tento pojem užívá např. Navrátil – jiní autoři jej v obdobném významu označují jako postmoderní.
- 3 Tento výrok platí zpravidla pro země s demokratickým právním systémem, který koreluje s kulturními hodnotami moderní

a pozdně moderní společnosti. I v nich však obhájil svou legitimitu trest doživotní a v některých zemích dosud i trest smrti.

- 4 Jedná se o specifický negativní jev vyskytující se ve vězeňském prostředí, který bude vysvětlen níže.
- 5 Penitenciární proces lze charakterizovat jako působení všech okolních vlivů na osobnost jedince ve výkonu trestu. Tedy jak záporných ze strany profesionálů pomáhajících profesí a ostatních zaměstnanců věznic, tak i nezáporných (často negativních) vlivů ze strany komunity spoluvězňů.
- 6 Srovnej Lipsky, M., 1980.
- 7 Tento pojem uvádí např. Macek in Matoušek, O. *Základy sociální práce*. Praha: Portál 2001, s. 225. Vysvětluje jej negativními konotacemi pojmu „kontrola“ v české společnosti po listopadu 1989.
- 8 Problémy propuštěných vězňů mívají často povahu vícenásobného handicapu: např. nízká kvalifikace, absence žádoucích sociálních vazeb, problémy s bydlením, nedostatek finančních prostředků, stigma „propuštěného vězně“ aj. Komplexně se této problematice věnuje např. Černíková, V., Makariusová, V. *Úvod do penologie*. Praha: SPI Most, 1997.
- 9 Tento text byl pro svůj přínos publikován současně i v jiné respektované učebnici: Matoušek, O., a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál 2001.
- 10 Blíže o agresivitě ve výkonu trestu odnětí svobody viz např. Mařádek, 2005, či Sochůrek, 2008.

Paradigma rizikových faktorov v praxi sociálnej práce v trestnej justícii – praktické implikácie

Risk Factors Paradigm in Practice of Criminal Justice Social Work – Practical Implication

Martin Lulei

PhDr. Martin Lulei, PhD., v súčasnosti pôsobiaci na Katedre sociálnej práce a sociálnych vied UKF v Nitre. Profilo vo sa orientuje na sociálnu prácu v trestnej justícii. Publikoval viac ako 30 odborných, vedeckých článkov a kapitol v SR a v zahraničí (Francúzsko, Rumunsko, Česká republika, Holandsko). V roku 2010 bol členom expertnej skupiny Ministerstva vnútra SR pri Rade vlády pre prevenciu kriminality, ktorá sa zameriavala na kriminalitu mládeže. Od roku 2005 doteraz sa zúčastnil viacerých odborných podujatí a zahraničných mobilit a stáží (napr. Glasgow School of Social Work, Criminology Institute in Cambridge, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích). Zároveň je absolventom krátkodobého psychoterapeutického výcviku a ďalšieho certifikovaného vzdelávania v rôznych oblastiach s cieľovými skupinami sociálnej práce v rozsahu viac ako 400 hodín. V predchádzajúcom období sa prakticky orientoval na prácu s obeťami trestných činov (občianske združenie Pomoc obetiam násilia), sociálne poradenstvo a prácu s mládežou s poruchami správania (občianske združenie Maják). Od roku 2011 je tajomníkom Slovenskej spoločnosti pre kriminológiu a členom Európskej kriminologickej spoločnosti (ESC).

Abstrakt

Praktické implikácie využitia paradigmy rizikových faktorov v sociálnej práci v trestnej justícii zdôrazňujú potrebu vedeckého prístupu v praxi. Vyhodnotenie rizikových, protektívnych faktorov a rizika recidívy trestnej činnosti ako i stanovenie následnej efektívnej intervencie sú vedecky zdôvodneným a efektívnym prístupom v praxi. Odborný článok sa zameriava na základné charakteristiky paradigmy rizikových faktorov a odborné argumenty podporujúce využitie tohto prístupu v slovenskej praxi. Zároveň sa zameriava i na vybrané odporúčania do praxe predovšetkým v súvislosti s neefektívnym systémovým nastavením výkonu probácie v kontexte Slovenskej republiky.

Kľúčové slová

kriminalita, paradigma rizikových faktorov, probácia, sociálna práca v trestnej justícii

Abstract

Theory implication of using risk factors paradigm in criminal justice social work is emphasizing need of scientific approach in practice. Risk and protective factors assessment and risk of recidivism in criminal activities as well as determination of following effective intervention are scientific based and effective approach in practice. Scientific paper is focusing on basic attributes of risk factors paradigm and scientific arguments supporting of using this approach in Slovakian practice. At the same time, on chosen recommendation for practice in relation to ineffective system settings of probation in Slovakia.

Keywords

crime, risk factors paradigm, probation, criminal justice social work

Úvod

V období komunistického éru bola kriminalita jedným z fenoménov, ktoré „boli vecou tajnou a nemohli sa publikovať, pretože by mohli poškodiť dobré meno socialistickej spoločnosti“. Pertraktovalo sa tvrdenie, že kriminalita je „sociálnou chorobou“ kapitalistickej spoločnosti (Frolík, 1990: 242)¹. V kontexte Slovenskej republiky boli postkomunistické 90-te roky minulého storočia obdobím spájaným s nárastom kriminality ako i iných sociálno-patologických javov a zároveň i s etablovaním sociálnej práce. Lubelcová (2000: 1) uvádza, že rast kriminality je „univerzálnym javom sprievádzajúcim transformáciu v postkomunistických krajinách“. V prvej dekáde roku 2000 boli kriminologické perspektívy výskumu v slovenských podmienkach rozvíjané vedeckými monografiami a publikačnými výstupmi realizovaných výskumov od renomovaných autorov (napr. Lubelcová a i.)². Už v tomto období existovalo množstvo študentských záverečných prác z odboru sociálna práca, ktoré sa v rôznej tematickej variabilite orientovali na oblasti pôsobnosti sociálnej práce ako praktickej činnosti v rámci kriminality. V súvislosti s kriminalitou a sociálnou prácou sú akademici z odboru sociálna práca členmi národných a medzinárodných organizácií (napr. Slovenská spoločnosť pre kriminológiu, Európska kriminologická spoločnosť – ESC, Európska organizácia pre probáciu – CEP), aktívne participujú na rôznych výskumných projektových úlohách národného a medzinárodného významu napr. členovia Katedry sociálnej práce a sociálnych vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre na projektoch DOMICE (Development Offender Management in Corrections in Europe), OSE (Offender Supervision in Europe), ISRD 3 (International Self-Reported Delinquency 3), VEGA (vedecký projekt orientovaný na evaluáciu procesu resocializácie klientov látkových a neľátkových závislostí) a i.

Medzi najčastejšie pertraktované paradigmy, ktorých obsahom je výskum a intervencie v praxi v rámci Európskej kriminologickej spoločnosti a Európskej organizácie pre probáciu, možno zaradiť i paradigmu rizikových faktorov³ (risk factors paradigm). Terminologické ukotvenie kriminality ako sociálno-patologického javu a sociálnej práce v trestnej justícii ako agensa kontroly kriminality predikuje nielen vedeckovýskumný potenciál, ale i praktickú orientáciu sociálnej práce v trestnej justícii. Práve ako praktická činnosť sa sociálna práca v trestnej justícii zameriava na znižovanie

miery rizika recidívy a kontrolu kriminality, podporu sociálnej inklúzie obetí, páchateľov a ich rodín a obnovu trestným činom narušeného sociálneho prostredia (jednotlivec, skupina, komunita, spoločnosť) (Lulei, 2011). V nasledujúcom texte sa zameriame na paradigmu rizikových faktorov v orientácii sociálnej práce v trestnej justícii, ktorú z našej perspektívy možno označiť za jednu z východísk pri tvorbe a implementácii konkrétnych intervencií sociálnej práce v trestnej justícii v podmienkach Slovenskej republiky.

Od dysfunkčnej rodiny k paradigme rizikových faktorov

Áká je základná charakteristika protektívnych faktorov, ich vzťah k socializačným činiteľom a prečo je dôležitý ich význam v sociálnej práci v trestnej justícii? Ako možno vysvetliť vzťah medzi protektívnymi faktormi a paradigmou rizikových faktorov?

V roku 2010 sme publikovali v Transnárodnom kriminologickom manuáli kapitolu orientovanú na prevenciu v rodine (Lulei, 2010). V súčasnosti je v akademickej obci v rámci výskumných štúdií, projektov a konferencií termín rodina pertraktovaný predovšetkým v súvislosti so sociálnou patológiou. Z odbornej literatúry od rôznych autorov sú známe charakteristiky „dysfunkčných“ rodín. Áká je to ale zdravá rodina a prečo sa vo väčšej miere nezameriavať na „posilňovanie“ faktorov, ktoré ju vytvárajú? V monografii Forenzná sociálna práca (Maschi et al., 2009) autori uvádzajú štatistické údaje z Ameristatu, ktorého výskumné zistenia publikované v roku 2003 identifikovali fakt, že približne 90 % rodín v USA je netradičných (neúplne rodiny, lesbické páry a gayovia atď.). Zaujala nás úvaha týchto autorov v rovnomennej monografii v kapitole Rodina a sociálna práca v praxi, kde konkrétne uvádzajú, že je potrebné mať na zreteli, že je množstvo rodín, ktoré napriek tomu, že ich nemôžeme podľa štandardných kritérií považovať za tradičné, sú zdravé, a na druhej strane je množstvo rodín tradičných, ktoré sú multipróblémové (Maschi et al., 2009: 66). Práve preto zdôrazňujú intervencie vychádzajúce z protektívnych faktorov a orientované na podporu tvorby zdravých rodín. Táto orientácia resp. iný uhol pohľadu je spojený i s oblasťou sociálnej práce v trestnej justícii a jej špecifickým prístupom orientovaným na protektívne faktory. Takýto prístup (predovšetkým s dôrazom na aplikáciu

sociálnej práce v trestnej justícii v praxi) je samozrejme nevyhnutné vedecky argumentačne podporiť výskumom a teóriou, ktorej východiskom je paradigma rizikových faktorov.

Paradigma rizikových faktorov (ktorej obsahom je i identifikácia protektívnych faktorov) má širokospektrálne využitie v praxi (napr. tvorba probačných programov, intervencií sociálnej práce v trestnej justícii s cieľovou skupinou mládeže, vyhodnotenie miery rizika recidívy a potrieb páchatela, tvorba probačného plánu a i.). Paradigmou rizikových faktorov definuje Farrington (Shader, 2003) ako identifikáciu kľúčových rizikových faktorov páchania trestnej činnosti a nástrojov preventívnych metód, ktoré pôsobia proti ich vplyvu. Prístup orientovaný na protektívne faktory sa aplikuje predovšetkým v práci s mládežou a výskumné závery z oblasti protektívnych faktorov sa využívajú aj pri tvorbe už spomenutých nástrojov zameraných na meranie miery rizika recidívy a určenie potrieb páchatela (z angl. risk assessment tools). Protektívne faktory charakterizujeme ako interné a externé zdroje, ktorých pôsobenie má pozitívne dôsledky pre vybranú cieľovú skupinu (napr. riziková mládež, trestané osoby atď.). Zaraďujeme sem napr.:

- intenzívnu sociálnu oporu,
- silné spojenie s prosociálne orientovanou dospelelou osobou,
- flexibilnú osobnosť,
- manželstvo,
- vysťahovanie sa do inej lokality,
- získanie zamestnania a i. (Lulei, 2011).

Protektívne faktory môžu obsahovať osobné zdroje (napr. sebakontrola), zdroje sociálne (súdržnosť rodiny, emocionálna podpora v rodine) a komunitné zdroje (pozitívne posilňovanie v škole, v komunite a i.) (Walsh, 2006 in Maschi et al., 2009: 236). Shader (2003) uvádza, že vedecké názory na obsah protektívnych faktorov sa líšia, pričom dominantné sú dve základné orientácie ich definície:

1. neprítomnosť rizika a niečo pojmomologicky odlišné (opozitum na dvoch častiach kontinua) napr. výborné výsledky žiaka v škole môžu byť považované za protektívny faktor, pretože je to opozitum zlých výsledkov žiaka v škole, čo je známy rizikový faktor),
2. charakteristiky alebo podmienky, ktoré pôsobia na rizikové faktory v zmysle znižovania ich vplyvu (napr. chudoba je charakterizovaná

ako rizikový faktor, ale prítomnosť podpory zo strany rodičov môže znížiť negatívny vplyv chudoby ako i pravdepodobnosť kriminálnej kariéry).

Vyššie spomenuté názorové orientácie na definície protektívnych faktorov uvádza i Youth Justice Board (2005) vo svojom informačnom bulletinu nasledovne:

1. faktory, ktoré znamenajú protiklad alebo absenciu rizikového faktoru a pomôžu ochrániť deti a mládež voči účasti na trestnej činnosti, drogovej závislosti alebo inom antisociálnom správaní,
2. faktory, ktoré zmiernujú vplyvy spôsobené vystaveniu sa rizikovým faktorom, pričom práve toto pomáha vysvetliť, prečo niektoré deti môžu byť vystavované skupinám rôznych rizikových faktorov, ale v budúcnosti sa nebudú správať antisociálne alebo páchať trestnú činnosť (Youth Justice Board, 2005).

Ioan Durnescu (2010) z Univerzity v Bukurešti na základe výsledkov longitudinálnych štúdií diferencuje rizikové faktory páchatelov trestnej činnosti do nasledovných štyroch základných skupín:

- historické (vek spáchania prvého trestného činu, počet predchádzajúcich obvinení),
- dispozičné (demografické charakteristiky osobnosti páchatela),
- kontextuálne (antisociálna rovesnícka skupina, antisociálni rodičia),
- klinické (abúzus návykových látok, impulzivita, úroveň inteligencie, duševné zdravie).

Rizikové faktory diferencujeme na statické (nie je možné ich zmeniť, napr. vek páchatela pri spáchaní prvého trestného činu) a dynamické (podliehajúce zmenám, napr. antisociálne postoje, abúzus návykových látok a i.). Durnescu (2010) na základe metaanalýzy 131 štúdií publikovanej v roku 1995 uvádza nasledovnú diferenciáciu statických a dynamických faktorov:

a) statické:

1. vek,
2. história páchania trestnej činnosti,
3. história antisociálneho správania,
4. rodinné faktory – história páchania trestnej činnosti, vzdelávanie, štruktúra,
5. pohlavie,
6. úroveň inteligencie,
7. rasa.

b) dynamické :

1. antisociálna osobnosť, psychopatia,
2. rovesnícka skupina,
3. kriminogénne potreby – antisociálne postoje, voľný čas, vzdelávanie a i.,
4. interpersonálne konflikty,
5. osobné problémy – depresie, nízke sebahodnotenie atď.,
6. sociálne úspechy – manželstvo, úroveň vzdelania, príjem a i.,
7. abúzus návykových látok.

Argumenty využívania paradigmy rizikových faktorov v sociálnej práci v trestnej justícii

Paradigma rizikových faktorov je v súlade s praktickou orientáciou sociálnej práce v trestnej justícii a vychádza z aktuálnych vedeckovýskumných zdrojov. Vyhodnocovanie rizikových a protektívnych faktorov sa využíva predovšetkým v probačnom procese pri tvorbe nástrojov na vyhodnotenie miery rizika recidívy a potrieb páchatela z dôvodu stanovenia efektívnej intervencie. Ak však absentuje vyhodnotenie miery rizika recidívy a potrieb páchatela, dôsledkom je stanovenie „nekompatibilnej“ intervencie (napr. v zmysle intenzity probačného programu), čo je kontraproduktívne a vedie k recidíve trestnej činnosti.

Štatistické údaje z roku 2008 uvádzajú, že v Nemecku bola v tomto období väzenská populácia 73 000 osôb a takmer 225 000 osôb bolo pod špecializovaným dohľadom v rámci systému trestnej justície. Podobne v Anglicku a Walese bola väzenská populácia 83 500 a pod dohľadom bolo 241 500 osôb (McNeill, 2011). V kontexte Probačných a mediačných úradov pôsobiach na okresných súdoch v Slovenskej republike uvádza Cehlár (2011), že počet pridelených probačných dohľadov (agend v probácii) v rokoch 2006–2009 sa pohyboval nad úrovňou 6 000. V roku 2010 bolo v Slovenskej republike pridelených probačným a mediačným úradníkom 5 472 spisov (+9 239, ktoré sa prenášali do ďalšieho roku) a k 31.12. 2010 bola väzenská populácia na Slovensku 10 031 osôb (ZVJS, 2010). K recidíve páchatelov násilnej kriminality v našich podmienkach v období rokov 1997–2004 uvádza Lubelcová (2009: 172), že „dominantný je podiel prvopáchatelov, ktorí reprezentujú takmer 80 %, recidivujúci tvoria asi 20 % páchatelov. Informácie z vedy a výskumu, ktorých východiskom je paradigma rizikových faktorov, predikujú jej využitie

v praxi sociálnej práce v trestnej justícii, čo argumentačne možno podporiť nielen vyššie uvedenými výstupmi (podiel prvopáchatelov a recidivistov na celkovej kriminalite, potreba štandardov kvality probačného procesu, počet páchatelov trestnej činnosti pod špecializovaným probačným dohľadom), ale napr. i fenoménom nárastu väzenskej populácie v európskom kontexte.

Záver

Aplikácia orientácie sociálnej práce v trestnej justícii na paradigma rizikových faktorov v kontexte praxe v našich podmienkach identifikuje základné potreby vo vede a praxi:

1. tvorba konkrétnych intervencií (probačné resocializačné programy) vychádzajúcich z výskumných poznatkov o rizikových a protektívnych faktoroch a vytvorenie expertnej medzirezortnej skupiny odborníkov, posudzujúcich kvalitu a efektívnosť probačných resocializačných programov a udeľujúcich špecializovanú akreditáciu na realizáciu takýchto typov programov,
2. výskumné projekty orientované na deskriptívne, relačné a kauzálne výskumné problémy v súvislosti s protektívnymi faktormi s dôrazom na cieľovú skupinu rizikovej mládeže a trestaných osôb (zároveň využívanie špecifických prieskumných sond v záverečných prácach študentov odboru sociálna práca),
3. tvorba, implementácia a evaluácia nástroja na meranie miery rizika recidívy a potrieb páchatela,
4. kontinuita penitenciárnej a postpenitenciárnej sociálnej práce (celoplošná koordinácia rezortov a subjektov vstupujúcich do procesu prípadového manažmentu trestanej osoby),
5. systematické postgraduálne vzdelávanie probačných a mediačných úradníkov a sociálnych pracovníkov pôsobiach na oddeleniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny.

Aké sú konkrétne dôsledky uspokojenia týchto potrieb vo vede a v praxi sociálnej práce v trestnej justícii v kontexte SR?

1. likvidácia intervencií a sociálneho inžinierstva v sociálnej práci v trestnej justícii, ktoré nedisponujú vedeckými argumentmi a neprispievajú ku kontrole kriminality,
2. inovatívne výskumné závery s priamou reflexiou

v praxi (tvorba a evaluácia programov sociálnej práce v trestnej justícii na základe zistení o protektívnych a rizikových faktoroch),

3. realizácia profesionálneho probačného procesu, ktorý žiaľ bez nástroja na meranie miery rizika recidívy a určenie potrieb páchatela možno označiť len za experiment s nezamýšľanými dôsledkami.

Nie sme zástancami využívania zahraničných vedeckovýskumných a praktických poznatkov z oblasti sociálnych vied bez reflexie, konštruktívnej kritiky a prispôsobenia sa národným špecifikám. Uvedená paradigma však z nášho pohľadu prezentuje jeden z prakticky orientovaných prístupov, ktorý je plne využiteľný v praxi v rámci akčného poľa sociálnej práce v trestnej justícii. Samozrejme, intervencie sociálnej práce v trestnej justícii ako praktickej činnosti orientovanej na kontrolu kriminality by mali vychádzať ako z paradigmy rizikových faktorov (pri stanovení konkrétnych intervencií), tak i z prognóz vývoja kriminality (pri stanovení strategických cieľov orientovaných na kontrolu kriminality) (napr. Mičálek, Holc, Chalka a i.).

Zoznam literatúry:

CEHLÁR, V. **Sociálna práca s klientom v probácii.** In: Zručnosti, Partnerstvo, Sieť v práci s trestanými osobami (Zborník z medzinárodnej konferencie). Ružomberok: Verbum, 2011, s. 10–21.

DURNESCU, I. **Risk Assessment in probation. An overview.** In: Herzog-Evans, M. **Transnational Criminology Manual (Volume 3).** Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2010, s. 487–497.

FROLÍK, J. **Špión vypovída.** Praha: Orbis, 1990.

LUBELCOVÁ, G. **Kriminalita ako spoločenský fenomén. Úvod do sociologicky orientovanej kriminológie.** Bratislava: Veda, 2009.

LUBELCOVÁ, G. **Vývoj kriminality na Slovensku v posledných rokoch (2000).**

<http://www.noveslovo.sk/> [on-line] [03. 02. 2012]

LULEI, M. **Prevention in the family.** In: Herzog-Evans, M. **Transnational Criminology Manual (Volume 3).** Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2010. Vol. 3, s. 155–168.

LULEI, M. **Sociálna práca v trestnej justícii a probácia. Criminal justice social work and probation.** Nitra: UKF, 2011.

MASCHI, T. – BRADLEY, C. – WARD, K. **Forensic social work: psychosocial and legal issues**

in diverse practice settings. Springer Publishing Company: New York, 2009.

McNEILL, F. **Full proposal for a new COST Action: Offender Supervision in Europe.** (Draft projektu oc-2011-1-9757.)

SHADER, M. **Risk factors for delinquency: An overview.** Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

<https://www.ncjrs.gov.uk> [on-line] [13. 02. 2012]

WALMSLEY, R. **World prison population list.** International Centre for Prison Studies.

<http://www.idcr.org.uk> [on-line] [13. 02. 2012]

Youth Justice Board. **Risk and protective factors (bulletin).**

<http://www.yjb.gov.uk/publications/> [on-line] [22. 03. 2012]

Zbor väzenskej a justičnej stráže. 2010. **Ročenka za rok 2010.**

<http://www.zvjs.sk> [on-line] [22. 03. 2012]

Poznámky

- 1 Kriminalita je sociálno-patologický jav a samozrejme nielen v rámci kapitalistickej sociálno-politickej doktríny. Napr. podľa štatistických ukazovateľov z mesiaca máj z roku 2011 zverejnených Medzinárodným centrom pre výskum väznenstva v Londýne (Walmsley, 2012) dosahovala Čína tretie miesto v poradí (za USA a Ruskom) v početnosti väzenskej populácie (1,6 milióna osôb). V počte uväznených (výkon trestu a výkon väzby) na 100 000 obyvateľov malo vo väzenských zariadeniach v danom období USA 743, Rusko 568 a Čína 122 osôb (údaj z Číny však prezentuje iba čísla odsúdených a nezahŕňa podľa odhadov ďalších 650 000 osôb, ktoré sú vo väzenských zariadeniach).
- 2 Napríklad Lubelcová, G. Kriminalita ako spoločenský fenomén. Úvod do sociologicky orientovanej kriminológie, Bratislava: Veda, 2009.
- 3 Paradigma rizikových faktorov je nositeľom vedeckých poznatkov, ktoré sa v súvislosti s trestnou činnosťou využívajú vo vede, výskume a v praxi pri kontrole kriminality. Od tradičného chápania paradigmy v kontexte metodológie vedy v Kuhnovej (1962) The structure of Scientific Revolution sa diferencuje svojím širším zameraním.

Sebevýzkum jako nástroj řešení problémů práce s klientem

Self-research as a Way to Cope with Problems of the Work with Clients

Libor Musil, Renáta Talašová

Prof. PhDr. Libor Musil, CSc., působí na katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU v Brně. Zabývá se utvářením přístupu ke klientům v kontextu kultury organizací služeb sociální práce a otázkami institucionalizace sociální práce.

Mgr. Renáta Talašová je doktorskou studentkou na katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU v Brně. Současně pracuje jako probační úředník na středisku Probační a mediační služby ČR v Brně.

Abstrakt

Stat' je věnována otázce: „Jak a v čem je možné pomocí sebevýzkumu překonávat realizační obtíže využití výzkumu při řešení problémů práce s klienty?“ Autoři formulují metodické principy „sebevýzkumu“ (způsobu řešení problémů práce s klientem pomocí výzkumu vlastní praxe) a zdůvodňují je potřebou zvládat negativní působení spolupráce sociálních pracovníků s externím výzkumníkem v kontextu „akčního výzkumu“. Na otázky o očekávaných přínosech aplikace metodických principů sebevýzkumu odpovídají pomocí případové studie Sebezkoumání probační pracovnice.

Klíčová slova

akceptace zpětné vazby, sebevýzkum, sociální práce

Abstract

The article is devoted to the question: “How and in what way can self-research help in dealing with difficulties of using research as an instrument of coping with problems of the work with clients?” The authors define methodic principles of “self-research” (the way of coping with problems of the work with clients by means of first-hand research). They substantiate these principles as instruments to overcome negative influence of social workers cooperation with external researcher in the context of “action research”. Questions on anticipated contribution of using self-research methodic principles are answered by means of the case study on self-research made by social worker in criminal justice.

Keywords

recognition of feedback, self-research, social work

Touto statí předkládáme k diskusi předběžnou odpověď na otázku: „Jak a v čem je možné pomoci sebevýzkumu překonávat nesnáze využití výzkumu při řešení problémů práce s klienty?“ K této otázce nás přivedly neúspěchy části našich pokusů využít výzkum jako nástroj podpory zvládání nesnází práce s klientem sociálními pracovníky.

Užití výzkumu při řešení problémů praxe je v literatuře o sociální práci spojováno s pojmem „akční výzkum“. Ten je založen na představě týmu, v němž nositel problému (zpravidla skupina sociálních pracovníků) řeší svůj problém společně s výzkumníkem – externistou. Členové týmu společně zkoumají okolnosti problému a s pomocí poznatků o nich hledají jeho řešení. (Argyris, Schön, 1996: 31–51; Lovelock, Lyons, Powel, 2004; Mesec, 2006).

Vedení touto představou jsme podnikli několik pokusů nabídnout sociálním pracovníkům¹ pomoc při řešení nesnází jejich práce s klienty. Vyzvali jsme je, aby určili potíže, jimiž se budeme společně zabývat (viz Nečasová, Musil, 2006; Musil, Nečasová, 2008: 85; Musil, Janská, 2010: 164–166; Dohnalová, 2010). Na jejich motivaci ke spolupráci s námi mělo vliv, zda nás vnímali jako „cizince“, nebo „domorodce“. Pokud výzkumníka vnímali jako kulturně spřízněného a delší dobu jej osobně znali, nevadilo jim, že přichází odjinud, a otevřeně s ním hovořili o svých problémech. Výzkumníka přijali jako „domorodce“, jenž spolu s nimi „studuje vlastní dvoreček“ (Disman, 2000: 326). Pokud ovšem nositelé problému externího výzkumníka neznali a předpokládali, že nebude mít dost pochopení pro zájmy a hlediska „domorodců“, vnímali jej jako „cizince“ a očekávali, že svá stanoviska bude uplatňovat jednostranně. Předpoklad „akčního výzkumu“, že externí výzkumník vyvolá snahu nositelů problému pohlížet na vlastní praxi z nezvyklého zorného úhlu (Mesec, 2006), se za těchto okolností nedařilo naplnit.

Během výzkumu na úřadu práce, o jehož průběhu a zjištěních podrobněji informujeme na jiném místě (Musil, Janská, 2010), dávali někteří účastníci opakovaně najevo nejistotu, zda mohou důvěřovat našemu slibu, že s obsahem diskuse a stanovisky účastníků neseznámíme jejich nadřízené. Před zahájením diskuse o některých tématech nás proto požádali, abychom vypnuli diktafon. Nepodařilo se nám rozptýlit jejich obavu, že se od nás nadřízení dozvědí víc, „než by bylo

zdrávo“. Následný rozbor a interpretace obsahu diskuse s nimi nás přivedl k závěru, že se obávali, že diskuse zaměřená na řešení problémů může vyvolat jimi těžko kontrolovatelný tlak ke změně náplně jejich práce. Aby tento tlak dokázali udržet ve zvládnutelných mezích, pomocí pasivní rezistence nepřipustili, aby se některá, z hlediska jejich zájmů riskantní témata stala předmětem diskuse. Komunikovali s námi tak, aby řešení problému mohli v případě potřeby označit za „neproveditelné“ a dát tak najevo, že diskuse o něm je zbytečnou ztrátou času. Nabyli jsme přesvědčení, že se báli, že bychom mohli mít vliv na rozhodování, zda a jak budou řešit nesnáze své práce. Domnívali jsme se proto, že při řešení vlastních problémů pro ně bylo důležitější střežit vlastní autonomii než využít možnost podívat se na vlastní problémy z nezvyklého úhlu, získat tak inspiraci, ale riskovat, že přijdou o část své obtížně střežené svrchovanosti. (Viz Musil, Janská, 2010: 171, 177, 180.)

Předpokládáme, že řešení problémů práce s klienty je možné, pokud sociální pracovníci poznají vlastní praxi z perspektivy, na kterou nejsou zvyklí. Výše uvedené reakce na akční výzkum podle nás ukazují, že spolupráce nositele problému s externím výzkumníkem nemusí být vhodným způsobem, jak tento nezvyklý úhel pohledu zprostředkovat. Ne každý sociální pracovník má možnost získat pro spolupráci důvěrně známého výzkumníka, jehož názory na praxi sociální práce jsou mu blízké. Většině sociálních pracovníků, kteří tuto možnost nemají, nabízíme k úvaze možnost poznat vlastní praxi z nezvyklé perspektivy pomocí „sebevýzkumu“. Sociální pracovník může při řešení vlastních problémů využít výzkum, v němž se stane sám sobě výzkumníkem (Mesec, 2006: 206–207; Chesterman, 2007: 15–21)².

Ve snaze vyzkoušet tuto alternativu „akčního výzkumu“ jsme se pokusili zformulovat metodické principy sebevýzkumu a několik sebevýzkumů jsme uskutečnili. Nezávisle na nás publikovala výsledky podobného pokusu Janebová (2010). Můžeme si tedy položit otázku, jak a v čem může sebevýzkum pomoci sociálním pracovníkům překonávat potíže využití výzkumu při řešení problémů práce s klienty.

Abychom na ni odpověděli, vymezíme pojem „sebevýzkum“ a popíšeme nevýhody využití tohoto typu řešení problémů praxe. Dále navrhneme metodické principy, s jejichž pomocí by mohlo

být možné nevýhody užití sebevýzkumu zvládat. Vymezíme předpoklady o přínosech, které lze od využití těchto metodických principů očekávat, a pomocí případové studie jednoho uskutečněného sebevýzkumu odpovíme na otázku, v čem se tyto předpoklady naplnily během Sebezkoumání probační pracovnice. Jeho autorka působí jako probační úředník v Probační a mediační službě ČR (dále jen PMS) a považuje se za sociální pracovníci. Při výkonu dohledu si nebyla jistá, zda je její důraz na výkon kontroly a na poskytování pomoci nedobrovolným klientům přiměřený.

Sebevýzkum

Výrazem „sebevýzkum“ budeme označovat způsob zvládání problému subjektem, který se s tímto problémem v rámci své praxe potýká a při jeho řešení využívá poznatky výzkumu³ své praxe, který osobně provedl. Subjektem sebevýzkumu je „sebezkoumající praktik“ (jedinec nebo skupina). Ten na svou osobní praxi pohlíží z perspektivy vnějšího pozorovatele a na řešení svého problému se podílí současně jako jeho nositel i jako výzkumník.

Sebevýzkum se od jiných forem výzkumu⁴ liší spojením role nositele problému a výzkumníka v jedné osobě, a tedy nepřítomností účasti výzkumníka – externisty. Jeho nepřítomnost přináší nevýhody. Jiné nevýhody se ovšem projevují, pokud se na řešení problému externí výzkumník – „cizinec“ podílí. Nevýhody spojení role nositele problému a výzkumníka i nevýhody účasti externího výzkumníka, který pro nositele problému zůstal „cizincem“, popíšeme. Ukážeme také, jak podle našich předpokladů metodické principy sebevýzkumu umožňují tyto nevýhody zvládat.

Nevýhody obsazení role výzkumníka nositelem problému v rámci „sebevýzkumu“

Nevýhody sebevýzkumu, který „ze hry“ vylučuje externího výzkumníka, popisuje stručně Mesec (2006: 207–210). Upozorňuje, že nositel problému, který je současně výzkumníkem, se obvykle identifikuje se zájmy a představami „ideologie“ skupiny svých spolupracovníků. Svou vlastní činnost proto během sebevýzkumu vnímá z perspektivy „schématu vnímání“, které je zájmům a představám této skupiny blízké. Může mu to bránit, aby si o svých rozhodnutích a o své činnosti kladl takové otázky, které neladí se zájmy

skupiny nebo vybočují z navyklého schématu vnímání. Mesec se domnívá, že externí výzkumník-konzultant může tuto mezeru zaplňovat tím, že během akčního zkoumání klade otázky, které by nositele problému z hlediska jeho schématu vnímání nenapadly, případně otázky, které by si z hlediska zájmů skupiny nechtěl připustit.

Z tohoto hlediska přináší nepřítomnost externího výzkumníka-konzultanta další nevýhodu. Mesec ji popisuje výrokem, že „reflexe nebo zpětná vazba se odkládá“ (Mesec, 2006: 208). Domníváme se, že tento autor chce tímto výrokem říct, že nositel problému, který je současně výzkumníkem, může být během sebezpozorování „zaslepen“ svým schématem vnímání, a opomenout proto zaznamenávat některé rysy své činnosti. Takové, které by mohly být pro řešení problému důležité. Pokud by přitom nebyl přítomen externí výzkumník-konzultant, nemohl by nositele problému na tato opomenutí bezprostředně upozornit. (Nositel problému by např. mohl při popisu svého přístupu k řešení problému – vědomě nebo bezděčně – vynechat, že o některých tématech není ochoten s „cizími lidmi“ hovořit.) Bez přítomnosti výzkumníka externisty není nikdo, kdo by na taková nebo podobná opomenutí včas upozornil. Včas přitom znamená ještě v době, kdy probíhá akce a nositel problému a výzkumník v jedné osobě má ještě možnost opomíjené rysy své praxe zaznamenat.

Nevýhody účasti externího výzkumníka „cizince“ v rámci „akčního výzkumu“

Mesec zdůrazňuje, že „akční výzkum se neopírá o aktivismus výzkumníka, ale spočívá v podpoře aktivismu nositele problému výzkumníkem“ (Mesec, 2006: 209). Naše zkušenosti i poznatky Redmond (2004) ovšem napovídají, že externí výzkumník může aktivismus a motivaci nositele k poznávání a řešení jeho problémů brzdit. Tím se dostáváme k možným nevýhodám účasti výzkumníka – externisty při řešení problémů praxe pomocí výzkumu.

Vynecháme přitom nevýhody, které vznikají, když navázání vztahu externího výzkumníka s nositelem problému zkomplikuje zaměstnavatel sociálních pracovníků. Budeme hovořit pouze o nevýhodách, které svým působením na nositele problému vyvolává externí konzultant.

Dříve než sociální pracovníci začnou spolupracovat s externím konzultantem, může jejich

vznikající důvěru narušit nadřízený tím, že osobně externího výzkumníka sociálním pracovníkům představí. Výzkumník se pak marně dušuje, že není „agentem nadřízených“ a že jim obsah diskuse neprozradí. V očích části oslovených sociálních pracovníků se stává „cizincem“, který vzbuzuje podezření, že se jeho prostřednictvím vedení organizace dozví to, co by pro ně mělo zůstat „tabu“.

Uvedení výzkumníka „cizince“ zaměstnavatelem nemá ovšem negativní vliv na důvěru všech zúčastněných. Zjistili jsme, že část sociálních pracovníků má zájem poznávat své problémy spolu s výzkumníkem – externistou, i když jej účastníkům diskuse představil nadřízený. Tito sociální pracovníci byli sice opatrní, přesto však s námi hovořili vcelku otevřeně. Vyhybali se diskusi o řešení problémů provedením konkrétních změn. Pokud jsme však dali najevo, že o návrzích konkrétních změn nebudeme mluvit, sociální pracovníci s námi vcelku bez zábran hovořili o svých problémech a o tom, jak jsou zvyklí je zvládat. (Musil, Janská, 2010: 171–175, 180.)

Existují-li sociální pracovníci, jejichž důvěru k externímu spolupracovníkovi výrazně neoslabí obava z jeho spojenectví se zaměstnavatelem, můžeme si klást otázku, jaké nevýhody může přinést vlastní spolupráce těchto „důvěřivějších“ sociálních pracovníků s externistou. Odpověď na tuto otázku zní: Účast externího výzkumníka na řešení problémů praxe může působit negativně na motivaci nositele problému ke dvěma typům změn. Za prvé na motivaci ke změně jeho role v organizaci – pokud se její změna ukáže být krokem k řešení problému. Za druhé na motivaci ke hledání změn, které by mohly kolidovat s představami nositele problému o tom, co je žádoucí.

Obrana před změnou role vytěsněním dalšího očekávání externího výzkumníka

Slovem „role“ budeme označovat všechna očekávání (přání, úkoly, příkazy, zakázky, ze zvyku vyžadované pracovní postupy apod.), která vůči sociálním pracovníkům uplatňují jejich „vlivní druzí“ – subjekty, na jejichž hodnocení sociálním pracovníkům z nějakého důvodu záleží.

Akcím výzkumem nalezená řešení někdy vedou k úvaze, že by nositel problému měl v zájmu jeho řešení změnit svou roli v procesu práce s klienty. Na jeho motivaci k přijetí takové změny často negativně působí obava ze „zahlcení

mnohonásobnými očekáváními“. Jako nositel problému je sociální pracovník při své práci obvykle nucen brát v úvahu očekávání řady „vlivných druhých“ – přání klientů, žádosti spolupracujících úřadů, příkazy nadřízených, navyklé představy spolupracovníků, rozhodnutí politiků, požadavky sponzorů, ustanovení kodexů oboru, prohlášení redaktorů místních novin aj. Očekávání všech těchto subjektů nebývají shodná. Lidé zevnitř organizace i zvenčí sociálním pracovníkům s různou naléhavostí tlumočí různorodá, početná a mnohdy těžko slučitelná očekávání. Ti se proto cítí být zahlceni „mnohonásobnými očekáváními“ (Lipsky, 1980: 40–41), mezi která se mohou „navíc“ dostat i – zpravidla nestandardní, z teorie odvozená – očekávání externího výzkumníka.

Aby pro ně byla jejich role v organizaci zvládnutelná, sociální pracovníci z různorodých očekávání vybírají ta, jejichž uspokojování jim umožňuje obstát před nadřízenými a spolupracovníky, a také ta, která prožívají jako důležitá z hlediska svých ideálů (Lipsky, 1980: 140–147). Vytvářejí si tak „vlastní pojetí“ své role, které se obvykle v něčem liší od oficiálně určené pracovní náplně. Nadřízení to zpravidla mlčky tolerují. Vzniká pak křehká, konspirativní rovnováha. Její součástí bývá nepsaná dohoda, že pokud „se zjistí“, že se sociální pracovník odchyluje od oficiální pracovní náplně, bude to interpretováno jako jeho selhání – tedy jako selhání podřízeného (Lipsky, 1980: 213–216; Musil, Janská, 2010: 174–175).

Konspirativnost tohoto uspořádání a hrozící zahlcení dosud opomíjenými očekáváními neuspokojených „významných druhých“ způsobuje, že sociální pracovníci obvykle nemají chuť na svém pojetí role mnoho měnit. Očekávání výzkumníka – externisty, že spolu s ním budou „čerit ustálené vody“, proto vnímají jako hrozbu narušení křehké zvladatelnosti své role. Další očekávání kohokoliv prožívají jako něco těžko zvládnutelného navíc. Nositelé problému předpokládají, že externí výzkumník bude chtít řešit dosud neřešené, a přitom se obávají, že řešení toho, co dosud bylo mimo pozornost, přinese rozšíření jejich role o nové úkoly.

Výzkumník – externista tedy přidává další z mnohonásobných očekávání. U řadových sociálních pracovníků to vyvolává obrannou reakci – snahu zabránit, aby z podnětu výzkumníka bylo jakékoliv nové očekávání vysloveno. Sociální pracovníci tomu předcházejí dvěma způsoby. Jednak brání

vzniku nových poznatků o problémech své práce tím, že popírají existenci problémů, případně zpochybňují jejich řešitelnost či proveditelnost řešení (Musil, Janská, 2010: 171, 177, 180). Kromě toho s externím výzkumníkem nacházejí nové informace o svých problémech, vyhodnocují je ovšem tak, aby potvrzovaly přiměřenost jejich původního, zvládnutelného pojetí vlastní role (Redmond, 2004: 134–135)⁵. Oběma uvedenými typy reakcí na očekávání výzkumníka – externisty odmítají výhledovou změnu své role. Nabídku výzkumníka, aby řešení našli společně provedeným výzkumem, vnímají jako tlak zatěžující jejich i tak těžko zvládnutelnou roli dalším očekáváním. To je tudíž možné chápat jako okolnost, která oslabuje motivaci nositele problému ke změně vlastní role.

Rozpory mezi praxí a tím, co je žádoucí

Když externí výzkumník podněcuje sebepoznání nositele problému, pomáhá mu odhalovat dříve opomíjené překážky řešení problému. Může tím však také oslabovat jeho motivaci ke změně, protože sebepoznání někdy přináší rozčarování. Přináší totiž poznatky nahlodávající přesvědčení nositele problému, že jedná, jak je podle něj nebo podle jeho „významných druhých“ žádoucí. Např. sociální pracovníky trápilo, že nedokážou klientům pomoci, aby své problémy zvládali vlastními silami. V diskusi s výzkumníkem zjistili, že zmocnit klienty je tak náročný úkol, že je pro ně jednodušší poskytovat jim „pouze“ základní informace. Toto poznání jim přineslo zklamání, a v další diskusi se proto snažili „nesypat si sůl do ran“ a svou pozornost nasměrovali jinam (Musil, Nečasová, 2008: 94–97).

Účast externího výzkumníka může brzdit snahu sociálního pracovníka poznávat, v čem spočívá jeho problém. Nemusí mít totiž chuť odhalovat před „cizí osobou“ rozdíly mezi tím, jak v praxi jedná, a tím, co by považoval za žádoucí. Nositel problému se někdy obává, že výzkumník zvenčí položí „dotěrné“ otázky, kterým se „domorodci“, znalí svých „tabu“, raději vyhnou. Lidé si v rámci svého pracoviště obvykle dávají pozor, aby nepatřičnými otázkami nepřipomínali, že se někomu něco nedaří nebo že se občas „zapomene“ na něco, co by se nemělo přehlížet. Pokud problém „domorodce“ tíží, v zájmu poznání jeho příčin si snad mezi sebou tyto nepříjemné otázky dokážou položit. Klást si je však před „cizincem“?

Co když výzkumník externista, který nezná místní poměry a konkrétní lidské osudy, zajde při hledání odpovědi příliš daleko? Mnozí se nechťejí podílet na „překračování mezi slušnosti“ a účast na něčem takovém odmítnou. Taková zdrženlivost, nepřeroste-li v ustrašenost, bývá oceňována jako ctnost. Sociální pracovníci, kteří se jí honosí, váhají, mají-li při sebezkoumání spolupracovat s „cizincem“.

Nechceme tvrdit, že nepřítomnost externího výzkumníka dramaticky zvýší chuť sociálních pracovníků sebepoznávat vlastní odchylky od žádoucího. Domníváme se však, že u řady lidí může přítomnost externího výzkumníka vyvolat oslabení už tak slabé motivace k „sebeodhalování“.

Metodické principy a zvládání nevýhod sebevýzkumu

Spojení role výzkumníka a nositele problému v jedné osobě i účast externího výzkumníka přináší nevýhody. Celková bilance nevýhod obou těchto řešení působí bezvýchodně. Nepřítomnost externího výzkumníka brání kladení otázek, které jsou v rozporu s představami ideologie nositele problému a které překračují navykly rámec jeho vnímání, zatímco přítomnost výzkumníka – externisty vyvolává obavy nositele problému z rozšíření jeho role a tlumí jeho motivaci k sebepoznávání. Bude-li přítomen externí výzkumník, budou sice položeny otázky, které překračují rámec navykého uvažování, jeho přítomnost však povede k jejich zpochybňování. Obsazení obou rolí jednou osobou sice zmírní obavy nositele problému z ohrožení jeho zájmů a dobré pověsti, omezí však jeho schopnost klást otázky, které vedou k nezvyklému pohledu na věc, k novému poznání a ke změně.

Domníváme se, že tento bludný kruh je zdánlivý a je možné ho opustit. Nevýhody přítomnosti externího výzkumníka lze zmírnit využitím sebezkoumání. Nevýhody spojení role výzkumníka a nositele problému v jedné osobě lze kompenzovat použitím vhodných metodických principů. Ukážeme, jak tyto principy mohou kompenzovat nevýhody, jimiž ztotožnění výzkumníka s nositelem problému omezuje využití poznatků výzkumu při řešení problémů praxe. Tímto způsobem postupně zdůvodníme následující metodické principy sebevýzkumu: „metodickou instrukci“ a „metodické konzultace“, „jasné stanovení aplikačního cíle“, „stanovení nezvyklých otázek

předem“, „konzultace se supervizorem“, „uvažování o významu získaných zjištění s časovým odstupem“, „srovnávání alternativ“ a „zaměření na důsledky problému pro další subjekty“.

Instruktaž a metodické poradenství pro motivované

Výše jsme konstatovali, že část sociálních pracovníků má podle našich zjištění motivaci diskutovat problémy své práce z nezvyklých hledisek. Musíme ale počítat s nebezpečím, že se ani tito motivovaní nositelé problémů do sebevýzkumu nepustí, protože nedisponují potřebnými výzkumnickými dovednostmi. Představa vlastního výzkumu v nich může vyvolávat nejistotu, protože nebo navzdory tomu, že s výzkumem učinili zkušenost během studia. Výzkumnickou nejistotu by mohli překonat, pokud by v úvodu sebevýzkumu měli k dispozici metodickou instruktaž a později metodické konzultace. Ty by mohl na vyžádání sebevýzkumníka poskytovat „metodik“, který by však v žádném případě neměl spolu s nositelem problému koncipovat ani provádět výzkum. (Pokud by se tak stalo, nešlo by už o „sebevýzkum“, ale o společný výzkum nositele problému a externího výzkumníka, čili o „akční výzkum“ se všemi jeho nevýhodami.) Otázku, co a jak zkoumat a řešit, by si měl sám sobě klást nositel problému. Metodik by mu měl na požádání poskytovat výzkumnickou průpravu nebo konzultace ke způsobu řešení dílčích kroků sebevýzkumu. Neměl by se však podílet na vymezování problému a výzkumných otázek ani na realizaci empirického šetření, interpretaci zjištění nebo na formulaci návrhů řešení problému.

Jak se dále ukáže, úkol „metodika“ se liší od úkolu „supervizora“, což ovšem zcela nevylučuje, že by oba úkoly plnila jedna a tatáž osoba.

Sledování aplikačního cíle bez nátlaku

Mezi nevýhodami přítomnosti výzkumníka „cizince“ jsme zmínili zahlcení mnohanásobnými očekáváními. Motivaci nositele problému ke změně role může v rámci akčního výzkumu tlumit obava, že by externí konzultant mohl prosazovat realizaci nějakého ze svých očekávání, které by pro nositele problému bylo „dalším z mnoha“. Domníváme se, že nepřítomnost výzkumníka „cizince“ sice odstraní obavu z bezprostředního „nátlaku“ takového zahlcujícího očekávání.

Neodstraní však obavu, že by snaha řešit problém mohla vést ke změně, to je k rozšíření jeho role o nová očekávání.

Nepřítomnost externího výzkumníka může dát sebevýzkumníkovi pocit, že když něco vysloví unáhleně, nebude ho nikdo „chytat za slovo“. Nemusí se obávat, že se nápady, které by mohly směřovat ke změně, vymknou jeho kontrole. Pokud je nositel problému sám sobě výzkumníkem, může sám pro sebe myšlenkově experimentovat, aniž by byl vystaven nátlaku jiné osoby, aby realizoval své poznatky a nápady. Může si vše promyslet a rozhodovat se až podle toho, jaké přínosy nebo úskaly se před ním během sebevýzkumu vynoří.

Může se ovšem stát, že k rozhodování o praktickém využití výsledků svého sebezkoumání vůbec nepřistoupí, protože sice získá inspirativní poznatky, ale nedokáže z nich vyvodit nápady směřující k řešení problému. Bude mít nejrůznější záznamy, nebude ale vědět, jak je využít při překonávání svých nesnází. Tomuto úskalí se může sebevýzkumník vyhnout, pokud si jasně zformuluje tzv. aplikační cíl svého zkoumání.

„Aplikační cíl“ je představa nositele problému o tom, jaký problém je třeba překonat a jaké žádoucí změny je třeba pomocí nových poznatků dosáhnout. Tuto představu je třeba zformulovat před zahájením sebevýzkumu, aby ji bylo možné v jeho průběhu vědomě, na základě nových poznatků zpřesňovat. Kearney (in Lovelock, Lyons, Powel, 2004: 173) doporučuje, aby aplikačním cílem bylo nalezení tzv. „procesuálního řešení“, tzn. *„nalezení způsobu, jak přistupovat k práci s klientem, abychom vždy zjistili, jak v danou chvíli přiměřeně postupovat“*, jak v určité situaci odhalit, co je třeba v zájmu celkového zlepšení situace daného klienta udělat. Procesuálním cílem by např. nebylo pořídit seznam „informací, které je třeba vždy zjistit“. Mohlo by jím ale být nalezení typů otázek, jejichž kladení by vždy umožnilo zjistit překážky, jejichž překonání je pro zvládnutí situace každého dalšího klienta podstatné.

Jak aplikační cíl stanovit a využít? Nositel problému by si měl za prvé jasně vymezit problém, na který ve své praxi naráží. To znamená říct si, co podle něho není pořádku a pro koho a jaké to má negativní důsledky. Za druhé by si měl ujasnit, jak by se to, co mu vadí, mělo změnit, a promyslet, komu a co by tato změna měla přinést dobrého. Vymezení negativních důsledků a přínosů žádoucích změn sebevýzkumníkovi umožní, aby

rozlišoval jednání, kterým udržuje problematický stav věcí, a jednání, kterým otevírá cestu k žádoucí změně a jejím příznivým efektům. K realizaci aplikačního cíle by mělo vést opatření, které podporuje jednání směřující k žádoucí změně.

Zvládání nepříjemných zjištění o sobě s pomocí supervizora

Předpokládáme, že nepřítomnost externího výzkumníka zmírní obavy nositele problému, že svědkem rozpoznávání kolizí mezi jeho praxí a představami o žádoucím bude cizí osoba.

Pokud sebevýzkum provádí jedinec, má téměř jistotu, že ho při zacházení s novými poznatky o napětí mezi jeho osobní praxí a představami žádoucího jednání nebude nikdo obtěžovat. Pokud je aktérem sebevýzkumu skupina, mohou se její členové při rozkrývání nesrovnalostí mezi žádoucím a svým každodenním jednáním ostýchat navzájem mezi sebou.

Je ovšem možné napomoci tomu, aby se ve skupině sešli lidé ochotní si navzájem svěřovat informace o napětí mezi praxí a žádoucím. Ukázalo se, že šance na otevřenou diskusi roste i za účasti externího výzkumníka, pokud je účast ve skupině dobrovolná a nikdo na nikoho nevyvíjí nátlak, aby se do výzkumu zapojil. Otevřenost diskuse naopak prudce klesá, pokud je účast kohokoli vynucená (Musil, Janská, 2010: 171–175). Domníváme se, že by totéž mohlo platit i pro skupinu sebevýzkumníků.

Otevřenost členů skupiny ke sdělování informací o nesouladu mezi praxí a žádoucím by podle našeho názoru mohlo podpořit, pokud si účastníci diskuse navzájem slíbí, že nikdo nebude obsah diskuse bez souhlasu všech zúčastněných sdělovat třetím osobám. Účastníci i jejich nezúčastnění spolupracovníci mohou navzájem deklarovat vůli, že účast jedněch a neúčast druhých nebudou mezi sebou nebo před třetími osobami hodnotit. Pokud chce sebevýzkum provést několik pracovníků organizace, kteří nemají zájem o účast dalších, mohou ostatním jasně sdělit, že účast je omezená, a srozumitelně jim to odůvodnit. Je možné předem dohodnout závazky pro ty, kdo by se rozhodli skupinu sebevýzkumníků opustit. V případě, že se připouští možnost opačného postupu, mohou být dohodnuta pravidla dodatečného připojení se ke skupině.

Ani neúčast externího výzkumníka, ani sebevý-

zkum jedince, ani otevřenosti příznivá pravidla vzniku skupiny a komunikace v ní nemohou odstranit jejich „vnitřní“, osobní zábrany, které jedincům často brání poznávat rozporuplnost své vlastní praxe. Ani odhodlání jedince dozvědět se o sobě „nelichotivé“ informace nezaručuje, že je nebude prožívat bez psychických obtíží. Odsud plynou dvě nevýhody.

Za prvé, sebevýzkumník může při poznávání sebe sama spontánně unikat před informacemi o rozporech mezi svou praxí a svými představami o žádoucím jednání. Tomuto nebezpečí lze předejít dvěma způsoby. Jednak tím, že si nositel problému ještě před zahájením sebevýzkumu (s pomocí teorie) stanoví a během akce důsledně uplatňuje otázky, z jejichž perspektivy o sobě může získat nezvyklé poznatky.

Dále může o svém prožívání nezvyklých otázek o sobě a o odpovědích na ně hovořit se „supervizorem“, který by se ovšem – podobně jako „metodik“, jehož úkol je odlišný (viz výše) – neměl podílet na koncipování ani na provedení sebevýzkumu. Může jím být jak supervizor, kterého sebevýzkumník osloví, aby mu pomáhal jen během sebevýzkumu. Nebo jím může být supervizor, s nímž nositel problému spolupracuje, i když sebevýzkum neprovádí. Supervizor by se měl seznámit s otázkami, které si nositel problému stanovil, a upozorňovat jej, pokud při formulaci získaných poznatků tyto otázky opomíjí nebo pozměňuje jejich smysl. Pokud by se sebevýzkumník rozhodl změnit původně stanovené otázky, supervizor mu může pomoci, aby si ujasnil, zda případná změna otázek podporuje dosažení aplikačního cíle sebevýzkumu, či od tohoto cíle odvádí pozornost. Na formulaci nových otázek by se však neměl přímo podílet.

Prožívání „nelichotivých“ poznatků o sobě může sebevýzkumníka odrazovat od dalšího poznávání sebe sama. Je proto vhodné, aby měl během sebevýzkumu pravidelný kontakt se supervizorem. Ten mu může pomoci, aby obtíže prožívání informací o napětí mezi jeho osobní praxí a představami o tom, co je žádoucí, psychicky zvládal.

Odložení zpětné vazby a reflexe zjištění o praxi nositele problému

Mesec se domnívá, že spojení role výzkumníka a nositele problému v jedné osobě přináší nebezpečí, že dojde k odložení zpětné vazby a reflexe zjištění, která nositel problému získá (Mesec,

2006: 208). Tato domněnka je na první pohled mnohoznačná a její využití jako impulzu k formulaci principů sebevýzkumu závisí na tom, jak ji budeme interpretovat.

Podle nás Mesec chápe svůj výrok o „nebezpečí odložení zpětné vazby“ jako upozornění, že pozornost sebevýzkumníka je výběrově zaměřená, a tedy „zúžená“ jeho schématem vnímání. Sebevýzkumník proto může opomenout zaznamenávat některé rysy své činnosti, jejichž reflexe by mohla být při řešení problému užitečná. Tento výklad „nebezpečí odložení zpětné vazby“ jsme uvedli výše.

Domníváme se, že takto chápanému „nebezpečí odložení zpětné vazby“ může sebevýzkumník čelit tím, že si uvědomí obsah svého schématu vnímání a že rozšíří záběr své pozornosti. K tomu může použít buď teorii problému, který řeší, nebo diskusi s již zmíněným supervizorem či s jiným člověkem, který se na problém dovede podívat z hlediska odlišného schématu vnímání. (Teorii je také možné chápat jako schéma vnímání.) Předpokladem je, že – případně s pomocí supervizora nebo jiných lidí – vyhledá vhodnou teorii a seznámí se s ní, nebo se s jiným člověkem pustí do diskuse o otázce: „Čeho je užitečné si všimnout na problému, který by chtěl s pomocí sebevýzkumu řešit?“ Pokud tak učiní, může si uvědomit, kterých z těch rysů řešeného problému, na které poukazuje teorie nebo „ten druhý“, by si sám od sebe nevšímal. Rysy problému, které byly obsaženy v jeho původním schématu vnímání, pozná podle toho, že jej spontánně zajímají. Rysy problému, které převzal z teorie nebo od partnera v diskusi, jsou ty, kterých by si původně sám od sebe nevšímal.

Tezi o „nebezpečí odložení zpětné vazby“ je také možné pochopit tak, že s ní Mesec vyjadřuje obavu, že k přiměřené reflexi okolností vzniku a zvládnutí sebevýzkumem řešeného problému dojde pozdě. Takto chápané „nebezpečí odložení zpětné vazby“ podle nás neexistuje, protože odložení reflexe výsledků sebepozorování považujeme z hlediska argumentace Ixera a zkušeností Janebové za žádoucí.

Ixer (1999) se staví kriticky k představě „reflexe během akce“ (in Argyris, Schön, 1996) a zdůvodňuje, že reflexe vždy probíhá „ex post“. To podle Ixera platí pro akční výzkum stejně jako pro jiné typy zkoumání. A tedy, jak se domníváme, i pro sebevýzkum. Tuto naši domněnku podporuje

Janebová, která uvádí, že zjištění svého sebevýzkumu interpretovala s časovým odstupem dvakrát – „s odstupem jednoho měsíce a posléze [...] po půl roce“. Říká, že „vnímá vyšší časový odstup jako cestu k jasnějšímu oddělení [své] role sociální pracovníce a role výzkumnice“ (Janebová, 2010: 93). Nemáme tedy důvod předpokládat, že by odložení reflexe empirických zjištění sebevýzkumníkem mělo být na škodu přiměřenosti interpretace výsledků sebepozorování nositelem problému.

Srovnávání alternativ a získávání nadhledu nad představami ideologie skupiny

Souhlasíme s Mesecem (viz výše), že bez externího výzkumníka roste nebezpečí, že ztotožnění se s představami a zájmy ideologie skupiny může sebevýzkumníkovi bránit, aby si kladl „alternativní“ otázky, které by se mohly ideologii jeho skupiny vymykati. Nemyslíme však, že externí výzkumník je spolehlivou zárukou snahy nositele problému aktivně se alternativními otázkami zabývat. Z vlastní zkušenosti víme, že sociální pracovníci zapojení do akčního výzkumu často předpokládají, že externí výzkumník bude své alternativní otázky jednostranně prosazovat. Bývají proto vůči těmto otázkám ostražití a jednostrannému tlaku externího výzkumníka se snaží předejít. Přiměřenost alternativních otázek jejich situaci proto zpochybňují. Přítomnost externího výzkumníka tedy kolizi mezi představami ideologie skupiny a alternativními pohledy podle nás spíše vyostřuje.

Je-li nositel problému sám sobě výzkumníkem, je obav jednostranného tlaku „cizince“ na využití alternativních otázek zbaven. Pokud si je položí, může rozhodnutí, zda poznatky a nápady z nich plynoucí využije, podle vlastního uvážení odkládat. Např. do doby, než si ujasní nevýhody a přínosy, jež může začlenění alternativních návrhů do praxe skupiny přinést.

Předpokladem ovšem je, že si alternativní otázky položí a najde na ně alternativní odpovědi. To podle nás lze bez externího výzkumníka zajistit, pokud sebevýzkumník ve snaze naplnit svůj aplikační cíl srovnává osobní zkušenosti ze své praxe s poznatky a zkušenostmi o využití odlišných způsobů provádění své práce. Důležité jsou rozdíly mezi tím, jak je sebevýzkumník zvyklý při práci s klienty postupovat, a tím, jak jsou jinde zvyklí dělat podobnou práci odlišným způsobem. Tyto alternativy může sebevýzkumník nacházet

v časopisech nebo knihách či ve vyprávění nebo díky návštěvám v jiných organizacích.

Díky uvědomění si rozdílů mezi svým návyk-
lým způsobem práce a odlišnými přístupy k ní si
může nositel problému uvědomit, že práci, kte-
rou dosud dělal pro něj samozřejmým způsobem,
lze vykonávat i jinak. Vůči své vlastní praxi tak
může zaujmout stanovisko vnějšího pozorovate-
le, bilancovat výhody a nevýhody svého způso-
bu práce s klienty „své“ cílové skupiny a ptát se,
jaké výhody a nevýhody mají alternativy k tomu,
na co je zvyklý. Na základě zvažování výhod a ne-
výhod odlišných způsobů práce s klienty si může
sebevýzkumník klást otázky, které by ho bez po-
rovnávání rozdílů mezi různými přístupy k práci
s klienty vůbec nenapadly nebo by mu mohly při-
padat nedůležité.

Rozšíření pohledu zaměřením na důsledky problému pro další subjekty

Když Mesec (2006: 208) upozorňuje, že návyklý
způsob myšlení brání nositeli problému vidět ně-
které jeho souvislosti, rozlišuje „*ideologii skupiny*“
nositele problému a jeho „*schéma vnímání*“. Tyto
výrazy označují dva odlišné pohledy na důsled-
ky ustálených představ a myšlenkových postupů.
Představy „ideologie“ vyjadřují zájmy nositele
problému, a souvisí proto s jeho schopností dívat
se na vlastní praxi způsobem, který tyto zájmy
může ohrožovat. Návyklé „schéma vnímání“ se
týká zaměření pozornosti na určitou část okol-
ností problému, jehož důsledkem bývá opomíjení
jiných okolností téhož problému. Mesec se obává,
že bez externího výzkumníka zůstane pozornost
nositele problému omezena, protože ten zachová
návyklé zaměření své pozornosti. Domníváme se,
že tomuto nebezpečí může sebevýzkumník čelit
v diskusi se supervizorem a zaměřením své po-
zornosti na důsledky problému pro jiné subjekty.

Ustálená schémata vnímání sociálním pracovní-
kům umožňují uspořádat proměnlivé a neuspo-
řádané zkušenosti s mnohanásobnými očekáva-
ními a s nevyzpytatelnými reakcemi jednotlivých
klientů do přehledného a srozumitelného obrazu
vlastní pracovní situace (viz Kołakowski, 2001:
2–5). Opustit „bezpečí“ takového přehledného
uspořádání jinak těžko předvídatelných okol-
ností a podnětů pracovních situací může být pro
sociální pracovníky psychicky obtížné. Mohou
se proto bránit kladení otázek, které jejich po-
zornost zaměřují na dosud opomíjené okolnosti

a narušují tak uspořádaný obraz pracovní situace.
Tuto překážku nabytí nových poznatků a pod-
nětů ke změně může sebevýzkumníkovi pomo-
ci překonat výše zmíněné srovnávání odlišných
způsobů práce s klienty dané cílové skupiny nebo
diskuse se supervizorem, o které se podrobněji
zmíníme níže.

Potřebu zachovat přehledný obraz pracovní si-
tuace pomáhá sociálním pracovníkům uspokojit
výběrové zaměření pozornosti na ustálený okruh
okolností problému. Snaha pohlédnout mimo
toto ustálené schéma staví před sebevýzkumníka
otázku, jak určit, zda a proč potřebuje při řešení
problému věnovat pozornost okolnostem, kte-
rých dosud neměl ve zvyku si všimnout.

Pomoci může, pokud se při formulaci svého pro-
blému zaměří na jeho negativní důsledky pro
širší škálu subjektů – např. nejen pro klienty, ale
také pro další účastníky jejich životních situací.
Otázka, jak problém ovlivňuje jejich zájmy, sebe-
výzkumníka upozorní na dosud opomíjené sou-
vislosti problému. Může pak zvažovat, na které
z nich zaměří pozornost a proč. Na opomíjené
souvislosti problému může sebevýzkumníka upo-
zornit také snaha důkladněji porozumět předsta-
vám (hodnotám, cílům a schématům vnímání)
širšího okruhu účastníků jeho pracovní situace
a také otázka, čím se jeho osobní představy liší
od představ těchto lidí (Lorenz in Lovelock,
Lyons, Powel, 2004: 145–162). Kearney (in Lo-
velock, Lyons, Powel, 2004: 163–180) doporučuje
sebevýzkumníkovi rozšířit zaměření pozornosti
tím, že si položí otázku, jak jeho představy nebo
představy dalších účastníků jeho pracovních si-
tuací (klientů, nadřízených atd.) ovlivňují jejich
vztahy a vzájemné jednání.

Sebevýzkumníkovi nemusí být hned jasné, jak
a proč mohou pro něj být dříve opomíjené a nově
poodhalené okolnosti důležité. Překážkou zodpo-
vězení této otázky může být jeho návyklé schéma
vnímání. Může se proto obrátit na supervizora,
který by – jak je uvedeno výše – neměl být pra-
covníkem organizace, ve které nositel problému
působí, a neměl by být přímým účastníkem se-
bevýzkumu. Součástí zakázky pro supervizora by
mohla být, kromě jiného, tři témata. Jednak roz-
poznání, že a proč nositel problému, veden svým
schématem vnímání, opomíjí nebo podceňuje
význam některých nově nahlédnutých okolnos-
tí problému. Dále ujasnění si, v čem mohou být
nově nahlédnuté okolnosti pro řešení problému

důležité. A konečně zvládání nejistot a psychologických obtíží, které může sebevýzkumník v souvislosti se zaměřením pozornosti na dosud opomíjené okolnosti problému prožívat.

Případová studie pokusu o realizaci metodických principů sebevýzkumu

Předpoklad, že nevýhody sebevýzkumu je možné zvládat s využitím výše uvedených metodických principů, jsme se pokusili ověřit pomocí případové studie konkrétního sebevýzkumu. Ten se týkal problémů se zvládáním dilematu pomoci a kontroly při práci s nedobrovolnými klienty a uskutečnila ho v roce 2010 probační pracovnice. Sebevýzkum, který byl předmětem naší případové studie, budeme tedy v dalším textu označovat výrazem „Sebezkoumání probační pracovnice“ nebo stručně slovem „Sebezkoumání“ s velkým „S“. (Slovo „sebevýzkum“ budeme níže používat, pokud bude řeč o sebevýzkumu obecně, zatímco pro označení konkrétního sebevýzkumu, který byl předmětem naší případové studie, budeme používat výraz „Sebezkoumání“.)

Cílem případové studie Sebezkoumání probační pracovnice bylo zjistit, v čem se metodické předpoklady sebevýzkumu během Sebezkoumání naplnily. Zajímalo nás proto, které metodické principy sebevýzkumu autorka Sebezkoumání využila, v čem jí jejich využití pomohlo zvládat nevýhody dvojrole nositele problému a výzkumníka v jedné osobě a zda se v průběhu Sebezkoumání neobjevily zkušenosti, které by mohly být důvodem k modifikaci metodických předpokladů sebevýzkumu.

Východiskem naší případové studie byly metodické předpoklady, které jsme vyvodili z výše uvedené argumentace o metodických principech sebevýzkumu. Tyto předpoklady nyní stručně shrneme. Obecné metodické principy sebevýzkumu přitom přeformulujeme tak, aby zněly jako metodické předpoklady Sebezkoumání probační pracovnice. Znějí následovně:

- Případný nedostatek motivace probační pracovnice k provedení Sebezkoumání jí může pomoci překonat instruktáž k metodice zkoumání, kterou jí v úvodu sebevýzkumu poskytne metodik, případně také konzultace k využití zvoleného postupu zkoumání, které jí metodik poskytne v průběhu Sebezkoumání.
- Úvodní jasné vymezení teorie a výzkumných

otázek a dále srovnávání vlastního navykklého přístupu probační pracovnice s odlišnými přístupy k sociální práci s klienty její cílové skupiny může probační pracovníci pomoci...

- ...uvědomit si, že práci, kterou dosud dělala pro ni samozřejmým způsobem, lze vykonávat i jinak.
- ...zaujmout vůči vlastní praxi stanovisko vnějšího pozorovatele a díky tomu porovnávat výhody a nevýhody svého způsobu práce s výhodami a nevýhodami alternativních způsobů práce s klienty téže skupiny.
- ...překonat zábrany v kladení otázek, jež by pozornost probační pracovnice zaměřily na opomíjené okolnosti zvládání dilematu pomoci a kontroly, a mohly by tak narušovat její představy o práci s nedobrovolnými klienty, které vycházejí z jejího navykklého schématu vnímání, a které proto probační pracovnice považuje za samozřejmé.
- Zaměřit pozornost na sledování okolností, které se původně vymykaly navykklému schématu vnímání práce s klienty, může probační pracovníci pomoci, pokud...
 - ...se bude zajímat o důsledky svých neshází s dilematem pomoci a kontroly pro širší škálu účastníků životní situace klienta
 - např. o důsledky pro blízké klienta, oběť apod.
 - ...porozumí představám širší škály účastníků životní situace klienta a pochopí vliv jejich představ na vzájemné vztahy mezi nimi.
- Diskuse se supervizorem může probační pracovníci pomoci...
 - ...zvládat případné nepříjemné prožitky, které mohou provázet rozpoznání těch rysů vlastní práce, které dříve opomíjela – např. uvědomění si, že mezi jejími představami o tom, jak by chtěla jednat s klienty, a její praxí využívání pomoci a kontroly existuje napětí apod.
 - ...rozpoznat, jak jí navykklé schéma vnímání brání věnovat pozornost dříve opomíjeným a postupně rozpoznávaným okolnostem problému se zvládáním dilematu pomoci a kontroly.

- ...ujasnit si, čím jí mohou být nově nahlédnuté okolnosti užitečné pro řešení problému se zvládáním dilematu pomoci a kontroly.
- Opakování interpretace a reflexe výsledků sebezpozorování s časovým odstupem od doby, kdy probační pracovnice shromáždila zjištění o sobě, o vlastní praxi nebo o vztazích s účastníky situace klientů, jí může pomoci...
 - ...získat další nové poznatky užitečné při zvládání problému.
 - ...uvědomit si a zvládat napětí mezi dvěma částmi dvojrole – rolí nositelky problému se zvládáním dilematu pomoci a kontroly a rolí sebevýzkumnice.
- Jasná formulace aplikačního cíle může probační pracovníci pomoci ujasnit si, jak získané poznatky výzkumu využít při překonávání problému se zvládáním dilematu pomoci a kontroly.

Případovou studii Sebezskoumání probační pracovnice uvedeme stručným popisem metodiky našeho zkoumání. Čtenáře dále seznámíme s problémem, který probační pracovnice v rámci Sebezskoumání řešila, a postupně zodpovíme následující otázky: „Které metodické principy sebevýzkumu autorka Sebezskoumání využila a v čem jí jejich využití pomohlo nebo nepomohlo zvládat nevýhody dvojrole nositele problému a výzkumníka v jedné osobě?“ „Objevily se v průběhu Sebezskoumání zkušenosti, které by byly důvodem k modifikaci metodických předpokladů sebevýzkumu?“ Výsledky Sebezskoumání, ke kterým probační pracovnice dospěla, nebudeme prezentovat systematicky. Naším cílem není publikovat studii probační pracovnice o jejím dilematu, s některými z jejích poznatků čtenáře přesto seznámíme proto, že je využijeme jako argumenty podporující znění našich odpovědí na výše uvedené otázky. Zkoumaný případ jsme vybrali mezi několika sebevýzkumy, jejichž realizace probíhala v roce 2010 v rámci doktorského studia sociální politiky a sociální práce na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Po diskusi mezi autory čtyř sebevýzkumů byl pro konečné rozhodnutí určující samovýběr autorky Sebezskoumání. Autorka tohoto sebevýzkumu – probační pracovnice – se nám stala klíčovým a jediným zdrojem informací o tom, jak během Sebezskoumání

využívala metodické principy sebevýzkumu. Po-užili jsme kombinovanou výzkumnou strategii. Ověřovali jsme předem zformulované a výše uvedené metodické předpoklady. Zajímalo nás však nejen, „zda“ byly použity a „zda“ vedly k očekávaným účinkům, ale hlavně, k čemu je probační pracovnice považovala za vhodné využít, k jakému poznání o sobě jí jejich užití přivedlo a co nečekaného se při jejich aplikaci vynořilo. Ve výsledcích na porozumění orientovaného šetření jsme hledali analogie s metodickými předpoklady sebevýzkumu a všímali jsme si také odchyly od předem stanovených předpokladů. Během šetření jsme se snažili porozumět, jak probační pracovnice reflektuje přínosy a nesnáze využívání metodických principů sebevýzkumu. Požádali jsme ji, aby Sebezskoumání popsala jako příběh, ve kterém by vyjádřila obtíže, na které během Sebezskoumání narážela, jak na tyto obtíže reagovala a jak se jí dařilo či nedařilo je vyřešit. Nad tímto příběhem jsme s probační pracovníci diskutovali o tom, který z metodických principů a jakým způsobem využila, co jí jejich využití přineslo a na jaké nesnáze přitom narážela. Výsledky této diskuse jsme uspořádali a staly se výstupem případové studie Sebezskoumání, který uvádíme níže.

Probační pracovnice se ve svém příběhu vymezila jako „úředník“⁶, který při výkonu probačního dohledu⁷ pracuje s dobrovolnými klienty⁸ a zažívá přitom nejistotu proto, že pomoc (snahu řešit problémy předložené klientem) a kontrolu (snahu řešit problémy nastolené probačním pracovníkem)⁹ uplatňuje intuitivně. Vadilo jí, že si není jistá, zda v dané chvíli používá pomoc, nebo kontrolu a zda oba principy používá přiměřeně. Nebylo jí jasné, jak reaguje na situace, ve kterých je pro ni těžké se mezi pomocí a kontrolou rozhodnout. Obávala se, že intuitivním a nejasným rozhodováním může poškodit klienty, a obtěžovaly ji proto výčitky a pocity nekompetentnosti (viz o tom Nečasová, Dohnalová, Talašová, 2010: 86). Položila si proto výzkumnou otázku: „Jakým způsobem reaguji na dilema kontroly a pomoci, které se přede mnou vynořuje v souvislosti s výkonem probačního dohledu?“

Při hledání odpovědi na tuto otázku využila probační pracovnice velkou část výše doporučených metodických principů, efekty jejich užití však byly jen někdy v souladu s našimi předpoklady.

Které metodické předpoklady se potvrdily?

Potvrdil se předpoklad, že jasná formulace aplikačního cíle může probační pracovníci pomoci ujasnit si, jak získané poznatky výzkumu využít při překonávání jejího problému. Podle vlastních slov se při formulaci aplikačního cíle inspirovala výrokem Babické (2008), že pro pomáhajícího pracovníka je důležité vědět „*proč se rozhodl [...] pomáhat nebo kontrolovat a co je cílem zvolené intervence. Jestliže [...] uvažuje v těchto souvislostech, neztrácí ze zřetele klienta, ani když provádí kontrolu.*“ Jako aplikační cíl si proto probační pracovníce vymezila naučit se používat pomoc i kontrolu intuitivně i vědomě, a díky tomu předcházet možným důsledkům ryze intuitivního přístupu pro klienty i pocitům nedostatečné kompetence. To jí „*umožnilo dospět ke klíčovému závěru, že jako sociální pracovníce nezodpovídá za výsledek působení systému trestní justice, ale za vytvoření podmínek pro osobní vývoj klienta*“ (srovnej Payne, 2006: 145). Snaha uvědomovat si, proč se rozhodla pomáhat, nebo kontrolovat, ji přivedla k závěru, „*že ostatní lidé v trestní justici od ní očekávají výkon kontroly, a že jejím realistickým úkolem proto nemůže být optimalizace poměru kontroly a pomoci*“. To ji částečně zbavilo pocitů nekompetence a přivedlo ji to k otázce, „*zda by se snad neměla zaměřit na vytváření podmínek pro uplatnění pomoci v kontextu výkonu kontroly*“. Na tuto otázku v době Sebezkoumání nenašla jednoznačnou odpověď.

Aplikační cíl probační pracovníci také pomohl všimnout si těch rysů jejího přístupu, které si jasně neuvědomovala. Uvedla: „*Nad záznamy mých reakcí na klienty jsem zjistila, že mě k prožívání dilematu pomoci a kontroly vedl můj sklon k perfekcionismu a neschopnost delegovat úkoly a odpovědnost na ostatní, protože jsem nevěřila, že co je podle mě třeba, splní podle mých představ. Důsledkem byl můj sklon přebírat odpovědnost za celkový vývoj případu, a tedy i za okolnosti, na které nemám vliv. Sledování aplikačního cíle mně pomohlo si tento nepřiměřený pocit odpovědnosti uvědomit a částečně se zbavit představ, že musím být dokonalá a zodpovědná*“. Podle jejích slov jí došlo, že má dvě možnosti. Za prvé nepřebírat nepřiměřený díl odpovědnosti za poskytování pomoci v systému, který od ní očekává kontrolu, a díky tomu formulovat při práci s klienty realistické cíle. Za druhé by mohla realistické tvrzení, že tam, kde od ní očekávají kontrolu, nemůže přebírat odpovědnost za poskytování pomoci, používat jako ospravedlnění odmítání odpovědnosti za chování klienta v situaci, kdy by bylo na místě odpovědnost

přijmout. „*Myslím, že když o obou těchto možnostech vím, mám šanci je zvažovat, nepřeceňovat význam sebe sama a racionálně se o převzetí odpovědnosti za vytyčení a naplnění cílů pomoci nebo kontroly rozhodovat.*“

Potvrdil se také předpoklad, že interpretace a reflexe výsledků sebezpozorování s časovým odstupem může pomoci získat další nové poznatky užitečné při zvládání problému. Probační pracovníce uvedla, že časový odstup jí pomohl při ujasňování významu jejího sklonu přebírat odpovědnost za celkový vývoj případu: „*Postupně jsem [...] nabyla přesvědčení, že jsem zodpovědná za vytvoření podmínek pro zvládání situace klientem, ne za výsledek práce trestní justice a za život klienta. To mně pomohlo uklidnit se a zbavit se pocitu neodbytnosti mého dilematu.*“ Opakované promýšlení přivedlo probační pracovníci k nápadu, že je na místě oddělit řešení vztahu pomoci a kontroly v rámci role sociálního pracovníka a probačního úředníka: „*K dilematu pomoci a kontroly mě vede můj osobní ideál, podle něhož mám jako sociální pracovník využívat pomoc i kontrolu vyváženě. Jako probační úředník působím v systému trestní justice, který mi v rámci dohledu výkon kontroly nařizuje. Vykonávám-li sociální práci v systému trestní justice, moje otázka zní, zda vůbec a popřípadě jakým způsobem zvýšit míru pomoci klientům, které mám kontrolovat. Jako probační pracovník nemám šanci vyřešit problém, zda pachatelům trestných činů poskytnu pomoc a kontrolu vyváženým způsobem.*“ Tuto otázku ovšem probační pracovníce nepovažuje „*za zcela ujasněnou*“, a konstatovala proto, že „*její řešení si asi vyžádá delší časový odstup*“.

Potvrdil se předpoklad, že jasné vymezení teorie a na ně navazující srovnávání alternativních způsobů zvládání dilemat probační pracovníci umožnilo zaujmout ke své praxi stanovisko vnějšího pozorovatele a uvědomit si, jakým způsobem na dilema pomoci a kontroly bez toho, že by si toho byla jasně vědoma, dosud reagovala. Teorie jí taky pomohla zbavit se sebeobviňujících pocitů.

Odpověď na otázku, co je to „dilema“ a jak je na ně možné reagovat, našla probační pracovníce v teorii dilemat sociálních pracovníků (Musil, Nečasová, 2008). Zjistila, že v literatuře, která popisuje praxi sociální práce, jsou známy dva způsoby zvládání dilemat. Prvním je tzv. obcházení dilemat, které je mimo jiné založeno na snaze ospravedlnovat sám před sebou odklon vlastní praxe od ideálu, tedy od představy využívání pomoci a kontroly,

kteřou sociální pracovník považuje za žádoucí. Druhý způsob zvládání dilemat spočívá ve snaze změnit okolnosti, které sociálnímu pracovníkovi brání, aby jednal podle svého ideálu. V literatuře také našla „černé na bílém“, že dilema pomoci a kontroly prožívají mnozí jiní sociální pracovníci na celém světě.

Díky tomu a díky srovnávání vlastní praxe s oběma uvedenými způsoby zvládání dilemat si probační pracovnice uvědomila: „[...] nejsem jediná, kdo toto dilema prožívá. Odpoutala jsem se tak od pocitu osobního ‚selhání‘ a byla jsem schopna uvažovat o svém postupu odosobněně.“ Přišla také na to, že „na dilema pomoci a kontroly nejčastěji reaguje jeho ‚obcházením‘. Např. jsem si vlastní nedůslednost při vyváženém užívání pomoci nebo kontroly odůvodňovala tím, že být důsledný je vzhledem k postojům klientů ‚nerealizovatelné‘. Teorie uvádí, že tento způsob zvládání dilemat je běžný. Své ‚obcházení‘ dilemat jsem tedy přestala považovat za něco ‚nenormálního‘; za co bych se musela stydět. Příznaky svého způsobu ‚obcházení‘ jsme tak mohla zaznamenávat a pozorovat v klidu. Přestaly mi v tom bránit pocity selhání.“

Souhrnně můžeme konstatovat, že probační pracovnice popsala některé námi předpokládané efekty využití formulace aplikačního cíle, reflexe s časovým odstupem, jasného vymezení teorie a srovnávání alternativ. Za jeden z efektů využití těchto principů označila zaměření pozornosti na některé okolnosti, kterých si původně nevšíkala. Nepopsala však námi předpokládané účinky využití tohoto principu.

Ve svém příběhu a v diskusi s námi probační pracovnice popsala některé zkušenosti, které by mohly být důvodem k modifikaci metodických předpokladů sebevýzkumu.

Jako nejednoznačný popsala probační pracovnice účinek konzultací s metodikem a supervizorem na její motivaci k uskutečnění Sebezkoumání. Zdrojem této nejednoznačnosti pro ni byla skutečnost, že roli metodika i supervizora zastával učitel povinného předmětu, v jehož rámci se Sebezkoumání uskutečnilo.

Probační pracovnice to popsala následovně: „*Moje motivace k sebezkoumání nebyla jednoznačná. Nejistota při uplatňování pomoci a kontroly mi byla nepřijemná a prožívala jsem ji jako problém. K jeho řešení pomoci Sebezkoumání bych se ale neodhodlala, pokud by sebevýzkum nebyl povinnou součástí mého studia. Potřebovala jsem kredity za povinný kurz, a rozhodnutí řešit svůj problém Sebezkoumáním*

jsem tudíž přijala pod vnějším tlakem. Mou motivaci během sebezkoumání oslabovalo, že jsem sebevýzkum nedělala dobrovolně [...] Přemýšlela jsem proto spíše o otázce, zda sebevýzkum může realizovat sociální pracovník z praxe, není-li k tomu nucen požadavky studia, případně pokud od něj zaměstnavatel neočekává, že se zdokonalí ve výzkumnických dovednostech, a když nemá k dispozici konzultanta – učitele, kterého jsem měla k dispozici já.“

Metodické konzultace, které podle našich předpokladů měly motivaci probační pracovnice k sebezkoumání posilovat tím, že ji zbaví nejistoty nezkušeného výzkumníka, však měly dvojznačný účinek: „*Bezprostředně mi pomáhaly překonávat nesnáze s aplikací teorie a vymezením výzkumných otázek nebo s jejich operacionalizací. Konzultantem byl ale učitel, což mě zbavovalo živelné chuti klást otázky, psát záznamy a přemýšlet o tom, co znamenají.“*

Konzultace s učitelem měly být věnovány otázkám metodiky sebezkoumání i osobním prožitkům probační pracovnice v roli sebevýzkumníka. Měly tedy plnit funkci konzultace s metodikem i diskuse se supervizorem. „*Ve snaze zvládnout metodické nesnáze sebevýzkumu jsme se však téměř výhradně věnovali metodice zkoumání, zatímco reflexe prožitků sebezkoumání zůstávala stranou. Překážkou zaměření diskuse na prožívání nových poznatků a nejistot také bylo, že se konzultací v rámci výuky zúčastňovalo více studentů současně. S kolegyněmi jsme se vzájemně podporovaly [...] bez jejich přítomnosti bych ale některá témata mého prožívání otevírala snáze [...] Při rozhodování, jakou otázku nastolit, mě také rušilo, že jsem nevěděla, kolik času je mi supervizor, pohlcený metodickou konzultací, ochoten věnovat.“*

Reflexe výkonu konzultanta a supervizora tedy ukázala, že jejich příznivé působení na motivaci a zvládání prožitků sebezkoumání vyžaduje, aby byla důsledně – organizačně a možná i personálně – oddělena role metodika a supervizora. Důležité se dále zdá být vytvoření prostoru pro skupinovou i individuální supervizi. Nepřímo byl vysloven požadavek, aby byl sebevýzkumníkům nabídnut bezpečný a účinný způsob objednávání těch metodických i supervizních konzultací, které nejsou zahrnuty do předem naplánovaného schématu setkávání. Důležité také je, aby sebevýzkumníci měli pocit, že metodik i supervizor má pro ně k dispozici alespoň nějaký čas, který překračuje původně naplánovaný prostor pro konzultace. Uvedené požadavky se mohou zdát být samozřejmé, nicméně je třeba konstatovat,

že v rámci výuky na vysoké škole jsme si jejich důležitost uvědomili až díky případové studii Sebezkoumání probační pracovnice.

Závěr

Domníváme se, že prezentovaná případová studie rámcově podporuje, byť ne dokazuje, smyslnost některých metodických principů sebevýzkumu. Současně nabádá k další reflexi využití těchto principů sebevýzkumu, které by mohly být v rámci příštích pokusů o sebevýzkum uplatněny důsledněji, než tomu bylo v prezentovaném případě.

Touto statí jsme se pokusili vybičdnout k diskusi o otázce, zda při řešení problémů práce s klientem využívat sebevýzkum. Odpověď na ni však přenecháme sociálním pracovníkům, kterým v případě jejich zájmu nabízíme své partnerství v diskusi.

Seznam literatury:

ARGYRIS, CH., SCHÖN, D. A. **Organizational Learning II**. Reading etc.: Addison-Wesley, 1996.

BABICKÁ, R. **Pomoc a kontrola v nízkoprahových službách pro děti a mládež**. 2008. [on-line, cit. 2009-12-20]. Dostupný z <http://socialnirevue.cz/media/docs/Babicka_PomocKontrolaNizkoprahoveSluzbyDetiMladez.pdf>.

CHESTERMAN, M. **Key Characteristics of Action Research**. (Learning Resources.) Birmingham: University of Birmingham, 2007, 24 pp.

DISMAN, M. **Jak se vyrábí sociologická znalost**. Praha: Univerzita Karlova, 2000.

DOHNALOVÁ, Z. **Etické otázky v práci s umírajícími a pozůstalými očima řeholních sester**. (Referát na konferenci „O umírání a posledních věcech člověka“, konané dne 31. 3. 2010 na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně.)

IXER, G. **There's No Such Thing As Reflection**. *British Journal of Social Work*, 1999, Vol. 29, pp. 513–527.

IVANOFF, A. M., BLYTHE B. J., TRIPODY T. **Involuntary Clients in Social Work Practice: A Research-Based Approach**. New York: Aldine de Gruyter, 1994.

JANEBOVÁ, R. „Ale nikomu to neříkejte...“ aneb dilema mezi sdělováním informací a mlčenlivostí v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. *Sociální práce / Sociálna práca*, 3/2010, s. 88–99.

KABÁTOVÁ, I. **Pojetí pomoci a kontroly**

u probačních pracovníků při jejich práci s nedobrovolnými klienty. Magisterská diplomová práce. Brno: FSS MU Brno, 2000.

KOŁAKOWSKI, L. **The Presence of Myth**. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2001.

KUNEŠ, D. **Sebepoznání. Psychoterapeutické principy a postupy**. Praha: Portál, 2009.

LIPSKY, M. **Street-level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services**. New York, Russell Sage Foundation, 1980.

LOVELOCK, R., LYONS, K., POWEL, J. **Reflecting on Social Work – Discipline and Profession**. Aldershot – Burlington, 2004.

MESEC, B.: **Action Research**. In FLAKER, V., SCHMID, T. (Hg.). *Von der Idee zur Forschungsarbeit. Forschen in Sozialarbeit und Socialwissenschaften*. Wien – Köln – Weimar, BSB Böhlaus, 2006, pp. 191–222.

MUSIL, L., JANSKÁ, V. **Neochota ke změně – rigidita, nebo rezistence?** In WINKLER, J., KLIMPLOVÁ, L. **Nová sociální rizika trhu práce a potřeby reformy veřejné politiky**. Brno: MU Brno, 2010, s. 159–182.

MUSIL, L., NEČASOVÁ, M. **Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků**. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.). **Etické kontexty sociální práce s rodinou**. Boskovice: Albert, 2008, s. 83–106.

NEČASOVÁ, M., DOHNALOVÁ, Z., TALAŠOVÁ, R. **Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce**. *Sociální práce / Sociálna práca*. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 3/2010, 3, s. 76–87.

NEČASOVÁ, M., MUSIL, L. **Pracovní podmínky a dilemata pomáhajících pracovníků. Poznatky z výzkumu charitní pečovatelské a ošetrovatelské služby**. *Sociální práce/Sociálna práca*. 3/2006, s. 57–71.

PAYNE, M.: **What is Professional Social Work?** Bristol: The Policy Press, 2006.

REDMOND, B.: **Reflecting on Practice: Exploring Individual and Organizational Learning through a Reflective Teaching Model**. In GOULD, N., BALDWIN, M. (eds.). **Social Work, Critical Reflection and the Learning Organization**. Aldershot: Ashgate, 2004, pp. 129–142.

ÚLEHLA, I.: **Umění pomáhat**. Praha: SLON, 1999.

Poznámky

- 1 Výrazem „sociální pracovník“ označujeme pomáhající pracovníky, jejichž náplň práce zahrnuje kromě jiného činnosti sociálního pracovníka, to je činnosti zaměřené na zprostředkování nebo podporu vazeb mezi klienty v obtížných životních situacích a subjekty v jejich sociálním prostředí. Za sociální pracovníky jsme proto nepovažovali pouze pracovníky, jejichž pracovní pozice nese označení „sociální pracovník“, ale také poradce úřadu práce, kteří zprostředkovávali vazby nezaměstnaných s poskytovateli sociálních služeb, nebo řádové zdravotní sestry v hospici, které svým klientům pomáhaly řešit vztahy s blízkými.
- 2 Z perspektivy psychologie se tématem „sebe-poznání“ zabývá Kuneš (2009).
- 3 Termínem „výzkum“ zde označujeme systematické hledání odpovědi na předem vymezenou výzkumnou otázku pomocí přiměřené teorie a předem zformulované metodiky zkoumání. Z tohoto hlediska za výzkum např. nepovažujeme intuitivní sebereflexi, přičemž ale netvrdíme, že sebereflexi nelze provádět pomocí výzkumu.
- 4 Tzn. od výzkumu prováděného výzkumníkem – externistou „bez účasti nositele“ problému nebo od tzv. „akčního výzkumu“, který provádí výzkumník – externista společně s nositelem problému.
- 5 Redmond (2004: 134–135) popisuje dilema sociálních pracovníků s dětmi s mentálním postižením, kteří považovali za správné, aby „*rodiče byli účastníky procesu rozhodování*“. V praxi však vycházeli z přesvědčení, že „*s rodiči je těžké spolupracovat*“. Spolu s externím výzkumníkem si uvědomili, že rodičům brání spolupracovat „*hněv a frustrace*“, kterou v nich vyvolává snaha sociálních pracovníků „*minimalizovat zapojení rodičů*“ a to, že jim dávají najevo, že špatně spolupracují. Podle Redmond mohli začít chápat pocity hněvu a frustrace rodičů jako logickou reakci na svou snahu vytlačit je z rozhodování o dětech, což by je vedlo ke snaze rodiče zapojovat do rozhodování. Sociální pracovníci ovšem zůstali u své původní představy, hněv a frustraci rodičů nadále považovali za projev jejich neschopnosti spolupracovat, a setrvali proto u záměru nepustit rodiče k rozhodování. Tím sociální pracovníci podle nás zabránili rozšíření své role o spolurozhodování s rodiči. Jejich očekávání, že budou o svých dětech spolurozhodovat, mohli totiž nadále považovat za nepřiměřené jejich schopnostem.
- 6 Probační úředník je zaměstnancem PMS ČR, státní instituce působící v oblasti trestní politiky, která vychází ze součinnosti dvou oborů – sociální práce a trestního práva.
- 7 Probační dohled spočívá podle Kabátové (2000: 19) v „*povinnosti odsouzeného (dále klienta) být v průběhu zkušební doby v součinnosti s probačním pracovníkem. V průběhu zkušební doby ho probační pracovník pozitivně motivuje k vedení řádného života, nabízí mu psychosociální pomoc a podporu. Zároveň kontroluje jeho chování, dohlíží nad plněním omezení a povinností, které mu byly soudem uloženy nebo ke kterým se zavázal. Zkušenosti ukazují, že lidé, kteří se dopouštějí trestné činnosti, mají vedle problémů s porušováním společenských norem často také osobní a rodinné těžkosti a jiné sociální problémy, které mnohdy bývají příčinou jejich konfliktu se zákonem. Řešení těchto problémů a stabilizace sociální situace klienta může výraznou měrou zmírnit riziko dalšího selhání a nezanedbatelně tak přispět ke snížení pravděpodobnosti dalšího kriminálního jednání. K dosažení efektivity probační činnosti je nezbytné vedle kontrolní funkce rozvíjet také funkci pomáhající.*“
- 8 Nedobrovolným klientem je ten, který je příjemcem sociálních nebo psychologických služeb, které však aktivně sám nevyhledal a ke spolupráci s odbornými pracovníky není ani motivován (Ivanoff, Blythe, Tripodi, 1994: 4). Nedobrovolným klientem bývá v rámci činnosti PMS ČR nejčastěji osoba jednající v rozporu se zákonem, které byl soudním rozhodnutím uložen trest, jehož součástí je povinnost spolupracovat s probačním pracovníkem.
- 9 Uvedené pojetí pomoci a kontroly převzala autorka Sebezkoumání od Ůlehlý (1999: 28–31).

Resilience v sociální práci s rizikovou mládeží

Resiliency Concept in Social Work with Youth at Risk

Monika Punová

PhDr. Monika Punová, Ph.D., působí jako odborná asistentka na katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU v Brně, nyní je na rodičovské dovolené. Zabývá se resiliencí, rizikovou mládeží, sociálně vyloučenými rodinami a poskytuje supervize. Byla u zrodu a působila v o. s. Lata, Ratolest a Klíč pro rodinu.

Abstrakt

Cílem statí je vymezit pojem riziková mládež a předložit východiska pro aplikaci konceptu resilience do sociální práce s touto skupinou. Resilience je koncept označující popis dynamických vývojových procesů, díky nimž se jedinec (či jiné systémy, jako např. rodina, komunita) adaptuje a dobře funguje v rámci kontextu vystavení zřetelným tlakům (nepřízním, rizikům, stresorům). Tato práce je teoretická a obsahuje několik kapitol. Nejprve jsou rozebírány pojmy riziková mládež, rizikové chování a sociální práce. Následující kapitoly jsou orientovány na resilienci a na strategie jejího podporování.

Klíčová slova

mládež, riziková mládež, sociální práce, sociální fungování, životní situace, resilience, rizikové a pro-
tektivní faktory

Abstract

The aim of this essay is to define a term youth at risk and to set bases for application of resiliency concept in social work with youth at risk. Resiliency is a concept that is used for the description of dynamic developmental processes, that enable the individual (or other systems such as family, community) to adapt in the contexts of significant adversities (risks, stressors). This essay is theoretical and includes some chapters. Firstly are presented terms youth at risk, risk behaviour and social work. Last chapters deals with resiliency and their strategies.

Keywords

youth, youth at risk, social work, social functioning, life situation, resiliency, risk and protective factors

Úvod

Jednou z klíčových oblastí sociální práce je přizpůsobení se obtížným životním okolnostem. V souvislosti s touto tematikou se v sociální práci zhruba během posledních 30 let začaly uplatňovat přístupy, jež kladou důraz na pozitivní uplatnění lidského potenciálu tváří v tvář prožívané nepřízní. Jsme tak svědky diametrálního odklonu od původního zaměření na patologické rysy jedince a jeho prostředí a na podlehnutí těmto predispozičním činitelům ústícím v rizikové chování. Sociální práce se v té době zaměřovala na určení tzv. „vysoce rizikových jedinců“ a rizikových faktorů jako takových. Nicméně tato historická zkušenost ukázala, že zaměření na riziko není vhodným přístupem. Dnes existuje řada výzkumů (na některé z nich bude odkazováno v následujícím textu), jež poukazují na skutečnost, že většina tzv. „vysoce rizikových“ jedinců nejevila anticipované problémové chování. Tyto výzkumy prokázaly, že do představy o sociálním fungování jedince musíme zahrnout ještě něco víc než jen vliv rizikových faktorů. Výzkumníci i praktici si přestávali klást otázku „Co se stalo špatně a proč?“ a začali spíše hledat odpověď na otázku „Proč se něco (špatného) nestalo?“. Nejprve se zaměřili na oblast dětského vývoje a krizové intervence a začali zjišťovat odpověď na výzkumné otázky, jež zněly: „Proč se adolescenti, již mají rizikové faktory související s alkoholem, nestanou alkoholiky?“, nebo „Proč se dvě děti s přítomností stejného vysoce rizikového faktoru či nízkého podpůrného prostředí vyvíjejí tak naprosto odlišně?“, nebo „Proč někteří lidé trpí vysoce posttraumatickým stresovým syndromem a jiní v pořádku prospívají navzdory tomu, že všichni byli vystaveni identickému závažnému stresoru?“. Zpočátku se soc. pracovníci zaměřili na osobnostní kvality (např. „ego síly“, plasticitu, schopnost přežít), později se výzkum rozšířil také na resilienční perspektivu, jež se vedle osobnostních kvalit jedince (ať už vrozených či naučených) zaměřuje také na parametry sociálně ekologického kontextu (Šišláková, 2007).

Následující stať orientuji na sociální práci s rizikovou mládeží, a to z několika důvodů. Především se domnívám, že česká akademická sociální práce má vůči této cílové skupině určitý dluh. Setkáváme se s tím, že v českém kontextu téměř neexistuje adekvátní odborná literatura o daném tématu. Až na výjimky není tato problematika vyučována na vyšších odborných a vysokých školách, přestože řada absolventů po ukončení studia pracuje

s rizikovou mládeží ať už jako streetworkeri, sociální kurátoři, pracovníci v nízkoprahových zařízeních či například jako preventisté na školách. Rovněž je zde určitá ambivalence ve způsobu, jakým jsou v sociální práci a politice pojmáni mladí lidé a riziko jako takové. Je poněkud zarážející, že v české odborné literatuře se v souvislosti s rizikovou mládeží stále ještě setkáváme spíše s patologizující orientací na riziko a na příčiny rizikového chování. Méně pozornosti je věnováno příčinám nerizikového chování a především podněcování obranných sil v člověku¹, tak jak to běžně vidíme v literatuře zahraniční. V následující stati vycházím ze své disertační práce (Šišláková, 2008), v níž jsem se zaměřila na sociální práci s rizikovou mládeží prostřednictvím využití konceptu resilience. Vzhledem k tomu, že téma resilience je velmi obsáhlé, v této stati jej budu akcentovat jen velmi stručně. Cílem této práce je definovat rizikové chování a rizikovou mládež, a to vše v kontextu sociální práce. Dále stručně představím resilienční koncept a uvedu různé strategie jeho využití v rámci sociální práce s rizikovou mládeží.

Mládí jako rizikové období

Ještě předtím, než budu definovat svou cílovou skupinu, se zamyslím nad tím, jak může být období mládí z určitých hledisek predisponováno k rizikovému jednání. V období konce dětství a začátku dospělosti stojí mladý člověk před řadou vývojových výzev. Probíhají u něj změny fyziologické a biologické, nezřídka v této souvislosti hovoříme o jevu tzv. sekulární akcelerace², jež spočívá ve zrychlenějším nástupu dospívání i celkového růstu. K velkým změnám dochází také v psychické a sociální rovině, kdy dochází ke kognitivním změnám, proměňuje se emocionalita, vztahy k sobě samému i ke druhým a mladý člověk rovněž novým způsobem hledá a utváří pocit vlastní identity. A vzhledem k tomu, že je bytostí trojdimenzionální, je jednotou nejen tělesnou a duševní, ale setkává se také s výzvami pramenícími z jeho duchovní dimenze – tedy s morální a spirituální³ složkou bytí. Ať už se jedná o hledání smyslu života, nebo měnící se morální vnímání a rozhodování – viz Kohlbergovy (1984) etapy morálního vývoje a reakce Gilliganové (1983), jež zkoumala morální vývoj dívek.

To vše klade na mladého jedince nemalé nároky, jimž není snadné dostát, a představuje to pro něj

i určitá rizika. V této souvislosti lze hovořit o riziku na individuální úrovni. Toto riziko ale nemusí být pro mladého člověka vždy ohrožujícím, ale spolu se související experimentací jej může vést k úspěšné individualizaci, jež je nezbytná pro dosažení plné identity. Jsme tedy svědky paradoxního pozitivního vlivu rizikovosti. V této souvislosti se hovoří o tom, že v touze ochraňovat mladé lidi před nebezpečími jej můžeme uchránit před „zkouškou ohněm“, jež je nezbytná pro plné dosažení dospělosti.

Vedle individuální úrovně rizika se s ním setkáváme také na úrovni společenské. Jedná se o riziko, jež je patrné ve společnosti, jež je také označována jako riziková, jak o tom názorně hovoří např. Ulrich Beck (2004) a Anthony Giddens (2003). Jak oba autoři uvádějí, v současné společnosti jsou díky změnám v posttradičním sociálním, ekonomickém, politickém a kulturním uspořádání nejistota a riziko znamením „světa v pohybu“ (runaway world).

Zajímavý pohled na rizikovost mládí uvádí Evans (2002, in Sharland, 2006), která nazývá mladé lidi sociálními aktéry v sociální krajině. To, jaké před sebou vidí horizonty, záleží na skutečnosti, kde stojí a kudy se ubírá jejich cesta. To, kam jdou, se odvíjí od toho, kterou cestu si zvolili. Jejich cesta vpřed záleží na tom, jak dobře jsou na tuto cestu vybaveni, na pomoci, kterou mohou v případě potřeby přivolat, na tom, zda jsou sami a případně kdo s nimi putuje. A jak k tomu autorka dodává, pokud jim chceme pomoci jejich cestu zvládat, musíme zaměřit naši pozornost jak na ovlivňování souhry vnějších strukturálních sil (viz výše uvedená společenská úroveň rizika), tak také na individuální pomoc (viz individuální úroveň rizika).

Riziko

Ještě předtím, než vymezím pojem riziková mládež, uvedu stručnou charakteristiku rizika jako takového. V kontextu pojetí této stati za riziko považuji činitele (hrozby, překážky, nepříznivé životní okolnosti, adverzity), jež vedou k tomu, že mladý člověk je nucen zvýšit aktivitu či mobilizovat své vnitřní zdroje k udržení či dosažení požadovaného vyrovnaného stavu (well-beingu). Těmito riziky mohou u adolescenta být např. nedostatečný nebo naopak vysoký příjem rodiny, psychická nemoc některého z rodičů, vada řeči, jež může vést k ostrakizaci ve skupině vrstevníků,

atd. Obecně vzato mohou být rizika různé intenzity a mohou se vyskytovat v různém kontinuu z hlediska jejich biologické, psychické, sociální či spirituální závažnosti. Rovněž platí, že vyšší výskyt rizika nemusí vést k horšímu výslednému jednání, k horší adaptaci. Jak uvádí Matějček s Dytrychem (1998: 98), „...nepochybně neplatí přímá úměrnost mezi velikostí či závažností rizika podle standardních medicínských či společenských kritérií a skutečnou biologickou či psychickou reakcí daného individuálního subjektu“. Rada mladých lidí pocházejících například z neúplných rodin či vyrůstajících v nevyhovujících životních podmínkách dospěje ve vyzrálé osobnosti. Na jejich příkladu vidíme, jako by jim riziko nikoliv uškodilo, ale naopak prospělo. Což nás zpětně přivádí k úvahám nad nevyzpytatelnou povahou působení rizika v mladém člověku.

Riziková mládež

Pojďme se nyní zaměřit na vymezení a stručnou charakteristiku naší cílové skupiny. A začnu u definice mládeže. V české odborné literatuře se setkáváme s tím, že pojmy mládež, mládí, dospívající, adolescence a dorost jsou mnohdy používány jako synonyma, přestože každý z pojmů s sebou nese odlišné konotace. S pojmem adolescence⁴, adolescent se lze setkat hlavně v psychologické literatuře a označuje spíše vývojové období, zatímco mládež je pojem širší a lze se s ním setkat především v sociologii a týká se označení skupiny. Označení dorost, dospívající se používá hlavně v lékařské literatuře a rovněž označuje stejnou cílovou skupinu. Nejobecněji definuje mládež Velký sociologický slovník (1996: 635): „*Termín mládež označuje buď nepřesně ohraničenou věkovou skupinu, nebo sociální kategorii vymezenou specifickými biologickými, psychickými a sociálními znaky. Příslušníky mládeže spojuje to, že se nalézají ve stejném životním cyklu nazývaném mládí a jsou stejnou generací.*“

Pokud chceme specifikovat oblast mládeže rizikové, můžeme to učinit různými způsoby. Rovněž v zahraniční odborné literatuře se lze setkat s nejednoznačným označením, případně s nejednoznačným obsahovým vymezením tohoto pojmu. V literatuře, jež se zabývá touto cílovou skupinou, se vyskytují pojmy mládeže sociálně vyloučené, ohrožené, sociálně potřebné, maladjustované a v neposlední řadě mládeže delikventní a rizikové. Tyto pojmy spolu značně souvisejí a nezřídka

pojednávají o stejných životních situacích mladých lidí. Syntézou jejich obsahového určení docházím k následujícímu **vymezení rizikové mládeže: Jedná se o mladé lidi, kteří se nacházejí v obtížné životní situaci, kterou nejsou v některých případech schopni zvládat vlastními silami. Jejich sociální fungování se odvíjí od skutečnosti, že jsou nějakým způsobem obroženi. Reakcí může být uchýlení se do rizikového jednání, jež spočívá v tom, že mohou představovat riziko pro společnost i pro sebe samotné.** Jako příklad lze uvést patnáctiletou dívku, která má sebepoškozující tendence a trpí poruchami příjmu potravy. Tímto jednáním ohrožuje svůj život, v krajním případě může zemřít. Zároveň lze předpokládat, že v důsledku svého chování se může dostat do péče dětského psychiatrického oddělení, což představuje pro stát vynaložení finančních prostředků na její zdravotní péči a také na péči sociální, protože se může dostat do péče sociálního pracovníka.

Mezi dalšími příklady lze uvést mladé lidi, kteří se vyznačují následujícími životními situacemi⁶:

- v ústavní péči (významným rizikovým činitelem u nich může být „sociální osíření“),
- po odchodu z dětských domovů (tento odchod na ně klade značné nároky na adaptaci, v řadě případů se ocitají v pro ně zcela neznámé životní situaci),
- zdravotně hendikepovaní (lze se u nich setkat např. s izolací od společnosti),
- již se vyrovnávají s úmrtím blízké osoby (a tuto skutečnost nejsou schopni zvládat vlastními silami a potřebují pomoc odborníka),
- mladistvé matky (skutečnost, že „děti mají děti“, může mít za následek jejich znevýhodněný vstup do života dospělých, v některých případech nemohou poskytovat svému dítěti plnohodnotnou výchovu),
- s jinou etnickou příslušností (mohou představovat sociálně vyloučenou skupinu se všemi aspekty, jež k tomu náleží),
- již mají problémy se školní docházkou a prospěchem (nejčastěji se týká adolescentů, již mají horší predispozice ke vzdělání, jsou v ústavní péči, mají odlišnou etnickou příslušnost, jsou uprchlíci, atd.),
- patologické subkultury mladistvých (může se jednat např. o skupiny uživatelů drog, extremistických hnutí, pseudonáboženské, atd.).

Tento stručný výčet je pouze orientační; jeho

cílem bylo ukázat, že může existovat celá škála mladých lidí, již spadají do kategorie rizikové mládeže.

Jak uvádí Labáth (2001), použití termínu riziková mládež může být diskutabilní. Nicméně lze jej upřednostnit především z následujících důvodů: Pojem „rizikový“ je z hlediska procesualního natolik obsáhlý, že zahrnuje celý proces jednání počínaje prvními nenápadnými signály až po závažné maladaptivní jednání. A také je značně široký, aby pokryl celou řadu oblastí životních situací mladých lidí – od zneužívání adolescentů až po prostituci. A co je rovněž velmi podstatné, neobsahuje v sobě tak negativní konotaci, jako např. dysociální jednání či delikvence.

Rizikové chování

V předchozí části jsem nastínila příklady různých cílových podskupin rizikové mládeže.

Na jednu stranu zde máme mladé lidi, kteří se musí vyrovnávat s tíhou osudu v důsledku ztráty blízkého člověka, tedy se situací, kterou sami nezavinili a která primárně ohrožuje je samotné. Na druhé straně zde máme např. mladistvé uživatele návykových látek, kteří ohrožují nejen život svůj, ale také své okolí. Zkratkovitě řečeno nás může napadnout úvaha, že ten „osířelý“ mladý člověk je obětí osudu, zatímco mladý narkoman je svého osudu strůjcem. Máme tedy vedle sebe „oběť“ i „viníka“ vlastního osudu. Není v tom určitá disbalance? Tato představa nás nutně vede k úvahám o povaze rizikového chování jako takového. A zjistíme, že černobílé vidění zde není na místě a je to poněkud složitější. Co tedy tento pojem v kontextu naší cílové skupiny znamená?

V odborné literatuře se lze setkat s tím, že pod rizikové chování bývá zahrnováno rovněž chování problémové, delikventní či predelikventní, poruchové, antisociální atd. Zvláště v českém odborném kontextu bývá riziková mládež nezřídka označována jako delikventní. Úvaha nad tím, proč je zde tato patologizující labellingová tendence, by vydala na samostatnou stať. V podobném duchu se nese i mediální obraz vypovídající o rizikové mládeži⁷, a není tedy divu, že postoj české veřejnosti vůči rizikovému jednání mládeže není příliš pozitivní⁸. Lidé mají tendenci vidět jen následky rizikového jednání, jež vehementně odsuzují, a mnohem méně pozornosti věnují úvahám o jeho příčinách (parametrech obtížné životní situace mladého člověka), jež jsou mnohdy

tak tristní, že rizikové chování je zoufalým sebezáchranným obranným mechanismem.

V následující části vymezím výše uvedené pojmy a začnu u delikventního jednání. V kontextu této stati pod ním pojímám disociální chování mladých lidí, jež může představovat „široké spektrum jednání od drobných přestupků (např. od porušování školního pořádku, nepřiměřené vzdorovitosti, nadměrné konfliktnosti) až po závažné porušování společenských, etických a právních norem, v extrémních případech trestnou činnost“ (Labáth, 2001: 41). Delikventní jednání podobně definuje také Karabec (1991: 84), podle něhož je delikventní chování: „Obecně označení pro činnost porušující zákonné nebo jiné normy chování a způsobující společnosti nebo jednotlivci újmu. Obvykle se pod tímto pojmem rozumí protisociální chování v širším smyslu než kriminalita, tedy i to, které nedosahuje stupně společenské nebezpečnosti trestného činu, nebo závažné chování osob, které nejsou vzhledem ke svému věku ještě plně trestně odpovědné. Nejčastěji se potom pojem delikvence užívá pro označení trestné činnosti mládeže.“

Co se týká rozlišení kriminality a delikvence, podstatné je, že u delikventního jednání může dojít k mírnějšímu porušení norem (morálních, právních), kdežto u kriminality se jedná o závažnější porušení norem, jež je trestným činem. Zároveň ale platí, že oba pojmy označují tutéž podstatu. Zatímco delikvence pochází z latinského „delinquens“ a znamená „ten, který se dopouští provinění“ (slovo „delictum“ představuje samotné provinění), kriminalita pochází z latinského „crimen“ a znamená „vinu, zločin“. Stručně řečeno delikventní i kriminální jednání představují pro jedince i společnost určité ohrožení i riziko, protože jsou v rozporu se společenskými hodnotami a normami. V sociální práci označujeme toto chování jako rizikové (lze tedy říci, že delikventní i kriminální jednání jsou podkategoriemi jednání rizikového).

Jak jsem uvedla v definici rizikové mládeže, podstata rizikového chování spočívá v tom, že může představovat riziko a ohrožení jak pro jedince (sebeпоškozující jednání, jako např. užívání návykových látek včetně alkoholu a kouření, poruchy příjmu potravy, rizikové sexuální chování, sebevražedné pokusy a dokonané sebevraždy), tak také společnost (viz výše zmíněné charakteristiky delikvence a kriminality). V řadě případů platí, že se obě kategorie prolínají či se kauzálně

podmiňují. Například gamblerství ohrožuje nejen psychický vývoj adolescenta, ale postupem času je v rámci získávání peněz na hru spojeno s roztáčecím spirálou krádeží a může vyústit až ve spáchání těžkého trestného činu násilného loupežného přepadení a ublížení na zdraví.

Zamýšlíme-li se nad etiologií⁹ rizikového chování, mohli bychom uvést řadu faktorů, jež iniciují, podmiňují a spolupůsobí na vznik a rozvoj rizikového chování. Také pohled na jejich působení se v průběhu historie měnil. Zatímco počáteční teorie kladly důraz spíše na konstituční, hereditní činitele, od dvacátého století dochází v tomto směru k většímu příklonu k činitelům vnějším, k „faktorům prostředí“. Obecně totiž platí, že prediktivní činitele rizikového jednání lze rozlišit na dvě skupiny, na činitele:

- vnitřní – individuální, osobnostní, konstituční, vrozené, nezřídka psychopatologické;
- vnější – společenské, dané požadavky a očekáváními prostředí mladého člověka.

Zkusme si představit působení těchto faktorů na případy jednání delikventního. Hledáme-li jeho příčiny, určujícím hlediskem je odpověď na otázku, zda je vrozená, či získaná v průběhu života. Tato otázka provokuje řadu odborníků již dlouhou dobu. Nezřídka dospěli ke zcela odlišným závěrům (od přeceňování vlivu genetických dispozic na delikvence až po pohled na člověka jako na „nepopsanou tabuli“, nad níž dědičnost téměř nemá moc). Genetická predispozice snižuje či zvyšuje práh pro působení prostředí. Například bylo zjištěno, že dědičnost má vliv na hyperaktivitu a sníženou sebekontrolu. Nicméně tento predispoziční činitel sám o sobě nestačí k vytvoření party, která vykrádá autorádia a prodává je do bazarů. Při úvaze o predelikventním vlivu jednotlivých činitelů je tudíž důležité brát v potaz výsledky empirických studií, jež prokázaly, že delikvence sice má vrozený základ, ale „četnost, intenzita a formy agresivního jednání jsou do značné míry osvojené v průběhu lidského života, což znamená, že jsou rovněž ovlivnitelné prostředím“ (Jedlička, Koťa, 1998: 69). V podobném duchu hovoří o vzájemné interakci mezi geny a prostředím také Vágnerová (2004), podle níž je způsob zpracování podnětů z prostředí do jisté míry dán genetickými předpoklady. Znamená to, že lidé mohou za stejných okolností reagovat odlišně v návaznosti na to, k jakému způsobu reagování mají osobní dispozice. Například člověk, který je

primárně citlivější a labilnější, se s různými zátěži vyrovnává obtížněji. Pokud bychom chtěli hledat odpověď na otázku, zda je delikvence vrozená, či získaná, musíme si uvědomit, že toto jednání je určováno činiteli obou kategorií, nicméně míra determinace faktory obou skupin je velmi různá a nikdy ji nelze zcela stoprocentně určit.

V předchozím textu jsem se zaměřila na mládež a přítomnost rizika a rizikového chování v jejím životě. V následující části se dostávám k tématu sociální práce s ní a také stručně nastíním koncept resilience. Na základě dlouholetého studia odborné zahraniční literatury a vlastní práce s mládeží totiž vycházím ze základní premisy, že sociální práce s mládeží by měla stavět na podpoře jejích resilienčních schopností. V následující kapitole záměrně neuvádím různá pojetí definic sociální práce, ale zaměřím se na definici Sheafora, Hořejší, Hořejší (2000), protože ji považuji za nejzřetelněji provázanou právě s konceptem resilience.

Sociální práce

Podle těchto autorů je cílem sociální práce pomáhat jednotlivcům a sociálním systémům zlepšovat své sociální fungování a proměňovat sociální podmínky tak, aby chránily tyto jedince a systémy před problémy v sociálním fungování. Koncept sociálního fungování dále rozvíjí nestorka sociální práce Bartlettová (1970), která jej chápe jako interakce probíhající mezi požadavky prostředí a lidmi. Jedná se o to, že každý člověk je konfrontován s určitými požadavky či očekáváními prostředí, jež musí zvládnout. Autorka v této souvislosti hovoří o dimenzi schopnosti řešit problémy (zvládání – coping) a dimenzi sociálního kontextu (požadavků sociálního prostředí), v němž jedinec či skupina usiluje o zvládání těžkostí. A problém v sociálním fungování osoby či systému nastává, když není soulad mezi očekávaním jedince či skupiny a prostředím a vzájemné interakce jsou v disharmonii¹⁰.

Navrátil (2003) rozšířil pojem sociálního fungování ještě o jeden chybějící faktor. Vychází z předpokladu, že nejenom sociální prostředí definuje očekávání a požadavky vůči jedinci či skupině, ale také jedinec či skupina mohou mít své požadavky či očekávání vůči prostředí. Tato redefinice pojmu sociálního fungování přisuzuje jedinci či skupině dynamickou, aktivní roli: „Člověk není vydán na pospas požadavkům svého sociálního prostředí

(očekávání prostředí nejsou determinantou), vůči tomuto prostředí se vymezuje.“ (Navrátil, 2003, s. 195.) Na základě toho pak sociální fungování vymezuje jako „vztah mezi očekáváními jednotlivce a sociálního prostředí. Jsou-li tato vzájemná očekávání v souladu (komplementarita), interakce probíhá harmonicky, nejsou-li, v interakcích nastávají obtíže“ (2003: 194)¹¹.

Obecně platí, že požadavky a očekávání prostředí vůči jedinci či skupině mohou být neúměrné. Stejně tak se ale můžeme setkat s neúměrnými požadavky a očekáváními jedince či skupiny vůči prostředí. V souvislosti s dimenzí zvládání (copingu) se ukazuje jako velmi důležitá právě schopnost resilience, díky níž je jedinec schopen obstát i v obtížných životních situacích, je schopen odolat i obtížným nárokům a požadavkům prostředí. Je známou skutečností, že právě období adolescence je charakteristické zvýšenými predispozicemi k rozvoji problémového a rizikového chování. Mladí lidé si v této etapě, jež je přechodovou fází do dospělosti, začínají více uvědomovat nároky života. Jak jsem již uvedla, domnívám se, že sociální práce by měla být zaměřena na pomoc a ovlivňování sociálního fungování mládeže včetně jejího prostředí (např. rodiny, vrstevníků, školy), aby docházelo k minimalizaci disharmonických interakcí mezi adolescenty a jednotlivými systémy prostředí. A právě podporou resilienčních schopností adolescenta lze dosáhnout zlepšení jeho sociálního fungování a dosáhnout tak naplnění základního cíle sociální práce.

Tři výzvy pro sociální pracovníky

Podtitulem této části by mohla být otázka směřující k adekvátnosti užití resilienčního konceptu v rámci sociální práce s mládeží. Jako zajímavé se v této souvislosti jeví pojetí Corcoranové a Nichols-Caseboltové (2004), které hovoří o „třech výzvách“, s nimiž se musí vypořádat sociální pracovníci v souvislosti s výkonem své profese:

1. Musí porozumět, provést posouzení a intervenovat do stále více komplexních životních situací v rámci širokého spektra systémových úrovní¹².
2. Měli by se zaměřovat spíše na „silné stránky“ klienta než na jeho rizikové či patologické charakteristiky.
3. Jejich intervence by měly vycházet z teoretických konceptů, jež byly empiricky testovány.

Podle mého názoru jsou tyto apely klíčové nejen pro efektivní sociální práci, ale také pro opodstatnění implementace konceptu nezdolnosti do sociální práce s mládeží. Ostatně jak uvádím ve své stati (2005), koncept resilience těmto výzvám odpovídá adekvátním způsobem:

1. Resilience je ekosystémovým konceptem, v jehož rámci je jedincova životní situace nahlížena z holistické perspektivy. Vychází se ze základního předpokladu, že jedinec je v dynamické interakci s faktory odlišných systémových úrovní.
2. V historii sociální práce s rizikovou mládeží vidíme, že výzkumná orientace byla na prevenci a praxe sociálních pracovníků se zaměřila na práci s jedinci, u nichž došlo k projevení problémového chování. Základem bylo určení rizikových či patologických činitelů a „vysoce rizikových jedinců“. Nicméně tato historická zkušenost ukazuje, že zaměření na patologické, rizikové predispozice není odpovídající. Výsledky řady výzkumů hovoří o tom, že mnoho tzv. „vysoce rizikových“ dětí či adolescentů nejevilo anticipované problémové chování. Tyto výzkumy svědčí o tom, že do představ o sociálním fungování adolescenta musíme zahrnout ještě něco víc než jen vliv rizikových faktorů. A zde se ukazuje přednost resilienceního přístupu, protože v jeho rámci se zaměřujeme nad rámec otázek „Co se stalo špatně a proč“, „Kde nastala chyba“, ale zkoumáme „Proč se něco (špatného) nestalo“. Proč se řada adolescentů pocházejících z dysfunkčních rodin chová zcela normálně? Proč se adolescenti, již mají predispozice k alkoholismu, nestanou alkoholiky? Proč se adolescenti, kteří mají vrozené předpoklady k sebevražednému jednání, nepokusí o sebevraždu? Ve výčtu možného neprojeveného rizikového chování bychom mohli pokračovat. To podstatné je, že resiliencení přístup nehledá v člověku to, co je slabé, ale naopak to, co je v něm silné, to, co jej v slabosti posiluje a činí odolným.
3. Resilienční přístup je založen na empirické validizaci. Poprvé ji zkoumali Murphy a Moriarty (1976), již chápali resilience ve smyslu zvládání navzdory překážkám. Postupně ji rozpracovali především Werner a Smith (1982), Garmezy a Rutter (1983). Obecně vzato byla resilience nejčastěji zkoumána pomocí longitudinálních studií rizikových dětí a mládeže. Tato

empirická validizace probíhá dodnes, výzkumníci se většinou zaměřují na vybrané rizikové či protektivní faktory, často zkoumají i jiné cílové skupiny, nicméně zastoupení rizikových dětí a mládeže v rámci výzkumu resilience je značné. V reakci na třetí výzvu Corcoranové a Nichols-Caseboltové lze tedy shrnout, že použití resilienceního přístupu v rámci sociální práce s rizikovou mládeží je adekvátní nejen vzhledem k tomu, že je empiricky podloženo, ale také vzhledem ke skutečnosti, že tato validizace mnohokrát probíhala a dodnes probíhá především se zaměřením na cílovou skupinu rizikové mládeže.

Resilience

Když přední český znalec dětské a adolescentní duše Zdeněk Matějček ve svém *Výboru z díla* uveřejnil kapitolu věnovanou dětem a dospívajícím vyrůstajícím v nepříznivých podmínkách, tak ji zakončil částí nazvanou „Resilience aneb Co nás chrání před zlým osudem“, protože chtěl, „aby kapitola o těžkostech končila alespoň trochu optimisticky“ (2005, 405). Domnívám se že v tomto tvrzení je obsažen jeden ze základních resilienceních principů. Resilience totiž představuje soustavu procesů, které pomáhají člověku nejenom přežít obtíže jeho života, ale navíc jej také posilují pro budoucnost. Obrazně řečeno lze resilience přirovnat ke schopnosti obstát v bouři životních událostí a na základě této zkušenosti se stát více odolným a dokonce posíleným vůči budoucím bouřkám a třeba i vichřicím¹³.

Pojďme k definici pojmu. Pojem resilience se odvíjí od latinských pojmů *resilio*, *resiliere*, jež znamenají skákat zpět, odrážet se, odsakovat. V angličtině se setkáváme s pojmem *resiliency*, jenž označuje elasticnost, pružnost, ohebnost či houževnatost. Díky svým charakteristikám bývá resilience také označována za nezdolnost, nezlomnost, schopnost rychle se vzpamatovat (opakem je pak zranitelnost, podlehnutí – vulnerabilita)¹⁴. V českém prostředí nemáme pro resilience žádný vhodný český termín, na což poukazují i Matějček s Dytrychem (1998). Zatímco Vágnerová (2004) používá označení resilience, Jaro Křivohlavý (2001) se kloní k označování „nezdolnost“. Matějček a Dytrych (1998) používají označení resilience, přestože upozorňují na české ekvivalenty – „odolnost“, „vzdornost“, „nezdolnost“ a „houževnatost“. Vzhledem k tomu, že pojem

resilience je dnes mezinárodně užívané označení, používám jej nejčastěji i v této stati.

Mastenová a kol. (1990) definují resilienci jako proces, schopnost a výsledek úspěšné adaptace člověka navzdory vystaveným signifikantním nepříznivým či ohrožujícím podmínkám (vyrovnávat se s životem tváří v tvář těžkostem). Fraser a kol. (1997: 136), již považují resilienci za základní koncept pro profesi sociální práce, ji definují jako „*nečekanou či výrazně úspěšnou adaptaci na negativní životní události, trauma, stres či jiné typy rizik. (Když pochopíme, co lidem pomáhá v této situaci dobře fungovat, můžeme být schopni na základě těchto poznatků vytvořit nové strategie týkající se praxe.)*“.

Definici Masterové a dalších zpochybňuje Michael Ungar (2004a, b). Tento profesor sociální práce upozorňuje, že resilience není jednoduše „dobrým výsledkem navzdory vážnému ohrožení adaptace či vývoje“. Podle něj se tato široce přijímaná definice vyhýbá sporným otázkám, jako např. kdo definuje dobré výsledky a kdo určuje vhodné vývojové dráhy. Ungar vychází z konstruktivismu (odvolává se mimo jiné na Bergera s Luckmanem a Foucaulta) a za resilienci považuje výsledek vyjednávání mezi jedinci a jejich prostředím, a to za účelem prosazení zdravého sebepojetí. Fenomén resilience tedy vidí optikou nestálé reality, skutečnosti, která může být každým dalším aktérem zpochybněna, „zkonstruována“ jiným způsobem.

Suniya Lutharová (2003: 20) uvádí následující definici: „*Resilience je operacionálně definována jako dynamický vývojový proces reflektující důkaz pozitivní adaptace navzdory signifikantní životní adverzitě. Resilience není považována za individuální atribut jedince působící v izolaci, spíše je vnímána jako fenomén, hypotetický konstrukt, jenž je nezbytné odvodit z toho, že jedinec prokazuje kompetentní fungování navzdory tomu, že zakouší signifikantní adverzitu.*“

Pojďme se znovu podívat na výše uvedené definice. Mastenová a kol. upozorňují na velmi důležitý rys resilience a tím je přítomnost adverzity, těžkostí, stresorů, tedy toho, čemu říkáme rizikové faktory. Fraser se svými kolegy upozorňují na důležitost podpory resilience v rámci sociální práce, což je předpoklad, ze kterého vycházím i ve své práci. V jejich úvahách lze pokračovat. Upozorňují, že se máme „učit“ od pozitivního copingu druhých lidí. Nemáme se tedy zaměřovat na jejich

slabé stránky, v nichž selhávají, nemáme se ani tak zaměřit na riziko, i když, jak se ukazuje na později, že je důležité, ale nikoliv stěžejní. Je dobré pozorovat, jakým způsobem se jedinci stávají houževnatí, protože nás to může přivést k novým způsobům intervence do jejich obtížné životní situace.

Lutharová nás upozorňuje na provázanost působení resilienčních činitelů. Na jiném místě tato autorka poukazuje na to, že pokud o někom hovoříme, že je resilientní, tak v podstatě tvoříme diagnózu či posouzení. Nicméně z obsahového hlediska není zcela adekvátní nazvat někoho jako resilientního, protože resilience je označením obecných charakteristik, kdežto resilientním se jedinec stává až poté, co jsou tyto charakteristiky u něj projeveny. Adekvátnější je tedy říci, že se daná osoba zachovala resilientně nebo že v dané situaci prokazuje resilienční rysy. Projevení resilience u člověka se totiž v průběhu jeho života i různých životních obtíží může měnit. Resilenci rovněž nemůžeme považovat za povahový rys jedince, jedná se o projevenou schopnost v rámci různých životních situací.

Konstruktivistické pojetí Ungara nás zase směřuje k sociálně ekologickým mechanismům resilience. V jeho zpochybňování toho, kdo určuje „adekvátní výsledky“, možná můžeme vidět relativizaci zjištění psychologů, protože především z jejich řad pocházejí badatelé resilienčních mechanismů adaptace. Já jeho názor zcela neodvrhnuji, je z něj patrná inspirace pojetím sociálního fungování od Bartlettové. Nicméně nedomnívám se, že by bylo adekvátní zahrnout ostatní definice, jež vyšly z třicetiletého intenzivního bádání.

Jak je patrné z výše uvedených definic, resilienci lze definovat pomocí řady hledisek (např. podle procesů, schopností, výsledků, rizikových či protektivních faktorů, atd.). **V této stati ji budu pojímat jako koncept označující popis dynamických vývojových procesů, díky nimž se jedinec (či jiné systémy, jako např. rodina, komunita) adaptuje a dobře funguje v rámci kontextu vystavení signifikantním tlakům (nepřízním, rizikům, stresorům) ať už v něm samotném, nebo v jeho prostředí.** Další velmi důležitou charakteristikou resilience je, že v jejím rámci nejde pouze o **přežívání**, ale také o **prosívání, blaho (well-being)** a **zisk** z vystavení nepříznivé okolnosti. Obrazně řečeno je resilience skutkem odrazu či odskočení ze stavu napětí či tlaku, nebo také navrácení síly, ducha a dobrého humoru¹⁵.

Mezi základní princip resilience patří, že se odvíjí od spolupůsobení rizikových a protektivních faktorů. Pokud považujeme resilienci za důsledek či projev dobré adaptace, pak ze základních definičních charakteristik resilience vyplývá, že tuto dobrou adaptační dráhu jedince rizikové faktory ohrožují. Výsledky četných resilienčních výzkumů nás vedou k úvahám, že takovéto nepříznivé zkušenosti či podmínky zvyšují pravděpodobnost jednoho či více problémů v adaptační dráze člověka. Rizikové faktory tedy predisponují člověka k negativním behaviorálním výsledkům a představují pro něj určité „zátěžové situace“¹⁶. Neexistují „obecné“ zátěžové situace, které by byly univerzálně platné pro všechny lidi. Jedinou univerzalitu můžeme spatřovat v tom, že jsou neopakovatelným individuálním atributem, charakteristikou člověka, jsou vlastní jen jemu¹⁷.

Pojďme nyní věnovat pozornost zdrojům resilience, tomu, co člověka vyzbrojuje a uschopňuje pro zvládání nepříznivých navzdory existujícím překážkám. Přivádí nás to ke kvalitám jedince i jeho prostředí, k protektivním (ochranným) činitelům, jež jsou určitými „tlumiči, nárazníky, airbagy“ proti individuální zranitelnosti či nepříznivým tlakům a vlivům okolí, takže „*adaptační dráha jedince je lepší, pozitivnější, než by tomu bylo, kdyby tyto protektivní činitele nebyly v činnosti*“ (Matějček, Dytrych, 1998: 201). Jejich samotná existence ještě nemusí vést k resilienci. Někdy nejsou dostatečně silné a nedokáží tlumit a překonat velkou zranitelnost jedince či obtížné parametry jeho životní situace. V tom případě je potřeba usilovat o jejich lepší kultivaci a posilování. Někdy mohou mít také ameliorativní účinky, kdy člověka nejen chrání, ale také posilují a podporují jeho adaptační mechanismy¹⁸.

Strategie podporování resilience u mládeže

V závěru této statě se dostávám k vyústění tématu resilience, a tím je jeho aplikační složka. S nejučenějšími a dodnes nejvíce používanými strategiemi zvyšování resilience přišla již zmiňovaná průkopnice konceptu Ann S. Masten spolu s Marie-Gabrielle J. Reed. Jejich strategie vychází z četných výzkumů resilience a jsou vhodné pro plánování i samotnou realizaci intervenčních programů. Jsou postaveny na základním předpokladu, že je důležité nejen identifikovat rizika a jak jen je to možné jim předcházet, ale že je také neméně důležité určit aktiva a protektivní systémy

a co nejvíce je v rámci znalostí podporovat a rozvíjet. V následujících bodech uvádím konkrétní příklady uplatnění těchto strategií v praxi tak, jak je definovaly samy autorky, a dodávám další možné implikace pro český kontext.

1. Na riziko zaměřené strategie: prevence/redukce rizika a stresorů

- Prevence pravděpodobnosti nízké porodní váhy či předčasný porod prostřednictvím prenatální péče.
- Prevence zneužívání či týrání dětí skrze vzdělávání rodičů, programy domácích návštěv.
- Redukce užívání alkoholu, kouření či drog u adolescentů prostřednictvím komunitních programů.
- Prevence bezdomovectví skrze bytovou politiku nebo služby pro lidi v nouzi.
- Redukování kriminality nebo násilí v sousedství skrze komunitní policii.
- Kampaně proti šikaně pro redukci vrstevnického bezpráví.
- Školní reformy vedoucí k omezování stresujících přechodů mezi školami u adolescentů.

2. Na aktiva zaměřené strategie: zlepšování množství či kvality zdrojů či sociálního kapitálu

- Organizování klubů pro chlapce nebo děvčata.
- Nabízení možností vzdělávání rodičů.
- Vytváření rekreačních center.
- Zvyšování přítomnosti lidí, kteří sami o sobě jsou pro děti přínosem, jako jsou rodiče a učitelé.

3. Na proces zaměřené strategie: mobilizování síly lidských systémů adaptace

- Zvyšování sebedůvěry mladého člověka prostřednictvím vzdělávacího systému, jenž staví na ocenění stupňovaného úspěchu.
- Učení efektivním copingovým strategiím u specificky ohrožujících situací, jako např. programy připravující děti na operaci.
- Podporování vztahů ochraňujících citové vazby mezi malými dětmi a rodiči prostřednictvím nácviku aktivního rodičovství nebo programu domácích návštěv pro mladé rodiče a jejich děti.

- Podporování školicích vztahů pro děti skrze programy, v nichž se děti srovnávají s potenciálními rádci, jako je například program Big Brothers / Big Sisters of America.
- Podporování přátelství dětí s prosociálními vrstevníky ve zdravých aktivitách, například v rámci mimoškolních činností.
- Podporování kulturních tradic, jež dětem poskytují adaptivní rituály a příležitosti pouta s prosociálními dospělými, například náboženské vzdělání nebo třídy, kde starší lidé učí etnickým tradicím tance, meditace, atd.

Zdroj: Masten, Reed, (in Snyder, Lopez, 2002, 84).

Vidíme, že *strategie zaměřené na riziko* („*risk-focused strategies*“) jsou orientovány na redukci vystavení dětí a mladých lidí nebezpečným, ohrožujícím zážitkům. Přístupy vycházející ze *strategie zaměřené na aktiva* („*asset-focused strategies*“) jsou zacíleny na zvýšení rozsahu či kvality zdrojů a přístupu k nim. Nepřímo lze na ně působit prostřednictvím posilování sociálního a finančního kapitálu v jejich životech. Vedle toho cílem *strategií zaměřených na proces* („*process-focused strategies*“) je mobilizovat či zlepšovat nejsilnější adaptační systémy u adolescentů, včetně klíčových vztahů, lidského intelektuálního fungování, seberegulačních systémů a systémů motivace zvládání. V tomto případě jde úsilí nad prosté odstraňování rizika či zvyšování aktiv a místo toho se pokoušíme o ovlivnění procesů, které mohou změnit život jedince. Příklady zahrnují programy, které jsou nastaveny na zlepšení kvality vztahů a aktivizaci motivace k lepším výkonům, které vedou děti i mladé lidi k tomu, že zakoušejí pocit osobní účinnosti, jež je motivuje k dalším úspěchům v životě. Na proces orientované úsilí může být zacíleno na různé systémové úrovně (např. jedince, rodinu, školu, sousedství, kulturu) či jejich interakci (např. vazby rodina–škola, sebeovládání v kontextu vrstevníků)¹⁹.

V rámci aplikování těchto strategií do praxe bychom měli mít stále na zřeteli komplexní, holistický pohled. K tomu ostatně vyzývá i Mary Ann Forgey (in Norman, 2000), která považuje resilienční perspektivu za základ sociální práce s rizikovou mládeží. Jak uvádím v podkapitole věnované výzvám pro sociální pracovníky, aplikace resilienčního konceptu se odvíjí od skutečnosti, zda je sociální pracovník specialistou

v rámci jedné systémové úrovně, nebo jde méně do hloubky a intervenuje v rámci všech úrovní. V prvním případě se může jednat například o poradce, který se věnuje individuální sociální práci s klientem. Jeho intervence mohou být v rámci mikrosystémové úrovně více důkladné. Může doprovázet nejen mladého člověka, ale také se může zaměřit na práci s jeho rodinou, školou. Sociální pracovník se ale také může zaměřovat na širší kontext a může ovlivňovat například koncepci sociálních služeb pro skupinu rizikové mládeže a může spolupracovat na rozvoji komunitního plánování v této oblasti. V neposlední řadě může poskytovat podněty pro juvenilní legislativní rámec. Ve všech těchto úrovních intervence může uplatňovat principy resilience.

Závěr

Cílem této práce bylo nastínit problematiku rizikové mládeže, sociální práce a představit resilienční koncept včetně příkladů jeho využití. Jsem si vědoma, že se jedná o velmi stručný vhled do problematiky. Určitě by bylo zajímavé věnovat se podrobněji například etiologii protektivních a rizikových faktorů a také jejich příčinám, dále otázce adaptace a definování dobrých adaptačních výsledků. Neméně zajímavý je historický vývoj resilience a také možná dilemata s ní spojená. Bylo by vhodné více pojednat právě aplikační složku, tedy otázku, jakým způsobem podporovat resilienci v sociální práci s rizikovou mládeží. Tato stať je začátkem cesty.

Byla bych velmi ráda, kdyby tato práce byla impulzem pro českou sociální práci s rizikovou mládeží. Tento přístup stručně představuji a nabízím výzkumníkům i praktikům. Pro obě skupiny může představovat výzvu. V českých podmínkách neexistují až na výjimky výzkumy věnované této problematice. Jediné dostupné výzkumy jsou vedeny psychologickou optikou. Naprosto zde ale chybějí výzkumy vycházející z intervencí a zkušeností sociálních pracovníků, jež jsou v zahraničí běžné. Ze zahraniční literatury je patrné, že výzkumy resilience provádějí odborníci nejen z řad psychologů a psychiatrů, ale také sociálních pracovníků. Pro praktiky může být využití tohoto konceptu možností, jak orientovat své intervence do oblastí nepatologizujících přístupů. Tuto práci ukončím citátem Zdeňka Matějčka. Tento přední český znalec lidské duše, který se výzkumům resilience v českých podmínkách věnoval po celou

dobu své profesní kariéry, apeluje na to, abychom se s vědomím, že jsme v poznání resilientních zákonitostí lidského bytí stále na počátku, nebáli odkrývat jeho tajemství. K této výzvě se s vděčností připojuji touto statí.

„*Toho, co o resilientní povaze člověka nevíme, je zatím zřejmě mnohem více než toho, o čem se domníváme, že už víme. Myslím, že je to docela dobře. Jednak je to pobídka k další práci – a jednak i trochu tajemství patří k životu.*“ (Matějček, 2005: 411.)

Seznam literatury:

- BRENDTRO, L. K., BROKENLEG, M., VAN BOCKERN, S. **Reclaiming Youth at Risk**. Bloomington: National Educational Service, 1990. In LABÁTH, V., a kol. **Riziková mládež**. Praha: Portál, 2001.
- CORCORAN, J., NICHOLS-CASEBOLT, A. **Risk and Resilience Ecological Framework for Assessment and Goal Formulation**. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 2004, vol. 21, n. 3, pp. 211–234. Human Sciences Press.
- FORGEY, M. A. **Capitalizing on Strengths: A Resiliency Enhancement Model for At-Risk Youth**. In NORMAN, E. (ed.). **Resiliency Enhancement. Putting the Strengths Perspective Into Social Work Practice**. New York: Columbia University Press, 2000.
- FRASER, M. (ed.). **Risk and resilience in childhood: An ecological perspective**. Washington DC: NASW, 1997.
- GARMEZY, N., RUTTER, M. (eds.). **Stress, Coping and Development in Children**. New York: McGraw Hill, 1983.
- GILLIGAN, C. **New maps of developments: new visions of maturity**. *Annual Progress in Child Psychiatry and Child Development*, 1983, vol. 3, pp. 98–115.
- JEDLIČKA, R., KOŤA, J. **Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže**. Praha: Karolinum, 1998.
- KARABEC, Z. **Delikvence**. In KAPR, J., LINHART, J., FIŠEROVÁ, V., VODÁKOVÁ, A. (eds.). **Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny**. Praha: Slon, 1991.
- KOHLBERG, L. **The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages**. San Francisco: Harper and Row, 1984.
- KŘIVOHLAVÝ, J. **Psychologie zdraví**. Praha: Portál, 2001.
- LABÁTH, V., a kol. **Riziková mládež**. Praha: Portál, 2001.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. **Vývojová psychologie**. Praha: Grada Publishing, 2006.
- LUTHAR, S. S. (ed.). **Resilience and Vulnerability. Adaptation in the Context of Childhood Adversities**. New York: Cambridge University Press, 2003.
- MASTEN, A. S., BEST, K. M., GARMEZY, N. **Resilience and development: contribution from the study of children who overcome adversity**. *Development and Psychopathology*, 1990, 2, pp. 425–444. In MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. **Riziko a resilience**. *Československá psychologie*, 1998, roč. 42, č. 2, s. 97–105.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. **Riziko a resilience**. *Československá psychologie*, 1998, roč. 42, č. 2, s. 97–105.
- MATĚJČEK, Z. **Výbor z díla**. Praha: Karolinum, 2005.
- MUSIL, L., NAVRÁTIL, P. **Sociální práce s příslušníky menšinových skupin**. *Sociální exkluze a nové třídy*, 2000, č. 5, s. 127–163.
- NAVRÁTIL, P., et al. **Romové v české společnosti**. Praha: Portál, 1993.
- SHARLAND, E. **Young people, risk taking and risk making: some thoughts for social work**. *The British Journal of Social Work*, vol. 36, pp. 247–265.
- SHEAFOR, W. B., HOŘEJŠÍ, CH. R., HOŘEJŠÍ, G. A. **Techniques and Guidelines for Social Work Practice**. Boston: Allyn and Bacon, 2000.
- ŠIŠLÁKOVÁ, M. **Resilience jako východisko pro sociální práci s mládeží**. In SMUTEK, M. (ed.). **Možnosti sociální práce na prahu 21. století**. Hradec Králové: Katedra sociální práce a sociální politiky, Univerzita Hradec Králové, 2005.
- ŠIŠLÁKOVÁ, M. **Podpora resilience v supervizi studentů**. In NAVRÁTIL, P., ŠIŠLÁKOVÁ, M. (eds.). **Praktické vzdělávání v sociální práci**. Brno: Centrum praktických studií, 2007.
- ŠIŠLÁKOVÁ, M. **Využití konceptu resilience v sociální práci s rizikovou mládeží**. Disertační práce. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008.
- TOMÁŠEK, J. **Úvod do kriminologie. Jak studovat zločin**. Praha: Grada Publishing, 2010.
- UNGAR, M. **Nurturing Hidden Resilience in**

Troubled Youth. Toronto: University of Toronto Press, 2004a.

UNGAR, M. **The importance of parents and other caregivers to the resilience of high-risk adolescents.** *Family Process*, 2004b, vol. 43, no. 1, pp. 23–41.

VÁGNEROVÁ, M. **Psychopatologie pro pomáhající profese.** Praha: Portál, 2004.

Velký sociologický slovník. I. svazek A–O. Praha: Karolinum, 1996.

WERNER, E. E., SMITH, R. S. **Vulnerable but Invincible: A Study of Resilient Children.** New York: McGraw-Hill, 1982.

<http://www.asvsp.org/standardy.php> [on-line] [2. 1. 2012]

Poznámky

- 1 V podobném duchu je nastaven Minimální standard vzdělávání v sociální práci, jenž ukládá vyšším odborným a vysokým školám, aby zahrnuly do výuky oblast sociální patologie, přičemž chybí akcent na pozitivní uplatnění lidského potenciálu.
- 2 Sekulární akcelerace označuje „celkové urychlování růstu a vývoje v průběhu staletí (akcelerace – zrychlení, urychlení; sekulární – lat. opakující se po staletí, dlouhotrvající). (Langmeier, Krejčířová, 2006: 144.)
- 3 Spiritualita pochází z latinského pojmu „spiritus“, což znamená dech, duch, dýchat, a já o ní hovořím ve smyslu označení duchovních charakteristik člověka, jako oblast, v níž se setkává s transcendentem, s něčím ontologickým, co jej přesahuje. Pod pojmem spiritualita tedy nemám na mysli konkrétní (např. křesťanskou) spiritualitu, ale obecnou – tedy základní duchovní orientaci, jež je daná každému člověku a právě v období adolescence se vynořují otázky s ní spojené v nové podobě. Nemusí se jednat o spiritualitu vycházející z nějakého uceleného náboženského proudu, dokonce nemusí být ani vědomě reflektována.
- 4 Adolescence bývá z věkového hlediska v českém odborném kontextu vymezována do období od 15 do 22 let. Předchází jí pubescence (od 11 do 15 let).
- 5 Toto ohrožení se může týkat různých

hledisek – osobnostního, somatického, zdravotního, sociálního (viz Labáth, 2001).

- 6 U jednotlivých skupin neuvádím podrobnou charakteristiku jejich specifické životní situace, zaměřuji se pouze na nejmarkantnější prvky rizikovosti v jejich sociálním fungování.
- 7 Tomášek (2010: 36) v této souvislosti hovoří o tom, jak média zjednodušují v případě popisování rizikového chování, o němž „*typicky referují na základě binární opozice – události jsou ličeny v kontextu, který zdůrazňuje boj dobra se zlem, nevinných s viníky, normálních s devianty. Tato polarizace (často ve smyslu ‚my slušní, co respektujeme normy‘ versus ‚ti deviantní a nebezpeční, kteří překračují zákon a nás slušné tím ohrožují‘) má za následek tvorbu umělých a vzájemně se vylučujících kategorií. Díky tomu se nám například zdá takřka nepochopitelné, že dítě, které brutálně šikanuje své spolužáky, může mít současně s brutální šikanou samo zkušenost jako oběť.*“ Vedle tohoto zjednodušování tentýž autor upozorňuje na skutečnost, že „*mládež je v podstatě chápána jako jakýsi sociální barometr k testování stavu společnosti, neboť pro nás všechny reprezentuje společné ztřítky. Chová-li se deviantně, jde o nezvratný důkaz, že společnost upadá do morálního bahna. Kdykoli proto média zatouží vylíčit temné vize stále amorálnější společnosti, jsou pro ně delikty spáchané jedinci z nejmladších věkových skupin doslova ideálním nástrojem. Touží novináři po něčem takovém? Samozřejmě, že až na drobné výjimky ano, neboť špatné zprávy se prodávají nejlépe a žádná již nepřebije tu, že naše budoucnost, k níž upínáme naději, není růžová, ale zlověstně černá*“ (Tomášek, 2010: 40).
- 8 Velmi zajímavý poznatek související s užíváním pojmu rizikové chování uvádí Brendtro, Brokenleg, Bockern (1990, in Labáth, 1996), podle kterých jej společnost označuje pomocí pojmů, jež lze shrnout do deseti D slov: deviace, dysfunkce, delikvence, deprieve, démonické jednání, nemoc (disease), nezpůsobilost (disability), porucha (disorder), neposlušnost (disobedience) a narušení (disturbance). Lze souhlasit s autory tohoto pozoruhodného postřehu, že tato pojmenování vypovídají o postoji společnosti vůči rizikovému chování.

- 9 Viz aetologia (lat.), což je výraz pro hledání příčin rizikového jednání.
- 10 Musil a Navrátil (2000) vychází z Bartlettovy a shrnují, co vše termín „sociální fungování“ ve vztahu k životní situaci obsahuje: Lidé a prostředí jsou v trvalé interakci. Toto prostředí klade na člověka určité požadavky (formuluje očekávání, definuje sociální role) a člověk je nucen na ně nějakým způsobem reagovat. Mezi požadavky prostředí a člověkem je obvykle rovnováha. Problém vzniká tehdy, když dochází k jejímu narušení, když jedinec dostatečně nezvládá požadavky prostředí. Někteří lidé jsou schopni si s problémem poradit a nastolit znovu rovnováhu sami, jiní tuto schopnost nemají a svou problémovou situaci nezvládají. Příčina problémů či jejich nezvládnutí může být jak na straně klienta (nedostatek dovedností), tak také na straně prostředí, které může mít vůči němu nepřiměřené požadavky. Intervence sociálního pracovníka se má zaměřit na interakci mezi způsobností klienta zvládat požadavky prostředí a tím, co od něj prostředí očekává.
- 11 Sociální fungování představuje dynamickou složku životní situace. Jeho „dynamika“ spočívá v neustálém napětí mezi jedincem a prostředím v daném prostoru a čase, přičemž dochází k reciprocitě vzájemných očekávání a požadavků. Druhá – statická – složka životní situace obsahuje prvky a systémy, jež danou situaci utvářejí. Definicí těchto prvků a systémů se zabývali především Sheafor, Hořejší, Hořejší (2000), podle nichž mezi ně patří např. věk, pohlaví, rodinná struktura a vztahy, vzdělání atd. Je zřejmé, že sociálně-ekologické pole adolescenta obsahuje celou škálu činitelů. V této části jsem uvedla pouze některé z nich.
- 12 Podle těchto autorek se řada sociálních pracovníků specializuje pouze na některou z úrovní (mikro, mezo, či makro úroveň), což samo o sobě není problémem, je možné být specialistou na určitou oblast. Problém nastává, když tyto pracovníci neznají a do svých intervencí alespoň částečně nezahrnují úroveň ostatní, protože to ve svém důsledku může vést k chybným intervencím.
- 13 Studie zaměřené na vysoce rizikové populace často predikovaly vývojový průběh jako deterministický, nevyhnutelně ústící v maladaptivní a patologické výsledky. Výzkumníci se zaměřovali od genetických a biologických predispozic psychopatologie až po rizikové faktory přítomné v okolí dítěte a adolescenta (jako např. týrání dítěte, neadekvátní poskytování péče, traumatické události v rodině, život v násilné komunitě). Řada výzkumníků (jako např. Garnezy, Rutter, Luthar) objevila, že existuje adaptivní chování jedince, nicméně ještě jej nepojmenovali z hlediska indikace resilience. Přesto lze za kořeny výzkumu resilience považovat oblasti zkoumání dětí a mladých lidí vyrůstajících v extrémně chudobě, stresu a traumatizujících podmínkách, u schizofrenií. Za klíčovou práci je v této souvislosti považován výzkum Garnezyho a jeho kolegů (1983), kteří se zaměřili ve 40. až 50. letech na výzkum projevení resilienceních schopností u lidí, kteří měli prognózu a historii vážných psychických nemocí, se zvláštním zaměřením na sociální fungování před začátkem nemoci u pacientů se schizofrenií. Postupně svou pozornost zaměřili na práci s dětmi. Zjistili, že řada dětí s rizikem psychopatologie se vyvinula ve zcela zdravé jedince, což bylo překvapující. Postupně na Minnesotské univerzitě vznikl výzkumný tým (jmenoval se Project Competence), který kladl důraz na výzkum vlivu protektivních faktorů u vysoce rizikových populací (Luthar, 2003).
- 14 Z obsahového hlediska má resilience řadu ekvivalentů: nezranitelnost (invulnerability), odolnost vůči tlaku (stress-resistance), otužilost (hardiness), adaptace (adaptation), přizpůsobení/vyrovnání se (adjustment), ovládnutí (mastery), plastičnost (plasticity), dobré nastavení osobnosti (person-environment fit), sociální odolnost vůči tlaku (social buffering), sebeúčinnost (self-efficacy).
- 15 Někdy bývá resilience zaměňována za pojem kompetence. Nicméně resilience není kompetencí, ale je rozšířením kompetencí navzdory stresujícím okolnostem. Zatímco kompetence představuje širokou škálu

- adaptivního (přizpůsobivého) chování, resilience je projevená schopnost navzdory vystavení signifikantnímu riziku.
- 16 Při posuzování přítomnosti stresorů v životě mladého člověka a jejich případného vlivu na projevení jeho resiličních schopností je důležitá obezřetnost. Je skutečně velmi obtížné rozlišit, které nepříznivé životní okolnosti vedou k jeho chudšímu adaptačnímu vývoji. Rovněž platí, že někteří jedinci, u nichž se jeví, že pochází ze znevýhodňujících podmínek, vůbec nemusí být považováni za zranitelné z hlediska jejich adaptační dráhy. Lze si to ukázat na příkladu dospívajícího, který vyrůstá s depresivní matkou. Nemusí to vůbec znamenat, že matka mu neposkytuje adekvátní péči, deprese u matky ani nemusí mít hereditní základ, může být situačně založená, takže k ní dospívající ani nemusí zdědit sklony. Pokud se tento mladý člověk chová běžným způsobem, můžeme mít sklon jej označit za resilientního. Byla by to chyba, protože podrobnějším posouzením oblastí jeho životní situace souvisejících s depresí jeho matky zjistíme, že resilience se u něj nemohla projevit, protože deprese jeho matky pro něj nepředstavuje rizikového činitele. Na základě adekvátního posouzení jeho situace jej naopak lze označit za nízké rizikového. Z toho vyplývá, že při zvažování přítomnosti stresorů je velmi důležité přistupovat k posouzení komplexním způsobem.
 - 17 Zde platí, že stejné podněty (jako například nemoc, nižší úroveň rozumové a sociální inteligence) vyvolávají u jednotlivých lidí zcela odlišné reakce. Podobný mechanismus jako u těchto interních vlivů působí i u vlivů externích. I zde platí, že stejný impulz z environmentálního kontextu (například extrémní chudoba v rodině, šikanování ze strany vrstevníků, život v lokalitě s rozšířeným užíváním drog) vede u každého člověka k jiným reakcím.
 - 18 Obecně vzato protektivní činitelé působí napříč všemi sociálně-ekologickými úrovněmi člověka a ve všech těchto dimenzích mohou mít blahodárné dopady. Mladého člověka mohou posilovat jeho genetické predispozice působící na celkovou stabilitu organismu, emoční vyrovnanost, flexibilitu reagování na různé situace, schopnost odpočívat a rychle se zotavit. Může také čerpat sílu z dostupné sociální opory, jež mu nabízí jeho rodina, partner, přátelé, vrstevníci nebo profesionálové. Příkladem dalších posilujících činitelů je kumulace zátěžových situací, jež stimulují adolescenta k jejich zvládnutí. Je to svým způsobem paradoxní situace, ale zátěžové situace mohou hrát pozitivní roli, a to právě kvůli tomu, že aktivizují adaptační mechanismy v člověku (Vágnerová, 2004).
 - 19 K těmto aktivitám bychom mohli přidat řadu dalších, jako např.: práci s uživateli drog (kontaktní centra, streetwork), nízkoprahová zařízení pro rizikovou mládež, krizová centra pro oběti domácího násilí, poskytování pomoci náctiletým matkám v nouzi (včetně azylového bydlení), kampaně zaměřené na potírání extremismu, sociální práci v rodinách ohrožených sociální exkluzí, linky bezpečí, domy na půli cesty pro mladé lidi opouštějící dětské domovy, rozvoj náhradní rodinné péče, rozvoj probační a mediační služby.

Podporování resilience rodin prostřednictvím projektu Asistent do rodiny

Supporting of Family Resiliency through „Assistant to the Family“ Project

Anna Jílková

Mgr. Anna Jílková, DiS., je doktorskou studentkou na katedře sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Problematikou podporování rodin prostřednictvím resilience se zabývá ve své disertační práci.

Abstrakt

Tento článek je zaměřen na zodpovězení výzkumné otázky „*Jakým způsobem projekt Asistent do rodiny podporuje resilienci rodin?*“. Resilience (odolnost, nezdolnost) je velmi aktuální koncept v sociální práci s rodinou, zaměřený zejména na zdroje a pozitivní potenciál klientů. Asistent do rodiny je projekt, ve kterém studenti v rámci výkonu praxe pomáhají rodinám v obtížných životních situacích. Pro zodpovězení výzkumné otázky se autorka zabývala vyhledáváním strategií v činnostech asistentů, které jsou popisovány některými autory jako strategie zvyšující resilienci. Jsou to jednak strategie zaměřené na riziko, na aktiva a na procesy v rodině, jednak pak také strategie působící na jednotlivce, na rodinu jako celek a na sociální prostředí rodiny. Byla použita kvalitativní výzkumná strategie, konkrétně metody analýzy dokumentů – záznamů asistentů ze schůzek s klienty, focus group s bývalými i stávajícími asistenty a zúčastněné pozorování. Poznatky mohou být využity k rozšíření stávajících metod práce s rodinou v pomáhajících profesích.

Klíčová slova

asistence, kompetence, odolnost, prostředí, protektivní faktory, resilience, riziko, rizikové faktory, rodina, sociální fungování, sociální vyloučení, soudržnost rodiny, zdroje, zvládání, životní situace

Abstract

This paper focused on answering of experimental question: “In what way does the project ‘Assistant to the family’ support the family resiliency?” Resiliency (endurance) is a very actual draft in social work with family, intent on sources and positive potential of clients. “Assistant to the family” is a project where students help the families in difficult life situations within their practice. For answering the experimental question author has searched strategies in activities of assistants, what are described by some authors like “resiliency raising strategies”. These are partly strategies centered on hazards, on assets and on processes in family. There are also strategies affecting individuals, family as a unit and social environment of the family. Author has used a qualitative experimental strategy, concretely analysis of documents – written records of assistants’ meetings with clients, then focus group with former and current assistants and the method of concerned sighting. Findings could be utilized for enlargement of existing methods of working with families in helping professions.

Keywords

assistant, competence, resistance, environment, protective factors, resilience, risk, risk factors, family, social functioning, social exclusion, family cohesion, resources, coping, life situation

ÚVOD

Rodina je podle Matějčka (2005) dokonalým systémem, do něhož je zabudována schopnost sebezáchovy a sebeopravy. I rodinný systém narušený, zatížený nebo ohrožený kritickou událostí má tendenci znovu se stabilizovat, obnovit svou funkci, reparovat se. Jsou však rodiny, které mají nižší míru této sebeopravné schopnosti, a ty potom často potřebují pomoc zvenčí.

Projekt Asistent do rodiny se zaměřuje na intenzivní individuální práci s rodinami, které se ocitly v obtížné životní situaci, ve které si nevědí rady. Cílem projektu je posílení kompetencí rodiny, aby dokázala vyřešit své problémy vlastními silami, tedy, slovy Matějčka, nesnažit se rodinu opravovat, ale s rodinou na jejím sebeopravném díle spolupracovat.

Koncept resilience souvisí se směry v sociální práci, které kladou větší důraz na pozitivní uplatňování lidského potenciálu a na podporu dobrého fungování jedince ve společnosti i přes nepříznivé okolnosti, které život přináší. Tímto tématem se u nás zabývá například Krivohlavý (2003), Matějček (2005), Sobotková (2004) nebo Šišláková (2008). Resilience znamená odolnost a houževnatost, kterou jedinec či rodina vykazuje za nepříznivých vnějších podmínek a která jí pomáhá dobře fungovat i navzdory těmto těžkostem. Ve své práci jsem si položila výzkumnou otázku: „*Jakým způsobem projekt Asistent do rodiny podporuje resilienci rodin?*“ Metodou pro zjišťování dat byla zejména analýza dokumentů, metoda focus group provedená s asistenty, kteří dlouhodobě s rodinami pracovali, a také metoda zúčastněného pozorování. Na závěr článku jsou uvedeny zjištěné poznatky a možnosti jejich aplikace v praxi.

Projekt Asistent do rodiny

Projekt Asistent do rodiny byl založen v roce 2005 studenty a pedagogy na katedře sociální politiky a sociální práce na Fakultě sociálních studií v Brně¹. Projekt má dva základní cíle: a) poskytování kvalitní odborné praxe studentům magisterského studia, b) účinná pomoc rodinám.

„Cílem asistenčních služeb realizovaných v rámci projektu je podporovat soudržnost a fungování rodin s dětmi, které se nacházejí v obtížné životní situaci.“ (Kohoutková, Vlček, in Navrátil, Šišláková, 2007: 145.)

Společným jmenovatelem klientských rodin jsou

často oslabené kompetence v péči o dítě v důsledku nejrůznějších obtíží. I když se tyto rodiny velmi liší, často vykazují obdobné charakteristiky a řeší podobné obtíže. Nejčastěji jsou to například:

- špatná socioekonomická situace;
- oslabené kompetence v péči o děti;
- rizikové chování jednoho nebo několika členů rodiny;
- nedostatečná výživa, oblečení, hygiena, zanedbávání školní docházky;
- neadekvátní využívání volného času dětmi apod.

Tyto obtíže spolu často souvisejí a vzájemně se ovlivňují. Někdy se mohou problémy tak nakupit a jsou natolik palčivé, že je rodina bezradná, neví, jak je řešit a odkud začít. Z důvodu přetíženosti se pak může objevit zanedbávání péče o dítě, které v krajním případě může vyústit v odebrání dítěte do ústavní péče. Tyto rodiny pak podle Běchyňové a Konvičkové (2008) mohou být označovány různými nálepkami, jako např. „rizikové“, „nepřízřusobivé“, nebo dokonce „asociální“. Jak uvádí Froma Walsh (1998), právě pro tyto rodiny je koncept resilience nejvíce užitečný.

Průběh spolupráce asistenta s rodinou

Spolupráce mezi rodinou a studentem-asistentem probíhá na základě uzavřené smlouvy, která je z obou stran dobrovolná. Jeden asistent má zpravidla na starosti jednu rodinu. Rodiny se do projektu přihlásí buďto samy, nebo je doporučí určitá organizace či instituce (nejčastěji oddělení sociálně právní ochrany dětí – dále OSPOD). Vhodnou rodinu pro asistenta vybírá vedení projektu na základě motivačního pohovoru a rozhovorem s rodinou. První schůzky asistenta s rodinou se účastní zkušený člen týmu projektu.

Na počátku spolupráce se rodina s asistentem dohodnou na cílech. V průběhu asistence může dojít k jejich změně nebo přehodnocení podle aktuální potřeby. Tyto cíle slouží k efektivnímu nasměrování práce i k evaluaci úspěšnosti asistence. Spolupráce asistenta s rodinou probíhá v intenzitě obvykle okolo 2–4 hodin týdně nebo podle potřeby, a to obvykle v domácnostech klientů. Z každé schůzky píše asistent záznam. Pracovní náplní studentů-asistentů jsou podpůrné služby a poradenství. Asistent může rodině pomoci například v těchto oblastech:

- podpora rodičovských kompetencí;
- příprava dětí do školy a využívání jejich volného času;
- pomoc při řešení výchovných problémů dětí;
- hledání řešení neuspokojivých vztahů v rodině;
- hledání řešení neuspokojivé finanční situace v rodině (pomoc při vyřízení sociálních dávek, poradenství při splácení dluhů, vymáhání výživného apod.);
- doprovázení na úřady a praktická pomoc při jednání (Jílková, 2009).

Spolupráce pak končí naplněním stanovených cílů.

Asistent je absolventem bakalářského studia v humanitní či sociální oblasti a podmínkou je jeho trestní bezúhonnost. Před započítáním spolupráce s rodinou je asistent vyškolen v oblastech důležitých pro praxi. Během spolupráce s rodinou je asistent metodicky veden zkušeným sociálním pracovníkem (pedagogem) a účastní se pravidelných supervízií. Asistent je vázán mlčenlivostí, a to jak při výkonu asistentské činnosti, tak i po jejím ukončení.

Asistence má terénní charakter² a práce s rodinou je individuální. Díky tomu je pro rodiny snadno dostupná a často i dobře akceptovatelná. Působení asistenta v rodině bývá založeno na vzájemném vztahu s rodinou, který umožňuje efektivní spolupráci.

Resilience

Koncept resilience je v sociální práci poměrně nový, v zahraničí se začal rozvíjet zhruba od počátku 70. let minulého století, u nás ještě později. Za resilienci lze podle různých autorů označit odolnost člověka vůči zátěžím, jeho nezdolnost či houževnatost, tedy určité procesy, které mu pomáhají překonat obtížnou situaci, aniž by to na něm zanechalo negativní následky. N. Mastenová (in Snyder, Lopez, 2002: 75) definuje resilienci jako „skupinu jevů charakterizovanou vzory pozitivní adaptace v kontextu významné nepřízné osudu nebo rizika“.

Resilience tedy pomáhá jednotlivci nebo rodině dobře fungovat v kontextu vystavení se nepříznivým okolnostem a dokonce mít z těchto okolností i zisk, namísto toho, aby se pod působením těchto nepříznivých okolností zhroutili. To koresponduje s pojetím některých autorů, kteří vidí

krizi nebo nějakou nepříznivou událost jako výzvu a šanci (Kastová, 2000; Lukasová, 1998).

Teoretickými východisky konceptu resilience jsou koncept sociálního fungování a životní situace, systémový přístup a zejména sociálně-ekologická teorie.

Sociální fungování bylo již před lety vymezeno definicí Bartlettové (1970), která je dnes již obecně známá, jako interakce, které probíhají mezi požadavky prostředí a lidmi. Prostor dává na jedince (nebo rodinu) určitá očekávání. Ta mohou být pocítována jako tlaky působící na jedince nebo rodinu. Mezi tlaky prostředí a schopnostmi jedince (rodiny) tyto tlaky zvládat by měla být nastolena rovnováha. To může být úkol pro asistenta, aby pomáhal rodině zvládat nároky, které na ni prostředí klade. Někteří autoři (např. Sobotková, 2004) totiž zdůrazňují, že v současnosti se vyskytující nové struktury a formy rodiny (např. rodiny s jedním rodičem, nevlastní rodiny, žijící bez sňatku, založené na družském soužití, národnostně smíšené apod.) kladou mnohem větší nároky na kompetence a vyžadují větší odolnost. Životní situace značí potom podle Navrátila (2001) mnohvrstevnatost anebo neopakovatelnost faktorů, které brání, nebo naopak usnadňují sociální fungování, ale také vymezuje předmět intervence sociálního pracovníka.

Systémová teorie vidí jedince jako součást systémů, do kterých se během života zapojí (např. rodina, přátelé, příbuzní, škola, zaměstnání, organizace, apod.), a dělí je do několika úrovní. Tento systémový pohled na rodinu zastává u nás zejména Matějček (2005)³, dále pak také Sobotková (2001) a Matoušek (2001). Sociálně-ekologická teorie v sobě obsahuje prvky obou těchto teorií – konceptu sociálního fungování a životní situace a systémové teorie. Hlavním východiskem sociálně-ekologické perspektivy je to, že člověk je neoddělitelnou součástí prostředí, ve kterém žije, a v sociální práci je třeba zaměřovat se na obě tyto součásti.

Rizikové a protektivní faktory resilience

Resilience se odvíjí od spolupůsobení rizikových a protektivních faktorů. Tito činitelé mohou její fungování ohrožovat, nebo naopak zachovávat a pomáhat zlepšovat. Protektivní faktory jsou podle Masten a Reed (in Snyder, Lopez, 2002: 76) „měřitelné charakteristiky ve skupině jedinců nebo v jejich situaci, které předpovídají pozitivní

výsledek v kontextu rizika nebo nepřízně“. Naopak riziko je podle nich „měřitelná charakteristika ve skupině lidí nebo v jejich situaci, která předpovídá negativní výsledek v budoucnu při specifických kritériích“. Riziko podle Matějčka a Dytrycha (1998) působí, že organismus je nucen zvýšit aktivitu či mobilizovat energetické rezervy k udržení normálního vyrovnaného stavu, či k jeho opětovnému dosažení. Podle těchto autorů se však nelze vždy dívat jen na charakteristiky a množství rizik, ale je potřeba zaměřit se také na kompenzační mechanismy, které se u člověka mohou uplatnit a jejichž soubor se nazývá resilience.

Jak už jsem uvedla, myšlenky konceptu resilience a definování protektivních a rizikových faktorů jsou založeny na myšlenkách sociálně-ekologické perspektivy. Různí autoři, např. Uri Bronfenbrenner (in Šišláková, 2008), uvádějí typy prostředí, které člověka ovlivňují: mikrosystémy, mezosystémy, exosystémy a makrosystémy. Z obdobného rozdělení vychází i autorky Corcoran a Nichols-Casebolt (2004), které v rámci těchto několika úrovní identifikují rizikové a protektivní faktory, vycházející z longitudinální studie rizikových dětí a rodin⁴.

Mezi nejdůležitější faktory ovlivňující resilienci autoři⁵ nejčastěji zařazují např. sebedůvěru, sebeúctu, inteligenci, víru, naději a smyslem naplněný život, v rámci rodiny také styl výchovy, rodinnou soudržnost, bezpečí rodinného zázemí, na dalších úrovních jsou to například sociální vztahy a školní prostředí, dále pak také například socioekonomická úroveň rodiny, diskriminace, segregace a mnoho dalších.

Rodinná resilience

Specifickou oblastí je rodinná resilience, kterou jako první definoval McCubbin a jeho tým (in Sobotková, 2004: 240, 241) jako „pozitivní vzorce chování, pozitivní interakce a funkční kompetence, které:

- jednotliví členové i rodina jako celek vykazují za nepříznivých či zátěžových okolností;
- ovlivňují schopnost rodiny udržet si svoji integritu při působení stresu a v krizích;
- umožňují znovu obnovit harmonii a rovnováhu v rodině“.

Rodinnou resilienci definoval u nás také V. Briháček (in Plaňava, Pilát, 2002), který ve své

definici využívá koncept sociálního fungování a zdůrazňuje její proměnlivost. Chápe odolnost rodiny jako „dynamickou rovnováhu mezi nároky na udržení základních funkcí rodiny i při různých obtížích, stresových situacích či napětích, a mezi kapacitou rodiny a jednotlivých členů se s nimi vyrovnávat, vzájemně se podporovat a rozumně komunikovat“.

Míra resilience se u jednotlivců nebo rodin velmi liší, záleží také na okolnostech, rodina nebo jedinec může být někdy resilientní, jindy nikoliv.

Znaky resilientní rodiny

V současné době lze pozorovat určité trendy ve výzkumu rodin. Sobotková (2004) popisuje obzvláště trend ústupu zájmu od výzkumu problémových rodin k výzkumu zdravého rodinného fungování. Pojmy jako „adaptace, zvládání zátěže, odolnost, zdroje sil, možnosti a silné stránky rodin“ jsou podle ní nyní stále více v centru pozornosti. Je tedy v tomto směru zajímavé nezaměřovat se na to, co je špatně, ale zaměřit se na to, co je správné a jak by to asi „mělo být“.

Přestože profil resilientní rodiny neexistuje, někteří autoři⁶ identifikovali určité pozitivní rysy, které odolnost rodiny charakterizují. Jsou to zejména tyto:

- dobrá komunikace v rodině;
- vyjadřování emocí;
- schopnost řešit konflikty;
- soudržnost rodiny;
- vyvážená správná míra autonomie jednotlivých členů;
- organizace a jasná pravidla v rodině;
- aktivní přístup k řešení obtíží;
- opora v širším sociálním zázemí;
- dále náboženství, příslušnost k církvi, pozitivní školní zkušenost, a mnoho dalších.

O resilientní rodině lze hovořit tehdy, když dojde k projevení resilience za určitých nepříznivých podmínek.

Mechanismy zvyšování resilience

Jak jsem již na začátku uvedla, podle Matějčka (2005) je jednou z vlastností rodiny jako systému zabudovaná schopnost sebeopravy a sebezáchovy. To může být velkou výzvou pro pomáhající pracovníky v úkolu tyto mechanismy posilovat. Tím,

jak zvyšovat resilienci rodiny, se zabývají zejména autorky Masten a Reed (in Snyder, Lopez 2002). Identifikují tři druhy strategií podporující resilienci. Jsou to:

1. strategie zaměřené na riziko, které směřují k odstranění nebo redukci vystavení riskantním zážitkům;
2. strategie zaměřené na aktiva, které směřují ke zvýšení množství, přístupu a kvality zdrojů potřebných pro rozvoj kompetencí a posilování finančního a sociálního kapitálu;
3. strategie zaměřené na proces, které směřují k mobilizaci základního ochranného systému pro vývoj resilience. Snahy jdou mimo pouhé odstraňování rizik nebo sčítání aktiv, ale místo toho usilují o ovlivnění procesu, který by změnil život rodiny. Tento třetí typ strategií má jistotu souvislost s konceptem sociálního fungování a životní situace podle Bartlettové (1970).

Také autoři Šrajer a Musil (2008) uvádějí typy působení sociálních pracovníků na rodinu, aby byla lépe schopna zvládat očekávání subjektů, která jsou pro ni z různých důvodů obtížná:

1. působení na vlastnosti jednotlivých členů rodiny,
2. působení na vlastnosti rodiny jako celku,
3. působení na očekávání subjektů sociálního prostředí,
4. působení na podporu, které se rodině dostává nebo nedostává od subjektů v sociálním prostředí. Spojila jsem body 3 a 4 z těchto strategií do jednoho bodu a nazvala jej: „působení na vlastnosti sociálního prostředí“, kdy za vlastnosti považuji jednak působení na očekávání subjektů v sociálním prostředí a také na míru jejich podpory rodiny vůči rodině. Tyto strategie mě vedly k vytvoření dílčích výzkumných otázek:

1. *Jakým způsobem uplatňuje projekt Asistent do rodiny strategie zaměřené na riziko?*
2. *Jakým způsobem uplatňuje projekt Asistent do rodiny strategie zaměřené na aktiva?*
3. *Jakým způsobem uplatňuje projekt Asistent do rodiny strategie zaměřené na proces?*
4. *Jakým způsobem působí projekt Asistent do rodiny na vlastnosti jednotlivých členů rodiny?*
5. *Jakým způsobem působí projekt Asistent do rodiny na vlastnosti rodiny jako celku?*

6. *Jakým způsobem působí projekt Asistent do rodiny na vlastnosti sociálního prostředí?*

Metodologie

Cílem mé práce bylo zjistit, jaká je úloha projektu Asistent do rodiny při působení na resilienci rodin. Výzkumná otázka, kterou jsem si položila, tedy zní:

„Jakým způsobem projekt Asistent do rodiny podporuje resilienci rodin?“

Za účelem zodpovězení výzkumné otázky jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii. Pro zajištění vyšší validity dat jsem využila metodologickou triangulaci dat, a zvolenými metodami byly analýza dokumentů, metoda focus group a zúčastněné pozorování. Při analýze dokumentů jsem využila záznamy, které asistenti psali po každé schůzce s klientem. Vybraných rodin pro analýzu dokumentů bylo 20. Zvolila jsem záměrný výběr podle definice Žižlavského (2003)⁷. Pro svůj výzkum jsem si vybrala rodiny, u nichž asistence trvala déle než 3 měsíce, protože tato doba je podle Bechyňové (2008) nezbytná pro navázání důvěry mezi asistentem a rodinou. Předpokládala jsem, že po uplynutí této doby bude možné více uplatňovat strategie zvyšování resilience. Do výzkumu jsem nezařadila rodiny, ve kterých ještě spolupráce trvá a dopad spolupráce na zvyšování resilience rodiny by šlo zatím těžko hodnotit. Metodu focus group jsem prováděla s asistentkami, které dlouhodobě pracovaly s rodinami, a vycházela jsem z teorie Brymana (2001)⁸. Oslovila jsem všechny studenty, kteří vykonávali dobrovolnou praxi v rámci magisterského studia na Fakultě sociálních studií v Brně jako asistenti v rodinách. Vybrala jsem z nich pouze ty, kteří ukončili asistenci v rodinách nejdříve v roce 2008 nebo později. Tímto jsem chtěla zajistit, aby tito asistenti měli ještě pocity a informace týkající se asistence v živé paměti. Velikost této skupiny byla 7 osob. Většina z těchto asistentek (jednalo se pouze o ženy) pracovala s rodinami více než rok, proto jsem předpokládala, že tyto jejich zkušenosti budou pro můj výzkum přínosné. Záznam z diskuse jsem později přepsala a analyzovala. Metodu zúčastněného pozorování jsem si zvolila proto, že sama jsem delší dobu asistentkou a mezi asistenty jsem se dlouhou dobu pohybovala. Vycházela jsem z Dismana (2005), kdy jsem byla v roli „participanta jako pozorovatele“ – plně jsem se podílela na životě skupiny,

ale zároveň jsem nezatajovala, že provádím výzkum. Postřehy z vlastního pozorování jsem si zaznamenávala ve formě poznámek do počítače. Skutečnost, že jsem byla sama součástí projektu, který jsem zkoumala, zvyšovalo míru identifikace s touto skupinou a schopnost jí porozumět, na druhou stranu to mohlo být i rizikem kvůli možnému zkreslení informací. Proto jsem se tento vliv snažila eliminovat tím, že jsem měla při provádění výzkumu toto riziko neustále na zřeteli. Důvěryhodnost získaných informací jsem také zvyšovala tak, že jsem získané informace konzultovala s dalšími lidmi, ať už účastníky výzkumu, či nezávislými osobami.

Operacionalizace a organizace výzkumu

Nejprve jsem provedla operacionalizaci, kdy jsem jako indikátory použila činnosti, které autorky Masten a Reed (in Snyder, Lopez, 2002) a další autoři uvádějí jako strategie podporující resilienci. Vymezení těchto indikátorů mě vedlo ke stanovení zcela konkrétních otázek, na které jsem hledala odpověď při samotném výzkumu.

Výzkum probíhal tak, že jsem získané dokumenty – záznamy asistentů ze schůzek s rodinou (jednalo se celkem o 782 stran textu) nejprve utřídila podle jednotlivých rodin a chronologicky podle data. V průběhu čtení každé rodiny jsem označovala různé druhy činností asistentů. V těchto činnostech jsem vyhledávala struktury, podle kterých jsem tyto činnosti kategorizovala. Všechny tyto kategorie jsem zaznamenávala do počítače i s příklady jednotlivých činností a doplňovala jsem je o další v průběhu analýzy dalších rodin. Zároveň jsem si zaznamenávala i vlastní postřehy.

Součástí provedení metody focus group byly tyto fáze:

1. přivítání
2. motivační fáze
3. rozvíjení základního tématu – ohniska
4. závěrečná fáze

Celou diskusi jsem se svolením asistentů nahrávala na diktafon, později ji přepsala a analýza potom probíhala obdobně jako u analýzy dokumentů.

Analýza a interpretace dat

Strategie zaměřené na riziko

V této části jsem se zabývala tím, jakým způsobem asistenti působí na jednu ze složek zvyšování

resiliencie, kterou jsou podle autorek Masten a Reed (in Snyder, Lopez, 2002) strategie zaměřené na riziko. Podle analýzy dokumentů i podle výpovědi asistentů se zdá, že asistenti poměrně ve velké míře tyto strategie využívají. V těchto strategiích jsem našla určité oblasti, ve kterých asistenti nejčastěji působí a snaží se riziko snižovat. Tyto oblasti jsou: zdraví, rizikové jednání, výchova dětí a oblast sociálního vyloučení.

Jako nejakutnější se ukázalo působení na rizika v oblasti výchovy dětí, kde hrozilo reálné nebezpečí odebrání dítěte do ústavní výchovy. Zde se asistenti nejvíce snažili působit na problematiku záškoláctví, výchovných problémů a zanedbávání péče o dítě, které viděli jako nejčastější důvod hrozby umístění dítěte do ústavní výchovy. „*Vedly jsme rozhovor o významu chování do školy. Lenka⁹ doma údajně uklízí, škola ji však nabídne i další činnosti, přátelství, zábavu, připomněla jsem jí, jak si na začátku roku školu chválila, a také, že není možné zneužívat vstřícnost třídní učitelky, jinak dojde k opakování problémů z loňského roku*“¹⁰.

V oblasti výchovy dětí často měli rodiče snahu, byli motivováni, ale někdy jen nevěděli, „jak na to“, neměli z vlastního dětství tuto pozitivní zkušenost. Asistenti se jim pokoušeli pomáhat zajistit, aby péče o děti byla optimální. Jednalo se však o velmi citlivou oblast, protože téměř žádný rodič si nechce připustit, že by v jeho přístupu k dětem nebylo něco v pořádku, snaží se chovat, jak nejlépe umí. Všechny intervence v této oblasti musely být založeny na vztahu založeném na důvěře asistenta s klientem. „*Vysvětlila jsem klientce, že mi nejde o to, ji hodnotit nebo kontrolovat, ale o to, aby měla Anetka takovou péči, aby u ní mohla zůstat. Klientky jsem se pak ptala, co ona vidí v péči o Anetku jako důležité. A klientka řekla, že si pod tímto pojmem představuje, aby měla Anetka všechno, co potřebuje. Tento cíl jsem tedy nazvala odpovídající péče o Anetku ve smyslu naplnění jejích bio-psycho-sociálních potřeb*“.

Jako nejřešenější se ukázala spíše oblast sociálního vyloučení, šlo často o akutní záležitosti, které nesnesly odkladu. Zde se jednalo zejména o řešení bydlení a dluhů. „*Pak jsme teda řešili i dluhy a to jsme dělali tím způsobem, že jsme si sedli a snažili jsme se sepsat, kde všude mají dluhy a v jaké výši, a potom sepsat, jaké mají prostředky a možnosti k tomu, jak to všechno splatit*“.

Situace už byla často tak vyhrcoená, že v této oblasti nešlo působit preventivně, ale spíše represivně. Co se týká

dluhů, klienti byli pro svoji bezvýhodnou situaci velmi vděčným cílem nejrozumnějších úvěrových společností, úkolem asistentů bylo upozorňovat na některé praktiky těchto společností a klienty před navyšováním dluhů varovat. *„Já jsem se tomu svému klientovi taky snažila vysvětlit, aby nevěřil úplně všem takovým, že lákají na něco různě výhodného a že říkají, že nemusí nic splácet, aby prostě rozuměl tomu, že to není úplně pravda, že si vždycky musí vyslechnout nebo zjistit veškeré informace, aby zas někomu nenalít.“* Avšak jedním z nejčastějších cílů stanovených na začátku spolupráce bylo zajištění uspokojivého bydlení.

Dále se také asistenti zaměřovali na oblast, kterou jsem nazvala oblast rizikového jednání, kde se snažili zejména působit na problematiku zneužívání návykových látek, ať už u dětí, nebo u rodičů, nebo např. gamblerství, různé druhy násilí apod. *„S klientkou jsme mluvili také o problému kouření u kluků. Dva z nich kouří. Klientka sama také kouří. Nechce ale, aby děti kouřily, domlouvala jim. Doporučila jsem jí nedávat dětem moc peněz navíc, když někam jdou – aby si za to nemohly kupovat cigarety.“*

Působení v další oblasti – zdraví – bylo spíše nezáměrné, nahodilé, např. když klientka potřebovala doprovod k lékaři, zprostředkovat lékaře, nebo jiného odborníka, poradit např. v těhotenství nebo při péči o novorozence, apod. Dá se tedy shrnout, že asistent strategie zaměřené na riziko využívá v poměrně velké míře, která se liší v jednotlivých oblastech.

Strategie zaměřené na aktiva

V této části jsem se zabývala tím, do jaké míry asistenti uplatňují strategie zaměřené na aktiva, tedy na zvýšení množství, přístupu a kvality zdrojů potřebných pro rozvoj kompetencí a posilování finančního a sociálního kapitálu. Tyto strategie zaměřené na rozvíjení pozitivního potenciálu považuji za velmi cenné v souvislosti s novými trendy v sociální práci. Bohužel se však ukázaly jako spíše více okrajová záležitost. Zde se objevily zejména dvě oblasti, ve kterých asistenti takto působili. A to oblast lidských zdrojů a oblast, kterou jsem nazvala oblastí životního stylu. Oblast životního stylu byla asistenty velmi oblíbenou oblastí intervence, ale poměrně často se setkávala s neúspěchem. Jednak z toho důvodu, že bylo potřeba řešit jiné neodkladné záležitosti a tyto činnosti ustupovaly do pozadí, jednak také

z důvodu nezájmu dětí, nebo spíše jejich rodičů. Asistenti pro klienty hledali nejrozumnější volnočasové aktivity, tábory, brigády, v průběhu asistence se také, pokud pro to byl prostor, zaměřovali na rozvíjení dovedností dětí prostřednictvím hry, malování, povídání, čtení pohádek apod. *„Zkoušela jsem jim znovu nabídnout možnost volnočasových aktivit, aby se děti dostaly z vlivu okolí, rodiče by si odpočinuli a děti by měly náplň, ale sdělili mi, že je nebudou do ničeho nutit a samy děti nechťejí.“* Nebo: *„Dále jsem pracovala s celou rodinou a snažila jsem se jim ukazovat, jak mohou společně trávit čas a omezovat puštěnou televizi v bytě a videobry.“*

Co se týká oblasti, kterou jsem nazvala oblastí „lidských zdrojů“, opět se jednalo spíše o oblast okrajovějšího charakteru, velký význam však měla samotná asistence, jako doprovázení klienta v obtížné životní situaci. Klientky často říkaly, že jsou rády, že mají někoho, s kým si mohou popovídat, kdo je vyslechne. Asistent byl často jedinou osobou v jejich okolí, kdo jim ještě dával nějakou naději. Také např. romským rodinám zprostředkovával svou přítomností kontakt s příslušníkem většiny, což také klientské rodiny považovaly za zajímavé. Takto jej vyjádřil ve svých zápiscích jeden asistent, že se klientka *„dostala se do relativně stabilního kontaktu s příslušníkem většiny, což vytvořilo relativně velký prostor pro vzájemné sdělování a sdílení a mohlo mazat propast mezi většinou a menšinou“*.

Byly zde velmi důležité zejména intervence asistentů vedoucí k začlenění rodiny do širšího sociálního prostředí. Členové asistentů rodin byli často velmi izolováni, ať už děti ve škole nebo ve škole, rodiče v zaměstnání nebo matky v domácnosti, a asistenti hledali možnost jejich většího zapojení do širšího prostředí. *„No u nás my jsme i mapovali ty zdroje z té širší rodiny, protože když jsem věděla, že ten vztah mezi matkou a tou dcerou není vůbec dobrý, tak jsem zjišťovala, jestli vůbec v rodině ty vztahy nějak fungují, a zároveň jestli ta dcera má někoho, o koho by se mohla opřít. A, no, ty zdroje jsme jako hodně mapovali v té rodině.“*

„Také jsem zjistila, že Luce chybí kontakt s ostatními dětmi. Pí N. není v kontaktu s jinými maminami. Vidá se jen občas se svojí sestrou a jejími dětmi (nejmladší mají ale už 13 let). Navrhla jsem pí N., že jí do příště zjistím, zda je v okolí jejího bydliště nějaký klub maminek.“

Strategie zaměřené na aktiva jsou oblastí z mého pohledu velmi zajímavou a důležitou, mající velký

potenciál, bohužel však často ustupují do pozadí před řešením akutnějších problémů.

Strategie zaměřené na proces

V této kapitole jsem se zabývala tím, do jaké míry asistent uplatňuje strategie zvyšování resilience zaměřené na proces. V intervencích studentů jsem viděla čtyři oblasti, na které se asistenti při své práci s rodinami zaměřují – oblast osobního fungování, rodičovského fungování, manželského (partnerského) fungování a oblast socioekonomického fungování.

Je zřejmé, že asistenti se nejvíce zaměřují na oblast rodičovského fungování, i když, jak už bylo řečeno, se jedná o velice citlivé téma. Je to také častá zakázka OSPOD, se kterým asistenti při své práci také spolupracují. Klienti sami si v této oblasti často problém nepřipouštějí. Jak už jsem uvedla, asistenti potvrdili, že podpora rodičovského fungování je efektivní jedině tehdy, funguje-li vztah asistenta a klienta na bázi důvěry. Zde asistenti uvádějí svoji nejdůležitější roli jako „zrcadla“ jednání klientů: *„...s tou rodinou jsem to vždycky probrala, co se stalo, oni mi popsali tu situaci, tak jsem se to snažila reflektovat, ukázat jim, jakoby jim dělat to zrcadlo. Co se opravdu dělo. Co dělal on, co ona, a snažila jsem se je dostat k tomu, aby mi řekli, v čem vidí problém a co si myslí, že by pro ně bylo to nejvhodnější řešení. Pak jsem jim podala já svůj návrh řešení, tak když s tím souhlasili, tak s tím souhlasili a nakonec se jim to asi nelíbilo, když do toho nešli. Nakonec si vymysleli svoje vlastní řešení a na tom vlastně trvali. To byla ta výchova.“* Asistenti se zaměřovali na problematiku nastavení hranic a přisrpnosti, špatné fungující vztahy v rodině, nebo také (pokud pro to byla vhodná příležitost a vztah mezi rodiči a asistentem byl dobrý) dělali určité činnosti, aby šli rodičům příkladem (čtení pohádek dětem, uklid s dětmi v pokojíčku, procvičování jízdy na kole s dětmi, apod.). *„Petrovi a klientce jsem dnes donesl okopírované pohádky (stručné a s obrázky). Vyzval jsem oba, aby si je před spaním četli a začali hned dnes. Přijali to vstřícně a souhlasili. Petrovi jsem přečetl úvod jedné z nich, abych ho namotivoval.“*

Byli však v obtížné roli, protože klienti jim často dávali najevo, že nechťejí, aby jim v této oblasti radili. Nedůvěřovali jim, že v této oblasti mohou něco vědět, když sami děti nemají. Asistenti proto také často zprostředkovávali pomoc odborníka, když viděli, že oni sami na vyřešení problému nestačí.

Další nejobsáhlejší oblastí je oblast socioekonomického fungování, kde byla nejdůležitější oblastí zejména podpora zaměstnávání a vzdělání. Co se týká bydlení, působí zde asistenti většinou, jen když je nějaký problém.

Také se snaží umožnit klientům přístup ke zdrojům a informacím, a to ve všech oblastech. V oblasti vzdělávání se např. zaměřovali na motivování dětí i rodičů ke zlepšení školní docházky jejich dětí, ke zlepšení jejich prospěchu, pomáhali jim vybírat střední školy, dokonce sestavili i pomůcku pro sledování školní docházky, kam si ji samy děti zaznamenávaly. Velkou oblastí také bylo vyřizování nejrůznějších sociálních dávek, důchodů apod., kde asistenti spatřovali svoji velkou úlohu. Sami klienti uváděli, že když něco vyřizovali s asistentem, bylo chování některých úřednic k nim jiné, lepší. Klienti se také cítili jistěji.

Co se týká podpory osobního fungování, na to se klienti zaměřovali poměrně hodně, ale příliš ji nepopisují. Jednalo se zejména o podporu klienta v jeho tíživé situaci, podporu sebevědomí a sebevědomí, hledání silných stránek klienta a stavění na nich. *„Paní H. se při loučení začala vracet k práci a k těžkostem, které tam má. Snažila jsem se ji uklidnit a povzbudit a také částečně převést řeč na její vnučku jako zdroj radosti. Poté jsme se rozloučily.“*

„Matce jsem vyjádřila pochopení k její situaci a nabídla jsem jí, že pokud potřebuje, může se mnou o těchto věcech mluvit, ale poprosila jsem ji, aby tak nejednala před dětmi, protože vidím, že je to pro ně těžké, a myslím si, že není dobré, aby o všech těchto záležitostech věděly. Myslím, že mně matka rozuměla. Poděkovala mně a řekla, že se se mnou tedy sejde někdy v dobu, kdy budou děti ještě ve škole.“ Do partnerských a manželských vztahů vstupovali asistenti okrajově, vždy jen na požádání klienta.

Působení na vlastnosti jednotlivých členů rodiny

Dále jsem se zaměřovala na to, zda a jakým způsobem asistenti používají strategie, které nabízejí autoři Šrajer a Musil (2008) a které jsou založeny na teorii sociálního fungování a životní situace. První strategií podle autorů bylo působení na vlastnosti jednotlivých členů rodiny. Zjistila jsem, že na vlastnosti jednotlivců asistenti působí značně. Nejčastěji zpravidla pracovali s matkou, proto i na její vlastnosti nejvíce působí. Ve dvou případech ale pracovali výhradně s otcem.¹¹

U rodičů to bylo např. podporování jejich aktivity, samostatnosti a sebevědomí, dále také působili na změnu jejich pohledu v určitých situacích a přizpůsobení jejich zvládání nárokům prostředí (např. když matka kryla a obhajovala záškoláctví svých dětí). Působili také na změnu očekávání a nepřiměřených nároků, které měli členové rodiny mezi sebou (např. matky na svou dceru, nebo otce na matku), poskytovali „zrpětné zrcadlo“ jednání klientů.

„Že mě klientka třeba často popisovala nějakou situací, a potom jsme se o tom bavili a já jsem jí řekla, kam to může vést. Co to může způsobit, jaká jsou rizika té dané situace, jaké to bude mít dopady. A to si myslím, že aspoň u mě byla jedna jako z nejdůležitějších rolí.“

Působení na vlastnosti dětí bylo velmi časté, zejména na zlepšení jejich schopností zvládat nároky prostředí a rodičů. Asistenti se snažili působit například na změnu jejich postoje ke vzdělání, dále taky na jejich vztah k rodičům. Také jim často poskytovali pomoc a přátelství.

Působení na rodinu jako celek

Domnívám se, že asistenti působili také na vlastnosti celé rodiny, už jen tím, že ovlivňovali vlastnosti jednotlivců, jak je uvedeno výše. Dále se zejména zaměřovali na zvyšování soudržnosti rodiny, ovlivňování jejich očekávání – např. v oblasti zaměstnání, vzdělání, i co se týká vztahu k „většinové (neromské) populaci“. *„Potom když jsem tam s ní byla, tak tam moc nefungoval ten vztah mezi jednotlivci, tak jsem se je snažila smelit, že jsem toho kluka vždycky pozvala a řekla jsem, že si něco zabrajem všichni tři.“* Směřovali také ke zlepšení schopností rodiny zvládat své obtíže – vedli ji k přiznání problémů a aktivizaci k jejich řešení, k větší samostatnosti, soběstačnosti a také k „rozšiřování obzorů“ např. prostřednictvím plánování do budoucna. *„...takže tam jsem se zaměřovala teda i na ten životní styl, jestli to tak můžu napsat, spíš takové vyhlídky do budoucna, jak si představují, že budou žít. Co se týče školy, zaměstnání, vztahů, třeba jsme si to i písemně nějak ... nebo malováním... Tak spíš ta motivace, aby se nad tím zamýšlel, jak si to představují, jak to bude.“*

Působení na širší sociální prostředí

Co se týká působení asistentů na širší sociální prostředí klientů, i zde byla jejich aktivita poměrně

častá, i když ne prvoplánová. Působili na vlastnosti a očekávání širších příbuzných a známých klientských rodin, snažili se je zapojit do řešení životní situace rodiny. Dále výrazně působili na vztahy OSPOD s rodinou, na očekávání školy a dalších institucí, organizací a jednotlivců, kteří byli ve vztahu s rodinou (majitelé bytů, věřitelé, exekutoři, policie, probační a mediační služba a mnoho dalších). Do širšího sociálního prostředí zapojovali asistenti i děti, např. díky zprostředkovávání volnočasových aktivit. Také působili na zvýšení soběstačnosti rodiny, aby se dokázala v sociálním prostředí sama zorientovat i po skončení asistence. *„U mě to souvisí i s tím sociálním prostředím, třeba když jsem odcházela, tak jsem se je snažila odkazovat, aby věděli, když tam nebudu já, tak kam mají jít. Že když je tady ten problém, půjdete za tímto sociálním pracovníkem, když budete mít problém s bydlením, půjdete za tamtou sociální pracovnící. Tak prostě vědět, že když tam ten problém bude, tak aby věděli, kam mají jít. Takže podpora takových jiných zdrojů pomoci.“*

Také působili na širokou veřejnost (např. při rasistickém útoku cizího člověka na klientskou rodinu, kdy asistentka zasahovala), nebo i svou přítomností při doprovodu rodiny, např. na úřad, k soudnímu jednání, apod.

V této kapitole jsem se zabývala uplatňováním strategií, které jsou autory popsány jako strategie podporující resilienci v projektu Asistent do rodiny. Jak vyplynulo z odpovědí na dílčí výzkumné otázky, asistenti se zaměřují na všechny tři, které navrhuje autorky Masten a Reed (in Snyder, Lopez, 2002). Lze tedy říci, že tímto způsobem může projekt resilienci skutečně podporovat. Je ale škoda, že převažují většinou strategie zaměřené na riziko nad těmi, které se zaměřují na aktiva a pozitivní lidský potenciál.

Strategiemi autorů Šrajera a Musila (2008), kteří navrhuje také strategie napomáhající rodině ke zvládání nároků prostředí a zlepšení jejího sociálního fungování, jsem se zabývala ve zbývajících dílčích výzkumných otázkách. Zjistila jsem, že těmito způsoby asistenti v projektu pracují, zaměřují se nejen na vlastnosti jednotlivce, ale i na vlastnosti celé rodiny a širšího sociálního prostředí. Na ty poslední dvě vlastnosti však ne příliš často a plánovaně.

Závěr

V tomto článku jsem se zabývala otázkou, zda a jakým způsobem projekt Asistent do rodiny působí na resilienci rodin. Položila jsem si proto výzkumnou otázku: „*Jakým způsobem projekt Asistent do rodiny podporuje resilienci rodin?*“ Jak vyplynulo z teoretické části, resilienci lze podporovat prostřednictvím určitých strategií. Zkoumala jsem proto, zda se projekt na používání těchto strategií zaměřuje. Podle výsledku výzkumu se asistent zaměřuje na všechny tři – strategie zaměřené na rizika, aktiva i na proces. V teorii jsem také uvedla, že základním principem resilience je nejen zaměření se na jedince, ale také na rodinu a sociální prostředí jedince (dílčí výzkumné otázky č. 4, 5 a 6). I zde se ukázalo, že asistent toto činí, tudíž lze říct, že i tímto způsobem se podílí na podporování resilience. Shrnu-li to, asistent se zaměřuje na strategie zaměřené na rizika, aktiva i na proces, a to jak u jednotlivého člověka, tak i v rodině a sociálním prostředí. Lze tedy odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, že uvedenými strategiemi a způsoby projekt Asistent do rodiny podporuje resilienci rodin.

Z uvedeného jsem vyvodila určitá doporučení pro činnost asistenta v projektu Asistent do rodiny nebo v podobných projektech:

- byl by vhodný větší důraz na prevenci než na řešení již vzniklých obtíží;
- rozšíření činností zaměřených na aktiva – zdroje a pozitivní potenciál klientů;
- systematická podpora osobního fungování jedince (podporování pozitivního sebepojetí, sebeúcty, sebevědomí, smysluplnosti života apod.);
- více podporovat aktivní a samostatný přístup klienta k obtížím (aby nedocházelo k tomu, že asistent na sebe přebírá zodpovědnost za řešení obtíží klienta, nebo dělá věci „za něj“);
- širší zapojení celé rodiny do asistence v rodině, spolupráce se všemi členy rodiny;
- systematické zapojení širšího sociálního prostředí do řešení životní situace rodiny (příbuzní, organizace, instituce, služby, apod.).

V každém případě se domnívám, že větší rozšíření způsobů práce, které nabízí projekt Asistent do rodiny a podobné projekty, by bylo velmi žádoucí a prospěšné. A to zejména pro svoji dlouhodobost, terénní charakter a systematickost, která může zvyšovat efektivitu intervencí, zvyšovat

soběstačnost klientů a vést k dlouhodobějším pozitivnějším změnám v jejich životních situacích.

Zjištění, která jsem uvedla v této práci, by mohla přinést opodstatnění pro to, aby se v rámci intervencí při práci s rodinou kladl větší akcent na posilování jejich resilienčních schopností, což by mohlo vést k lepším výsledkům při práci s rodinou a přispět k zajištění větší komplexnosti.

Seznam literatury:

- BARTLETT, H. M. **The Common Base of Social Work Practice**. Washington, D.C.: NASW, 1970.
- BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. **Sanače rodiny**. Praha: Portál, 2008.
- BRYMAN, A. **Social Research Methods**. New York: Oxford University Press, 2001.
- BŘICHÁČEK, V. **Odolnost rodiny**. In PLAŇA-VA, I., PILÁT, M. **Děti, mládež a rodiny v období transformace**. Brno: Barrister & Principal, 2002.
- CORCORAN, J., NICHOLS-CASEBOLT, A. **Risk and Resilience Ecological Framework for Assessment and Goal Formulation**. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 2004, vol. 21, no. 3, pp. 211–234.
- DISMAN, M. **Jak se vyrábí sociologická znalost**. Praha: Karolinum, 2005.
- DUNOVSKÝ, J., a kol. **Sociální pediatrie**. Praha: Grada, 2005.
- www.socialnipracovnik.cz/asistent [on-line][4. 3. 2009]
- GIDDENS, A. **Sociologie**. Praha: Argo, 2001.
- JACK, G. **Ecological Approach to Social Work with Children and Family Social Work**. *British Journal of Social Work*, 2000, 30, pp. 703–720.
- JÍLKOVÁ, A. **Podporování resilience rodin prostřednictvím projektu Asistent do rodiny**. Diplomová práce. Brno: FSS MU, 2009.
- KASTOVÁ, V. **Krize a tvořivý přístup k ní: typy životních krizí, jejich dynamika a možnosti krizové intervence**. Praha: Portál, 2000.
- KOHOUTKOVÁ, Š., VLČEK, J. **Asistence v rodinách – netradiční forma praxe**. In NAVRÁTIL, P., ŠIŠLÁKOVÁ, M. **Praktické vzdělávání v sociální práci**. Brno: Centrum praktických studií, 2007.
- KŘIVOHLAVÝ, J. **Psychologie zdraví**. Praha: Portál, 2003.

LUKASOVÁ, E. **I Tvoje utrpení má smysl.** Brno: Cesta, 1998.

MACHULA, T. **Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu.** In ŠRAJER, J., MUSIL, L.: **Etické kontexty sociální práce s rodinou.** Olomoučany: ALBERT, 2008.

MASTEN, A. S., REED, G. J. **Resilience in development.** In SNYDER, C. R., LOPEZ, S. J. (eds.). **Handbook of Positive Psychology.** Oxford: University Press, 2002.

MATĚJČEK, Z. **Výbor z díla.** Praha: Karolinum, 2005.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. **Riziko a resilience.** *Československá psychologie*, 1998, roč. 42, č. 2.

NAVRÁTIL, P. **Teorie a metody sociální práce.** Brno: Zeman, 2001.

NEDĚLNÍKOVÁ, D., a kol. **Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce.** Ostrava: Slezská univerzita v Ostravě, 2008.

SOBOTKOVÁ, I. **Psychologie rodiny.** Praha: Portál, 2001.

SOBOTKOVÁ, I. **Odolná a funkční rodina – jeden z předpokladů zdravého fungování dětí.** *Pediatric pro praxi*, 2003, č. 5.

SOBOTKOVÁ, I. **Rodinná resilience.** *Československá psychologie*, 2004, roč. 98, č. 3.

ŠIŠLÁKOVÁ, M. **Resilience jako východisko pro sociální práci s rizikovou mládeží.** In SMUTEK, M. **Možnosti sociální práce na počátku 21. století.** Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2005.

ŠIŠLÁKOVÁ, M. **Využití konceptu resilience v sociální práci s rizikovou mládeží.** Disertační práce, 2008.

ŠRAJER, J., MUSIL, L. **Etické kontexty sociální práce s rodinou.** České Budějovice: Albert, 2008.

VÁGNEROVÁ, M. **Psychopatologie pro pomáhající profese.** Praha: Portál, 2004.

WALSH, F. **Strengthening Family Resilience.** New York: The Guilford Press, 1998.

ŽIŽLAVSKÝ, M. **Metodologie pro SPSP.** Brno: MU-FSS, 2003.

Poznámky

- 1 V současnosti projekt změnil svou organizační podobu.
- 2 Jak uvádí Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce, cílem terénní sociální práce s rodinami je primárně „zachování nebo obnovení funkcí rodiny v jejím přirozeném prostředí a udržení dítěte v podmínkách funkční rodiny, nejlépe biologické“ (Metodická příručka MPSV, 2008: 143).
- 3 Matějček (2005) uvádí, že rodina jako systém (mikrosystém) je zapojena do několika širších celků: společenského systému (mezosystém), do kterého patří příbuzenstvo, sousedé a přátelé, dále do širšího systému sociálních vztahů, který ji obklopuje zvnějšku (exosystém), např. zaměstnavatel, škola, poradny apod. A nakonec je to tzv. makrosystém, který tvoří instituce, které jsou zpravidla neosobní a mají celospolečenský charakter.
- 4 Autorky vycházejí z pojetí Fräsera a kol. (in Corcoran, Nichols-Casebolt, 2004), zastáncem využití sociálně-ekologického přístupu v práci s rodinou je i G. Jack (2000).
- 5 O těchto faktorech mluví mnoho autorů, např. Krivohlavý 2003; Matějček, Dytrych 1998; Šišláková, 2008, a Sobotková, 2004; aj.
- 6 Matějček, Dytrych, 1998; Dunovský, 1999; Sobotková, 2003.
- 7 Jak uvádí Žižlavský (2003), kvalitativní výzkumná strategie dává přednost spíše záměrnému výběru. Ten dovoluje vybrat případ z toho důvodu, že ilustruje nějaký rys nebo proces, který nás zajímá.
- 8 Bryman (2001) charakterizuje metodu focus group jako „formu skupinového rozhovoru, kde je (kromě moderátora) ještě několik dalších účastníků. Je zde kladen důraz na otázky týkající se poměrně pevně definovaného tématu s důrazem na interakce uvnitř skupiny a na spojení konstrukcí významů“ (str. 337, vlastní překlad).
- 9 Veškerá jména byla změněna.
- 10 Uvedené citace jsou ze záznamů asistentů z rodin nebo z metody focus group s asistenty.
- 11 Je to dáno tím, který z rodičů má více času a je více nakloněn k tomu, řešit svoji nepříznivou životní situaci.

Význam a využití vize v praxi manažerů sociálních služeb

The Importance and Use of Vision in the Practice of Managers of Social Services

Leoš Zatloukal

Mgr. Leoš Zatloukal, Ph.D., je absolventem doktorského studia sociální práce se zaměřením na management a poradenství na Ostravské univerzitě v Ostravě a studentem doktorského studia klinické psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci. Absolvoval komplexní 750h výcvik v systemické psychoterapii (ISZ), výcviky v hypnoterapii (prof. Kratochvíl, Dr. Zíka), je mezinárodně certifikovaným Reteaming koučem a trenérem (Dr. Ben Furman) a absolvoval další kurzy a výcviky pod vedením tuzemských i zahraničních lektorů. Vyučuje poradenské a terapeutické přístupy a vybrané manažerské dovednosti na Univerzitě Palackého v Olomouci a Newton College v Brně, je rovněž spoluzakladatelem a vedoucím týmu „Dalet“ (www.dalet.cz), který rozvíjí přístup zaměřený na řešení a možnosti jeho využití v koučování, poradenství a terapii a dalších kontextech. Pracuje také jako terapeut v manželské a rodinné poradně v Brně a jako certifikovaný metodik komunitního plánování sociálních služeb. Kontakt: leos.zatloukal@dalet.cz

Abstrakt

Článek se zaměřuje na klíčový aspekt leadershipu v sociálních službách – vizi. V první části autor poukazuje na význam leadershipu a práce s vizí v sociálních službách. V následující části je pozornost věnována osobní vizi a jejímu vytváření. Poslední část se zaměřuje na rozvinutí společné vize. Článek nabízí také některé praktické příklady.

Klíčová slova

leadership, vize, management, sociální služby

Abstract

This article is concerned on the basic aspect of leadership in social services – the vision. Author points out the importance of leadership and the work with the vision in social services in the first part of the article. The attention is focused on personal vision and its development in following part of the article. The last part is devoted to shared vision development. Some practical examples are described here too.

Keywords

leadership, vision, management, social services

Význam a využití vize v praxi manažerů sociálních služeb

„Jaký smysl má zdvojnásobené úsilí, když jsme zapomněli, kam chceme jít?“

(G. K. Chesterton)

O vizi a jejím významu v oblasti sociálních služeb jsem začal intenzivněji uvažovat v době, kdy jsem procházel vzděláváním metodiků komunitního plánování. Čas od času se porůznu v diskusích objevovala poznámka o „klíčovém významu vize celého procesu“, ačkoli se často nedařilo blíže konkretizovat, k čemu přesně je vize užitečná ani jak k nějaké smysluplné vizi dojít. V mnoha případech se pak v praxi při komunitním plánování vize objevila jako jakási „povinná náležitost“, kterou je třeba vždy „někde uvést“, ale nijak dále se s ní nepracuje. S podobným jevem jsem se později setkával v organizacích poskytujících sociální služby, kde bylo třeba do strategických plánů uvést nějakou vizi jako výchozí bod plánu. Nejvíce se mi ale význam vize ukázal v koučování a vzdělávání, když jsem měl možnost diskutovat s různými manažery i zaměstnanci sociálních služeb a vyslechnout mnoho příběhů o tom, jak je těžké najít nějaké smysluplné směřování a jak obtížné se hledá shoda v tomto směru. Zvláště zajímavé bylo tyto zkušenosti srovnat s vlastní zkušeností při vedení malé, ale poměrně dynamické organizace. Zaujalo mě, že při práci s manažery jsem často slyšel úvahy o „motivování“ pracovníků, o účinnějším delegování pravomocí nebo o manažerském „vyhoření“, ačkoli se na podobné příběhy lze dívat i z jiného pohledu, který může být v mnoha případech užitečnější než vymyšlení „triků“ na „motivování“ pracovníků, zbavování se nepříjemných úkolů (maskované jako delegování) nebo sebeanalyzování zkoumající, nakolik již manažer „vyhořel“. Rád bych proto tímto článkem nabídl pohled na vizi jako na základní stavební kámen „leadershipu“ a přispěl k diskusi o „leadershipu“ a efektivní práci s vizí v oblasti sociálních služeb.

1. „Leadership“ a sociální služby

V odborné manažerské literatuře (např. Crainer, 2000; Peters, 2000; Senge, 2000; Kotter, 2000) se stále větší důraz klade na vedení či

vůdcovství („leadership“), které se odlišuje od řízení („management“)¹.

Kotter (2000) nabízí ve své klasické knize o vedení změn příklad, který názorně ukazuje rozdíl mezi řízením (management) a vedením (leadership):

V parku jsou tři desetičlenné skupiny a relaxují, když tu se schyluje k bouři.

V první skupině někdo zvolá: „Vstaňte a pojďte za mnou!“ Když se vydá na cestu a následuje ho jen málo lidí, začne na ty ostatní, kteří zůstali sedět, křičet: „Řekl jsem vstát ... a to HNED!“

Ve druhé skupině se ozve klidný hlas: „Budeme se muset přesunout. Mám plán. Každý teď vstane a vydá se směrem k tamté jabloni. Udržujte prosím alespoň půlmetrové odstupy od ostatních členů skupiny a neutíkejte. Nenechávejte si tady žádné osobní věci a u toho stromu se všichni zastavte. Až tam budete...“

Ve třetí skupině někdo řekne: „Za pár minut začne pršet. Co kdybychom se přesunuli tam pod tu jablon? Budeme v suchu a můžeme si ještě natrhat čerstvá jablka...“

První skupina je podle Kottera ukázkou autoritativního řízení, druhá skupina reprezentuje tzv. „mikromanagement“ (zpracování detailních postupů a pečlivé sledování dodržování těchto postupů), ve třetí skupině jde o vedení s využitím vize.

Výše uvedený příklad naznačuje, že v managementu jde především o to, aby se předem definované cíle vykonaly skrze úsilí podřízených, a to prostřednictvím plánování, organizování, motivování a kontrolování – tedy typických manažerských činností popsaných již u Fayola a rozvíjených dalšími autory (Crainer, 2000)². Na rozdíl od toho lze v leadershipu vytvořit výjimečné a mimořádné věci s dobrovolnou a ochotnou pomocí druhých lidí, následovníků (Ward, Bowman, Kakabadse, 2007; Zaleznik, 1998). Management bez leadershipu tedy znamená získat předem definované výstupy, které jsou definované často někým jiným než manažerem (např. v pracovních smlouvách, náplních práce, legislativě, rozhodnutích správní rady apod.). Leadership může naopak získat nečekané a mimořádné výstupy v určitém směru, který vůdce nastoluje pomocí vize (Adair, 1993; 2005; Bennis, 2001; 2003; 2009; Ward, Bowman, Kakabadse, 2007).

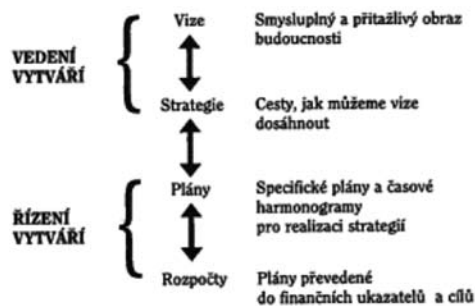
Klasickým komentářem to shrnuje Bennis (2003, s. 39–40): „Manažer administruje, lídr inovuje; manažer udržuje, lídr rozvíjí; manažer se ptá ‚jak‘ a ‚kdy‘, lídr se ptá ‚co‘ a ‚proč‘; manažer dělá věci správně, lídr dělá správné věci.“

Významným rozdílem je i povaha autority: Zatímco organizace může z někoho „udělat“ manažera tím, že ho formálně jmenuje do určité funkce a tím mu dá autoritu a pravomoc nad ostatními, vůdcem se někdo může stát jen tak, že se objeví lidé, kteří jsou ochotni ho jako vůdce uznávat a následovat (a to bez ohledu na to, zda má i nějakou formální funkci či nikoli!). Lídři tedy mají dobrovolné následovníky, zatímco manažeri mají podřízené (Adair, 1993; Ward, Bowman, Kakabadse, 2007).

Přehledné shrnutí rozdílů mezi managementem a vedením nabízí Ward, Bowman a Kakabadse (2007):

	Lídr	Manažer
Mocenský základ	Osobní a dobrovolný	Garantovaný organizací
Zdroj autority	Následovníci	Podřízení
Parametry role	Definuje si sám	Definuje organizace
Klíčové činnosti	Nastavit směr Inspirovat a zapojit Srovnat a zaměřit	Plánovat Implementovat Kontrolovat
Vytváření hodnot	Dosahování nespojitých výstupů, využití maxima dostupných možností	Dosahování předem stanovených cílů
Povaha vztahů	Dospělý–dospělý	Může být rodič–dítě
Mechanismus podpory a posilování	Vzájemná důvěra a respekt	Cukr a bič

Výše uvedené rozdělení by nemělo vzbuzovat dojem, že je nyní třeba management naprosto zavrhnout a od nynějška již uplatňovat jen leadership. Většina autorů se shoduje na tom, že se jedná o dvě odlišné činnosti, které se doplňují (Kotter, 2000; 1998; Bennis, 2009; Adair, 2005). Kotter (2000) vzájemné doplňování obou činností znázorňuje přehledným schématem:

Určitou potíž představuje – v praxi i při výuce manažerských dovedností – intenzivní a jednostranné zaměření na management a opomíjení významu vedení. Management má přitom významná omezení, zejména z hlediska rychlosti, motivace a kvality produktů či služeb (Kotter, 1998; Fisher, 2009; Peters, 2001). Proto má vedení (leadership) zvláštní význam v kontextech, kde dochází k častým a obtížně předpověditelným změnám (Peters, 2001; Drucker, 1998; Kotter, 2000).

V oblasti poskytování sociálních služeb se – alespoň v zahraničí – objevuje rovněž zvýšený zájem o leadership (např. Lawler, 2007; Agard, 2011; Austin, 2002; Boehm, Yoels, 2009; Holosko, 2009; Fisher, 2009). Ačkoli mezi komerčními organizacemi a poskytovateli sociálních služeb existují rozdíly, současný důraz na leadership mají společný. Dokonce lze z určitého pohledu říci, že organizace poskytující sociální služby by z povahy věcí měly klást na vedení ještě větší důraz než komerční firmy, protože (Agard, 2011; Drucker, 1994; Austin, 2002; Lawler, 2007; Holosko, 2009):

- Sociální oblast prochází velkým množstvím změn a je obtížně předvídatelná (což výrazně omezuje možnosti managementu)
- Součástí poskytování kvalitní sociální služby je mnoho neměřitelných, a přesto klíčových faktorů, které souvisejí s postoji pracovníků a jejich motivací
- Efektivní poskytování sociálních služeb zahrnuje vysokou míru delegování (zplnomocňování) pracovníků a navíc – zplnomocňování pracovníci mohou snáze zplnomocňovat své klienty
- Významnou složkou motivace sociálních pracovníků a dalších pracovníků tzv. „pomáhajících profesí“ je jejich poslání a pocit smysluplnosti vykonané práce

Hughes a Wearing (2007) doplňují, že leadership přímo koresponduje s hodnotami sociální práce, zejména s proaktivitou, komunikací a důrazem na zplnomocnění. Ve svých úvahách však nezůstávají jen u vedení lidí v organizacích poskytujících sociální služby. Vzhledem k tomu, že líder nemusí mít formální autoritu, je leadership významným nástrojem všech sociálních pracovníků pro vedení procesů změn v nejrůznějších společenských organizacích v souladu s hodnotami sociální práce, což lze vnímat jako nedílnou součást jejich profese (Hughes, Wearing, 2007; Sheafor, Horejsi, Horejsi, 2000) a také jako určitý odkaz na komunitní sociální práci (Twelvetrees, 1991).

V literatuře existuje nesčetné množství modelů, které se snaží popsat leadership a jeho aspekty (např. Kouzes, Posner, 2007; Adair, 1993; 2005; Bennis, 2003; 2009; Cohen, 2010; Peters, 2000; Joiner, Josephs, 2007; Ward, Bowman, Kakabadse, 2007; Secretan, 2011; Marturano, Golsing, 2008; Spears, Lawrence, 2002). Napříč těmito modely lze nalézt přinejmenším jeden aspekt, který se všude opakuje, a tím je vize. Díky této silné shodě lze vizi skutečně vnímat jako „srdce leadershipu“ (Bennis, 2009). Na vizi se zaměřuje i tento příspěvek v další části.

2. Vize

Výstižnou definici vize nabízí Bennis (2001, s. 26): „Vize je sen odehrávající se v bdělém stavu.“ Sen navozuje představu velmi konkrétního a živého obrazu, nikoli jen nějakého (často velmi nudného) „prohlášení vize“ (Courtney, 2002), proto někteří autoři přímo navrhují místo o vizích hovořit raději o snech – zejména při práci s lidry v rámci koučování (Furman, Ahola, 2007).

Kouzes a Posner ve své klasické knize o leadershipu píší: „Když se lidí ptáme na jejich nejlepší osobní zkušenosti s vedením, vyprávějí o obdobích, kdy si představovali úžasnou a velmi přitažlivou budoucnost pro své organizace. Měli vize a sny o tom, co by mohlo být. Měli absolutní a naprostou osobní důvěru v tyto sny a věřili ve své schopnosti dokázat mimořádné věci. Každá organizace a každé sociální hnutí začíná snem. Sen či vize je silou, která vytváří budoucnost.“ (Kouzes, Posner, 2007.)

Další výstižnou definici vize nabízí autor známého konceptu učících se organizací: „Vize je obraz budoucnosti, kterou chcete vytvořit, popsáný v přítomném čase, jako by se to právě teď dělo.“

(Senge, 2009, s. 153.) Tato definice poukazuje na dva důležité aspekty:

1. vize je obraz, nikoli jen abstraktní myšlenka, a je popsána velmi konkrétně a živě, jako něco, co „máme před očima“ (čemuž napomáhá i použití přítomného času)
2. vize se týká preferované budoucnosti, tedy nikoli minulosti nebo přítomnosti a nikoli toho, co je nežádoucí (problémů, rizik...)

Pokud jsem v předchozí části v návaznosti na Bennis (2009) popisoval vedení jako činnost zaměřenou na otázky „co“ a „proč“ spíše než „kdy“ a „jak“, pak vize je výsledkem takového tázání se. Díky tomu nabízí významný orientační bod pro celý tým nebo organizaci podobně jako Severka nabízí orientační bod pro námořníky (Secretan, 2011). V následujícím textu bych se rád zaměřil na to, jak vytvořit osobní vizi a jak ji přetvořit ve vizi sdílenou.

3. Osobní vize

Vytvořit si osobní vizi je považováno za první a nejdůležitější úkol lídra (Bennis, 2009), ale v praxi se zdá, že tento postulát neplatí. Některé výzkumy ukazují, že vrcholní manažeři tráví pohledem na budoucnost a vytvářením vizí jen asi 3% svého času (Hamel a Prahalad in Kouzes, Posner, 2007), a to i přes relativní popularitu konceptu vedení (leadership). Zdá se, že moderní management stále v praxi nedoceňuje význam vize, přestože se nejedná o žádnou novinku – o významu vize se vědělo již v tradičních kulturách, jak ukazuje i následující příběh:

Na terapeutické sezení k Bradfordovi Keeneymu přišel Nate, bývalý trestanec, který si dříve odpykával trest v Sing Singu. Později byl povolán svým kmenem v Jižní Dakotě coby šaman a vůdce kmene. On sám nikdy o roli šamana neusiloval, ale chtěl pomoci svému kmeni a chtěl se podílet na obnovení starých tradic. Hned v úvodu se Bradovi přiznal, že ačkoli je šamanem svého kmene, ještě nikdy neměl „vizi“. Pro šamana je něco takového obrovský problém, protože šaman, který nemá vizi, je pro ostatní naprosto nepřijatelný a nedůvěryhodný. Nate nechtěl zklamat své soukmenovce, proto předstíral, že vizi má, ale cítil se pochopitelně jako podvodník. Svůj problém sdělil jen několika starcům, kteří mu doporučili, aby se odebral

o samotě na vysoký kopec, tam se postil a čekal na vizi. Ačkoli Nate vše vykonal přesně podle pokynů, vize se bohužel nedostavila. Brad mu po chvíli uvažování nabídl společnou tradiční modlitbu (Brad strávil několik let intenzivním studiem různých duchovních léčitelských tradic, proto tyto tradice dobře znal) – odebrali se do sklepa, kde setrvali potmě za zpěvu a rytmičkého bušení do bubínků. Po nějaké době měl Bradford vizi, kterou Nateovi nabídl: viděl, jak Nate jde do lesa, nařeže si dvanáct asi metr dlouhých větví – vždy po třech ze čtyř stromů obrácených do čtyř světových stran – a tyto větve si poskládá pod postel do posvátného znamení. Nate chvíli mlčky přemýšlel, pak tiše poděkoval a odešel. Za týden Nate Bradovi zavolal a děkoval mu: sdělil, že měl jedné noci velmi živou „vizi“ a že již je skutečným šamanem a také již ví, co musí udělat. Nepopsal mu detaily a Brad se na ně také neptal, časem se jen dozvěděl, že se Nateovi podařilo uspořádat své rodinné vztahy a stal se postupně jakýmsi „spirituálním poradcem“ pro mladistvé kmene, kteří měli problémy s drogami (Keeney, 2009).

Výše uvedený příběh kromě velmi tvořivého pojetí terapie (či koučování?) také ukazuje, jak velký význam má osobní vize pro ty, kteří vedou jiné lidi. V tradičních kulturách je vůdce bez inspiroující vize naprosto nepřijatelný, což lze vlastně považovat za velmi moudrý postoj. Svěřit se s důvěrou vůdci kmene bez vize je v podstatě velmi nebezpečné. V moderních organizacích je situace v jistém smyslu obdobná. Lidé sice plní příkazy i takových manažerů, kteří nemají vizi, ale plní je většinou neradi (často ze strachu), jen v nejmenší únosné míře a nacházejí četné způsoby, jak velmi jemně celou realizaci takových příkazů narušovat a často dokonce zcela znemožnit (Kotter, 2000). Kontrast mezi významem vize a pozorností, kterou vytváření vizí manažeri reálně věnují, je proto znepokojivý.

Rád bych ale upozornil ještě na jiný aspekt tohoto příběhu – vytváření osobní vize je něco velmi osobního a jedinečného. Tak jako Nateovi nefungovaly „osvědčené postupy“ starců, mnoha lídrům nemusí fungovat osvědčené postupy nejrozumnějších příruček nebo jiných lídrů či konzultantů. Přesto lze nabídnout pro inspiraci některá doporučení, která se porůznu osvědčila (např. Kouzes, Posner, 2007; Senge, 2009; Peters, 2001), s tím, že každý lídr si nakonec musí najít – sám nebo s pomocí kouče – svůj vlastní způsob, jak dojít k vizi.

a) Reflexe minulosti

Může znít poněkud zvláště, že užitečným východiskem pro vytváření vize, která se přece vztahuje k budoucnosti, může být reflexe minulosti. Má to však svou logiku. Četné psychologické výzkumy ukazují, že naše možnosti představovat si budoucnost jsou značně omezené a naše představy budoucnosti se významně odvíjejí od minulých zážitků a současného stavu (Gilbert, 2007). Lze říci, že určité „klíčové téma“, které lze posléze transformovat na vizi, se utváří dlouhodobě a táhne se jako pomyslná červená nit různými obdobími našeho života. Často se objevuje v našich snech a představách, odráží se v našich dosavadních rozhodnutích, objevuje se v rozhovorech s blízkými apod. Reflexí minulosti proto lze dobře připravit půdu pro vizi budoucnosti, aniž by to znamenalo, že minulost sama má být naší budoucností (Kouzes, Posner, 2007). El Sawy došel v sérii experimentů k zajímavému výsledku – zjistil, že pokud člověk reflektuje minulost předtím, než se zamyslí nad budoucností, dokáže si představit vzdálenější budoucnost než v případě, kdy reflexe minulosti chybí. Tento jev posléze popsal jako „Janusův efekt“ (El Sawy in Kouzes, Posner, 2007).

b) Pozornost k přítomnosti

Dalším důležitým východiskem pro vizi je sledování aktuálního dění a trendů. Nejde jen o nějaké sofistikované prognostické metody, spíše o široký rozhled a celistvější obraz o současném dění, nejen úzce specializovaný pohled (Kouzes, Posner, 2007). Sledování aktuálních trendů a určitý odstup umožňují v jisté míře předvídatí budoucího vývoje, které je vnímáno jako důležitá dovednost vedoucích pracovníků (Drucker, 1992; 1994; 1998). Zaujetí odstupu, který umožňuje sledovat aktuální dění z více pohledů, může také pomoci redukovat nevyhnutelné zkreslení představ o budoucnosti způsobené vlastními preferencemi a obohatit vize budoucnosti o tvořivé prvky (Gilbert, 2007).

c) Pohled do budoucnosti

Pohled manažerů je většinou upřen na koncový bod aktuálního projektu, pohled vedoucího by měl směřovat dál (Bennis, 2003). Potíží je, že čím vzdálenější budoucnost, tím méně detailní a plastický a také méně realistický je obraz preferovaný

budoucnosti, tedy vize (Gilbert, 2007). S pohledem do budoucnosti souvisí na jedné straně realističnost (riziko snění o „vzdušných zámčích“) a na straně druhé „odvaha myslet na velké věci“ (Kouzes, Posner, 2007). Pro většinu lidí je velmi obtížné provádět tuto dvojitou autokorekci (Gilbert, 2007), proto bývá užitečné, když při definování vize manažer spolupracuje s koučem, který jej podněcuje a usměrňuje otázkami a komentáři (Furman, Ahola, 2007; Whitmore, 2004).

d) Vášnivě zaujetí

Zaujetí (vášeň pro věc) jde ruku v ruce s pozorností a pozornost určuje oblast, v níž může vyrůst vize (Kouzes, Posner, 2007). Pěkným příkladem je zkušenost Kouzese a Posnera (2007), kteří si při psaní jedné své knihy posílali text navzájem e-mailem. V té době byl e-mail v podstatě skoro neznámá věc a využívalo jej zkušečně jen několik amerických univerzit. Ačkoli oba využívali e-mail, nerozpoznali v té době vůbec jeho potenciál, protože nejsou zvláště technicky zaměřeni. Jiní naopak později potenciál e-mailů rozpoznali (protože se o IT zajímali) a rozvinuli jej a dosáhli díky tomu obrovských zisků. Lze shrnout, že osobní vize lídra vychází z toho, co jej opravdu bytostně zajímá (četné příklady vášnivého zaujetí nejrozumnějších vůdců nabízí Adair, 2006).

e) Zvládnout „tvůrčí napětí“

Rozdíl mezi preferovanou budoucností (vizí) a aktuálním stavem nazývá Senge „tvůrčím napětím“ (Senge, 2009). Tvořící napětí si lze představit jako pomyslnou gumu nataženou mezi dvěma pružnými body, která se natahuje a smršťuje a tím vytváří větší či menší tlak (viz obr. – Senge, 2009).

Podobné napětí samozřejmě není příjemné a lidé se snaží toto napětí snížit. Senge (2009) popisuje dvě základní strategie ke snižování tvůrčího napětí:

- **umenšení vize** – lídr sníží své aspirace a stanovuje si „realističtější“ (ve smyslu „nenáročnější“) vizi, čímž redukuje napětí (pomyslně) „shora“
- **jednání směřující k dosažení vize** – lídr využívá tvůrčím způsobem energií tvůrčího napětí a podniká postupné kroky k dosažení vize, čímž redukuje napětí „zdola“

K uvolnění tvůrčího napětí tedy dochází buď přiblížením skutečnosti k vizi (uskutečňování vize), anebo naopak přiblížením vize ke skutečnosti („spokojit se s málem“). Zatímco uskutečňování vize rozvíjí motivaci spolupracovníků a posiluje roli lídra, opačná strategie často vede ke ztrátě důvěryhodnosti lídra. Významným faktorem, který lídry může vést k výběru strategie umenšování vize, je „přesvědčení o bezmocnosti a nehodnosti“ (Senge, 2009). V předchozím schématu by se jednalo o jakési „ukotvení“ současné skutečnosti (spodní části), což by si vynutilo pro zmírnění tvůrčího napětí pracovat pouze s umenšováním vize. Tyto úvahy poukazují na význam koučování pro lídry: pokud si lídr může být sám sobě překážkou tím, že svým přístupem sám sobě znemožňuje podat optimální výkon, pak s pomocí kouče může tato svá omezení překonat a využít zdroje, které má k dispozici (Galwey, 2004; Berg, Szabó, 2005; Jackson, McKergow, 2007).

Kromě překonávání „vnitřních překážek“ může koučování pomoci i při samotném hledání vlastního jedinečného způsobu, jak dojít k osobní vizi. Zatímco odborná konzultace nebo vzdělávání může manažerovi ukázat a zdůvodnit význam vize nebo nabídnou vize jiných lídrů, které se nějak osvědčily, koučování může manažerovi pomoci najít jeho vlastní jedinečný způsob, jak dojít k vlastní osobní vizi (Jackson, McKergow, 2007).

Kolega z Daletu vyprávěl v rámci „intervizního setkání“ o koučovacích sezeních s novým mladým ředitelem jedné organizace poskytující široké spektrum sociálních služeb lidem s drogovou závislostí. Ředitel nastoupil do organizace v situaci, kterou lze označit jako „kritickou“: chyběly peníze a hrozilo, že služby bude třeba radikálně omezit nebo úplně zrušit, zaměstnanci byli podle jeho slov málo motivováni a neochotní učit se novým dovednostem,

všechno – včetně malicherných provozních rozhodnutí – bylo „hozeno“ na ředitele, objevilo se obrovské množství naléhavých výzev a jeho práce spočívala především v „hašení požárů“. Mnoha jeho kolegům se zdálo zvláštní, že si v takové situaci ještě objednal kouče, místo aby „dělal něco užitečnějšího“ a „šetřil peníze, kterých je i tak málo“. Ředitel si koučování prosadil a během prvního koučovacího sezení si v rozhovoru s koučem přišel na to, že si potřebuje „vytvořit větší prostor pro sebe“, aby mohl „pracovat víc koncepčně“. Jedním z konkrétních výstupů, ke kterým si ředitel během sezení došel, bylo „otevírání a zavírání dveří“. Do té doby měl dveře kanceláře stále otevřené a kdokoli mohl kdykoli za ním přijít, což vedlo k tomu, že se nemohl dostatečně soustředit na své „konceptní úkoly“. Od té doby nechával dveře otevřené jen v případech, že byl připraven kohokoli přijmout a naslouchat mu. V případech, kdy se potřeboval soustředit a hledat nějaké „další směřování a cesty“ (tedy v odborném jazyce „vize“ a „strategie“), nechal dveře zavřené. Všechny své kolegy s tímto novým „systémem“ seznámil na poradě a oni si na něj velmi rychle zvykli. Pravděpodobně k tomu přispěl i fakt, že když byly dveře otevřené, nemuseli se obávat, že přicházejí nevhod a vyrušují, a jednání s ředitelem byla znatelně efektivnější a příjemnější. Zároveň se z dlouhodobějšího hlediska ukázalo, že vytvoření „prostoru“ pro ředitele mělo také pozitivní vliv na celkový chod organizace. Organizace se postupně vnitřně transformovala, překonala krizi a podařilo se zkvalitnit služby klientům a zajistit další zdroje financování navzdory obecně zhoršující se situaci s financováním sociálních služeb. Ředitel tyto úspěchy připisoval z velké části tomu, že měl možnost věnovat se v klidu i „konceptním věcem“ a že mohl věci konzultovat s koučem, který se ho uměl „šikovně ptát“ a „ukazovat jiný pohled“.

4. Sdílená vize

Mít osobní vizi je sice klíčem k leadershipu, ale samo o sobě to ještě nestačí. Z osobní vize se musí stát vize společná, sdílená: „Od lídrů se očekává, že budou hledět směrem k budoucnosti, ale neočekává se, že budou svou představu budoucnosti vnucovat ostatním. To, co lidé skutečně chtějí slyšet, není jednoduše vize vedoucího.

Chtějí slyšet o svých vlastních touhách.“ (Kouzes, Posner, 1997, s. 87.)

Vytvoření sdílené vize je výrazně odlišný proces než vytváření osobní vize. Ukazuje se, že lídr musí být nejen schopen introspekce a zkoumání svého nitra, ale musí zároveň být schopen vést dialog s ostatními, naslouchat, vyjednávat, podněcovat a společně s nimi vytvářet smysluplnou vizi.

a) Znak efektivní sdílené vize

Kotter (2000) nabízí několik vodítek k rozlišení efektivní vize od neefektivní:

- **Obraznost** – vize nabízí živý a barvitý popis budoucnosti, ne jen čísla nebo suchopárné fráze (Peters, 2001)
- **Adresnost** – předpokladem sdílení vize je, že vize oslovuje zájmy zainteresovaných skupin (zaměstnanci, akcionáři, klienti...) a že lídr dokáže s těmito zainteresovanými stranami účinně vyjednávat (Joiner, Josephs, 2007)
- **Uskutečnitelnost** – vize musí být realistická, musí existovat reálná šance, že bude naplněna
- **Jednoznačnost** – sdílená vize je dostatečně jasná, aby byla vodítkem pro rozhodování na různých úrovních organizace a vytvořila tak i půdu pro efektivní delegování pravomocí
- **Flexibilita** – vize není na druhou stranu příliš specifická, ale je dostatečně obecná na to, aby umožnila iniciativu jednotlivců a reakci na změny podmínek
- **Srozumitelnost** – vize je formulována tak, že se dobře o ní komunikuje, měřítkem je, že ji lze vysvětlit během několika minut

Takto formulovaná vize přinejmenším dva **potenciální přínosy** (Kotter, 2000; Bennis, 2003; Peters, 2001):

- **vytyčení směru** – vize nabízí jasné nasměrování pro významnější i drobná rozhodování: místo snah o definování postupů v nejrůznějších situacích (což je časově náročné, komplikované, extrémně náročné na praktické využití a nedostatečné, protože se vyskytují i neočekávané situace) lze vést manažery i zplnomocněné pracovníky k reflexi svých aktivit a rozhodnutí pomocí otázky „co je v souladu s naší vizí?“
- **motivace** – realizace nějakého smysluplného cíle stojí oběti a námahu, barvitá a atraktivní vize, která je sdílená, posiluje významným

způsobem motivaci všech zúčastněných (Furman, Ahola, 2007)

b) Formy sdílení vize

Pro reflexi procesu sdílení vize lze využít Smithův model (in Senge et al., 1994), který rozlišuje **5 stupňů sdílení vize**:

- **Sdělování** („telling“) – lídr ví, jaká má vize být, jasně a zřetelně ji ostatním sdělí a ostatní by ji měli následovat. Stále platí, že „i nařízená vize je stále vize“ (Senge et al., 1994) a tento způsob sdílení vize může být užitečný zejména v mimořádných a krizových situacích. Při tomto způsobu sdílení vize je třeba podávat jasné informace o tom, co se očekává, a jasně vymezit, o čem vyjednávat lze a o čem nikoli.
- **Prodávání** („selling“) – lídr ví, jaká má vize být, ale musí ji ostatním umět „prodat“, než se začne realizovat. V tomto případě je užitečné pečlivě sledovat zpětnou vazbu, důsledně respektovat svobodu spolupracovníků a zaměřit se spíše na přínosy pro ně než pro organizaci.
- **Testování** („testing“) – lídr má svou představu o vizi či několik nápadů, ale chce znát reakce kolegů z organizace, než se do toho pustí. V tomto přístupu se lídr zajímá nejen o otázku, zda spolupracovníci vizi přijímají, ale také o otázku, s jakým nadšením ji přijímají, a na základě zjištěné zpětné vazby je připraven vizi přeformulovat. Zde je většinou užitečné poskytnout úplné informace, dostatečně se doptávat (a především se vyhnout „návodným otázkám“, z nichž je patrné, jakou odpověď chce lídr slyšet) a zajistit anonymitu odpovědi.
- **Konzultování** („consulting“) – lídr vytváří vizi, ale chce od svých spolupracovníků tvořivé nápady a vstupy. Při konzultování je vhodné věnovat tvorbě vize dostatek času a v různých týmech porůznu diskusi „posunovat v hierarchii nahoru a dolů“ (Senge et al., 1994), důsledně oddělit sdělování a konzultování (pokud se lídr tváří, že konzultuje, ale všem je jasné, že už má svou vizi jasně vybranou a chce ji jen potvrdit, budou reakce velmi rozpačité nebo to může celý proces dokonce zpochybnit).
- **Spoluvytváření** („co-creating“) – lídr a spolupracovníci vytvářejí vizi společně. Tento postup předpokládá určitou rovnost účastníků při předkládání názorů a vzájemný respekt, hledání (někdy pracné) konsenzu a ne jen souhlasu,

pečlivou facilitaci procesu diskuse (lze využít pomoci facilitátora nebo i kouče). Užitečné bývá začít nějakou první pracovní vizí, která slouží jako východisko pro diskusi (jinak hrozí, že bude celý proces velmi zdlouhavý a bude se příliš pomalu rozbíhat).

Všechny uvedené formy sdílení vize mohou být efektivní a vést k tomu, že se na realizaci vize budou spolupracovníci aktivně podílet. První stupně jsou méně časově náročné, ale z hlediska přijetí vize riskantnější. Více participativní formy nabízejí cestu k posílení spolupráce a k přijetí vize celým týmem, ale jsou časově náročnější a někdy mohou být i značně znejišťující (spolupracovníci se účastní klopotného tvůrčího procesu, který většinou nesměřuje lineárně, ale nespojitě a místy i chaoticky – Žák, 2004).

Důležitým aspektem sdílení vize je také **osobní příklad** lídra (Kouzes, Posner, 2007). V zásadě platí, že lidé přijímají za svou jen takovou vizi, kterou lídr sám uplatňuje, a při nesouladu mezi tím, co lídr říká, a tím, co konkrétně dělá, se lidé vždy orientují podle toho, co koná (Bennis, 2003).

Z formálního hlediska je obvykle užitečné pracovat nejen s racionálním aspektem sdělování vize, ale i s **rovinou symbolickou a emoční**. Proto se při sdílení vize často používají příběhy a metafora (Kouzes, Posner, 2007). Rovněž se často vyplácí věnovat zvýšenou pozornost jakémukoli chování spolupracovníků, které je v souladu s vizí, a ocenit jej přiměřeným způsobem (Peters, 2001; Lueger, Korn, 2006; Whitney, Troster-Bloom, Rader, 2010).

Manažerka v organizaci zajišťující terénní sociální služby pro „vyloučené lokality“ si na koučovacím sezení stěžovala na nízkou motivaci pracovníků. Snažila se ukázat jim přínosy její vize kvalitních služeb, oni souhlasili se vším, ale v praxi se nic neměnilo. Pomocí škálovacích otázek jsme mapovali, nakolik jednotliví pracovníci v organizaci konají v souladu s její vizí. Ukázalo se, že nejvyšší známka byla 9 a nejnižší 3, což znamenalo, že i ten „nejméně motivovaný“ pracovník dělal některé věci, které byly v souladu s její vizí. Když jsme o těchto věcech podrobněji hovořili, dokázala popsat velmi konkrétní situace, kdy se jednotliví pracovníci chovali v souladu s vizí. Zajímalo mě, zda i pracovníci vědí, že si ona tyto věci uvědomuje a že si jich váží. Vyjádřila o tom pochybnost, což

vedlo k tomu, že jsme zvažovali různé možnosti, jak může své kolegy smyslně ocenit. Tento krok měl pozitivní dopad na motivaci spolupracovníků a stal se později východiskem pro hlubší diskusi o vizi v organizaci a impulzem k vyjednávání o sdílené vizi.

Závěrem

Vytváření osobní vize a její přetváření na vizi sdílenou jsou dva velmi náročné a navíc značně rozdílné procesy. Zatímco první vyžaduje vysokou schopnost sebereflexe a imaginace, druhý vyžaduje velkou míru interpersonálních dovedností. Lídři v sociálních službách mohou pro jejich úspěšné zvládnutí využít široké spektrum vzdělávání, výcviků a koučování. Určitou překážkou je však v praxi – alespoň podle sdělení mnoha manažerů, s nimiž jsem v různých kontextech pracoval – „tlak aktuálnosti“ (Crainer, 2000), který manažery (nejen v sociálních službách) nutí řešit nespočet „aktuálních problémů“ a neumožňuje systematický osobní rozvoj. Snaha vtěsnat získání potřebných znalostí a dovedností do krátkých seminářů, které manažeri v sociálních službách porůznu a nesystematicky absolvují, se mi nejeví jako příliš užitečná. Spoustu poznatků získaných během krátkého semináře se vůbec nedaří vyzkoušet v praxi, mnohé semináře vycházejí z různých (někdy přímo protichůdných) východisek, což působí zmatečně, při zavádění konkrétních změn je navíc často důležitá určitá podpora a zpětná vazba, kterou si lze zajistit například formou koučování, což ovšem přináší další náklady. Na druhou stranu se ukazuje (a snad na to ukazuje i tento příspěvek), že i přes uvedené potíže by manažeri v sociálních službách neměli na rozvíjení sdílené vize a na leadership jako celek rezignovat. Přínosy pro organizaci i pro jednotlivé manažery osobně jsou významné (viz případ uvedený výše). Lze k tomu využít možnost ucelenějšího a prakticky zaměřeného vzdělávání pro manažery sociálních služeb, koučování, facilitace, supervizi a dalších služeb, které mohou manažerům pomoci s formulací osobních vizí i s jejich sdílením ve svých organizacích. Nejvyšší význam zde mají pravděpodobně ty služby, které nabízejí individuální přístup. Jak píše Peters (2001, s. 431): „Myšlenka vytváření vize je příliš důležitá, než aby se trivializovala explozí nápadů ‚jak získat vizi‘ v sedmadvaceti snadných krocích ... jde o svízelný a skutečně umělecký proces.“ Tento článek si

proto neklade za cíl být (triviálním) návodem, ale spíše probudit zájem o toto jemné umění.

Seznam literatury:

- ADAIR, J. **Jak efektivně vést druhé**. Praha: Management Press, 1993.
- ADAIR, J. **Jak řídit druhé i sám sebe**. Brno: Computer Press, 2005.
- ADAIR, J. **Leadership: Učte se od velkých vůdců**. Praha: Computer Press, 2006.
- AGARD, K. A. (ed.). **Leadership in non-profit organizations: A reference handbook**. London: Sage, 2011.
- AUSTIN, D. M. **Human services management: Organizational leadership in social work practice**. New York: Columbia University Press, 2002.
- BENNIS, W. **On becoming a leader**. New York: Perseus publ., 2003.
- BENNIS, W. **Staří psi a nové triky aneb o tvořivosti a spolupráci**. Praha: Management Press, 2001.
- BENNIS, W. **The essential Bennis: Essays on leadership**. San Francisco: Jossey-Bass, 2009.
- BERG, I. K., SZABÓ, P. **Brief coaching for lasting solutions**. New York: W. W. Norton and comp., 2005.
- BOEHM, A., YOELS, N. **Effectiveness of welfare organizations: The contribution of leadership styles, staff cohesion, and worker empowerment**. *British journal of social work*, 39, 2009, s. 1360–1380.
- COURTNEY, R. **Strategic management for voluntary nonprofit organizations**. London: Routledge, 2002.
- CRAINER, S. **Moderní management: Základní myšlenkové směry**. Praha: Management Press, 2000.
- DRUCKER, P. F. **Efektivní vedoucí**. Praha: Management Press, 1992.
- DRUCKER, P. F. **Řízení neziskových organizací**. Praha: Management Press, 1994.
- DRUCKER, P. F. **Řízení v době velkých změn**. Praha: Management Press, 1998.
- FISHER, E. A. **Motivation and leadership in social work management: A review of theories and related studies**. *Administration in social work*, 33, 2009, s. 347–367.

- FURMAN, B., AHOLA, T. **Change through cooperation: Handbook of Reteaming, the art of motivating people to change what they want to change.** Helsinki: Helsinki brief therapy institute, 2007.
- GALLWEY, W. T. **Tajemství vysoké pracovní výkonnosti: Metoda Inner Game.** Praha: Management Press, 2004.
- GILBERT, D. **Škobrtnout o štěstí.** Praha: Dokořán, 2007.
- GREENLEAF, R. K. **Servant leadership: A journey into the nature of legitimate power and greatness.** Mahwah: Paulist Press, 1977.
- HOLOSKO, M. J. **Social work leadership: Identifying core attributes.** *Journal of human behavior in the social environment*, 19, 2009, 448–459.
- HUGHES, M., WEARING, M. **Organisations and management in social work.** London: Sage publ., 2007.
- JACKSON, P. Z., MCKERGOW, M. **The solutions focus: Making coaching and change SIMPLE.** 2nd ed. London: Nicholas Brealey International, 2007.
- JOINER, B., JOSEPHS, S. **Leadership agility: Five levels of mastery for anticipating and initiating change.** San Francisco: Jossey-Bass, 2007.
- KEENEY, B. **The creative therapist: The art of awakening a session.** New York: Routledge, 2009.
- KOTTER, J. P. **Vedení procesu změny.** Praha: Management Press, 2000.
- KOTTER, J. P. **What leaders really do.** In *Harvard Business Review on leadership*. Harvard: Harvard Business School publ., 1998, s. 37–60.
- KOUZES, J. M., POSNER, B. Z. **Leadership challenge.** 4th ed. San Francisco: John Wiley and sons, 2007.
- LAWLER, J. **Leadership in social work: A case of caveat emptor?** *British journal of social work*, 37, 2007, 123–141.
- LUEGER, G., KORN, H. P. (eds.). **Solution-focused management.** München: Rainer Hampp, 2006.
- MARTURANO, A., GOSLING, J. (eds.). **Leadership: The key concepts.** Abingdon: Routledge, 2008.
- MINTZBERG, H. **The manager's job: Folklore and fact.** In *Harvard Business Review on leadership*. Harvard: Harvard Business School publ., 1998, s. 1–36.
- PETERS, T. **Prosperita se rodí z chaosu.** Praha: Pragma, 2001.
- SECRETAN, L. **Probud' sebe, nadchni druhé, změň svět! Nový model rozvoje vůdčích osobností a inspirujícího vedení.** Praha: Management Press, 2011.
- SENGE, P. M., et al. **The fifth discipline fieldbook: Strategies and tools for building a learning organization.** London: Nicholas Breasley publ., 1994.
- SENGE, P. M. **Pátá disciplína: Teorie a praxe učící se organizace.** Praha: Management Press, 2009.
- SHEAFOR, B. W., HOREJSI, CH. R., HOREJSI, G. A. **Techniques and guidelines for social work practice.** 5th ed. Needham Heights: Allyn and Bacon, 2000.
- SPEARS, L. C., LAWRENCE, M. (eds.). **Focus on leadership: Servant-leadership for the twenty-first century.** New York: John Willey and sons, 2002.
- TWELVETREES, A. **Community work.** London: Macmillan Press, 1991.
- VAN DIERENDONCK, D., PATTERSON, K. (eds.). **Servant leadership: Development in theory and research.** Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
- VODÁČEK, L., VODÁČKOVÁ, O. **Moderní management v teorii a praxi.** Praha: Management Press, 2006.
- WARD, K., BOWMAN, C., KAKABADSE, A. **Extraordinary performance from ordinary people: Value creating corporate leadership.** Oxford: Elsevier, 2007.
- WATZLAWICK, P. **Jak skutečná je skutečnost? Hradec Králové: Konfrontace, 1998.**
- WHITMORE, J. **Koučování: Rozvoj osobnosti a zvyšování výkonnosti.** Praha: Management Press, 2004.
- WHITNEY, D., TROSTEN-BLOOM, A., RADER, K. **Appreciative leadership: Focus on what works to drive winning performance and build a thriving organisation.** New York: McGraw Hill, 2010.
- WILSON, S., LAU, B. **Preparing tomorrow's leaders and administrators: Evaluating a course**

in social work management. *Administration in social work*, 35, 2011, s. 324–342.

ZALEZNIK, A. **Managers and leaders: Are they different?** In *Harvard Business Review on leadership*. Harvard: Harvard Business School publ., 1998, s. 61–88.

ŽÁK, P. **Kreativita a její rozvoj**. Brno: Computer Press, 2004.

Poznámky

1 O vzrůstu zájmu o „leadership“ ve vědách o managementu svědčí i výrazný nárůst odborné literatury na toto téma (Crainer, 2000). Tento nárůst literatury však paradoxně nevede jen k upřesněním a ujasněním, ale také k vytváření dalších otázek či dokonce nedorozumění. Burns to komentuje výstižně: „Leadership je jedním z nejvíce sledovaných a nejméně pochopených jevů na světě.“ (Burns in Vodáček, Vodáčková, 2006, s. 231.) Kromě nejasností v samotném pojetí „leadershipu“ přistupují v našem prostředí i terminologické potíže spojené

s překladem. Vodáček a Vodáčková (2006) poukazují na různá označení pro „leadership“ v české odborné literatuře – používají se výrazy jako „vedení“, „vůdcovství“, „tvůrčí vedení“, „charismatické vedení“ i původní označení „leadership“. Pro vedoucí osoby se pak používá označení „vůdce“, „vedoucí“, „tvůrčí vedoucí“, „vůdčí osobnost“ nebo „lídr“. V tomto článku budou používány pojmy „leadership“ nebo „vedení“, pro osoby, které vedou, pak pojem „lídr“. Pro formálně ustavené řízení bude používán pojem „management“ nebo „řízení“ a pro formálně jmenovaného vedoucího pojem „manažer“.

2 Kritickou analýzu těchto klasických „manažerských činností“ nabízí na základě vlastní studie Mintzberg (1998). Zdá se, že ani toto poměrně široce akceptované pojetí typických činností manažera nereflektuje příliš praxi skutečných manažerů a že rozdíly mezi praktickým managementem a vedením tak mohou být ještě výraznější (Mintzberg, 1998).

Sociální práce jako nová tržní příležitost?

Social Work as a New Market Opportunity?

Věra Holasová

Mgr. Věra Holasová, Ph.D., působí jako odborná asistentka na katedře sociální práce FSS OU. Zabývá se problematikou ekonomizace sociální práce, kvality a projektů v sociální práci, dále také praktickým vzděláváním v sociální práci. Několik let pracovala jako sociální pracovnice v neziskové organizaci a v současnosti participuje na mezinárodní spolupráci v oblasti terciárního vzdělávání v sociální práci. Kontakt: Věra Holasová, FSS OU, ul. Fr. Šrámka 3, 709 00 Ostrava – Mariánské Hory. E-mail: vera.holasova@osu.cz.

Abstrakt

Příspěvek popisuje změny v sociální práci, které přinesly důraz na ekonomickou racionalitu a zavádění trhu. Jsou osvětleny pojmy jako ekonomizace a modernizace sociální práce. Autorka analyzuje některé důsledky ekonomizované sociální práce pro klienty, sociální pracovníky a organizace. V závěru jsou sumarizovány popisované aspekty a nastíněny některé perspektivy pro sociální práci.

Klíčová slova

sociální práce, sociální služby, ekonomizace sociální práce, manažerismus v sociální práci, klienti, sociální pracovníci, organizace sociální práce

Abstract

Contribution describes changes in social work, which produce emphasis to economical rationality and establishing market. Terms as economisation of social work and modernity of social work are clarified. Author analyses some consequences of economisational social work for clients, social workers and organization. In conclusion are summarized described aspects and outlined some of the perspectives for social work.

Keywords

social work, social services, economisation of social work, managerialism in social work, clients, social workers, social work organisations

Úvod

Současná ekonomická krize klade do popředí otázky hospodárnosti a účinnosti veřejných služeb, což se významně dotýká i sociální práce a sociálních služeb. Toto téma není nové a v západoevropských zemích je diskutováno již několik desítek let, zatímco v české sociální práci zůstává spíše stranou pozornosti. Účelem textu je nastínit souvislosti proměny sociální práce v kontextu její ekonomizace. Text se zabývá otázkou, zda a jak ovlivňují požadavky ekonomické racionality oblast sociální práce. Proměna sociální práce souvisí se změnami veřejných služeb 80. let 20. stol., které vnesly důraz na ekonomická kritéria a modely managementu do oblasti sociální práce. Sociální práce byla ekonomizována a její služby se staly zbožím. V první části textu jsou stručně popisovány aspekty proměny sociální práce s pozitivními i negativními stránkami těchto procesů z pohledu zahraničních i českých autorů. Pozornost je také věnována pojmům marketizace, privatizace a manažerismu v sociální práci. Ve druhé části článku stručně analyzují některé důsledky ekonomizované sociální práce pro klienty, sociální pracovníky a organizace. Závěr pak přináší shrnutí popisovaných aspektů.

Počátek změn

V předprůmyslových společnostech byla péče naplacenou činností, kterou vykonávaly rodiny a charitativní organizace. S rozvojem moderní společnosti a industrializace započali péči nabízet sociální pracovníci (Macarov, Clarke in Dustin, 2007). Došlo k oslabení primárních společenských skupin a k rozvoji systémů sociální ochrany¹ moderních států (sekundární sociability). (Keller 2007.) Stát převzal odpovědnost za řešení nedostatků a selhání trhu v rámci veřejného sektoru (Peková, 2008).

Ve veřejném sektoru jsou uspokojovány potřeby společnosti a občanů formou statků a prostřednictvím veřejných služeb (Rektořík et al., 2007). Součástí veřejných služeb jsou i sociální služby, které v širším pojetí zahrnují například školství, zdravotnictví a sociální péči (Večeřa, 1996). V tomto textu se zaměřuji jen na služby sociální péče, které poskytují subjekty veřejnoprávní (státní, obecní...) či soukromoprávní (nestátní neziskové i ziskové). Sociální služby zahrnují zákonné a doplňkové systémy sociální ochrany a pokrývají rizika související se stářím, zdravím, nezaměstnaností aj. Cílem sociálních služeb je pomoc při začlenění osob do společnosti

a záruka plnění jejich základních práv (Komise EU, 2006).² Sociální pracovníci uskutečňují své intervence přímým nebo zprostředkovaným poskytováním sociálních služeb. Sociální práce poskytuje pomoc lidem v obtížných životních situacích a usiluje o rovnováhu mezi očekáváním sociálního prostředí a schopnostmi lidí toto očekávání zvládat (Musil, 2004).

Sociální služby jsou výrazně závislé na veřejném financování a podoba sociální ochrany souvisí s hospodářskými, politickými a společensko-kulturními podmínkami daných států. V 80. letech 20. století došlo v západoevropských zemích (ale také např. v Kanadě) ke změnám systémů sociální ochrany (srov. Mullaly, 1997; Dunlop, 2006; Baldwin, 2000; Adams, 2003; Blok, 2004 aj.). Situaci ovlivnila ropná krize (rok 1973) a následná ekonomická recese, na které většina vlád daných zemí reagovala zrušením poválečné politiky státních intervencí a návratem k předválečné politice volného trhu. Vyvíjelo se rozhořčení k opatřením sociálního státu a byl kladen důraz na efektivnější vynakládání veřejných zdrojů (Merchel, 2010; Mullaly, 1997).

Následkem toho bylo, že v mnoha evropských zemích s podporou konzervativních a neoliberalních vlád došlo k reformám *veřejné správy* (angl. New public management, něm. Neue Steuerung), které měly změnit její vysokou finanční nákladnost, nedostatečné řízení a nízkou efektivitu. Reformy si kladly za cíl decentralizaci a zavedení trhu prostřednictvím deregulací, privatizací a manažerismu (Galuske in Spatscheck, 2005; Blok, 2004; Dunlop, 2006; Clarke, Newman, 1997; Baldwin, 2000). Došlo ke změně role státu ve veřejném sektoru. Stát omezil svou *rolí poskytovatele a financovatele* sociální ochrany pouze na jejího *regulátora*. S proměnou sociálního státu souvisely i změny v sociální práci. Prosazovalo se omezování veřejných sociálních programů a utváření soukromých trhů veřejných služeb. Sociální služby byly považovány za neefektivní a jejich reforma měla spočívat v zavedení tržních mechanismů (Baldwin, 2000; Harris, 2003b, Harris, 2003a). Byla kritizována netransparentnost, nedostatečné vyjasnění metod a nedostatečná účinnost sociální práce a pro její legitimizaci začalo být vyžadováno předložení důkazů o její účinnosti (Merchel, 2010).

V popisovaných změnách se současně odrážejí charakteristiky pozdní moderny, mezi které Chytil (2007) řadí např. individualizaci, funkční

diferenciaci, racionalizaci, kolonizaci veřejného privátním aj. Od 90. let 20. stol. v sociálních službách evropských zemí dochází *ke konfrontaci se zákonitostmi trhu a ke zvýšení ekonomické a sociální racionálnosti pro zabezpečení sociálních potřeb* (Průša, 2008). Podle Eratha (Bäcker, 2006) k ekonomizaci sociální práce přispěla i globalizace a změny systémů socialistických společností, které přinesly transformační procesy.

V České republice započaly procesy reformem veřejné správy až od 90. let 20. stol. a také sledovaly změny financování a zapojení soukromého sektoru (Peková, 2008). Významnými vlivy reformy byly liberalizační tlaky v politické praxi a tlaky soukromého sektoru na vstup na dosud uzavřené trhy. Výsledkem bylo opuštění některých tradičních oblastí doposud zajišťovaných veřejným sektorem. Reformu podpořila také snižující se schopnost financování poskytování některých statků při rostoucích nákladech (Jetmar, 2008). Rovněž oblast sociálních služeb byla transformována podle principů decentralizace sociální správy, pluralizace financování a konzumerského poskytování sociálních služeb.

Ekonomizace sociální práce

Podobu sociální práce a sociálních služeb ovlivnila zvýšená orientace na ekonomické požadavky. Grunwald (Müller, 2010) uvádí, že snižování veřejných výdajů vede ke konkurenci mezi sektory veřejných služeb. I proto musí sociální práce prokazovat, jak nakládá s finančními prostředky a jaká je účinnost jejích intervencí. I přes značný vědecký a profesionální rozvoj sociální práce rostou pochyby o její kvalitě a efektivitě. Často je kritizována její nedostatečná flexibilita, otevřenost, transparentnost a schopnost kooperace.

Ekonomické myšlení jako primát podnikatelského řízení tak získává na významu v sociální oblasti (Douma, Brauerhoch, 2011). Ekonomická racionalita posuzuje prostředky k dosažení cílů podle instrumentálního přínosu (nakolik jsou efektivní), ne podle normativního (co by se mělo). Účelově racionální jednání příznačné pro moderní dobu tkví na racionální kalkulaci, která povyšuje efektivitu nad případné hodnoty, jejichž respektováním by se mohl kalkul zbrzdit (Sen, 2002; Etzioni, 1995; Laan, 1998).

Racionalizace sociální péče přináší důraz na ekonomickou efektivitu a sociální práce je stále více přizpůsobována ekonomickým hlediskům. Tento

trend je označován jako **ekonomizace sociální práce** (Harris, 2003b; Clarke, Newman, 1997; Merchel, 2006; Galuske, 2007). „...ekonomizace sociální práce znamená redukci sociální práce na čisté ekonomické aspekty, což značí posuzování jen podle čisté efektivity na úkor odborných hledisek.“ (Finis Siegler, Scheibe-Jaeger in Bäcker, 2006: 65.) Ekonomizaci sociální práce můžeme chápat jako reorganizaci sociálních služeb, která se orientuje na tržní podnikání a podnikově ekonomické modely. S ekonomizací souvisí požadavek státu na zvýšení efektivity sociální práce a tržní utváření vztahů mezi soukromými a veřejnými subjekty (Urban-Stahl, 2008).

Péče je v kontextu ekonomizace vnímána jako komodita, kterou je možné na otevřeném trhu obchodovat. Sociální práce a sociální služby jsou chápány jako zboží, které se může prodávat a nakupovat. Stoupající kalkulovatelnost a komodifikace v poskytování služeb přináší zaměření na tvorbu zisku v poskytování služeb (Dustin, 2007). Veřejné statky, které byly doposud realizovány na národní sociálněpolitické úrovni, se staly zbožím pro tržní jednání (Spatscheck, 2005). *Sociální práce by měla fungovat jako podnikání se zájmem o vytváření zisku* (Harris, 2003a). Podle Kellera (2007) sociální služby jsou nově chápány jako aktivity spojené s náklady a výnosy, jejichž optimalizace spočívá v *zavedení konkurence a rozšíření komercializovaných aktivit*. Stát má postupně vyklízet pozici výhradního financovatele služeb.

„**Modernizace sociální práce** spočívá v tom, že jsou na ni aplikována stejná kritéria (kontrakt, výkonnost, flexibilita, rentabilita) jako na zbytek společnosti. Je to snaha učinit ze sociálních problémů, které vznikají mimo jiné právě v důsledku tržní logiky, *jen novou tržní příležitostí v oblasti služeb*.“ (Keller, 2007: 99.) Modernizace v sociální oblasti je realizována zejména prostřednictvím organizovaného soutěžení, které přináší změny dosavadních vztahů v organizacích sociální práce. Tyto strategie modernizace jsou prováděny ve znamení úspor veřejných výdajů. Ustanovují zařízení sociální práce jako poskytovatele služeb podle ekonomického imperativu ovlivněného tlakem modernizace, které musí pro udržení vlastní existence dostat tomu, že zavedou ve zvýšené míře podnikově-ekonomické metody (Mерchel, 2006). Komise Evropského společenství (2006) hovoří o modernizaci sociálních služeb podobně a řadí mezi jejich charakteristiky např. decentralizaci služeb, zavedení srovnávání služeb a jejich kontrol, rozšíření úkolů

z veřejného sektoru do soukromého, zavedení soutěžního prostředí pro poskytovatele služeb.

Skutečnost, že dochází ke krizím veřejných financí a snižování dotací pro organizace sociální práce, může podle některých přispět i k pozitivním změnám. „Ekonomizace naší práce, která má nejen problematické a nebezpečné stránky, *ale i užitečné*, směřuje náš pohled na vytváření našich pracovních míst na potřebné zdroje, které musíme mít k dispozici...“ (Müller in Galuske 2007: 153). Orientace sociální práce na kritéria efektivnosti může zlepšit její pozici v boji o nedostatečné zdroje (Siegler, 1997). Ekonomizace pro sociální organizace může znamenat jen to, že se budou prostředky vynakládat cíleně a dojde k úsporám výdajů (Wendt in Bäcker, 2006). Zároveň mnoho autorů poukazuje na možná rizika proměny sociální práce. Např. Van der Laan (2006) se zmiňuje o oploštění morálního jednání pracovníků (pomoc je produktem), odosobnělých procedurách a dalších aspektech neotaylorismu v organizacích sociální práce. Z principů tržní racionality vychází přesvědčení, že sociální služby musí být poskytovány co nejúsporněji. Zdroje financování jsou omezené a takové jednání je nutné. Avšak potíže mohou vyvstat, když jsou rozpočty služeb vedeny spíše podle kritérií finanční efektivity než podle skutečných potřeb klientů (Ferguson, 2004).

Postindustriální doba mění předpoklad rovnovážného vztahu mezi ekonomickým a sociálním sektorem ve prospěch ekonomické racionality. Ekonomická racionalita klade důraz na maximalizaci zisku a individualismus. K základním hodnotám sociální práce patří lidská práva, lidská důstojnost a sociální spravedlnost. Sociální práce vychází z humanistických principů, kdy každý člověk má stejnou hodnotu, a měl by tedy být vybaven rovnými občanskými, politickými, sociálními a ekonomickými právy, povinnostmi a zacházením. Avšak postupující ekonomizace sociální práce tyto principy upozaďuje a dochází k modifikaci jejich základních východisek (viz tabulka).

	sociální práce	ekonomie
společenská funkce	symbolická reprodukce skrze sociálně podporující, sociálně integrativní a kulturní pomoc	materiální zajištění obyvatelstva, konstituování materiálního reprodukčního systému
očekávání v jednání	kompensace ekonomických, kulturních a sociálních obtíží	sociální a materiální blahobyt

východiska jednání	odborná operacionalizace sociální pomoci profesionální pomoc a podpora	ekonomická efektivita úsporné jednání s omezenými zdroji
cíle jednání	společenská participace prosazování sociální spravedlnosti	maximalizace zisku
Nástroje	kommunikace a interakce	peníze a moc
typy jednání	orientované pochopením, komunikativní	instrumentální
paradoxy jednání	dvojí mandát: pomoc a kontrola	produkce sociálních nerovností ve společnosti blahobytu
hl. organizační formy	neziskové	ziskové
principy produkce	spojená produkce, poskytování a konzumace služby	možnost odloženého skladování produktů

Tabulka 1 *Východiska sociální práce a ekonomie*. Zdroj: Thole a Cloos (2000); Puch, Westermeyer (1999), upr.

Odborná veřejnost na proměnu sociální práce reaguje různě. Kessl (Schröter, 2011) rozlišil v diskusi o ekonomizaci v sociální práci čtyři názorové proudy. *První skupina* autorů vnímá ekonomizaci jako podnikově ekonomickou restrukturalizaci, příp. jako proces nového řízení institucí. Představuje šanci pro sociální správu, jak zvládnout stále větší výdaje na sociální oblast. Jedná se o nezbytnou změnu ekonomiky sociální práce v důsledku neefektivní byrokracie. *Druhá skupina* pojímá ekonomizaci jako změnu s možnými riziky, ale nevyhnutelnou. Je to součást společenských procesů reflexivní modernizace a přirozená součást procesů změn. *Třetí skupina* chápe ekonomizaci jako proniknutí tržní logiky do sociální správy, jež musí být podrobena kritice a odmítnuta. Vychází z rozdílné logiky trhu a sociálního státu, příp. podnikání a sociální práce. *Čtvrtá skupina* vnímá ekonomizaci jen jako strategii pro snížení státních výdajů a novou regulaci sociální kontroly. Ekonomizující procesy v sociální práci jsou chápány jako demontáž pojistných struktur sociálního státu. Jde o zlevnění poskytování sociálních služeb.

Marketizace, privatizace a manažerismus v sociální práci

Ekonomická racionalita přináší nadřazenost trhu při poskytování sociálních služeb, o čemž se

hovoří jako o **marketizaci sociální práce** (Harris, 2003a). Do oblasti sociální práce byly zavedeny kvazitrhy³, které měly transformovat dosavadní podobu administrativních byrokracií. Veřejný sektor začal rozvíjet tržní prostředí v rámci sociálních služeb (Baldwin, 2000). Na sociální práci se začalo nahlížet jako na *podnikání, které řídí trh*. Jde o trh, na kterém si konkurují především nestátní neziskové a ziskové organizace (Harris, 2003b). Poptávku tvoří úřady s veřejnými prostředky a nabídku organizace různých sociálních služeb (Keller, 2007). Je uplatňován tzv. outsourcing, což je využívání různých forem smluvní spolupráce s externími dodavateli (Veber, 2005). Státní správě či samosprávě jsou nestátními organizacemi smluvně dodávány požadované sociální služby. Rostoucí míra outsourcingu je trendem sociálních služeb evropských zemí (Výbor, 2010).

Zavádění trhu do sociální práce je dále spojeno s **privatizací veřejných služeb** (Harris 2003a). Privatizaci můžeme považovat za pojem zahrnující všechny snahy státních institucí převést poskytované služby zcela nebo částečně na privátní (soukromý) sektor (Strutz in Gerhardinger, 2005). V sociální práci to znamená otevřít *poskytování sociálních služeb soukromým ziskově orientovaným poskytovatelům* a právně a fakticky *zrovnoprávnit všechny poskytovatele* (Seithe, 2010). Linneman a Megbolugbe (Drakeford, 2000) definují popisované jevy následovně. *Privatizace* je forma převedení financování a produkce statků a služeb ze státní správy. *Marketizace* je forma zplnomocnění, ve které státní správa pokračuje ve financování veřejných statků a služeb, ale přenechává jejich poskytování a produkci soukromému sektoru. Pozitivní stránkou privatizace je, že vytváří tlak na organizace, zvyšuje jejich účinnost a zajišťuje nejnížší ekonomické náklady (United Nations in Drakeford, 2000). Negativním důsledkem může být přebytek lukrativních služeb a redukce nelukrativních služeb (Průša, 2008; srov. Holasová, 2011).

Při úvahách o novém zaměření organizací sociální práce na ekonomickou efektivitu je nutno zmínit vlivy amerických organizačních teorií a praktik obchodního managementu (Baldwin, 2000; Howe, 1986). V sociální práci se aplikovalo východisko, že by organizace měly být řízeny jen manažery prostřednictvím manažerských postupů. Měly by být využívány především metody a techniky managementu, které jsou určující při vymezování pole působnosti

sociální práce. Autoři označují tento přístup jako **manažerismus v sociální práci** (Baldwin, 2000; Clarke a Newman, 1997; Harris, 2003b aj.). „*Manažerismus* představuje redukci složitých sociálních interakcí za pomoci manažerských technik a procedur.“ (Baldwin, 2000: 11.) Organizace potřebují především disciplinovanou pracovní sílu, nad kterou dohlíží management. Politici a manažeři určují priority sociální práce (Harris, 2003b).

3 Změny v sociální práci z hlediska klientů, sociálních pracovníků, organizací

Ekonomizace sociální práce přinesla nové možnosti a výzvy, ale poukázala i na jisté hranice nové podoby sociálních služeb. Schröter (2011) uvádí, že změny v sociální práci působí na definice úkolů a cílových skupin sociální práce. Mění se organizace, jazyk i metody sociální práce. Následující část bude stručně popisovat a analyzovat možné důsledky změn sociální práce pro zainteresované aktéry.

3.1 Klienti v nových podmínkách sociální práce

Vnášení požadavků trhu do sociální práce přináší nové podmínky pro klienty sociálních pracovníků. Klient je nově chápán jako **zákazník**, což přináší několik změn různého typu. Je přejímán obraz zákazníka jako v tržním sektoru, ve kterém jsou individuální požadavky a spokojenost zákazníka prioritou poskytování služeb. Mění se dosavadní pojetí spíše pasivního klienta, který nedokáže vždy posoudit svou situaci a nemá informace o možnostech pomoci, v aktivního zákazníka, který zná své potřeby a možnosti služeb. Harris (2003b) uvádí, že častým argumentem kritiků opatření sociálního státu bylo, že zrušením státního monopolu veřejných služeb péče by jejich uživatelé měli získat vyšší kontrolu nad službami, které jsou jim poskytovány. *Klient sociální práce*, nově *spotřebitel nebo zákazník* začal být pojímán jako spoluvýrobce služeb, který řekne, co potřebuje, a organizace to zajistí (Harris, 2003b). Takové pojetí klienta zaznívá i v českém prostředí sociálních služeb. Cílem české legislativy sociálních služeb, jež zavádí nakupování služeb, je zabezpečit přechod od pasivního pacientství k aktivnímu klientství (Průša, 2008).

Aktivizaci zákazníka napomáhá *smluvní vztah* mezi sociálním pracovníkem a klientem (mezi

poskytovatelem služby a zákazníkem), čímž se také přesunuje financování služeb více na klienta (Merchel, 2006). Koncept zákazníka mění pozici uživatele služeb ze slabého a prosícího u dveří mocného a pasivního úřadu na mocného zákazníka, využívajícího práva volby prostřednictvím platby za službu na trhu (Drakeford, 2000). Trend zapojování občanů do spolufinancování sociálních služeb je patrný i v České republice. Byl zaveden příspěvek na péči, který je *určen k nakupování sociálních služeb*. Rovněž byly stanoveny ceny sociálních služeb. Podle Tomeše (2010) v Evropě převažuje přesvědčení, že se sociální služby nemají poskytovat zcela bezplatně a uživatelé by měli participovat na jejich financování.

Přínosem nového pojetí klienta jako zákazníka je jistě posílení jeho role ve smyslu rovnoprávnějšího postavení klienta ve vztahu k sociálnímu pracovníkovi (snížení paternalistického přístupu). Klient může aktivněji vstupovat do utváření intervencí k řešení situace a volit poskytovatele služeb. Podle Merchela (2006) pojem zákazník v sociální práci vede k tomu, že jsou lépe vnímána přání klientů a je diskutována kvalita a transparentnost nabízených služeb.

Mnoho autorů však upozorňuje na stinné stránky nového pojetí klientů jako zákazníků. Požadavky trhu nejsou do sociální práce vždy přesně přenositelné a narážejí na jistá omezení. Zaměření na zákazníka zahrnuje pohled na lidi jako na *způsobilé ekonomické a sociální aktéry*, kteří jsou schopni sledovat své nejlepší zájmy na trhu (Harris, 2003b). Je však zřejmé, že člověk v kritické sociální situaci nedokáže vždy posoudit své potřeby a nejlepší možnosti pomoci. Milner, O'Byrne (2002) konstatují, že systém přímých plateb je zplnomocňujícím pouze tehdy, pokud uživatelé služeb jsou adekvátně chráněni proti zneužití (například příbuznými), nebo pokud dojednávání služeb pro ně nebude nepřekonatelný problém (zastupování klientů je však časté). (Clarke, Newman, 1997.)

S ekonomickým diskurzem v sociální práci sílí přesvědčení, že klient si bude vybírat služby mezi různými poskytovateli, kteří o něj budou soupeřit například tím, že budou rozšiřovat a zkvalitňovat nabízené služby. Někteří autoři však upozorňují na to, že situace pro klienty (zákazníky) bude vypadat poněkud jinak. Zákazníková volba je realizovaná v předem vymezeném rámci podle dostupnosti (vliv politiky, rozpočtového omezení aj.). Organizace přizpůsobují jejich činnosti legislativě

a podmínkám financování více než potřebám klientů. Individuální přání klienta ustupují do pozadí zejména ekonomické efektivitě poskytování služeb (Harris, 2003b; Clarke, Newman, 1997).

V praxi při jednání s klienty to má důsledky dále v tom, že sociální pracovníci postupují podle typizovaných dotazníků potřeb podle stanovených cílů a plánů organizace určených rozpočtem. Problémy se řeší fragmentárně, protože se rozvíjejí specializované sociální služby. Dochází k útlumu propojených a komplexních služeb jednou organizací (Meagher, Parton, 2004; MacDonald, 2006; Holasová, 2009). Laan (2006) popisuje tento způsob práce jako *taylorismus v sociální práci* který vychází z lineárního průběhu poskytování pomoci (příjem – diagnóza – indikace – poskytnutí péče – vyhodnocení). V tomto přístupu jsou diferencovány úkoly, je zaváděna standardizace a eliminuje se subjektivita pracovníků. Manderscheid (Schröter, 2011) hovoří v této souvislosti o tom, že *klient je pojímán jako pacient*. Takový přístup připomíná medicínský indikační model práce. Klient ztrácí koproducentský potenciál a pomoc je mu naordinována jako pacientovi.

Proklamovaná konkurence organizací (poskytovatelů) má přinést snížení ceny služeb a zvýšení jejich kvality. Ale snížení ceny služeb lze nejspíše provést právě na úkor klientů a kvality (Keller, 2007). U některých služeb nelze mechanismus nabídky a poptávky vůbec aplikovat, protože pro mnoho produktů neexistuje trh. *Kterí mladí zákazníci koupí streetwork?* Nabídka požadovaných úkonů je nutně politicko-normativně určována. *Streetwork je potřeba...* (Ortmann, 2005; Bader, 1999).

Modernizovaná sociální práce v ekonomizujícím pojetí nemusí přinášet vyšší suverenitu zákazníka – klienta, jak je prezentováno, a také nemusí přispívat k lepší péči o klienta (Harris, 2003b; Clarke, Newman, 1997).

3.2 Důsledky změn pro sociální pracovníky

Podle Baldwina (2000) je pro sociální pracovníky charakteristický pomáhající vztah k sociálně potřebným, dále intuice, kreativita a osobní profesionální odpovědnost. Podporuje nová podoba sociální práce takové pojetí sociálních pracovníků? Dustin (2007) tvrdí, že stoupající kalkulovatelnost a zaměření na tvorbu zisku při poskytování sociálních služeb přinesly změny pro samotné sociální pracovníky, kteří jsou součástí komodifikace sociálních služeb, a pojetí jejich práce se změnilo.

Standardizace a měřitelnost práce

Pro oblast sociální práce je charakteristické, že dochází k mnoha vzájemným konfliktům mezi přáními klientů a společenskými zájmy. Sociální služby tedy neslouží jen příjemcům sociálních služeb (adresátům pomoci), ale slouží celé společnosti. Sociální pracovníci se pak dostávají do nelehké situace dvojího mandátu ze strany klientů a společnosti (Alford, 2004). Ekonomizace sociální práce přináší požadavek, aby se sociální pracovníci vnímali především jako mikromanažeři zdrojů, kteří pečlivě řídí přístup k distribuci služeb a jejich přidělování. Sociální pracovníci se stávají předmětem standardizovaných a automatizovaných postupů (Harris, 2003a).

Předpoklad, že propracované manažerské metody a obsáhlé písemné postupy povedou spolehlivěji k žádoucím výsledkům politiky, než když bude volba zásahu ponechána na vůli jednotlivých profesionálů, přinesl manažerismus (Clark, 2005). Manažerismus je založen na mnoha nástrojích pro posuzování potřeb a monitorování výkonu (např. rozvoj auditů)⁴. Sociální pracovníci postupují podle přesných návodů a stanovených standardů, což může vylučovat některé informace, které jsou nutné k dostatečnému hodnocení potřeb klientů (Meagher, Parton, 2004; MacDonald, 2006). Některým sociálním pracovníkům však může takové zvýšení proceduralizace práce a snížení rozhodovací autonomie jen vyhovovat.

Nelze však opomenout ani přínosy standardizace práce sociálních pracovníků. Například standardy kvality přinášejí specifikaci pracovních postupů, kritéria pro personál, požadavky na záznamy a kontroly práce (Veber, 2007). Změny v minulých letech přinesly inovativní aspekty pro profesi. Mnoho sociálních pracovníků rozvíjelo nové odborné koncepty a metody, standardy a kritéria hodnocení pro jejich práci. To můžeme považovat za důležitý přínos k profesionalizaci (Rommel-Fassbender, 2008).

Clark (2005) však v této souvislosti pokládá otázku, zda se uplatňováním směrnic a standardizovanými pravidly účinněji a ekonomičtěji podaří snížit opakování trestné činnosti, nezaměstnanosti či zneužívání dětí.

V sociální práci je stále více kladen důraz na využívání kvantitativních měřítek práce sociálních pracovníků a dobře měřitelné výkony. Sociální pracovníci tayloristicky měří délku kontaktu s klientem, počet jednání s klienty či vzdálenost

k bydlišti klienta. Blok (2004) upozorňuje, že sociální pracovníci jsou hodnoceni podle časových norem, což omezuje prostor pro jejich profesionální aktivity. Tlak na produkci výkonů a kvantitativních výsledků přináší orientaci sociálních pracovníků na *krátkodobou práci s klienty*, protože tak dochází k uzavření případu a k pozitivnímu hodnocení jejich práce (Harris, 2003b). Spatscheck (2005) považuje za následek sledování ekonomické efektivity také *obtížnější obhajování zájmů některých cílových skupin*. Organizace se raději zaměří na klienty s menšími problémy, kteří nebudou vyžadovat k řešení své situace příliš mnoho organizačních zdrojů. Je zde riziko *snížení rozsahu poskytování služeb* sociální práce (Dunlop, 2006) a *zkracování časových kapacit na přímou práci s klienty* (Spatscheck, 2005).

Projevuje se politická nedůvěra k sociální práci, která musí být *modernizována*. Sociální pracovníci nejsou zapojováni do tvorby sociálních programů a místo nich začínají působit nové nezávislé orgány, které mohou mít za cíl posílení kvality, ale i regulaci v souladu se záměry politiků. Snahou je změnit vědomostní základnu sociální práce. V sociální práci se zvyšuje tendence zaměřovat se na to, co funguje a co je měřitelné. Jsou využívány behavioristické přístupy, které poměřují změnu chování a které jsou často silně individualisticky zaměřené s malým zájmem o širší sociální faktory. Sledované změny u osobností klientů jsou technickou záležitostí, kdy se nebere v potaz otázka vlivů hodnot či ideologie ve společnosti. Např. pozornost se soustřeďuje na to, co funguje při dosahování určitého cíle, jako je snižování kriminality. Neberou se ale v potaz širší příčiny tohoto chování (Ferguson, 2004). Podle Dustin (2007) je v sociální práci v moderním pojetí uplatňován například *přístup založený na důkazech (Evidence Based Practice)*, který je zaměřený na realizaci výzkumů a empirické testování metod práce. Pokouší se sociální práci učinit moderní a vědeckou. Uplatňování tohoto přístupu může také svědčit o tom, že snižující se důvěra v sociální pracovníky přináší požadavek na empirické dokazování způsobu jejich jednání a rozhodování.

Nové nároky na odbornost sociálních pracovníků

Významná profesionální kritéria (teoretické znalosti, sociálněpolitická analýza aj.) sociálních pracovníků ztrácejí na významu z hlediska omezené použitelnosti při takových postupech

práce, kde se pracuje jen podle měřitelnosti, tedy předloženého vzoru. Je zde riziko, že interaktivní a komunikativní jádro sociální práce ztratí svůj prostor a význam pod diktátem eficiency (Thole, Cloos in Galuske 2007). Od sociálních pracovníků se v budoucnu budou více očekávat znalosti a dovednosti v ekonomickém řízení firmy, managementu kvality, marketingu apod. (Bäcker, 2006).

V souvislosti se změnami sociálních služeb se objevují názory o deprofesionalizaci sociální práce. Clarke konstatuje (2005), že jde o situaci, kdy pracovníci již nemohou klientům nabízet odborné služby, protože jako pracovníci nemají potřebnou autoritu ani zdroje.⁵ Namísto profesionálů se z nich stávají *funkcionáři* nebo podle Bloka (2004) *tovární dělníci*. Podle Healy (2001) v nových podmínkách praxe sociální práce nastává ústup od teorií a praktik založených na etických hodnotách sociální práce ke kvalitám výkonostním a manažerským. Ferguson (2004) v této souvislosti upozorňuje, že nová *kvažitřní kultura* v rámci sociálních služeb upřednostňujících nízké náklady před potřebami klientů má hluboké důsledky pro morálku sociálních pracovníků (Ferguson, 2004).

Nárůst administrativy a intenzity práce, snižování počtu sociálních pracovníků

Pracovní postupy sociálních pracovníků charakterizuje rostoucí administrativa jejich práce (Coulshed, Mullender, 2001). Dokumentace je však klamnou náhražkou za skutečný kontakt. Administrativa nezajišťuje emocionální kontakt, dialog a učení, ale spíše umožňuje organizaci si myslet, *jako by* tyto věci dělala (Harris, 2003b). Růst administrativy a systémů shromažďování dat informačními technologiemi je prezentováno jako kvalitnější přístup k zákazníkovi, přičemž množství administrativy sociálních pracovníků snižuje čas pro přímou práci s klienty (Harris, 2003b; Clarke, Newman, 1997).⁶

Kritéria trhu v oblasti sociální práce kladou požadavek na *zintenzívnění práce*. Sociální pracovníci by měli pracovat pilněji a odvádět maximální výkon (Harris, 2003a). Snižování financí v sociální práci vede podle Seithe (2010) k tomu, že jsou **rušena pracovní místa a snižují se platy** pracovníků. Dochází k **prekarizaci sociálních pracovníků** a ke stále většímu zapojování osob bez odborného vzdělání. Snižování personálních nákladů

je realizováno zvyšováním počtu klientů a pracovních úkolů při stejných počtech pracovníků. Prekarizace sociálních pracovníků se může projevit jako zaměstnávání na částečné úvazky, přičemž se ale počítá s tím, že pracovník odpracuje dobrovolně neplacené přesčasové hodiny. Často jsou využívány pracovní smlouvy na dobu určitou, které jsou prodlžovány od projektu k projektu.

Müller (2010) popisuje tyto trendy redukce personálních zdrojů na příkladu německého dětského domova. Personál je redukován na minimální míru, což přináší značné přetížení zbývajících pracovníků a nedostatek času na klienty. Jsou zapojováni studenti na praxi, na které se přenáší část práce i odpovědnosti.

Další úspory u personálních zdrojů se projevují v redukcí dalšího vzdělávání a počtu hodin supervize pracovníků (Holasová, 2009). Sociální pracovníci se tak ocitají ve stále náročnějších pracovních podmínkách, přičemž nízká prestiž profese a rostoucí náročnost komplexnosti řešených problémů klientů tuto situaci jen prohlubují.

3.3 Důsledky pro organizace sociální práce

S modernizací sociální práce se zvyšuje požadavek na organizace, aby jejich činnost byla ekonomicky efektivní. Zavedení trhu do organizací sociální práce přináší nové podmínky jejich fungování s různými důsledky.

Veřejné zakázky a soutěžení o finance

Zaváděním tržních pravidel do veřejné správy se *snížilo přímé poskytování sociálních služeb* a začalo se využívat *externí poskytování sociálních služeb* na dodavatelské bázi. Situace tak dovoluje státu odpoutat se od svých dřívějších úkolů a odpovědnosti a delegovat je na jiné subjekty. Na druhou stranu lze pozorovat centralizaci státní moci v prosazovaných regulacích, smlouvách a kontrole (Clarke, Newman, 1997). Nakupování služeb od externích poskytovatelů (outsourcing) vede k tomu, že organizace musí soutěžit o veřejné zakázky, přičemž finanční prostředky získá organizace, která poskytuje sociální služby za nejnižší cenu.

Podle Pekové (2008) konkurenční prostředí vede k vyšší hospodárnosti v nákladech při sledování kvality veřejného statku. Soukromoprávní organizace tak mohou konkurovat veřejnoprávním organizacím, protože mohou mít úspory na mzdových nákladech či při využívání dobrovolníků.

Služby jsou *přesouvány k soukromým či dobrovolným organizacím*, které jsou levnější, protože jsou schopny nabídnout nižší platové sazby a horší podmínky pro personál (Ferguson, 2004). Zároveň zapojení soukromých subjektů přináší pozitivní aspekt v tom, že se rozšiřuje nabídka některých služeb (Koldinská, 2007). „Nestátní neziskové organizace ... dokážou rychleji reagovat na změny situace a také na potřeby uživatelů.“ (Černá, 1997: 5.)

Ukazuje se, že pro poskytování sociálních služeb se budou muset stále více využívat diferencované finanční zdroje, jako jsou veřejné prostředky (příspěvky, dotace aj.), kapitál od uživatelů služeb (pojištění aj.), zisky z vlastního podnikání či vklady z finančních trhů apod. (Becher, Hayer, 2011). Sociální oblast se více otevírá i pro ziskové subjekty. V ČR jsou v rámci počtu poskytovatelů sociálních služeb soukromé ziskové organizace z hlediska právní formy poskytovatelů zastoupeny nejméně. Také jsou nejméně podporovány veřejnými dotacemi (MPSV, 2010). Podporou vstupu ziskových subjektů se podle Průši (2008) podporují zákony trhu a vytvoří se koupěschopná poptávka. Organizacím **se snižují státní dotace** a je zdůrazňován **princip samofinancování**. Douma a Brauerhoch (2011) upozorňují, že tyto měnící se organizační struktury a nabídky služeb přinášejí změnu doposud jasně rozeznatelných hranic mezi sociálním a komerčním sektorem.

Organizacím sociální práce je často vytýkáno, že jejich práce není efektivní, že neexistují jasné výsledky jejich činnosti a existují velké nedostatky v řízení organizace. Mnozí autoři tak vidí příležitost současných změn v sociální práci pro lepší prosazení požadavků sociální práce (Wendt, 1999; Coulshed a Mullender, 2001). Přínosy ekonomizace sociální práce identifikují někteří autoři ve zvýšené výkonnosti organizací (Müller in Galuske 2007).

Někteří autoři však upozorňují i na kritické aspekty nových podmínek organizací sociální práce. Různorodé organizace se mohou specializovat a jednat *strategicky za účelem získání dotací*. Takovéto strategie se zaměřují na výstupy (na kterých je stále víc založeno financování) spíše než výsledky, a na krátkodobé spíše než dlouhodobé plánovací procesy (Clarke, Newman, 1997). Brodtkin (2006) také upozorňuje na situaci poskytovatelů služeb, kteří budou pod tlakem mezi naplněním požadavků grantové smlouvy a poskytnutím nejlepší pomoci pro své klienty. Dalším aspektem může být *větší rigidita v pojetí služeb u soukromých poskytovatelů*,

kterí musí naplňovat především kritéria ekonomické efektivity. Organizace se budou více zaměřovat na oblasti, které jsou pro ně finančně výhodné. Některé druhy sociálních služeb nebo cílové skupiny mohou zůstat mimo zájem poskytovatelů z důvodů finanční nevýhodnosti.

Reiser (2011) uvádí dále mezi riziky ekonomizace změnu jednání organizací neziskového sektoru, při níž dochází ke ztrátě jejich širšího integrujícího potenciálu. Neziskové organizace integrují občany a pomáhají zastupovat jejich zájmy. Díky ekonomizaci se mnoho organizací stalo čistě sociálními podniky, které poskytují jen poptávané sociální služby a nemají již ambice ke spolupráci s komunitou (využívání dobrovolnictví apod.).

Závěr

Globalizace, snižování příjmů veřejných rozpočtů, rostoucí nezaměstnanost a zvyšující se poptávka po sociálních službách jsou příznačné pro současnou situaci. Sociální práce, která stojí mezi individuálními potřebami a zájmy společnosti, je společenským vývojem ovlivněna. Popisované trendy v článku poukázaly na to, že se v sociální práci prosazují ekonomická kritéria, a to často na úkor humanistických východisek sociální práce. Má však sociální práce na výběr?

Sociální práce je podle mého názoru nucena se přizpůsobit novým podmínkám fungování a ekonomizujícím trendům ve společnosti. V sociální práci se patrně bude zvyšovat role dobrovolníků, svépomocných a komunitních uskupení, počet částečných pracovních úvazků, počet sociálních podniků a podnikatelů v sociální práci či nových (hybridních) forem organizací. Některé organizace zaniknou a určité služby budou utlumeny. To znamená, že se organizace sociální práce budou muset ještě ve větší míře orientovat *na nestátní finanční zdroje*, čímž pak mohou více přebírat *politickou úlohu při obhajobě práv potřebných*. I přes podceňovanou politickou roli sociální práce ji spatřuji jako významnou, protože současné trendy nás staví před základní otázku, zda a jak být solidární s ostatními lidmi ve společnosti.

Nemůžeme očekávat od principů trhu spravedlivé řízení služeb sociální péče. To pak může vést ke stále většímu vylučování potřebných osob ze systému péče. Odborná veřejnost musí zaujmout *cílené utváření sociálních služeb* při efektivním využívání stále menších finančních zdrojů (Zlámal, 2003). Etickým východiskem sociálních

pracovníků je pracovat na základě solidarity a upozorňovat na utlačující praxi. Webb (2000) tvrdí, že bez kritické praxe a politické činnosti nemůžeme v sociální práci dosáhnout dobré praxe, protože ony jsou součástí každodenní činnosti sociálních pracovníků. Nemohou být omezeny jen na učebny či pouhé teoretizování. Podle Brodtkin (2006) změny v sociální ochraně vyžadují *nejen nové řízení*, ale i *relevantní sociální politiku*. Nové nástroje managementu se jen snaží vytvářet novou verzi starého problému. Ale podoba sociální ochrany může být jen tak dobrá, jak dobrá je politika, která ji vytváří. Také Mullaly (1997) vidí řešení v *aktivnějším přístupu zejména odborné, ale i široké veřejnosti*. Tvrdí, že sociální práci nestačí vytyčit svá etická východiska, ale nezbytnou podmínkou její legitimacy je utvářet vhodné prostředí pro aplikaci lidských práv a sociální spravedlnosti. Současná situace s sebou nese nové výzvy, jak chápat sociální práci.

Seznam literatury:

- ADAMS, A. **The Modernisation of Social Work Practice and Management in England**. Boskovic: Albert, 2003.
- ALFORD, J. **Dienstleistungsqualität in Australien**. In BECKMANN, CH., et al. **Qualität in der Sozialen Arbeit**. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2004.
- ARNEGGER, M., SPATSCHECK, CH. **Der Begriff Ökonomisierung im Kontext der Sozialen Arbeit**. In SPATSCHECK, CH., ARNEGGER, M., et al. **Soziale Arbeit und Ökonomisierung. Analysen und Handlungsstrategien**. Berlin: Schiribi Verlag, 2008.
- BÄCKER, K. **Ökonomisierung der sozialen Arbeit: eine erziehungswissenschaftliche Analyse**. München: Grin Verlag, 2006.
- BADER, C. **Sozial-management: Anspruch eines Konzepts und seine Wirklichkeit in Non-Profit-Organisationen**. Freiburg im Breisgau: Lambertus, 1999.
- BALDWIN, M. **Care Management and Community Care**. Hampshire: Ashgate, 2000.
- BECHER, B., HAYER, J. **Neue Wege zu frischem Geld**. NOMOS, *SOZIALwirtschaft*, 2011, 21, č. 3, s. 20–24.
- BLOK, W. M. J. **Market, Management and Profession. Social Business in the Polder**. *Social Work & Society*, 2004, Volume 2, Issue 1, s. 124–130.
- BRODKIN, E. Z. **Bureaucracy Redux: Management Reformism and the Welfare State**. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2006, 17, s. 1–17.
- CLARK, CH. **The Deprofessionalisation Thesis, Accountability and Professional Character**. *Social Work & Society*, 2005, Volume 3, Issue 2, s. 182–190.
- CLARKE, J., NEWMAN, J. **The Managerial State**. London: SAGE, 1997.
- COULSHED, V., MULLENDER, A. **Management in Social Work**. 2. vyd. Basingstoke: Palgrave, 2001.
- ČERNÁ, M. **Úvodní slovo**. In JABŮRKOVÁ, M. (eds.). **Od paragrafů k lidem**. Praha: SKOK, 2007.
- DOUMA, E. BRAUERHOCH, F. O. **Sozialwirtschaft am Scheideweg**. NOMOS, *SOZIALwirtschaft*, 2011, r. 21, č. 5, s. 7–13.
- DRAKEFORD, M. **Privatisation and Social Policy**. London: Pearson Education Limited, 2000.
- DUNLOP, J. M. **Privatization: How government promotes market-based solutions to social problems**. In **Critical Social Work**. [on-line]. Canada. 2001, Vol. 2. No. 1. [cit. 1. října 2008].
- DUSTIN, D. **The McDonaldization of Social Work**. London: ASHGATE, 2007.
- ERATH, P., HÄMÄLÄINEN, J. **Theory in Social Work**. In ADAMS, A. (eds.). **Key Themes In European Social Work: Theory, Practice and Perspectives**. London: Russel House Publishing, 2001.
- ETZIONI, A. **Morální dimenze ekonomiky**. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- FERGUSON, I. **Neoliberalism, the Third Way and Social Work: the UK Experience**. *Social Work & Society*, 2004, Volume 2, Issue 1, s. 1–8.
- FÜRSTENBERG, VON C. **Qualitätsmanagement**. In SCHUBERT, H. **Sozialmanagement**. Wiesbaden: VS Verlag, 2005.
- GALUSKE, M. **Methoden der Sozialen Arbeit**. 7. vyd. München: Juventa Verlag, 2007.
- GERHARDINGER, G. **„Wer will schon Geld für Sozialarbeit ausgeben?“ Sozialabbau bei Haushaltsengpässen im Spannungsfeld zwischen Privatisierung und Ehrenamtlichkeit**. In Vortragsreihe „Sozialarbeit preiswert oder ihren Preis wert?“. [on-line]. Georg-Simon-Ohm-Fachhochschule Nürnberg. [cit. 12. září 2010].
- HARRIS, J. **Businessology and Social Work**. *Social Work & Society* [on-line]. 2003a. [cit. 23. května 2008].

- HARRIS, J. **The Social Work Business**. London: Routledge, 2003b.
- HEALY, K. **Reinventing Critical Social Work: Challenges from Practice, Kontext and Post-modernism**. *Critical Social Work* [on-line]. Canada. 2001, Vol. 2, No. 1. [cit. 1. října 2008].
- HOLASOVÁ, V. **Manažerismus v sociální práci**. In Rizika sociální práce. Hradec Králové: Katedra sociální práce a sociální politiky PdF Univerzity Hradec Králové, 2010, s. 43–52.
- HOLASOVÁ, V. **Manažerismus v sociální práci: prosazování a důsledky**. Disertační práce. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- HOLASOVÁ, V. **Privatizace sociálních služeb pro seniory**. In Realita a vize sociální práce. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 2011, s. 164–172.
- HOWE, D. **Social Workers and Their Practice in Welfare Bureaucracies**. Aldershot-Vermont: Gower, 1986.
- CHYTIL, O. **Důsledky modernizace pro sociální práci**. *Sociální práce / Sociálna práca*. Brno: ASVSP, 2007, č. 4, s. 64–71.
- JETMAR, M. **Financování odvětví veřejného sektoru**. In PEKOVÁ, J., PILNÝ, J., JETMAR, M. **Veřejná správa a finance veřejného sektoru**. ASPI, Praha, 2008.
- KELLER, J. **Teorie modernizace**. Praha: SLON, 2007.
- KOLDINSKÁ, K. **Právní úprava sociálních služeb v evropských zemích**. In MATOUŠEK, O., a kol. **Sociální služby**. Praha: Portál, 2007.
- Komise Evropských společenství. **Provádění lisabonského programu Společenství. Sociální služby obecného zájmu v Evropské unii**. 2006. [cit. 9. září 2010].
- LAAN, VAN DER, G. **Taylorismus a řemeslnost v sociální práci**. *Sociální práce / Sociálna práca*, 2006, č. 3, s. 50–56.
- LORENZ, W. **Social Work and New Social Order – Challenging Neoliberalism Erosion of Solidarity**. *Social Work & Society*, 2005b, Volume 3, Issue 1, s. 93–100.
- MACDONALD, C. **Institutional Transformation: The impact of Performance Measurement on Professional Practice in Social Work**. *Social Work & Society* [on-line]. 2006, Volume 4, Issue 1, 2006. [cit. 12. srpna 2008].
- MERCHEL, J. **Qualitätsmanagement in der Sozialen Arbeit: Eine Einführung**. München: Juventa, 2010.
- MERCHEL, J. **Sozialmanagement. Eine Einführung in Hintergründe, Anforderungen und Gestaltungsperspektiven des Managements in Einrichtung der Sozialen Arbeit**. Weinheim: Juventa, 2006.
- MILNER, J., O'BYRNE, P. **Assessment in social work**. Basingstoke: Palgrave, 2002.
- MPSV. **Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči**. MPSV, 2010 [on-line] [cit. 1. 2. 2012].
- MULLALY, R. P. **Structural social work: ideology, theory, and practice**. Oxford: Oxford University, 1997.
- MUSIL, L. **Statusová solidarita a česká sociální politika**. *Sociologický časopis*, 1995, Vol. 31. Č. 4, s. 423–434.
- MUSIL, L. **„Ráda bych vám pomohla, ale...“ Dilemata práce s klienty v organizacích**. Brno: Marek Zeman, 2004.
- MUSIL, L., HUBÍKOVÁ, O., KUBALČÍKOVÁ, K., HAVLÍKOVÁ, J. **Působení politiky sociálních služeb na kulturu poskytování osobních sociálních služeb ve vybrané organizaci**. Praha: VÚPSV, Brno, 2007.
- MÜLLER, K. **Ökonomisierung der Sozialen Arbeit am Beispiel der Jugendhilfe/Heimarbeit**. München: Grin Verlag, 2010.
- ORTMAN, F. **Organisation und Verwaltung des „Sozialen“**. In THOLE, W. **Grundriss Soziale Arbeit**. 2. vyd. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2005.
- PEKOVÁ, J. **Veřejný sektor a veřejná správa**. In PEKOVÁ, J., PILNÝ, J., JETMAR, M. **Veřejná správa a finance veřejného sektoru**. 3. vyd. ASPI, Praha, 2008.
- PUCH, H.-J., WESTERMEYER, K. **Managementkonzepte: eine Einführung für soziale Berufe**. Freiburg im Breisgau: Lambertus, 1999.
- PRŮŠA, L. **Sociální služby – srovnání ČR a EU**. ESF, VSVC ČR, 2008. [on-line] [cit. 10. 2. 2012].
- REISER, B. **Mehr Demokratie wagen**. NOMOS, *SOZIALwirtschaft*, 2011, r. 21, č. 5, s. 14–16.
- REKTOŘÍK, J., et al. **Ekonomika a řízení odvětví veřejného sektoru**. Praha: Ekopress, 2007.
- REMMEL-FASSBENDER, R. **Case Management – ein Konzept zwischen fachlichen**

Ansprüchen Sozialer Arbeit und ökonomischen Erwartungen? In SPATSCHECK, CH., ARNEGGER, M., et al. *Soziale Arbeit und Ökonomisierung. Analysen und Handlungsstrategien*. Berlin: Schiribi Verlag, 2008.

SEITHE, M. *Schwarzbuch Soziale Arbeit*. 1. vyd. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010.

SEN, A. *Etika a ekonomie*. Praha: Vyšehrad, 2002.

SCHRÖTER, B. *Auswirkungen der Ökonomisierung auf die Professionsdiskussion der Sozialen Arbeit*. München: Grin Verlag, 2011.

SIEGLER, B. *Ökonomik Sozialer Arbeit*. Freiburg im Breisgau: Lambertus, 1997.

SPATSCHECK, CH. *Soziale Arbeit im neoliberalen Kontext*. *Soziale Arbeit*, 2005, Band 3, s. 94–103.

SVOBODOVÁ, M. **Management v sociální práci**. In MATOUŠEK, O., a kol.: *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003.

THOLE, W., CLOOS, P. **Soziale Arbeit als professionelle Dienstleistung**. In MÜLLER, S., SÜNKER, H. *Soziale Arbeit zwischen Politik und Dienstleistung*. Neuwied: Sünker, 2000.

TOMEŠ, I. **Úvod do teorie a metodologie sociální politiky**. Praha: Portál, 2010.

URBAN-STAHN, U. **Ökonomisierung und Rechtsstaatlichkeit-Betroffenenschutz in der Sozialen Arbeit am Beispiel der Durchsetzung individueller Rechtsansprüche in der Jugendhilfe**. In SPATSCHECK, CH., ARNEGGER, M., et al. *Soziale Arbeit und Ökonomisierung. Analysen und Handlungsstrategien*. Berlin: Schiribi Verlag, 2008.

VEBER, J., a kol. **Management: základy, prosperita, globalizace**. 1. vyd. Praha: Management Press, 2005.

VEBER, J. **Řízení jakosti a ochrana spotřebitele**. Praha: Grada Publishing, 2007.

VEČEŘA, M. **Sociální stát. Východiska a přístupy**. 2. vyd. Praha: SLON, 1996.

Výbor pro sociální ochranu. **Dobrovolný evropský rámec pro kvalitu sociálních služeb**. 2010. [on-line] [cit. 9. ledna 2012].

WENDT, W. R. **Sozialwirtschaft und Sozialmanagement in der Ausbildung**. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1999.

WEBB, S. A. **The Politics of Social Work: Power and Subjectivity**. *Critical Social Work* [on-line]. Canada. 2000, Vol. 1, No. 2. [cit. 15. září 2008].

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách,

ze dne 14. 3. 2006 (ve znění pozdějších právních předpisů).

ZLÁMAL, J. **Úloha státu při zajišťování zdravotních potřeb v podmínkách tržního hospodářství**. In GLADKIJ, I., a kol. *Management ve zdravotnictví*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2003.

Poznámky

- Podle Tomeše (2010: 33) koncepce sociální ochrany představuje společensky organizovanou ochranu života a důstojnosti člověka. Večeřa (1996) do systémů sociální ochrany zahrnuje právní, finanční a organizační nástroje (pojistná opatření, sociální péči aj.).
- V českém pojetí se navíc můžeme setkat se zcela specifickým vymezením *sociálních služeb*. Zákon vyjmenovává pouze určité typy služeb a zařízení (z. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách), které jsou sociálními službami. Ty služby, které zákon nezahrnuje (např. sociální práce v nemocnicích či ve věznicích), formálně nejsou sociálními službami (protože jsou upraveny jinou legislativou).
- Kvazitrhy vznikly s reformami veřejných služeb a zavedly nakupování služeb za státem redistribuované prostředky na trhu. Občanům byla ve vyšší míře umožněna volba mezi různými organizacemi financovanými ze státních prostředků (Musil, 1995).
- Nový manažerismus využívá *více než kontrolu sociálních pracovníků manažery* přímou kontrolu *prostřednictvím standardů, inspekci a auditů*, a to v kontrastu s jejich finanční náročností a často nezjišťovanou efektivitou. Například v Anglii jsou vydávány značné prostředky na auditorské komise. V roce 2001 mělo být čerpáno 600 milionů liber na inspektorské aktivity, přičemž jen 27% inspekci místních autorit v Anglii a ve Walesu vedlo k inovaci (Winchester 2000, Agentura pro pokrok a rozvoj 2001 in Harris, 2003b).
- Zároveň však autor *polemizuje* s tím, zda lze říci, že *předchozí* méně regulované politické prostředí *bylo účinnější* při prosazování sociálního začleňování (Clarke, 2005).
- Administrativní náročnost zavádění standardů kvality u českých sociálních služeb na úkor času pro interakci s klienty zaznamenal ve výzkumné případové studii i L. Musil a kol. (2007).

Recenze

P. Štern, L. Ouředníčková, D. Doubravová: Probace a mediace. Možnosti řešení trestných činů. Praha, Portál, 2010.

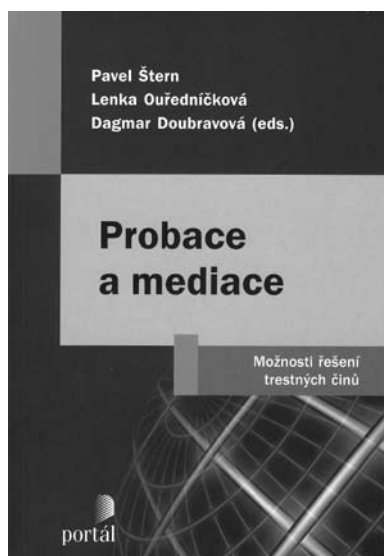
Publikace *Probace a mediace* je dílem skupiny autorů, kterých se tato tematika dotýká opravdu intenzivně. Pavel Štern je ředitel Probační a mediální služby, Lenka Ouředníčková a Dagmar Doubravová stály také u zrodu probace a mediace v České republice a i spousta ostatních autorů této knihy jsou lidé spjatí s tímto institutem již několik let. Na samotné knize tak je již od začátku znát, že ji píší lidé z praxe. Kniha je protkaná mnoha kasuistikami, které deklarují konkrétní podobu jednotlivých možností řešení trestných činů. Čtenáři tak poskytují nejen zajímavé a poutavé čtení obsahující životní příběhy mnoha klientů, ale také náhled do teoretických a ideologických východisek tohoto institutu.

Kniha je velmi konzistentně a logicky členěna. Na začátku představuje jak samotný vývoj a společenský kontext probace a mediace v České republice, tak také její mezinárodní kontext. Jak se vyvíjela, jakým způsobem je realizovaná v zahraničí a jaké trendy jí v současné době vévodí. V tomto případě se nejedná o rozsáhlé čtení, ale jde opravdu jen o krátký exkurz do otázky historie a mezinárodních souvislostí, který jistě čtenáři, kteří si nelibují v obsáhlé historii, ocení. Třetí kapitola je zaměřena na restorativní justici a její programy. Ve stručnosti autor představuje myšlenkovou základnu tohoto přístupu, historii a hlavně principy, na kterých jsou založeny všechny její programy,

kterým se podrobně věnují následující kapitoly.

Kapitola čtyři s názvem Probační a mediální činnosti je nejobsáhlejší částí celé knihy a představuje jednotlivé činnosti realizované v rámci probace a mediace. Mezi tyto činnosti v rámci mediálních činností patří samotná mediace mezi obětí a pachatelem a jiné činnosti směřující k urovnání konfliktu (např. zpráva o spolupráci s klientem). Obzvláště mediace je v současné době novou možností řešení konfliktů, a to nejen v rámci trestné činnosti. Čtenář se zde dozví, co předchází samotné me-

diaci a za jakých podmínek je realizována. Případ dvou mladých mužů, kteří se dopustili vandalizmu ve svém městě, je zde konkrétním příkladem, který jasně představuje průběh takové mediace i její základní účel a smysl. Další úsek o probačních činnostech pak prezentuje probační dohled, obecně prospěšné práce, parole a hodnocení potřeb a rizik. Většina kapitol obsahuje definici dané oblasti, roli pracovníka, specifika dané činnosti, trestněprávní kontext, rizika a příležitosti, vztah k orgánům činným v trestním řízení a ke komunitě. Zároveň jsou doprovázeny dalšími příklady konkrétních uplatnění těchto činností u jednotlivých klientů, které tak čtenáři dokreslují představu o probaci a mediaci v každodenní realitě. Tím tato kniha, podle mého názoru, předkládá jasnější obraz probace i mediace i lidem, kteří se s ní ještě nikdy nedostali do užšího kontaktu.

Poslední dvě kapitoly uvádějí další možnosti a činnosti realizované v rámci probace a mediace, které je doplňují či rozšiřují. Řeč je zde o nových alternativních trestech, jako je trest domácího vězení a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a společenské akce a parolové rady. Představeny jsou také možnosti nevládního a neziskového sektoru na tomto poli, čtenáři jsou seznámeni se službou Mentor, s otázkou předluženosti a také s prací s oběťmi trestných činů.

Celá kniha je psána velmi srozumitelným jazykem a svou jasnou a konzistentní strukturou, přesto, že je psána mnoha autory, je opravdu přehledným materiálem o probaci a mediaci. Může

se tak stát velmi užitečnou publikací nejen pro odbornou veřejnost, ale také pro běžnou populaci v momentě, kdy se tato oblast pro ni stane aktuální a bude potřebovat se v ní zorientovat. Jistě také studenti ocení její jasnou strukturu a čtivost. Kniha zároveň předkládá všechny podstatné informace od ideologických myšlenek, na kterých je probace a mediace postavena, přes jasné definování, vymezení a popsání klíčových pojmů a okolností až po konkrétní příklady.

*Petra Vašíčková,
Fakulta sociálních studií,
Masarykova univerzita*

Vanessa Rogers: Kyberšikana. Pracovní materiály pro učitele a žáky i studenty. Praha, Portál, 2011.

Kniha *Kyberšikana*, která v roce 2011 vyšla v nakladatelství Portál, je na první pohled útulou publikací a po prvním prolistování láká čtenáře svou přehledností, strukturovaností a zaměřením do praxe zkoumaného problému.

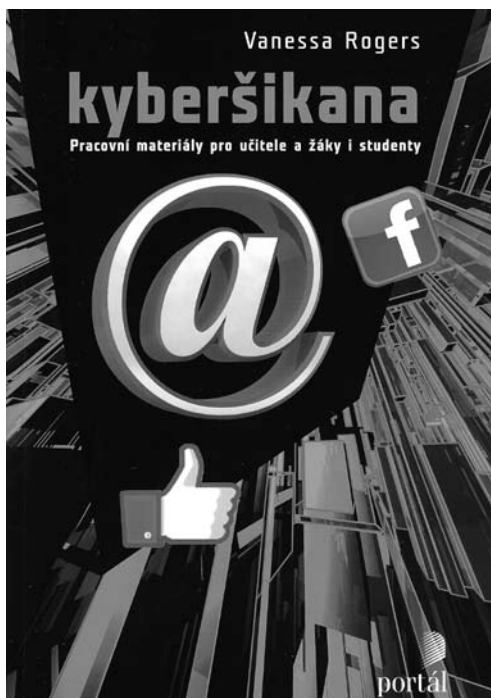
Autorkou knihy je absolventka magisterského studijního programu v oboru komunitního vzdělávání na univerzitě v Leicesteru (Velká Británie) Vanessa Rogers, která od svých studií dále intenzivně pracuje nejen jako pedagožka, ale zejména jako terénní pracovnice s tzv. problémovou mládeží, poskytuje v této oblasti poradenství, realizuje semináře a působí jako trenérka sociálních dovedností. Je také autorkou publikací a odborných článků, které jsou oblíbené v mnoha zemích celého světa. Z anotací dalších knih Vanessy Rogers, uvedených na osobních stránkách autorky, lze usuzovat na jejich praktické zaměření, až téměř podobu metodických průvodců. Odborná erudice Vanessy Rogers pro

zpracování knihy o kyberšikaně je tak poměrně zřejmá.

Předesílám, že kapitoly českého vydání knihy *Kyberšikana*, které jsou překladem původního díla, jsou skutečně pracovním materiálem, nikoli teorií šikany potažmo kyberšikany, která by komplexně daný jev vysvětlovala. Z tohoto důvodu oceňuji, že je české vydání publikace rozšířeno o úvodní kapitoly umožňující alespoň rámcově porozumět tomu, co kyberšikana je, kdo je tímto fenoménem zasažen a jak s ním pracovat. Autory úvodních statí českého vydání se stali Michal Kolář, specialista na problematiku školního násilí a šikany a také autor aktuální české monografie *Nová cesta k léčbě šikany* z roku 2011; dále David Čáp, který je odborníkem v oblasti etopedie a psychologie, působí na FF UK v Praze, a v neposlední řadě Renata Ježková a Helena Adamusová. Poslední dvě jmenované autorky jsou zároveň lektorkami projektu *Minimalizace šikany*

a odborníky v pedagogice, speciální pedagogice a sociální práci. Celkově je autorský tým recenzované knihy multidisciplinárně orientován a díky tomu je možné problému kyberšikany porozumět v širším kontextu. Navíc jsou úvodní statě českých autorů doplněny o odkazy na další zdroje jak teoretických, tak praktických informací o šikaně a možnostech jejího řešení včetně možností, jak pracovat s problémem kyberšikany. Nutno dodat, že samostatných studií na posledně zmiňované téma je stále ještě málo, což svědčí o složitosti jeho zkoumání.

Sama Vanessa Rogers svůj text opatřila úvodem, který má sloužit jako jakýsi návod, jak s dalšími stránkami pracovat. To lze považovat za užitečné v tom slova smyslu, že se může čtenář – uživatel – této knihy ujistit, zda je to právě tato kniha, která naplní jeho očekávání. Autorka zmiňuje, že se jedná opravdu o návody, jak jednat v situaci kyberšikany, ať už v roli dítěte, rodiče nebo učitele. Tomu odpovídá také další kapitola, která pojednává o prostředcích kyberšikany a vždy jen jedním drobným odstavčkem vysvětluje úskalí dílčích situací v elektronické komunikaci a digitálním světě. Hlavní objem textu knihy je věnován popisu konkrétních aktivit pro děti a jejich rodiče či učitele. Začíná kapitolou s názvem *Rozcvičky*, která prezentuje postupy úvodních setkání s dětmi za účelem seznámení se s otázkou kyberšikany a jejich okolností. Každý postup je vždy strukturován do oddílů: název techniky, cíl techniky, „co budeme potřebovat“ a popis samotného postupu. V takto uspořádaném „návodu“ k práci se žáky či studenty postrádám údaj o časové náročnosti (ani v popisu postupu není uvedeno, kolik času by měli mít účastníci na jednotlivé aktivity k dispozici, či jak pracovat s časem s ohledem na věk dětí) a také o vhodnosti či nevhodnosti určitého prostředí. Ocenila bych, kdyby popisy aktivit obsahovaly informaci o tom, zda je vhodná realizace v prostorech školy, kterou žáci navštěvují (a ve které může být přítomna šikana), nebo raději mimo ni. Kvantitativně největší částí knihy je kapitola *Aktivity* (asi 30 stran z celkových 70), která má v podstatě stejnou strukturu jako kapitola předchozí, tematicky jsou však činnosti zde nabízené směřovány k hlubšímu porozumění kyberšikaně všemi účastníky. Publikace končí kapitolou *Opakování*, která nabízí aktivity sloužící k závěrečnému ukotvení poznatků a zkušeností, které účastníci získávají v průběhu předchozích dílčích naučných činností. V knize postrádám kapitolu Závěr – text tak

působí jaksi neukončeně, neuzavřeně. Celkově u všech kapitol prezentujících dílčí aktivity se žáky a studenty postrádám také popis žádaného výstupu, řekněme určité vyhodnocení a možnosti využití. Z pouhého popisu činností není patrný jejich přesah či význam.

Celkově lze konstatovat, že publikace Vanessy Rogers je opravdu tím, co avizuje podtitul uvedený v jejím názvu – *pracovním materiálem pro učitele, žáky a studenty*. Dodávám, že k výčtu uživatelů této „příručky“ by mohli patřit i rodiče dětí ohrožených kyberšikanou a částečně také sociální pracovníci, kteří přicházejí do kontaktu s takovými dětmi a rodinami. Připomínám, že sociální pracovníci nemohou očekávat, že právě kniha Vanessy Rogers je zevrubně obeznámí s problematikou šikanování v kyberprostoru, není to rozhodně ucelená monografie na dané téma. Pro využití knihy v teorii či praxi sociální práce je naprosto nezbytná předchozí znalost problematiky šikany a kyberšikany. Toto tvrzení – jak vyplývá z celé recenze – ostatně platí také pro ostatní skupiny čtenářů knihy *Kyberšikana* od Vanessy Rogers.

Kateřina Thelenová,
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická,
Technická univerzita v Liberci

Jan Jandourek: Sociologie zločinu. Proč lidé vraždí a jezdí načerno. Portál, Praha, 2011.

Jan Jandourek se ve své knize pouští na pole zločinu a trestu a toto téma diskutuje především z hlediska sociologie a psychologie. Podtitul knihy čtenáře láká na možnost získání jednoduché odpovědi na otázku: „Proč lidé vraždí a jezdí načerno?“ To se však nedozví a domnívám se, že to ani nelze. Na tak komplikovaný problém, jakým je kriminalita a deviantní chování, totiž jednoznačná a jednoduchá odpověď neexistuje. Čtenář si naopak má možnost uvědomit, jak složitou oblastí fenomén zločinu a trestu je.

Autor publikaci rozděluje do devíti kapitol, kdy prostřednictvím příkladů řady kauz jak z historie, tak také ze současnosti poutavě vtahuje čtenáře do světa zločinu a zločinců. Kniha je napsána stručně, přehledně, nikoli však heslovitě a jednoduše a díky tomu se stává přístupnou široké veřejnosti. Naopak čtenáře s hlubší znalostí problematiky upozorňují, že mu kniha s největší pravděpodobností nenabídne nové skutečnosti a překvapivá zjištění. Nejedná se o učebnici, ale podle mého názoru spíše o letmý vhled do řady témat, která se zločinností souvisejí. Přičemž i sám autor přiznává snahu podat „stručný a populární přehled...“ (s. 7).

Jan Jandourek nejprve v úvodních třech kapitolách zve čtenáře na malou exkurzi po historii zločinu. Zabývá se základními pojmy, jako je zločin a pozice oběti v něm. Uvažuje o rozdílech mezi mužským a ženským zločinem, o zločinnosti mládeže, tříd a ras. Celou třetí kapitolu pak věnuje jednotlivým sociologickým školám a směrům (od náboženských teorií, přes teorie sociální struktury, sociální ekologii, teorie subkultur, labelling až po biologické a psychologické teorie),

kteří zkoumaly zločin v minulosti. Od kapitoly čtvrté se pak zaměřuje na jednotlivé druhy zločinnosti. Věnuje se činům útočícím na majetek člověka, podrobněji autor hovoří o zhárství, vydírání, vloupání, krádeži apod. Nevyhýbá se ani deliktům spojeným se sexem, organizovanému zločinu a fenoménu mafie, terorismu a drogové problematice na poli zločinu. V knize čtenář nalezne řadu

moderních pojmů (jako např. ekoterorismus, agroterrorismus, narkoterorismus, racketeering, atd.) zasazených do problematiky zločinnosti. Je mu tak umožněno uvažovat o těchto pojmech v souvislostech.

V poslední kapitole se autor od samotného zločinu posouvá směrem k trestu, který by měl bezprostředně po činu následovat. Zmiňuje retributivní pojetí trestu, naopak restorativním přístupům se na tomto místě ani nikde jinde v knize překvapivě nevěnuje.

V závěrečném pojednání o budoucnosti zločinu Jandourek konstatuje, že si budeme muset

„v brzké budoucnosti nejspíše zvykat na určité omezení soukromí“ (s. 147), což nám může podle mého názoru na oplátku přinést větší pocit bezpečí.

Tato útlá kniha je zdařilým náhledem do problematiky zločinnosti, kdy pro zvědavé a zaujaté čtenáře může být prvním drobkem sněženým z koláče poznání této problematiky. Součástí knihy je i minislovníček použitých pojmů a odkazy na další literaturu. Jinými slovy návod, kam mohou směřovat čtenářovy příští kroky za dalším bádáním.

*Renáta Talašová,
Fakulta sociálních studií,
Masarykova univerzita*

Človek a spoločnosť.

Číslo 1 až 4, ročník XIV, Košice,

Spoločenskovedný ústav SAV, 2011.

Časopis *Človek a spoločnosť* je zaradený do zoznamu recenzovaných časopisov v Slovenskej republike. Vychádza štyrikrát ročne. Jedná sa o *internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*, čiže predpokladá orientáciu článkov na akýkoľvek aspekt výskumu, teórie alebo vzdelávania. Vedecké články i štúdie v časopise sú podrobené recenznému konaniu, publikované príspevky nie sú honorované. Štyri čísla časopisu vydané v roku 2011 mali vopred určenú vnútornú štruktúru, a to 1. Vedecké články a štúdie, 2. Recenzie, 3. Správy z vedeckých konferencií. Časopis riadila redakčná rada pod vedením prof. PaedDr. Štefana Šutaja, CSc. V redakčnej rade časopisu boli zastúpení i odborníci z Českej republiky, Poľska, USA, Ukrajiny i Budapešti. V jednotlivých číslach boli publikované vedecké štúdie v anglickom, ukrajinskom a francúzskom jazyku.

V čísle 1/2011 boli uverejnené štyri články rôzneho zamerania. Článok od poľskej autorky Uršuly Swadzy, napísaný v anglickom jazyku, bol venovaný problematike zmien v spoločenských rolách žien v Sliezsku. Článok priblížil evolúciu týchto rolí od polovice 19. storočia, keď v Sliezsku začalo obdobie industrializácie, až po súčasnú dobu. Analýzy boli uskutočnené na základe materiálov historikov a sociológov zameraných na oblasť Sliezska. Autorka dospela k záveru, že pozícia spoločenských rolí sliezkych žien sa postupne zmenila. Článok od ukrajinského autora Vasiľa Harahoniča, napísaný v ukrajinskom jazyku, bol venovaný aktuálnej téme Ukrajina a EÚ. Veľká pozornosť bola venovaná reformám v danej krajine v príprave na vstup do Európskeho spoločenstva. Odborná štúdia politického zamerania dvoch zahraničných autorov Sergeja Ustiča a Alexa Rovta, napísaná v anglickom jazyku, sa venovala cezhraničnej spolupráci v Európe a geopolitickej situácii na východnej hranici Európskej únie. Štvrtý článok prezentoval útvar prírodného bytia a fenomén ľudskej slobody v ich protirečivej jednote z kulturologického

a literárnovedného aspektu, a to bez umelej mystifikácie. V každom prípade tento článok bol oživením celého čísla, pretože aj napriek esejistickej forme sa neuchýlil k formálnej estetizácii a filozofizácii textu. V tomto čísle vyšli dve recenzie. Prvá na knihu od autorov Matulay–Macák s názvom *Náčrt kresťanskej sociológie*, ktorú napísal Tomáš Pružinec, a druhá na publikáciu od Anny Pliškovej s názvom *Language and National Identity: Rusyns South of Carpathians*, ktorú napísala Anna Virostková. Číslo dopĺňajú tri správy z medzinárodných vedeckých konferencií. Aj napriek tomu, že v tomto čísle boli vydané články s rôznou tematikou, môžeme skonštatovať veľmi zaujímavé názory a pohľady jednotlivých autorov na minulé a aj súčasné problémy.

V čísle 2/2011 boli zverejnené štyri články, z toho jeden v ukrajinskom jazyku, ktorý sa venoval súčasnej téme, a síce vývoju vzťahov medzi Ukrajinou a Európskou úniou, ktoré patria k prioritám zahraničnej politiky Ukrajiny. V tejto súvislosti k najdôležitejšej agende patrí aj spolupráca Ukrajiny so susednými krajinami a členskými štátmi vrátane SR, čo obojstranne zohráva významnú úlohu aj v ekonomickom rozvoji prihraničných regiónov. Autorka v článku analyzovala situáciu vo vydávaní víz pre občanov Ukrajiny na základe monitoringu v 21 konzulátoch EÚ, pričom poukázala na rozdiely medzi „starými“ a „novými“ krajinami Schengenu, ako aj na diferencie v rámci V4. Ďalšie dva články s historickou tematikou sa zamerali na 18. a 19. storočie. Spoločná štúdia Regináčovej a Gergelyho bola venovaná výskumu archívnych dokumentov a odbornej literatúry týkajúcej sa košických demografických údajov v 19. storočí, ktorú vhodne dopĺňajú prehľadné tabuľky k sčítaniu obyvateľov mesta Košice. Príspevok Fabovej sa zameriaval na výskum archívnych materiálov o kanonických vizitáciách v Abovsko-turnianskej župe v 18. storočí. V tomto prípade sa autorka zamerala dominantne na výskum archíválií v košickom arcibiskupskom archíve.

Obohatením čísla je stručný článok s historickou tematikou, napísaný v anglickom jazyku, venovaný osobe Antona Verancsicsa a jeho činnosti v období Uhorska, ktorý je spojený s rozkvetom renesancie v Uhorsku. Autorka poukázala na niektoré momenty, ktoré sa spájajú so životom tejto významnej osobnosti v dejinách Uhorska. V tomto čísle bola uverejnená recenzia od Anny Virostkovej, ktorá sa venuje ukrajinskej národnostnej menšine na Slovensku – školstvu, na knihu *Malé dejiny Rusínov*, ktorú napísal Ivan Pop. Aj v tomto čísle boli uverejnené tri správy z vedeckých konferencií a odborného seminára, ktoré sa konali vo Svidníku a Košiciach. Taktiež druhé číslo časopisu *Človek a spoločnosť* nie je monotematické. Články, ktoré boli v ňom uverejnené, sú veľkým prínosom pre vedu a istým obohatením aj pre širšiu verejnosť.

Číslo 3/2011 ako jediné v tomto ročníku časopisu sa podarilo redaktorom pripraviť po obsahovej stránke monotematicky, pričom túto voľbu treba hodnotiť ako pozitívnu. Čitateľ dostáva monotematické a monografické vydanie, v ktorom je rovnomerne zastúpená teória i prax. V uvedenom čísle časopisu *Človek a spoločnosť* autori priblížili koncept výskumného projektu (VEGA 93/09) zameraného na skúmanie jazykových procesov, konkrétne jazykovo-komunikačné správanie slovenskej mládeže v Maďarsku (príslušníkov slovenskej minority) a na Slovensku (príslušníkov slovenskej majority žijúcich v národnostne zmiešaných slovensko-maďarských oblastiach SR) v situačnom kontexte intraetnického používania hovorenej slovenčiny. Úvodný článok informoval o metodologickom rámci realizovaného výskumu jazykového správania a analyzoval východiská a stav riešenej problematiky (Homišínová, M.). Následne jednotliví autori – spoluriešitelia projektu prezentovali výsledky empirického výskumu v podobe základných informácií o charaktere a distribúcii odpovedí v rámci použitých výskumných ukazovateľov. Uvedené analýzy predstavovali horizontálny rez databázou vytvorenou aplikáciou použitej metodiky. Konkrétne sa autori zamerali na analýzu jazykovej znalosti a medzigeneračných súvislostí jazykovej komunikácie slovenskej mládeže na Slovensku a v Maďarsku (Homišínová, M.), prezentovali názory účastníkov výskumu na etnokultúrny rozvoj etnických minorít (Lenovský, L. – Homišínová, M.), upriamili pozornosť na jazykový prejav komunikačných aktov (Slančová, D.), analyzovali postoje mladej generácie v obidvoch krajinách k funkciám slovenského jazyka (Výrost, J.) a tiež

ozrejmili postavenie materinského jazyka v hierarchii životných hodnôt účastníkov výskumu (Výrost, J.). Číslo obohacuje jedna správa z psychologkej konferencie, ktorá sa konala v Bratislave.

V čísle 4/2011 boli zverejnené dva články s historickou tematikou a jeden z oblasti psychológie. Šutaj v článku, ktorý vyšiel vo francúzštine, sa zamerával na maďarskú menšinu na Slovensku od roku 1918 do súčasnosti. Skúmal súvislosti historických príčin a dopadov na charakteristiku maďarskej menšiny v danom historickom období. Podľa autora hľadanie spôsobu koexistencie s maďarskou menšinou v samostatnej Slovenskej republike komplikuje nacionalizmus na jednej aj druhej strane, strach slovenských vlád z reprezentantov maďarskej menšiny, politika maďarských vlád a ich politika voči národnostným menšinám v susedných krajinách. Druhý článok od M. Ďurkovej bol venovaný nemeckej menšine na Spiši, jej spolkom a kultúrno-spoločenskej činnosti v 20. a 30. rokoch 20. storočia. Tretí článok od spoluautorov Kentoša a Birknerovej z oblasti psychológie sa venoval emocionálnej a sociálnej inteligencii mužov a žien. Aj v tomto čísle boli uverejnené dve recenzie a dve správy z vedeckých konferencií zo Starej Lesnej a Bratislavy.

Záver: Jednotlivé čísla časopisu *Človek a spoločnosť*, *internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*, ročník 14, čísla 1–4, hodnotíme veľmi pozitívne. Publikovanie jednotlivých čísel je prospešné pre teóriu i pre prax z oblasti histórie, politológie, sociolingvistiky, sociológie, psychológie či sociálnej psychológie. Aktuálnosť a potreba vydávať odborný časopis (a ďalšie odborné publikácie) je odôvodnená dostatkom viacerých problémov, ktoré je potrebné preskúmať, prípadne prehodnotiť z rôznych pohľadov. Sme presvedčení o rozširujúcom sa záujme odbornej verejnosti v oblasti spoločenských vied.

Pozitívne hodnotíme nielen slovenský charakter recenzovaného časopisu, ale predovšetkým zahraničný, najmä Ukrajina, Maďarsko, ktorý umožňuje komparáciu názorov blízkych spoločností a vytvára platformu odborných prístupov v dynamicky sa rozvíjajúcej oblasti spoločenských vied.

Anna Virostková,
Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Sociální práce / Sociálna práca.

Číslo 1–4, ročník 11, Brno, ASVSP, 2011.

Sociální práce / Sociálna práca sa počas uplynulých 11-tich rokov stala časopisom, ku ktorému siaha široká čitateľská obec. Svojou štruktúrou priťahuje ako členov akademickej obce, tak i sociálnych pracovníkov, ktorí sa zaoberajú praktickou sociálnou prácou, ale tiež študentov tohto odboru. Okrem nich si časopis získal svojich čitateľov aj medzi členmi iných oblastí, ktoré nejakým spôsobom spolupracujú so sociálnymi pracovníkmi, a to prirodzene najmä medzi zamestnancami sociálnych služieb.

V súlade s tradíciou časopisu aj v tomto ročníku boli jednotlivé čísla koncipované monotematicky, aby sa tak vytvoril dostatočný priestor pre uchopenie konkrétnej témy, a to v rovine praktickej aj akademickej.

Prvé číslo 11. ročníka malo názov *Výskum pro praxi v sociální práci* a jeho garantkou bola docentka sociálnej práce, ktorá už dlhší čas pôsobí ako riaditeľka Výskumného ústavu pre rodinu SR – docentka Kvetoslava Repková. Číslo obsahuje celkovo 8 akademických statí, z ktorých 6 zodpovedá zadaniu tohto čísla. Dva posledné príspevky nie sú ani teoretickou diskusiou o výskume a ani neprinášajú výsledky výskumnej činnosti autorov.

Odbornú garanciu nad číslom 2/2011 *Psychosociální souvislosti u znevýhodněných dětí* prevzali docentka Eva Mydlíková a doktorka Jitka Navrátilová. Toto číslo je najrozsiahlejšie čo do počtu strán. Počet akademických statí je zhodný s ich počtom v predchádzajúcom čísle. Všetky príspevky zaradené do tohto čísla, s výnimkou posledného, svojím obsahom reagujú na zadanú tému. Posledným akademickým príspevkom v druhom čísle je príspevok autorskej dvojice Jinek–Křišťan, ktorý je ale reakciou na článok M. Nečasovej a kol., uverejnený v predchádzajúcom ročníku časopisu (č. 3/2010). Keďže jedným z cieľov časopisu je rozvíjať vedeckú diskusiu, zaradenie

takéhoto typu príspevku je vítaným prínosom, bez ohľadu na tému daného čísla.

Docent Slavomír Krupa bol odborným garantom tretieho čísla s názvom *Individuální plánování v sociální práci*. V rubrike akademické state je zaradených 5 prác, z toho len dve zodpovedajú téme čísla. Redakčná rada zaradila do rubriky príspevok M. Nečasovej a kol., ktoré ním reagujú na článok Jinka a Křišťana. Osobne ma potešilo, že tento raz sme na reakciu autoriek nemuseli čakať takmer rok, za čo ďakujem ako autorom a autorkám oboch príspevkov, tak aj redakčnej rade časopisu.

Posledné, štvrté číslo ostatného ročníka *Dobrovolnictví a sociální práce* odborne garantovali docentka Tatiana Matulayová a docentka Adéla Mojžišová, ktoré sú známe nielen ako akademičky, ale tiež aj ako dlhoročné (ak sa tento termín hodí použiť pri dámach) dobrovoľníčky. Všetkých šesť príspevkov zaradených do akademických statí korešpondovalo s témou čísla.

Jedenásty ročník Sociální práce / Sociálnej práce priniesol svojim čitateľom 576 strán zaujímavého a vyváženého pohľadu do akademického aj praktického sveta sociálnej práce. Celkovo 171 strán tvorili akademické texty, z ktorých mňa osobne zaujali najmä príspevky Ivany Lyócsa a Ivany Knausovej. Ročník ponúkol tiež 24 strán recenzií, prostredníctvom ktorých bolo predstavených 19 odborných kníh. Zvyšné strany boli venované rozhovorom so zaujímavými osobnosťami, aktuálnym informáciám o dianí v sociálnej práci, plánovaným konferenciám, či kurzom.

Aj tento ročník priniesol množstvo zaujímavých pohľadov na problémy, ale aj úspechy sociálnej práce, ktoré sú inšpiráciou pre nás všetkých. Priniesol aj zmeny v redakčnej práci – nového šéfredaktora pána Romana Baláža, nového člena redakčnej rady – profesora Malcolma Payna.

Osobne sa mi žiada oceniť rubriku *Inspirace pro praxi*, garantom ktorej je profesor Libor Musil. Rubrika nám počas uplynulého roka priniesla rad pohľadov do našej práce zaujímavých nielen svojím obsahom, ale aj rôznosťou použitej formy, pričom garant rubriky smeroval rubriku vždy k téme časopisu. Ďakujem garantovi rubriky a jeho spolupracovníkom predovšetkým za priblíženie dvoch vzácných osobností, a to doktora Miroslava Dědiča a Marie Riegrovej-Palackej.

Na základe analýzy obsahu jedenásteho ročníka časopisu Sociální práce / Sociálna práca

konštatujem, že redakčnej rade sa v plnom rozsahu podarilo naplniť hlavný zámer časopisu, a to prinášať reflexiu sociálnej práce v jej praktickej aj teoretickej polohe, pričom sa tieto dve na stránkach časopisu vhodne dopĺňajú. Mám za to, že jednotlivé čísla jedenásteho ročníka vo väčšej miere dodržali svoje obsahové zadania, ako tomu bolo v predchádzajúcich dvoch rokoch.

Jana Levická,
Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce,
Trnavská univerzita v Trnave

Inzerce

www.facebook.com/nakladatelstvi.portal
www.portal.cz

Jakub Marek, Aleš Strnad, Lucie Hotovcová **Bezdomovectví**

v kontextu ambulantních sociálních služeb

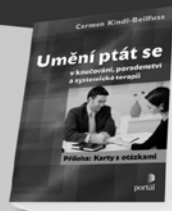
Publikace zkoumá bezdomovectví jednotlivců v ČR, definuje ho a uvádí jeho příčiny a specifika. Bezdomovectví pojímá jako souhrn patologických jevů a dává ho do psychologických souvislostí. Nechybí kapitoly o práci s bezdomovci v terénním programu i v nízkoprahových centrech a kazuisticky dokumentující rozmanitost práce s těmito jedinci.

brož., 176 s., 345 Kč

Zdeněk Vojtíšek, Pavel Dušek, Jiří Motl **Spiritualita v pomáhajících profesích**

Kniha ke spiritualitě přistupuje nezaujatě z hlediska religionistiky a psychologie náboženství. Je praktickou příručkou pro všechny, kdo se setkávají se záležitostmi náboženství (ať už rádi, nebo neradi) ve své profesi: pro terapeuty, psychology, pedagogy, sociální pracovníky, poradce, pastorační pracovníky i duchovní.

brož., 232 s., 365 Kč

Carmen Kindl-Beilfuss **Umění ptát se v koučování, poradenství a systematické terapii**

Autorka se snaží přijít na to, jak dobrou otázku formulovat a jak ji využít pro vedení dobrého rozhovoru. Zabývá se technikami dotazování v individuální, párové i rodinné terapii, se zvláštním zaměřením na tzv. biografické interview. Nabízí stovky otázek vhodných pro různá témata a kontexty v koučování, poradenství či systematické terapii. Soubor otázek tvoří samostatnou přílohu knihy.

brož., 272 s., 435 Kč

Pro Česko: Portál, s. r. o., tel. 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz

Knihkupectví Portál: Jindřišská 30, Praha 1 / Klapkova 2, Praha 8 / Dominikánské nám. 8, Brno

Pro Slovensko: portalslovakia@stonline.sk, tel. 00421 910 995 655, www.portalslovakia.sk

portál

Studijní opory zefektivňují vzdělávání sociálních pracovníků

Střední škola sociální Perspektiva a VOŠ, s. r. o., v období od 1. 1. 2010 do 31. 10. 2011 realizovala projekt Student – praxe – excellence. Tímto článkem bych chtěla popsat, jak jedna z klíčových aktivit tohoto projektu zefektivní vzdělávání budoucích sociálních pracovníků studujících sociální práci na vyšší odborné škole. V klíčové aktivitě se jako první všichni vyučující vzdělali na semináři „Jak psát distanční texty“. Poté bylo vytvořeno celkem 64 studijních opor, které odpovídají jednotlivým modulům podle akreditovaného vzdělávacího programu sociální práce. Tvorbu opor provázely pravidelné schůzky metodiků, kde byly prodiskutovávány podrobnosti týkající se formy, obsahu a úpravy textů. Kromě toho se na těchto pracovních schůzkách řešily mezipředmětové vztahy, aby jednotlivá témata modulů byla co nejlépe provázána a propojena z pohledu studia oboru sociální práce.

Studijní opory – speciální texty – byly vytvořeny zejména pro studenty dálkového studia. Smyslem těchto opor není, aby studenti měli co nejméně kontaktu s výukou a pedagogem, ale aby byli schopni si základní problematiku tématu nastudovat před samotnou účastí ve výuce, dále si vypracovat a zodpovědět konkrétní úkoly, zaměřené a cílené do praxe sociální práce, a tím získat více času na konzultaci k jednotlivým zásadním otázkám celé oblasti a k praktickým cvičením.

V průběhu práce na studijních oporách byly jednotlivé pasáže a kapitoly konzultovány se studenty, kteří se vyjadřovali zejména k zásadním prvkům těchto studijních textů, kterými jsou stanovené cíle kapitoly v úvodu, motivační a aktivizační prvky, úkoly k zamyšlení a diskusi, kontrolní otázky a cvičení. Aby tyto texty nebyly održeny od potřeb studentů a odborné praxe, první verze studijních opor se poté v druhé klíčové aktivitě projektu ověřovaly u studentů a také u partnerů – zástupců jednotlivých sociálních služeb. Studenti hodnotili zejména srozumitelnost textu a další

prvky, jako strukturu, úroveň praktických úkolů atd., odborníci z praxe navíc navrhovali témata a úkoly, které by z hlediska praktické činnosti sociální práce bylo vhodné doplnit. Studenti, kteří texty hodnotili, nebyli jen z naší školy, ale i z VOŠ v Jihlavě, která byla dalším partnerem v projektu. Na základě hodnocení všech zmíněných byly opory jejich autory doplněny.

Jednotlivé moduly sociální práce, které přímo nesouvisí s praktickou sociální prací, se tak studentům mohou více přiblížit právě formou tzv. praktického využití, které je umístěno vždy na konci kapitoly. V zadání je úkol zaměřený na praktickou aplikaci teoretického tématu přímo na sociální práci.

Velkým přínosem se staly studijní opory z jazyků anglického, německého a ruského – po vzdělávání se s pomocí 6 opor (odpovídajících šesti studijním obdobím) by student měl být schopen konverzovat na základní témata z oboru sociální práce a také úspěšně vykonat absolutorium z jazyka.

Jeden ze studijních textů byl vytvořen speciálně na téma Komunitní centrum a studenti by po jeho prostudování měli být schopni jej zřídit a podílet se na jeho provozu. Toto téma jsme zařadili mezi studijní opory záměrně, neboť naše škola se nachází v sociálně vyloučené lokalitě a plánujeme zřízení a vedení tohoto komunitního centra prostřednictvím odborné praxe studentů.

Co přineslo psaní studijních textů vyučujícím z vyšší odborné školy? Jednotlivé moduly a témata se „propojily“, při jednotlivých konzultacích autorů se prodiskutovaly mezipředmětové vazby a vztah k odborné praxi sociální práce. Témata, která na první pohled přímo nesouvisí s metodami sociální práce, byla formou praktických cvičení aplikována přímo do tohoto oboru. Vyučujícím se také díky této aktivitě mění role ve vzdělávání – stávají se vlastně „průvodci“ studenta, jsou to odborníci a konzultanti, nikoli

pouze zprostředkovatelé dostupných informací. S použitím opor ve vzdělávání dálkových studentů se také vytvořil prostor pro využití e-learningových aktivit, které jsou tak přesně naplánované ke každému tématu.

V současné době jsme zahájili realizaci dalšího projektu financovaného z Evropského sociálního fondu, jehož součástí je aktivita zaměřená na tvorbu metodiky registrace sociální služby pro učitele. Tato metodika by měla pokrýt jeden modul, kde si studenti v jednotlivých seminářích

osvojí postupy vedoucí k registraci sociální služby. Metodika bude cvičně zaměřena na zřízení nízkoprahového zařízení pro děti a mládež. Výuka by měla být realizována velmi prakticky, její součástí je i modelové zpracování některých Standardů kvality. Od září 2012 bude modul pilotně ověřován pro skupinu denních i dálkových studentů.

*Kateřina Svobodová,
vedoucí metodik,*

Střední škola sociální Perspektiva a VOŠ, s. r. o.

Z konferencí

Sociální práce v kartouzích

Studentky Ústavu sociální práce UHK uspořádaly druhou studentskou konferenci, která se uskutečnila dne 12. ledna 2012 v Objektu společné výuky Univerzity Hradec Králové. Ústředním tématem konference byla „Sociální práce v zařízeních výkonu trestu“. Studentky se rozhodly ozvláštnit letošní ročník exkurzí do jedné z nejstarších a nejpřísnějších věznic v České republice – do bývalého kartuziánského kláštera ve Valdicích. Svůj nápad také samy zrealizovaly

a připravily tak všem účastníkům nezapomenutelný zážitek. Součástí prohlídky byla také diskuse s některými z vězňů a především s pracovníky vězeňské stráže, s vězeňským psychologem a pedagogem přímo ve věznici.

Stejně jako prvního ročníku se i tentokrát konference účastnili studenti i jiných univerzit z Čech a Slovenska (Univerzita Mateje Bela v Banské Bystrici, Univerzita Konstantína Filozofa v Nitre, Univerzita Karlova v Praze). Ač se toto téma

Studentky Ústavu sociální práce UHK při exkurzi ve věznici ve Valdicích.

zdálo zpočátku náročné a velmi specifické, nebyla nouze o příspěvky. Účastníci konference si tak mohli poslechnout, jak tuto problematiku vnímají akademičtí pracovníci, studentky, dobrovolnice a v neposlední řadě i odborníci z praxe.

„Účast vystupujících studentů byla menší než vloni, ale to je dáno poměrně úzkým tématem konference. Sociální práci ve věznicích se v Čechách věnuje poměrně malá pozornost,“ řekl garant konference Jan Hloušek. Přednáškový sál nakonec zaplnilo 31 účastníků, z nichž 24 bylo „domácích“. Organizátorky potvrdily, že největším přínosem byla osobní zkušenost z pobytu v jednom z nejpřísněji střežených vězení, také velmi konkrétní představa o věznicích a možnostech jejich resocializace. Některé neskrývaly zklamání z toho, že ačkoliv potenciálního prostoru pro sociální práci ve vězení je relativně hodně, reálný dopad na resocializaci a omezení recidivy je spíše mizivý. Skepsi v tomto směru neskrývali ani sami vězeňští pedagogové a psychologové.

Druhá studentská konference sklídila velký úspěch – o kvalitní příspěvky a bohaté diskuse nebyla nouze. Důkazem toho byla skutečnost, že se diskuse oproti předpokladům protáhla o více než hodinu a navzdory pozdní večerní hodině vydrželi všichni až do konce.

Výstupem této konference je sborník, který je k dispozici na vyžádání u sekretářky Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové Věry Sádovské (vera.sadovska.2@uhk.cz).

*Jan Hloušek,
odborný asistent Oddělení sociální
práce a sociální politiky,
Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové,*

*a studentky 2. ročníku následného ma-
gisterského studia sociální práce*

Inzerce

NEZISKOVKY.CZ
vzdělávací a informační centrum

Více než 15 let prostřednictvím vzdělávacího a informačního servisu rozvíjíme neziskový sektor v České republice a podporujeme filantropii. Pomáháme neziskovým a příspěvkovým organizacím v jejich profesionalizaci a současně přinášíme služby manažerům podniků a korporací, státním zaměstnancům, studentům a veřejnosti.

VZDĚLÁVÁNÍ
Zajišťujeme vzdělávací akce z oblasti:

- marketingu a public relations
- účetnictví a práva
- komunikace, prezentace a vyjednávání
- řízení a vedení lidí
- strategického plánování a řízení
- efektivního fungování správních rad
- fundraisingu včetně projektového řízení

PORTÁL
WWW.NEZISKOVKY.CZ

- burza práce
- bazár
- databáze finančních zdrojů
- elektronický zpravodaj Svět neziskovek
- daňový kalkulačtor
- katalog neziskovek
- poradenství
- katalog knihovny
- data o neziskovém sektoru v ČR

DÁRCOVSTVÍ A SPOLEČENSKÁ ODPOVĚDNOST

- administrace charitativních projektů a grantových řízení podniku a korporací
- konzultace společenské odpovědnosti firem a podniků
- poradenství v oblasti dárcovství a sponzoringu

NEZISKOVKY.CZ Neziskovky.cz, o. p. s., Malé náměstí 12, 110 00 Praha 1
☎ 224 239 876, ☎ 224 239 875, ✉ neziskovky@neziskovky.cz, **www.neziskovky.cz**

Z konferencí

Podaří se zavést evropské trendy do oblasti zaměstnávání osob se zdravotním postižením v ČR?

Ve dnech 23. a 24. května 2012 se v Národní technické knihovně v Praze uskutečnila 3. národní konference o podporovaném zaměstnávání s mezinárodní účastí, pořádaná Českou unií pro podporované zaměstnávání (ČUPZ). Akce se konala v rámci projektu Zavádění evropských trendů v oblasti zaměstnávání znevýhodněných osob do české praxe. Konference se zúčastnilo více než 130 sociálních pracovníků a dalších odborníků.

Smysl celé konference, potažmo služby podporované zaměstnávání (PZ), výstižně předznamenal úvodní slovo ministra práce a sociálních věcí Jaromíra Drábka, uveřejněné v konferenčním sborníku: „Podporované zaměstnání by nemělo být vnímáno jako ryzí altruismus, jde o oboustranně prospěšnou činnost, kdy na konci přechodného procesu získá zaměstnavatel plnohodnotného zaměstnance, jen stačí, aby takový člověk dostal šanci zapojit se do aktivního života a na začátku cesty získal náležitou podporu.“

Podnětné příspěvky přednesli zástupci zahraničních partnerů projektu, organizací BAG UB a Dabej Austria, německého a rakouského protějšku ČUPZ. Účastníci konference se měli možnost seznámit se systémem zaměstnávání osob se zdravotním postižením a legislativním ukotvením služby PZ v obou partnerských zemích.

Velký úspěch měly workshopy představující nástroj „plánování zaměřené na člověka“ v německé a české praxi. Zejména vystoupení pana Marcela Haacka a jeho pracovního konzultanta pana Gerda Maschmanna účastníky konference velmi oslovilo, bylo inspirativním příkladem profesionální spolupráce, v jejímž středu stojí klient.

Pozitivní ohlas měly i další příspěvky, představující metody práce či specifika přístupu k různým cílovým skupinám v PZ.

Součástí dopoledního bloku 2. dne bylo vystoupení zástupce firmy EDOST, s. r. o., který účastníky konference seznámil s projektem PREG-NET, Regionální síť spolupráce v pracovní rehabilitaci.

Pozornost byla věnována také otázce spolupráce se zaměstnavateli. V rámci diskuse se představili zástupci firem Art Deco Imperial Hotel a Česká spořitelna, kteří se s přítomnými podělili o své zkušenosti se zaměstnáváním osob se znevýhodněním.

Bližší vhled do problematiky života lidí se zdravotním postižením přinesl v rámci konference promítнутý dokumentární film Přibližování (autora Tomáše Škrdlanta), jehož cílem je – řečeno slovy tvůrců – pomoci rozpouštět bariéry, které okolo lidí s postižením vznikají.

Celou akci uzavřelo podnětné, prakticky zaměřené vystoupení zástupkyně organizace Wien Work, která patří v Rakousku mezi úspěšné sociální firmy, zároveň však nabízí služby zahrnující podporu klientů při vstupu na otevřený trh práce.

Více informací (včetně prezentací jednotlivých řečníků a fotodokumentace) jsou dostupné na webových stránkách ČUPZ.

*Eliška Havlíková,
koordinátorka projektů a vzdělávacích aktivit,
Česká unie pro podporované zaměstnávání*

Z konferencí

Konference k česko-texaské spolupráci

Ve dnech 18.–19. dubna 2012 se v Kroměříži v prostorách Justiční akademie uskutečnila konference k česko-texaské spolupráci. Konference se konala v souvislosti se studijní cestou texaských odborníků na trestní justici, kteří Českou republiku navštívili ve dnech 16.–24. dubna 2012. Konference se zaměřila na výměnu a sdílení zkušeností odborníků na trestní justici z České republiky a Texasu. Tématy byly vzájemná spolupráce jednotlivých justičních složek a rovněž spolupráce justičních odborníků s univerzitami.

Konference se kromě kolegů z Texasu, mezi nimiž byli jednak představitelé Univerzity Sama Houstona v Huntsville, jednak zástupci z oblasti vězeňství, probace, parole a soudnictví, zúčastnila rovněž řada odborníků na trestní justici z České republiky. Zastoupení byli odborníci z Ministerstva spravedlnosti ČR, Vězeňské služby, Probační a mediační služby, Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, Justiční akademie, soudci,

státní zástupci, představitelé univerzit a neziskového sektoru. Celkem se konference zúčastnilo více než 40 odborníků.

První část konference se zaměřila na představení systémů trestní justice v České republice a v Texasu. Po úvodním slově 1. náměstka ministra spravedlnosti Daniela Voláka byla představena role justiční sekce Ministerstva spravedlnosti ČR, systém státního zastupitelství a soudnictví, role Vězeňské a Probační a mediační služby. Následně byl představen systém trestní justice v Texasu – funkce vězeňské služby, soudnictví, probace a Výboru pro milosti a parole. Navazující diskuse se především zaměřila na skutečnost, že i přes značné rozdíly v systémech trestní justice v obou zemích čelí obě země velice podobným problémům a výzvám, jako jsou přeplněnost věznic či nedostatek finančních prostředků.

V průběhu první části konference rovněž vystoupili zástupci neziskových organizací – občanského

Účastníci konference před budovou Justiční akademie v Kroměříži

sdužení Ratolest Brno a Podané ruce Brno, kteří představili především preventivní programy, kterým se jejich organizace věnují, a spolupráci s Probační a mediační službou.

Druhá část konference byla zaměřena na vzdělávání v oblasti justice a spolupráci justičních orgánů s univerzitami. Svou činnost v této oblasti představila Justiční akademie, která se věnuje vzdělávání soudců, státních zástupců a dalších justičních pracovníků, Institut vzdělávání Vězeňské služby, který vzdělává zaměstnance Vězeňské služby, a Institut pro kriminologii a sociální prevenci, věnující se výzkumné a analytické činnosti. Následně se představitelé Univerzity Hradec Králové, Masarykovy univerzity a Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně zaměřili na prezentaci českých vysokoškolských programů s uplatněním pro pracovníky v justici – právo, sociální pedagogiku, sociální práci, psychologii.

Texaští kolegové pak popsali studijní programy, které nabízí Fakulta trestní justice Univerzity

Sama Houstona. Kromě bakalářských a magisterských programů v oblasti práva a trestní justice je to například kriminologie, viktologie, bezpečnostní studia nebo management pro trestní justici. Zároveň vysvětlili model spolupráce této fakulty a jejích center a institutů s odborníky z praxe, kteří velice často studují např. program management pro trestní justici, případně se účastní dalších vzdělávacích aktivit a kurzů.

Konference byla jak českými, tak texaskými účastníky hodnocena velice pozitivně. Vyzdvihli především možnost výměny zkušeností se zahraničními odborníky, se kterými sdílejí společné problémy, ale zároveň ocenili příležitost k diskusi s kolegy ze své země, přičemž se čeští i texaští experti se shodli na tom, že takových příležitostí by mělo být více.

*Kateřina Klivanová,
samostatné oddělení mezinárodní spolupráce,
Ministerstvo spravedlnosti ČR*

Krátké zprávy

Kulatý stůl: Vězeňský program Pardubice

Nad potřebami osob opouštějících výkon trestu odnětí svobody se sešli zástupci neziskových organizací u 3. kulatého stolu 17. května v Pardubicích. Na již třetím setkání a diskusi u kulatého stolu se představil Vězeňský program Pardubice občanského sdružení Romodrom, o. s., a to prostřednictvím praxe a prozatímních výsledků slovy vedoucího programu Romodrom pro regiony Jakuba Chudomela, koordinátora projektu Daniela Bakeše a sociálních pracovníků sdružení. Debaty se živě účastnili i představitelé pardubické věznice v čele s náčelníkem výkonu trestu Janem Šimečkem. V příspěvku Markéty Divišové a Soni Burešové byl představen program výstupního oddělení věznice v kontextu individuálních plánů

zacházení. Aleš Vaněk představil Centrum drogových služeb ve vězení sdružení Laxus a Jan Frank seznámil posluchače se službami občanského sdružení Za branou. Se zajímavým příspěvkem vystoupil i uživatel služby o. s. Romodrom, jenž přítomným popsal svoji zkušenost s výstupem z výkonu trestu odnětí svobody. Osobní příběh precizně ilustroval potřeby uživatele sociální služby včetně metod a strategií k jejich naplňování. Kulatého stolu se účastnili zástupci Pardubického kraje, který je partnerem projektu.

O. s. Romodrom připravuje na konec roku 2012 vydání sborníku dobré praxe tohoto dvouletého Vězeňského programu v Pardubicích a poslední diskusní kulatý stůl. Na jaře 2013 seznámí s výsledky projektu na připravované tematické konferenci.

Modrá linka chatuje

Na Světový den zdraví dne 7. 4. 2012 dala Modrá linka, o. s., linka důvěry nejen pro děti a mládež, další prostor pro poskytování poradenství a krizové intervence – chat. Využitím soudobých internetových technologií pro poskytování krizové intervence a poradenství tak Modrá linka, o. s., vychází vstříc svým klientům, kteří o tuto službu v minulých letech projevovali zřejmý zájem.

„V reálném čase psaný dialog je přirozená a preferovaná forma komunikace pro současné dospívající a děti zejména pro svoji dostupnost, nízkoprahovost a pocit bezpečí, který poskytuje. Pro nás je zavedení chatu na Modré lince krokem, jak se přiblížit zejména mladší cílové skupině,“ zdůrazňuje vedoucí linky důvěry Bohuslava Horská.

Chatovací místnost se otevřela pro klienty na Velikonoční pondělí 9. dubna. Od tohoto dne je služba k dispozici tři dny v týdnu: pondělí, středa, pátek, v odpoledních hodinách od 17:00 do 20:00. První rok je rokem zkušebním a ověřovacím. Očekávají se stejně závažná témata jako při telefonických hovorech a e-mailové korespondenci. Chat ale umožňuje větší délku kontaktu, jednomu klientovi je vyčleněno až 80 minut.

„KDYŽ UŽ, TAK BEZ HIV“ – Rozkoš bez rizika bojuje 20. rokem za prevenci ve světě sexbyznysu

Z jedné troufalé myšlenky – pomáhat prostitutkám – pronesené zjara roku 1992 byla během 20 let vybudována uznávaná nezisková organizace. Má dnes více než 40 sociálních pracovníků a zdravotnic, vybudovala tři poradenská a zdravotnická centra (v Praze – 1995, Brně – 2005 a v Českých Budějovicích – 2011), vlastní pojízdnou ambulanci a koordinuje 9 týmů, které působí v terénu ve 12 krajích téměř po celé ČR.

R-R monitoruje sexuální scénu a podílí se na vytváření zákona o regulaci prostituce. Tvůrci zákona čerpají i z exkluzivních průzkumů R-R. Ve své databázi registrují více než 10 000 klientek. Zatímco v roce 1992 šlo téměř z poloviny o cizinky, dnes tvoří až 90% klientek ženy a dívky české národnosti, z toho jsou více než ze 40% matky samoživitelky. Každý rok provede přes

2 500 vyšetření na HIV, syfilis, žloutenky a STI. Za dobu, co sdružení existuje, bylo provedeno 33 000 vyšetření na HIV, z toho diagnostikováno 27 případů HIV pozitivitu.

Každoročně pořádá akce pro veřejnost, např. testování na HIV zdarma při příležitosti Mezinárodního dne boje proti AIDS (1. 12.). V roce 2010 otestovali 169 osob, všichni byli negativní, a loni to bylo již 212 s tím, že bylo bohužel z kapacitních důvodů nutné téměř 50 zájemců odmítnout. Letos prezentuje již třetím rokem svou činnost na festivalu zdravotnictví (Sestrafest na Staroměstském náměstí v Praze). Několik let vyjadřuje svou podporu celosvětové akce k uctění památky zavražděných a zabitých osob pracujících v sexbyznysu (17. 12.), a to tradičním pochodem, kterého se účastní veřejnost.

Evropský uprchlický fond podpořil další charitní projekt integrace cizinců

Evropský uprchlický fond letos finančně podpořil další projekt Diecézní charity Hradec Králové v oblasti integrace cizinců. V rámci nového projektu s názvem „Komplexní asistenční služby pro osoby s udělenou mezinárodní ochranou“ teď může Poradna pro cizince a uprchlíky při Diecézní charitě HK poskytovat bezplatné sociálně-právní poradenství a asistenci také azylantům a držitelům tzv. doplňkové ochrany, kteří žijí převážně v Integrovaném azylovém středisku v Josefově. Realizace projektu byla zahájena v lednu 2012 a navazuje na dlouhodobé praktické zkušenosti Poradny pro cizince a uprchlíky při Diecézní charitě HK v poskytování pomoci zmíněné skupině cizinců. Cílem projektu je efektivně podpořit a urychlit integraci azylantů do naší společnosti.

Pracovníci Poradny pro cizince a uprchlíky při Diecézní charitě HK pravidelně každý týden navštěvují Integrované azylové středisko v Josefově. Jeho obyvatelům poskytují vedle sociálního a právního poradenství také asistenci při volbě profese a při vyhledávání pracovních příležitostí, zprostředkovávají jim doučování, vzdělávací nebo rekvalifikační kurzy, dále jim pomáhají při zajišťování bydlení a jednorázově vybavování integračních bytů v rámci Státního integračního programu.

Mezinárodní konference ukázala cesty v zaměstnávání neslyšících

Tranzitní program pro neslyšící v ČR umožňuje neslyšícím studentům seznámit se již v průběhu studia s budoucím zaměstnavatelem, připravit a ověřit podmínky budoucího pracovního poměru a získat praxi přímo na budoucím pracovišti.

„Cílem konference bylo porovnat přístupy k neslyšícím na trhu práce v různých zemích a motivovat se navzájem k přenosu zahraniční dobré praxe do domácího prostředí. Česká řešení rozhodně nezapadla, máme v mezinárodním srovnání co nabídnout, v zaměstnávání neslyšících dosahují některé české organizace významných úspěchů,“ vysvětlila Marie Horáková, ředitelka pořádající organizace APPN, o. s., která za poslední tři roky pomohla najít a vytvořit pracovní pozice u nejrozličnějších zaměstnavatelů pro více než 300 neslyšících.

Na konferenci vystoupili zástupci novozélandských, irských, norských, polských, slovenských a českých institucí a organizací. Neslyšící představují na trhu práce specifickou cílovou skupinu, která může a chce pracovat, naráží ovšem na významnou komunikační bariéru a s ní spojené předsudky. Velká skupina neslyšících od narození obtížně komunikuje i psanou češtinou a na úřadech práce není možné vytvářet pro neslyšící speciální podpůrné nástroje. V evidenci úřadů práce se registruje jen menší část nezaměstnaných neslyšících, většina se spoléhá na osobní kontakty a pomoc organizací podporujících neslyšící populaci.

*Z konference Tranzitní program pro neslyšící v ČR.
Foto: V. Holc.*

Konference Tranzitní program pro neslyšící v ČR za účasti zahraničních přednášejících proběhla pod záštitou primátora hlavního města Prahy ve dnech 1. a 2. března v Praze.

Léčit, neléčit, ... léčit?!

Hospic sv. Jana N. Neumanna každoročně organizuje odbornou konferenci, jejímž motivem je ukázat práci v hospicích bez předsudků. V dubnu proběhl již 7. ročník konference Den hospicové paliativní péče v Prachaticích, tentokrát s podtitulem Léčit, neléčit, ... léčit?!

Postupně přednášeli odborníci na témata napříč paliativní tematikou. Exkluzivním hostem byl Američan Gary Edwards, profesně nejstarší zdravotní klaun v ČR, zakladatel občanského sdružení Zdravotní klaun se vstupem nazvaným Terapie humorem – nemusí to být smích, stačí úsměv. Jaroslav Maxmilián Kašparů zaujal přítomné brilantním vstupem Útrapy lékařova váhání. Zkušená zakládající vrchní sestra litoměřického hospice Monika Marková prezentovala příspěvek Léčit, neléčit, ... léčit?! – známe přání pacienta? Tereza Dvořáková se podělila o zkušenosti s kasuistikami z paliativní péče o umírající v čerčanském hospici.

V příspěvku Zdravotnický systém ČR – past, nebo útočiště pro umírajícího pacienta? se nad potížemi s nevyužíváním lůžek v českých a moravských hospicích zamýšlel Robert Huneš, viceprezident Asociace poskytovatelů hospicové paliativní péče. Přítomné překvapil mj. údajem, že z 15 hospiců v ČR jsou zcela zaplněné pouze tři.

*Denní práce v Hospici sv. Jana N. Neumanna.
Foto: R. Huneš.*

Pozvánky

V. celostátní konference Sociální péče

V aule Masarykovy univerzity v Brně proběhne 21. června 2012 celostátní konference s mezinárodní účastí Sociální péče se zaměřením na problematiku konceptu dlouhodobé péče v České republice.

Program konference se zaměří na koncept dlouhodobé péče z pohledu lékaře, koncept dlouhodobé péče a zdravotní péče v sociálních službách, paliativní péče v sociálních zařízeních.

Konference se koná ve spolupráci s katedrou ošetrovatelství Lékařské fakulty Masarykovy univerzity a Asociací poskytovatelů sociálních služeb ČR.

Medzinárodná konferencia: Dni sociálnej práce

Katedra sociálnej práce a sociálnych vied Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa Nitra v spolupráci s Katedrou sociálnej práce Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe, s Ústavom pedagogických vied Fakulty humanitných štúdií Univerzity Tomáše Bati v Zlíne a Katedrou sociálnej práce Vysoké školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave pozývajú na 6. ročník medzinárodnej konferencie na tému „Identita sociálneho pracovníka a vymedzenie sociálnej práce“ (Retro-spektívy a perspektívy). Stretnutie sa uskutoční na Fakulte sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre v dňoch 13.–14. 9. 2012. Záštitu nad konferenciou prevzal rektor Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre prof. RNDr. Libor Vozár, CSc.

Prihlášky zasielajte do 30. 6. 2012.

Konference IX. Hradecké dny sociální práce

Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce, pořádá ve dnech 21.–22. 9. 2012 mezinárodní vědeckou konferenci na téma Vnitrooborová a mezioborová spolupráce v sociální práci. Tematické okruhy konference jsou rozděleny do pěti sekcí: Sociální práce z pohledu jiných disciplín, Vnitrooborová spolupráce v praxi sociální práce, Mezioborová spolupráce v praxi sociální práce, Spolupráce na makroúrovni sociální práce,

Potřeba spolupráce při sociální práci se seniorkami a seniory.

Konference je určena akademickým pracovnícím a pracovníkům, pracovnícím a pracovníkům institucí veřejné správy a neziskových organizací v oblasti sociální práce, studentkám a studentům oboru sociální práce a oborů příbuzných. Výstupem z konference bude vědecký sborník v tištěné podobě.

Konference o krizové intervenci

Vzpomeňte si na svůj poslední zážitek, o němž byste řekli, že byl krizový. Jak se to tenkrát přihodilo? Připadali jste si tehdy normálně, nebo nenormálně? Představte si, že tento zážitek budete jednou vyprávět svým vnoučatům... Co jim povíte? Kdo vám v té situaci pomohl? Jak to hodnotíte zpětně? Dalo vám to něco?

Ve dnech 30. až 31. října 2012 pořádá organizace REMEDIUM Praha Konferenci o krizové intervenci, která je určená pro krizové pracovníky, lektory, studenty, absolventy kurzů krizové intervence i další odborníky, kteří metodu krizové intervence ve své práci používají.

ICPA Conference: Different Paths, One Vision – Transforming Corrections

ICPA and the Mexican Federal Prison System look forward to welcoming you to the beautiful, city of México from 28 October to 2 November 2012.

The ICPA 14th Annual Conference will focus around the challenges and experiences that the current international context presents to prisons and correctionals around the world. Securing custody and reinsertion of offenders to society under new schemes of penitentiary management will provide a reflective space to exchange ideas towards meeting society's needs and its safety.

The program, comprised of around 70 plenary and workshop sessions will attract a significant number of the world's leaders and experts in corrections from the public, voluntary, and private sectors.

odborný časopis

sociální služby

MĚSÍČNÍK ASOCIACE POSKYTOVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB ČR

pro zřizovatele a poskytovatele sociálních služeb, pracovníky v sociálních službách
a ve veřejné správě, studenty, uživatele sociálních služeb a jejich blízké v České republice a na Slovensku

**Aktuality APSS ČR, sociální péče,
zdravotní péče, rozhovory, reportáže,
okénko do světa, ekonomika a řízení,
projekty, vzdělávání, legislativa,
zprávy a zkušenosti poskytovatelů.**

CENA

jednotlivé číslo: **50 Kč / 2 €**
letní dvojčísla: **69 Kč / 2,8 €**
roční předplatné (10 čísel): **538 Kč / 21,6 €**
**sleva 30 % pro studenty a příbuzné
uživatelů sociálních služeb**

OBJEDNÁVKY

v České republice:

SEND Předplatné, s. r. o.
www.send.cz (Časopisy odborné)

na Slovensku:

MAGNET PRESS, Slovakia, s. r. o.
www.press.sk (Časopisy/Odborné časopisy)

členské organizace APSS ČR objednávají
prostřednictvím redakce nebo kanceláře asociace

KONTAKTNÍ INFORMACE

Kotnovská 137, 390 01 Tábor
tel./fax: 381 213 332, mob.: 606 832 551
e-mail: redakce@apsscr.cz

odborný časopis

sociální služby

www.socialnisluzby.eu

Kriminalita a násilí na trase pouliční prostituce

Úvodem

Terénní program občanského sdružení Ulice – Agentura sociální práce, o. s., provádí od roku 2001 terénní sociální práci u osob závislých na nelegálních návykových látkách a v oblasti pouliční, klubové a privátní prostituce. Tyto osoby podporujeme ve snižování rizik jejich způsobu života, a tím i ochraně veřejného zdraví. Tuto službu poskytujeme bezplatně, a to v Plzni a v Rokycanech. V oblasti prostituční problematiky je naší dominantou práce s pouliční klientelou. Lokalita, v níž se odehrává většina kontaktů s prostitučními klientkami, se nazývá trasa.

Průzkum a jeho cíle

Průzkum kriminality a násilí na trase probíhal v druhé polovině roku 2010. Cílem průzkumu bylo především zmapovat bezpečnostní situaci v lokalitě, jež je pouliční prostituci v Plzni vystavena nejvíce, formy kriminality, které jsou na našich klientkách nejčastěji páchány, a jejich četnost. Naším cílem bylo dále na základě analýzy těchto dat informovat klientky o formách prevence proti násilí na nich páchaném.

Dotazník, jeho popis a výsledky, které přinesl

Průzkum probíhal formou dotazníkového šetření. Respondentkami průzkumu byly ženy věnující se prostituci v lokalitě trasy. Ze 72 klientek Ulice, o. s., v roce 2010, z nichž 42 užívá ilegální návykové látky a 30 nikoliv, vyplnilo tento dotazník 45 z nich. Některé klientky se nám nepodařilo oslovit, další se průzkumu odmítly zúčastnit. Více než polovina respondentek, 24 z nich, užívá ilegální návykové látky.

Samotný dotazník byl rozdělen do dvou částí a obsahoval celkem 15 otázek. První část byla věnována zmapování prostituční historie klientek, druhá část již konkrétně cílila k otázkám věnujícím se kriminalitě a násilí na trase. V dotazníku se vyskytovaly jak otázky s výběrem odpovědi, tak otázky s volnou odpovědí.

Prostituční historie klientek

Ze získaných dat vyplývá, že průměrná doba, po kterou se respondentky tohoto průzkumu věnují prostituci, je 6 let a 8 měsíců. Nejkratší doba, po kterou se dotazovaná klientka věnuje tomuto typu obživy, je 9 měsíců, klientka s nejdelší prostituční historií se této činnosti věnuje 20 let. Více než polovina tázaných žen (53 %) se prostituci věnuje 5 a méně let.

Nejčastěji udávaným motivem, pro který vstupují klientky do prostitučního prostředí, je nedostatek finančních prostředků bez bližší specifikace. Takto odpovědělo 56 % dotázaných. Některé z klientek uvádějí, že je k této obživě dovedla nemožnost uplatnit se na trhu práce (13 %). Častým motivem je potřeba zabezpečit rodinu, především děti, a potřeba vydělat si na živobytí. 13 tázaných klientek specifikuje potřebu získání financí jako prostředek k zakoupení ilegálních návykových látek. Pouze tři klientky uvádějí, že je k této činnosti vede to, že jim tato práce nevádí, jsou na ni zvyklé či mají ji rády. Dvě klientky užívající drogy dále udaly, že prostituci vnímají jako činnost legální, konkrétně jedna z nich uvedla: „*Za trasu mě nezavřou,*“ druhá k tomu dodala, že nechce páchat trestné činy.

Za peníze vydělané prostituční činností si více než polovina respondentek (51 %), bez jedné všechny dotazované klientky užívající ilegální návykové látky, pořizuje právě drogy. Klientka užívající drogy, jež tuto možnost neuvedla, odpověděla, že za vydělané peníze obstarává své živobytí. Dalšími nejčastějšími způsoby, jak klientky se získanými prostředky nakládají, jsou obstarání jídla, zabezpečení bydlení a rodiny, především dětí. Nižší podíl odpovědí tvoří výdaje na ošacení, cigarety, zábavu a léky. 3 klientky uvedly, že financí z prostituce využívají ke splacení svých dluhů. 2 klientky udaly, že jejich hlavním cílem je spořit.

Prostituci v zahraničí provozovalo celkem 14 ze všech dotazovaných klientek, tedy 31 %. Nejčastějším cizím státem, v němž se klientky prostituci věnovaly, je Německo, čtyři klientky ze Slovenska uvedly jako zahraniční zemi Čechy, z dalších zemí jmenujme Itálii, Francii, Slovensko či Anglii.

Celkem 23 dotazovaných (51 %) odpovědělo, že je Plzeň jejich trvalým bydlištěm. 9 klientek pochází ze Slovenska, 10 klientek (24 %), pochází z jiných obcí České republiky, především z obcí Ústeckého kraje, dále pak z obcí v okolí Plzně.

Kriminalita a násilí

38 respondentek, tedy 84 %, odpovědělo, že byly svědky či slyšely o násilí páchaném na jiné ženě na trase. 32 dotazovaných klientek (71 %) se s násilím setkalo přímo. Zajímavé je srovnání, zda klientky s osobní zkušeností s násilím na nich páchaném užívají, či neužívají ilegální návykové látky. Ukazuje se, že mezi klientkami ilegální drogy užívajícími má zkušenost s napadením 83 %, u klientek, jež drogy neužívají, je to 57 %. Vědomí neovlivněné drogami je tedy významným faktorem osobní bezpečnosti klientek.

V otázce specifikující typy násilí páchaného na prostitutkách mohly respondenty volit: sexuální násilí, násilí s cílem ublížit, či způsobit smrt a účelové násilí. Toto rozdělení jsme přejali podle H. Malinové (Malinová, 2004).

Sledujeme-li pouze zastoupení jednotlivých typů násilí, je jejich rozložení poměrně vyrovnané, se sexuálním násilím má zkušenost 18 oslovených. Počet těch, které mají zkušenost s násilím s cílem ublížit či způsobit smrt a s násilím účelovým je vyrovnaný. V prvním případě se s tímto jevem setkalo 25 respondentek, ve druhém 24.

Podíváme-li se na situaci blíže, zjistíme, že většina žen udává, že se během svého působení na trase setkala s více než jedním typem násilí. 41 % z respondentek, jež byly napadeny, uvedlo, že má přímou zkušenost se všemi typy násilí, a to buď během jediného aktu napadení, nebo v rámci několika prožitých ataků. Setkala-li se žena pouze s jedním typem násilného aktu, bývá to nejčastěji (19 %) násilí s cílem ublížit či způsobit smrt. Naopak žádná žena neuvádí, že by se setkala ve své prostituční kariéře pouze s násilím sexuálním.

Více než polovina dotazovaných (51 %) neměla v posledním roce s násilím na trase žádnou zkušenost, téměř čtvrtina respondentek (22 %) se s násilím v posledním roce setkala pouze jednou. 7 klientek se s násilím setkalo v posledním roce dvakrát. 4 respondenty udaly, že se s tímto jevem setkaly během posledního roku zhruba desetkrát.

V dotazu na původce násilí mohly klientky volit: klient, pasák, kolegyně, policie a média. Většina klientek má zkušenost s násilím pouze z jedné z těchto stran, některé uváděly kombinaci několika typů. Významná část klientek, celkem 30 ze 32, v otázce, kdo je pachatelem, uvádí, že jsou to zákazníci. 4 udávají jako původce násilí své kolegyně. Zde se jedná zpravidla o konflikty o místo na trase. Jedna z nich tyto střety okomentovala: „*Kurvo, stojíš mi na místě.*“ Pouze 2 dotazované uvedly, že násilníky na trase jsou pasáci, respektive ochránci, jak je klientky nazývají, jedna upřesnila: „*Pasáci jiných holek, ne můj.*“, druhá v této souvislosti zmínila svého přítele. 2 respondenty udaly jako původce násilí policii, tuto odpověď specifikovaly jako násilné focení a natáčení, oproti tomu 3 u této otázky přímo uvedly, že jim policisté pomáhají. Žádná z klientek neudala, že by měla zkušenost s násilím ze strany médií.

Necelá polovina respondentek, které mají osobní zkušenost s násilím (47 %), tuto skutečnost ohlásila na policii, 17 z napadených útok nenahlásilo. Nejčastějším důvodem, proč postižené násilí na nich páchané na policii neohlásily, byl ten, že jsou přesvědčeny, že to nemá smysl. Z dalších uvedme nedostatek důkazů, dlouhou dobu vyšetřování. Dále obavu, že by policie nakonec ohlášení použila proti klientce, obavu z nedůvěry ze strany policie, či pocit, že se tím, že násilníka chytí, nic nevyřeší.

Několik respondentek uvedlo také komentář ke své kladné odpovědi. 10 z těchto klientek uvádí negativní zkušenost s ohlášením případu policii, nejčastěji odpovídají, že to nemělo žádný smysl. Dvě z nich se setkaly s reakcemi: „*Je to tvoje chyba, nemáš šlapat,*“ a „*Jdi pracovat do Kauflandu, tam tě nikdo neznásilní.*“ Jedna respondentka ke své kladné odpovědi dále řekla: „*Nemělo to efekt, ještě mi dali pokutu za prostituci.*“ 2 klientky uvádějí, že jim policisté nevěřili, jedna z nich tuto situaci komentovala slovy: „*Jsou líní zvednout prdel a jet sem, věří víc zákazníkovi než mně, spravedlnosti se nedočkáš.*“ Pouze jedna klientka ke své odpovědi dodala, že byl násilník dopaden a odsouzen na tři roky do vězení.

Na otázku, jak se klientky snaží předcházet násilí, nejvíce dotazovaných (23) uvedlo, že je třeba věnovat pozornost místu, kde je prostituce vykonávána. Ve výčtu odpovědí bylo zmiňováno jak místo, kde klientka stojí, tak místo, kam klientky

se zákazníci jezdí. Druhým nejčastějším druhem odpovědi jsou strategie zaměřené na výběr zákazníka. Takto odpovědělo 20 respondentek. Zde klientky uváděly, že je důležité si zákazníka prohlédnout, že dají na jeho chování, či preferují stále zákazníky. Velké procento dotázaných (36 %) sází na různé obranné prostředky, jako je kasr či jiný sprej, nůž, injekční stříkačka. 31 % klientek uvádí, že spoléhá na svou intuici. 10 klientek uvádí strategie, které se zaměřují na kontakt a jeho kvalitu, např. navázání očního kontaktu, příjemné vystupování, snahu o komunikaci s klientem. 13 % klientek nemá žádnou preventivní strategii. Celkem 5 klientek odpovědělo, že spoléhá na nějaký typ kontroly, buď ze strany kolegyň, nebo ochránce. 3 klientky udávají, že je nutné se především podřídit přání zákazníka, další 3 kladou důraz na včasné vyjednání pravidel obchodu a jejich dodržení.

Srovnáme-li rozložení odpovědí klientek, ukazuje se, že nejpoužívanější v souboru respondentek, které byly napadeny, jsou strategie zaměřené na místo. Mezi klientkami, které napadení nezažily, jsou nejčastěji používanými strategiemi ty, které se zaměřují na kvalitu kontaktu.

Dohromady 40 respondentek (89 %), i přes to, že mnohé z nich mají zkušenost s napadením na trase, považuje své ochranné strategie za účinné. Tento údaj je poměrně vysoký, vzhledem k tomu,

že osobní zkušenost s napadením má 71 % dotázaných. Většina respondentek (41 osob) uvedla, že se na trase nikdy nedopustila kriminálního jednání. Tato informace však příliš neodpovídá faktům, která o sobě uvádějí klientky navzájem, ani informacím z jiných zdrojů (od jiných klientů, ochránců).

Poslední otázka dotazníku je zaměřena na doporučení, která by klientky poradily v souvislosti s bezpečností ostatním ženám na trase. Nejčastějším doporučením ostatním klientkám bylo: „*Nedělejte to.*“ Často se vyskytovala odpověď, že je třeba dát na sebe pozor, stejně tak, jako je třeba dávat si pozor na zákazníka. 6 klientek radilo ostatním, aby používaly kondom, stejný počet z nich radil ostatním: „*Nejezděte příliš daleko.*“ Z rad, které se vyskytovaly jednou či dvakrát, uvedme např., že je důležité dohodnout pravidla obchodu předem, nechat si zaplatit předem, nechtít po stálém zákazníkovi znenadání více peněz, mít stále zákazníky či být upravená. Jedna klientka by ostatním klientkám poradila: „*Nechodte na trasu úplně zřetovaně.*“

Závěrem

Z Průzkumu kriminality a násilí na trase je patrné, že násilí na prostitujících ženách je častým jevem. Mezi faktory, jež tuto situaci zapříčiňují, můžeme s určitostí zahrnout drogovou závislost.

InternetPoradna.cz

Již 10 let spojujeme klienty a odborníky v sociální oblasti

- zapojeno 230 odborníků z celé ČR
- garance odpovědi do 7 dnů
- návštěvnost 300 lidí denně

ZAPOJTE SE TAKY!

www.iporadna.cz

Klientky, jejichž závislost je poháněna k nutnosti vydělat zde denně peníze, často přijmou jakéhokoliv zákazníka, bez ohledu na bezpečnostní pravidla. Zároveň je v době akutní intoxikace i následného abstinčního syndromu snížena jejich schopnost adekvátně hodnotit situaci a pohotově a účelně reagovat v situaci ohrožení. Navíc jsou v těchto stavech pro potenciální násilníky často viditelně snadnějšími oběťmi. Negativní zkušenosti respondentek s policií k této situaci také přispívají. Častá beztrestnost násilných přečinů tak vytváří prostor, v němž je spáchání násilného trestného činu na prostitutce provázeno minimálním rizikem postihu. V součinnosti vyjmenovaných faktorů se klientky stávají snadnými kořistmi násilníků. Nejúčinnější formou prevence se jeví kombinace výběru zákazníka a kvalita kontaktu, který je se zákazníkem ze strany ženy veden.

Získané poznatky z tohoto průzkumu jsou klientkám pracovníky terénního programu předávány formou preventivních rozhovorů, uskutečňovaných v rámci běžných kontaktů. Na základě tohoto průzkumu také vznikla brožura *Hlasy z trasy*,

obsahující rady, které měly možnost klientky prostřednictvím dotazníku vzkázat ostatním ženám na trase.

*Jitka Vrbová a kol.,
Ulice – Agentura sociální práce, o. s.*

Použitá literatura

FRÝBERT, J. *Trasa*. In KOLEKTIV AUTORŮ. **Kontaktní práce 2010**. Praha: Národní vzdělávací fond, o. p. s., ve spolupráci s Českou asociací streetwork, o. s., 2010.

MALINOVÁ, H. **Násilí v sexbyznysi (Od kousnutí k vraždě)**. In KOLEKTIV AUTORŮ. **Kriminalita: oběti, prevence, postmodernita**. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2004.

MALINOVÁ, H., ŠÍDOVÁ, L. **Ženy poskytující placené sexuální služby**. In KOLEKTIV AUTORŮ. **Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce**. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007.

Romský mentoring

Pojem (slovo) mentor má původ ve starém Řecku a objevuje se v eposu *Odysseia* od antického autora Homéra. Mentor se jmenoval přítel, kterému Odysseus svěřil výchovu svého syna, když šel bojovat do trojské války. Následně byl význam slova přenesen na vztah dvou osob, z nichž jedna má určité zkušenosti, životní náhledy či postoje, které předává méně zkušené osobě ve vzájemném vztahu. Jde o oboustranný proces, ve kterém je průvodce, učitel, doprovázející, a oproti němu žák, naslouchající. Mentor je vyškoleným členem stejné komunity jako jeho partner. V následujícím textu se budu zaměřovat na specifickou mentorskou činnost, která směřuje k práci s pachateli trestné činnosti a je v ČR s úspěchem uplatňována již od r. 2004 neziskovou organizací Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s. (SPJ) formou

různých projektů. Jde o službu zvanou Romský mentoring.¹ Nejprve se zaměřím na teoretickou část této služby, obsah služby, její zaměření, případně filozofický podtext, v druhé části na praktické fungování služby, její přínosy, dopady, činnosti. V poslední části pak popíši zkušenosti nejen z jednoho regionu, kde je služba úspěšná, ale zařadím ji do kontextu České republiky.

Teoretická část – filozofie služby Romský mentoring

Základní filozofií popisované služby je práce s odpovědností pachatelů trestných činů (či provinění u mladistvých a činů jinak trestných u nezletilých pod 15 let) za své jednání, s motivací ke změně, nápravě a znovuzačlenění do společnosti. Jde o jeden

ze zásadních pilířů restorativní, neboli obnovující či uzdravující justice. Služba vychází z vyzkoušených modelů Dánské probační služby, získala již několik ocenění (např. na mezinárodní konferenci Probation v Londýně r. 2004 nebo v roce 2009 v Bruselu v soutěži Evropské komise a Rady Evropy „Crystal Scales of Justice“) a je uznávána v oblasti inovativních přístupů v trestní justici. Práce vyškolených laiků s klienty je založena na principu předávání fungujících vzorců jednání tak, aby nedocházelo k opětovnému porušení zákona (tzv. sekundární či terciární prevence). Dále pak jde o podporu a doprovázení klienta, zvyšování jeho kompetencí a hledání zdrojů ke schopnosti vlastního řešení problému a osobnímu rozvoji. V druhé fázi dochází k tomu, že pachatel vyjde z koloběhu trestné činnosti a nezatěžuje tak justici dalším trestním řízením proti své osobě. Prakticky pak dochází i k finanční úspoře za případné náklady na pobyt ve vězení či výkon alternativních trestů.

Praktická část – fungování služby

Romský mentoring je specifický svým úzkým zaměřením a určením pro příslušníky romské menšiny, kteří řeší svůj problém se zákonem, jsou pachateli trestné činnosti. Je jim uložen nebo jim může být uložen alternativní trest. Jde zejména o klienty Probační a mediační služby ČR. Neplněním alternativních trestů dojde k jejich přeměně a k tomu, že je pachatel umístěn do výkonu trestu odnětí svobody se všemi negativními důsledky vůči jeho osobě. Jedná se o přetrhání, narušení sociálních a rodinných vazeb, ztížení společenského a pracovního uplatnění po návratu z vězení. V neposlední řadě se také zvyšuje riziko opakování trestné činnosti a finanční zátěž pro stát i pro pachatele a jeho blízké. Praktickým cílem Romského mentoringu je snaha o vyšší vykonatelnost alternativních trestů a jejich lepší efektivitu a v návaznosti na toto i snížení finanční zátěže spojené s uvězněním osob. Samotné intervenci a její úspěšnost dopomáhá znalost prostředí a kultury ze strany mentora a lepší možnost průniku do komunity. Dalo by se říci, že pachatelé sice přijdou, posadí se, slyší, co mají dělat, ale nerozumějí. Buď nespolupracují vůbec, nebo obtížně a s problémy, hrozí jim zvýšené riziko sociálního vyloučení. Až blízcí lidé z jejich komunity jim zprostředkovávají smysl a potřebnost respektu před právem a motivují je k naplnění

alternativních trestů a přijetí odpovědnosti za své jednání. Další podstatnou devizou služby je práce přímo v terénu, v místě blízkém pro pachatele, kde se on může cítit bezpečněji a jistěji. Metody práce s pachateli spočívají ve využití široké škály přístupů nejprve při vyhledání klienta: osobní návštěva, využití kontaktů v romské komunitě, kontakt s příbuznými, spolupráce s terénními pracovníky. Po vyhledání či předání klienta nastupuje samotná práce s ním, která obnáší velkou škálu činností, počínající ve sjednání plánu kroků a cílů, které mentor pravidelně konzultuje se supervizorem. Pracuje nejen s pachateli trestné činnosti, ale také s jejich rodinou a nejbližším sociálním prostředím. Jde o motivaci klientů k plnění povinností v rámci alternativních opatření, motivaci k náhradě škody, doprovázení klientů při jednání s úřady, pomoc při vyplňování formulářů, návštěvy v domácnostech, pomoc při řešení zadluženosti, při hospodaření s penězi. Vůči Probační a mediační službě ČR pak pomáhá při orientaci v romské komunitě a při jednání s klienty. Celé období spolupráce je navíc založeno na principu dobrovolnosti, na motivaci ke změně v chování.

Praktické příklady – statistické údaje

SPJ v současné době realizuje Romský mentoring v 8 krajích České republiky. Jde o kraj Středočeský (okresy²: Beroun, Kladno, Kolín, Nymburk), Jihočeský (okresy: České Budějovice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Písek), Královéhradecký (okres Hradec Králové), Pardubický (okresy: Pardubice, Ústí nad Orlicí), Karlovarský (okresy: Cheb, Sokolov), Ústecký (okresy: Děčín, Most, Chomutov), Liberecký (okresy: Liberec, Jablonec nad Nisou, Česká Lípa, Semily) a Moravskoslezský (město Ostrava). Aktuálně je aktivních ve výše uvedených okresech 74 mentorů. Mentoři SPJ spolupracovali s celkem 29 středisky Probační a mediační služby ČR a 3 orgány sociální péče o děti. Mentoři poskytli službu více než 1 100 klientům. Průměrná úspěšnost služby se v průběhu realizace dlouhodobě pohybuje kolem 50%. V roce 2011 pracovalo celkem 60 mentorů se 305 klienty, ve 163 případech úspěšně (přes 53 %). V okrese Děčín, který byl v r. 2011 vybrán pro návštěvu a výměnu zkušeností velvyslanci Velké Británie a Francie, působilo v loňském roce 9 mentorů (v roce 2012 je jich již 25), kteří pracovali s 69 klienty a jejich úspěšnost byla 67 %. Velkou část práce věnovali mentoři tomu, aby motivovali

a přesvědčili své partnery, klienty, k tomu, že je lepší odpracovat trest obecně prospěšných prací, než aby jim byl proměněn ve výkon trestu, začít spolupracovat s Probační a mediační službou ČR na výkonu dohledu a zároveň k řešení případné náhrady škody vůči poškozeným osobám či organizacím. V přípravném jednání před rozhodnutím soudu pak docházelo k motivaci a osobnímu přijetí alternativního trestu, řešení náhrady škody, omluvy poškozeným. V nejednom případě pak docházelo i ke zprostředkování spolupráce s jinými organizacemi (občanské, protidluhové, rodinné nebo psychologické poradny). Mentoři byli a jsou pod pravidelnou supervizi vedenou odborníkem.

Závěr

Romský mentoring, potažmo mentoring, je inovativní přístup práce v trestní justici zaměřený na spolupráci dvou osob, v nichž jedna je vyskoleným laikem a škálou své činnosti a svou osobností motivuje svého partnera, klienta, ke změně jednání a chování. Je úzce provázán s činností Probační a mediační služby ČR a existuje hlavně na poli alternativních trestů. Romský mentoring jakožto sociální práce s pachatelem trestné činnosti směřuje k tomu, aby byl naplněn alternativní trest, případně byl jím přijat, a k přijetí odpovědnosti za své jednání. U společnosti pak přispívá k vyšší

vykonatelnosti trestů nespojených s odnětím svobody, k finanční úspoře. V oblasti prevence trestné činnosti k jejímu neopakování a snížení, u pachatelů pak k opuštění protizákonného jednání. Tím dochází k naplnění principů restorativní justice.

Lukáš Herich

Použitá literatura:

BRUMOVSKÁ, T., SEIDLOVÁ-MÁLKOVÁ, G. **Mentoring, výchova k profesionálnímu dobrovolnictví**. Praha: Portál, 2010, s. 11–17.

HOMÉR. **Odyseia**. Praha: Odeon, 1984.

Metodika služby Mentor. Praha: SPJ, 2008.

ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. (eds.). **Probace a mediace – Možnosti řešení trestných činů**. Praha: Portál, 2010, s. 177–191.

Poznámky

- 1 Projekt Romové pomáhají Romům je spolufinancován z prostředků ESF prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu ČR.
- 2 Okresem je míněn tzv. soudní okres, podle staré soustavy okresů.

Inzerce

<http://www.prohuman.cz>

Prohuman

Odborný internetový časopis zaměřený na sociální práci, psychologii, zdravotnictví, ošetřovatelství, pedagogiku, sociální poradenství, sociální služby, sociální prevenci, sociální politiku, vzdělávání.

<http://www.prohuman.sk>

Esej a jej miesto vo vysokoškolskom vzdelávaní študentov a študentiek sociálnej práce

Sú spôsoby, ktoré v súčasnosti používame vo vzdelávaní študentov spoločenských vied, dostávajúce a zohľadňujú naozaj celú paletu možností, ktoré by zabezpečili plynulý rozvoj študenta¹ ako osobnosti, najmä v jeho motivácii, v spájaní informácií do logických súvislostí a v kritickom myslení? Domnievame sa, že ich využívame veľmi málo a že ostávame rigidne stáť na „zastaralých“ metódach, niekedy ich dokonca nazývame až osvedčenými.

Človek je tvor pohodlný a bráni sa prenikaniu nových vecí, ktoré so sebou nesú potrebu nasadenia väčšej angažovanosti v práci, angažovanosti na vlastnom napredovaní či nazretia na problém optikou optimalizácie svojich profesionálnych postupov. To platí rovnako pre vzdelávateľov i študentov. Faktom však zostáva, že „objektom“ nášho profesionálneho záujmu je študent a malo by byť internou preferenciou vzdelávateľov hľadať, objavovať a využívať vo svojej práci prvky, ktoré posúvajú študenta v jeho uvažovaní a rozvíjaní.

Za posledný polrok sme sa stretli v médiách s vyjadreniami študentov, ktorí boli súčasťou systému slovenského vysokého školstva a zároveň študovali, prípadne absolvovali stáž na zahraničných vzdelávacích inštitúciách. Ich vyjadrenia mali spoločného menovateľa a zhodli sa v tom, že ich slovenské školstvo nepripravilo na spôsob a štýl práce preferovaný v zahraničí. Možno teda konštatovať nekompatibilitu systémov vzdelávacích inštitúcií doma a vo svete. Istá miera inkompatibility je samozrejme žiaduca a únosná, každá krajina má svoje historické reálie, vzdelávacie tradície a špecifiká. Na druhej strane smerovanie diania vo svete má tendenciu spájania sa do väčších celkov a učenia sa na príkladoch krajín s fungujúcimi systémami. Ďalším aspektom je dôraz na logické súvislosti a prax, vyjadrenie vlastného

názoru a kritické myslenie s využitím odbornej argumentácie – práve tieto aspekty v mnohých prípadoch narážajú na už spomenutú „inkompatibilitu“, napríklad s prebytočným memorovaním informácií, ktoré študent vo vede, výskume a praxi nevyužije.

Keď sa povie študent a úloha vo forme napísania eseje, nejdenný z nás si predstaví typického amerického študenta sediaceho v študovni pri zelenej stolovej lampe, obklopeného množstvom kníh, píšuceho ceruzkou výpisky do veľkého notesa. Pre niekoho je takáto predstava príjemná, pre iného odpudivá. Samozrejme myslíme tu nielen vzdelávateľov, ale aj študentov samotných. Je všeobecne známe, že americké školstvo (nielen univerzitné) preferuje skúšanie vo forme esejí. Nie je naším cieľom propagovať systém amerického školstva ako jediný správny. Je odlišný od vzdelávacích modelov využívaných v európskom priestore, osobitne na Slovensku. Spojené štáty americké sú tvorené viacerými samostatnými štátmi. Školy sú riadené štátom a obcami, čo im umožňuje pružne sa prispôbovať miestnym podmienkam. V USA existuje niekoľko tisíc miestnych školských obvodov – tzv. local school districts, z ktorých každý má svoj vlastný školský výbor. Jednotlivé štáty majú osobitné modely školskej sústavy s diferencovaným obsahom jednotlivých stupňov a druhov škôl. Z tohto dôvodu neexistuje národný americký školský systém. Schému školskej sústavy tvorí akýsi rámcový model školstva. V USA existujú stovky súkromných vysokých škôl. Mnohé z nich boli založené katolíckou cirkvou. Súkromné vzdelávacie inštitúcie využívajú v prevažnej miere sponzorské dotácie a školné, čo vedie k zvyšovaniu poplatkov za štúdium. Súkromné školy bývajú menšie než verejné, čo umožňuje osobnejší prístup k študentom. V americkom

systéme tvoria tzv. Secondary School zoskupenie až 12-tich stupňov vzdelávania, pričom od 9. do 12. stupňa sa jedná o americký typ vysokej školy nazývanej High school ukončenej High School Diploma. Až následne sa môže študent prihlásiť na „College“ alebo univerzitu. Vo Veľkej Británii zákon ukladá povinnosť povinnej školskej dochádzky do 16 rokov veku. Štúdium sa ukončuje skúškou všeobecného vzdelania. Potom môže študent pokračovať v štúdiu na vyššom stupni alebo sa rozhodne pracovať. V zmysle celoživotného vzdelávania si môže dopĺňať vzdelanie na rôznych rekvalifikačných kurzoch. Vyššie vzdelanie je ukončené skúškou podobajúcou sa našej maturitnej skúške na školách typu college. Potom nasleduje systém univerzít.

Americký či britský žiak je v kontakte s esejami v podstate od jeho vstupu do školského systému. Je predpoklad, že kým sa dopracuje ku „College“, resp. na univerzitu, je pomerne zdatný v tvorbe tohto produktu. Školy dokonca vyžadujú od študentov, aby absolvovali kurzy zamerané na tvorbu písaných materiálov, resp. rečnícke kurzy a pod. Študent zo Slovenska môže byť z tohto pohľadu značne znevýhodnený. Preto a nielen preto by malo prísť k určitému priblíženiu školských systémov napríklad aj vo forme využívania eseje ako legitímneho skúšobného prostriedku, ktorý vedie študenta k schopnosti vyjadrovať sa kriticky, nielen (bez vyjadrenia vlastného názoru) prijímať informácie od vyučujúceho, zároveň štruktúrované a zrozumiteľne vyjadriť svoje myšlienky, stanoviská a odborné argumenty k téme.

Čo to vlastne esej je, odkiaľ pochádza a aké druhy tohto žánru sú pre vysokoškolských študentov využiteľné? Esaj, slovo gréckeho pôvodu, patrí medzi najstaršie publicistické žánre. Toto pomenovanie pochádza od M. Montaignea (žil v 16. storočí), ktorý býva označovaný za prvého francúzskeho „moralistu“, píšuceho o svojich politických a estetických názoroch. Montaigne svojimi postrehmi komentoval a dopĺňal diela antických autorov (Mistrík, 1974). Medzi francúzskych esejistov možno radiť aj J. J. Rousseaua či D. Diderota. Podobne bolo tomu v Nemecku u W. Goetheho či F. Schillera. V rámci ruskej literatúry môžeme spomenúť najmä F. M. Dostojevského či L. N. Tolstého. Esaj ako žáner stojí na pomedzí beletrie a žurnalistiky a patrí do skupiny žánrov publicistiky emocionálneho typu (Follrichová, 2002). Je to osobitný a formálne vyčlenený (textový) útvar, v ktorom sa pozornosť zacielfuje spravidla

na jeden problém, nosnú myšlienku. Ktorá je však základom, hlavnou úvahou. Predmetom eseje je určitá generalizácia, stanovisko majúce význam, nie neoddiskutovateľný fakt. Snahou tvorcu eseje by mala byť obhájiteľná generalizácia schopná udržať tvrdenie vďaka uvedeniu zdôvodnení, pretože je táto generalizácia platná (alebo neplatná). Toto je kľúčový atribút tzv. *akademickej eseje*.

Základná myšlienka si vyžaduje správne koncipovanie, ktoré je možné podložiť tvrdeniami. Akademická esej nesie v sebe silu logického rozpracovania kľúčovej tézy smerujúcu k rozvoju súvisiacich argumentov a vyvracanie námietok. Autor argumentuje a dôvody opodstatnenosť svojho názoru. Vysvetľuje a dokazuje. Akademická esej pojednáva o tzv. neosobných záležitostiach, akými môžu byť napríklad historický moment vo vývoji krajiny, významný predstaviteľ daného odboru či témy súvisiace s vyučovacím predmetom, videnie nejakej problematiky študentom. Hlavná myšlienka musí byť podporená „jadrom“ textu, kde podporné tvrdenia umocňujú nosnú myšlienku, dokazujú správnosť nášho uvažovania a podobne. Môžu sa tu vyskytovať taktiež schémy, vzorce či obrázky viažuce sa k danej argumentácii. V závere sa sumarizuje, opakovane sa pristupuje k hlavnému tvrdeniu spolu s ohľadom na podporné tvrdenia. I. Telec (2012) definuje štruktúru akademickej eseje nasledovne: úvod, jadro (rozbor) a záver. V úvode sa jedná o predstavenie problému, hlavnej myšlienky a jej významu. Ide o vymedzenie cieľa a formuláciu vlastných otázok, tvrdení či téz, ktoré majú byť zodpovedané. V jadre eseje sú uvádzané vlastné logicky štruktúrované úvahy, vyjadrujúce osobný postoj, ako aj argumentácia pre a proti, teda potvrdzujúce alebo vyvracajúce úvodné tvrdenie. Každý argument musí mať vlastný odsek, pričom má byť vetne uvedený podstatou argumentácie. Platí zásada: jeden odsek – jedna myšlienka. Ďalšie vety už majú byť rozvedením argumentácie. V závere sa zhrňajú myšlienky, resp. dokazovania (argumentácie), bez toho, že by boli ponúkané nové dôkazy. Zároveň sa žiada načrtnúť budúce riešenie problému alebo preformulovanie problému alebo jeho zasadenie do nového kontextu. V závere je potrebné sa zamyslieť nad širšími dôsledkami skúmaného javu a zovšeobecniť ho. V absolútnom závere sa uvedie použitá literatúra, judikatúra, predpisy alebo iné pramene slúžiace k tvorbe eseje.

Esej bez ohľadu na štýl písania, resp. druh, ktorý sa vyžaduje, je vysoko subjektívna – vyjadruje

názor autora napríklad na nejaký problém. Všetky eseje sú štruktúrované podľa základného vzorca – úvod, jadro a záver. Esej môže zahŕňať rôzne druhy štýlov od argumentácie a snahy niekoho o niečo presvedčiť až po osobnú „spoved“ a „vyrozprávanie“ vlastného životného príbehu. **Osobná esej** je charakterizovaná voľnejším prúdom myšlienok a môže sa odchyľovať od nosnej témy. Hlavná myšlienka osobnej eseje môže byť založená na určitej povahovej črte človeka, alebo jedinečnej životnej udalosti popísanej vo forme osobného príbehu. Podobne je možné využiť osobnú esej na priblíženie výnimočných osobných predispozícií využiteľných pri uchádzaní sa o štúdium v nejakom odbore alebo vo výcviku, v kurze, na novom pracovnom mieste a pod. Osobná esej a jej hlavná myšlienka na rozdiel od akademickej eseje nie je zameraná na vymedzenie domnienky pre dokazovanie v jej ďalšom obsahu. Záver osobnej eseje je odlišný (od akademickej eseje) v tom, že sa nesumarizuje, neopakuje hlavná téza, resp. podporné tvrdenia.

Na Katedre sociálnej práce a sociálnych vied Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre je „fungovanie eseji“ niekoľkoročné, avšak nie na úrovni a v miere legitimity, ktoré by si tento nástroj zaslúžil. Na disciplínach viažucich sa k tematike sociálnej práce s cieľovými skupinami, sociálnej práce v trestnej justícii alebo gerontologickými disciplínami využívame písanie esejí v prevažnej miere ako doplnkový nástroj v rámci seminárov, obvykle však s akcentom na vyjadrenie osobného (nie odborného, resp. akademickeho) názoru študenta, ktorý tematicky kopíruje obsah daného seminára, resp. prednášky jemu predchádzajúcej.

Dovolíme si tvrdiť, že želaním každého vzdelávateľa je snaha o samostatne mysliaceho študenta, ktorý dokáže formulovať myšlienky na vyššej analytickej úrovni. Takto pripravený študent bude rozhodne zaujímavejší pre pracovný trh (nielen domáci) ako študent nekriticky prijímajúci názory iných ľudí. Jedným z nástrojov slúžiacich

k dosiahnutiu tohto cieľa môže byť akademickej esej. Zmyslom eseje je účinne zodpovedať otázku alebo dosiahnuť požadovaný efekt – upozorniť na nejaký jav, skutočnosť, etablovať nové prvky do povedomia verejnosti a pod. Pomáhajúci pracovníci sa neraz v profesionálnom živote ocitajú v situáciách, v ktorých sa rozhodujú intuitívne, samozrejme s podporou odborných vedomostí. Tréning postavený na práci vo forme tvorby esejí, uvažovaní o veciach a hľadaní ich logických súvislostí môže byť predpokladom pre mechanizmy správneho a pružného rozhodovania sa v praxi, pre vytváranie zdôvodneného odborného názoru na danú tému. Konkrétne odbornému zameraniu, tvorbe a hodnoteniu akademickej eseje sa venujeme v odbornom článku s názvom *Akademické argumentačné eseje v sociálnej práci a ich kontext a štruktúra* (Lulei, Hrozenská, 2012).

*Martina Hrozenská, Martin Lulei,
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre*

Použitá literatúra:

FOLLRICHOVÁ, M. **Esej – prienik žurnalistiky, vedy a umenia I.** *Otázky žurnalistiky*, 45, 2002, č. 1–2, s. 23–32.

MISTRÍK, J. **Esejistický štýl.** *Slovenská reč*, 39, 1974, č. 6, s. 321–331.

TELEC, I. 2012. **Struktúra akademickeho eseje.** [on-line] [08-02-2012]. Dostupné na internete: http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/praf/js11/ppv11/web/fi/pdf/ppm/struktura_akad_eseje.pdf.

Poznámky

- 1 V rámci rodovej rovnosti máme na mysli vždy obe pohlavia, aj keď používame z dôvodu prehľadnosti textu rôzne tvary.

Sociální práce s pachateli trestných činů je téma mnoha rozměrů

Problematika kriminality trápí všechny státy (nejen) Evropy, příběhy mnoha pachatelů jsou často opravdu příběhy na romány a každý z nás dříve nebo později se v životě nějak setká s pachatelem trestných činů (ať už nepřímo jako oběť, jako intervenující subjekt v procesu práce s pachatelem nebo se sám dotkne role pachatele v důsledku svého jednání). Z pohledu sociální práce a sociální politiky věznic představují zrcadlo společnosti. Jsou to počty uvězněných a trestaných, které často odpovídají na otázku, kde společnost i my sami máme slabá místa. Chudoba, nezaměstnanost, nekvalifikovaná politická rozhodnutí, institucionální selhání, problémy v rodinách, chamtivost, závist, nezájem jednoho o druhého... Právě exkurz do věznic a příběhů jejich obyvatel krásně ukazuje, kde všude jsme, jako společnost, selhali. A že se člověk nerad zabývá svými chybami a slabinami, je toto téma často přecházeno a opomíjeno. Ale to jeho význam nikterak nesnižuje.

Druhou specifickou charakteristikou této problematiky je mnohost pohledů, jakými se na ně můžeme dívat. Když o pachatelích trestných činů budeme mluvit s dozorcí, tak získáme úplně jiný náhled na tyto osoby, než když se budeme ptát na zkušenost někoho z neziskové organizace. Tato rozdílnost pohledu však není jen napříč profesemi, ale také ho můžeme výrazně vnímat i na poli sociální práce. Jinou zkušenost má probační pracovník, jinou sociální kurátor a s jiným pohledem se potkáte i u pracovníků různých neziskových organizací. Tato různost je dána nejen rozmanitostí kultury organizací, ale i jedinců samotných.

A právě tuto různost také mělo představit toto číslo časopisu Sociální práce / Sociálna práca. Sama jsem se na něj velmi těšila, neboť se touto problematikou zabývám už více než tři roky a každou zkušenost na tomto poli považuji za velmi obohacující. Mnohé autory článků, jež jste měli možnost číst, znám i osobně a musím říct, že oceňuji práci, kterou v této pro veřejnost nepopulární oblasti dělají. O to zajímavější je setkání nejen jejich praktických zkušeností, ale také teoretických znalostí, které nám předložili na druhé straně odborníci v akademických statích. To, že ne všechny jsou k tématu, je jen dalším ukazatelem toho, jak málo se této oblasti věnuje pozornosti. Pokud se však podíváme na situaci pachatelů ve společnosti za doby Elizabeth Fry, tak bychom se museli stydět, kdybychom si stěžovali. Změna v tak těžkých

oblastech, jako je vězeňství a justice, je dlouhodobým procesem, který často vychází od jednotlivců. Jednotlivců, kteří v sobě nenosí křivdy a zášť, která odsuzuje, ale kteří ve své moudrosti dokážou vnímat provázanost a komplikovanost této problematiky a s otevřenou myslí i srdcem se snaží hledat nové cesty. A s těmito osobnostmi se můžeme setkávat v různých organizacích a na různých pozicích. Není to otázkou státního nebo nestátního sektoru, v čemž často spočívají mnohé předsudky, ale v jednotlivých osobnostech.

Přála bych si, aby toto číslo bylo svědectvím toho, že ač můžeme mít dojem, že tato oblast ve svém rozvoji je pozadu za jinými, tak se v ní děje spousta dobrých a zajímavých věcí. A toto vědomí všem, kteří v této oblasti pracují, dodávalo energii a sílu do dalších aktivit. To, co já osobně považuji za velmi důležité při řešení otázky páčání trestné činnosti ve společnosti, je spolupráce. Věřím, že pokud by se podařilo to, co v tomto čísle časopisu, kde na něm spolupracovali lidé ze státních i nestátních organizací, teoretici i praktici, s pohledem na zkušenost předků i zahraniční praxi, tak by bylo méně obětí, pachatelů, věznic i vězňů. A že páčání trestných činů je otázkou lidských chyb, ráda bych na závěr vyslovila přání pro nás pro všechny. Kéž si dokážeme více odpouštět, litovat svých chyb a napravovat je a máme zájem jeden o druhého dřív, než jen v momentě, kdy se nějakého pochybení dopustíme. Neznamena to, že jako společnost nebudeme trestat zlé skutky, ale že budeme dávat vždy šanci začít znovu a vzájemně se budeme podporovat v tom, být dobrými lidmi.

*Petra Vašíčková,
spolueditorka čísla*

Doc. PhDr. Eva Mydliková, PhD.

editorka čísla
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě
docentka katedry sociální práce
E-mail: mydlikova@fedu.uniba.sk

Mgr. Bc. Petra Vašíčková

spolueditorka čísla
Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
E-mail: vasickovapetra@gmail.com

Jakub Chudomel

ROMODROM, o. s.
vedoucí programu Romodrom pro regiony a sociálních
programů ve vězeňství
E-mail: chudomel@romodrom.cz

Mgr. Eva Biedermanová

Institut pro kriminologii a sociální prevenci v Praze
výzkumná pracovnice
E-mail: ebiedermanova@iksp.justice.cz

PhDr. Martin Lulei, PhD.

Fakulta sociálních věd a zdravotnictva
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
odborný asistent katedry sociální práce a sociálních věd
E-mail: mlulei@ukf.sk

Mgr. Slávka Karkošková, PhD.

Vysoká škola mezinárodního podnikania ISM Slovakia
pedagogička katedry společenských věd
E-mail: karkoskova@ismpo.sk

Mgr. Lenka Ouřednicková

Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s.
místopředsedkyně sdružení
E-mail: ourednickova@spj.cz

PhDr. Peter Brnula, PhD.

Pedagogická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislavě
odborný asistent katedry sociální práce
E-mail: brnula@fedu.uniba.sk

Mgr. Lenka Kujevská

Věznice Heřmanice
terapeutka
E-mail: LKUJEVSKA@vez.her.justice.cz

Bc. Martina Dundrová, Dis.

Věznice Heřmanice
sociální pracovnice
E-mail: MDUNDROVA@vez.her.justice.cz

Plk. PhDr. Martin Kocanda

Generální ředitelství Vězeňské služby ČR
vrchní rada, vrchní ředitel pro vzdělávání
ředitel kanceláře generálního ředitele
E-mail: MKocanda@grvs.justice.cz

Mgr. Jaroslava Kroulíková

Probační a mediační služba ČR
pracoviště Brno
E-mail: jkroulikova@pms.justice.cz

PhDr. Ladislav Vaska, PhD.

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě
vedoucí katedry sociální práce
E-mail: vaska@fedu.uniba.sk

Mgr. Katarína Čavojská

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě
doktorandka katedry sociální práce
E-mail: cavojska@fedu.uniba.sk

Mgr. Kristína Baťová, PhD.

Pedagogická fakulta UK, Bratislava
vědecko-výzkumná pracovnice katedry sociální práce
E-mail: batova@fedu.uniba.sk

Mgr. Michael Martinek, Th.D.

Jabok – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a
teologická
ředitel školy
E-mail: martinek@jabok.cz

Mgr. Lenka Suchá

Asociace supervizorů a sociálních poradců
projektová manažerka
E-mail: sucha@assp.sk

Mgr. Jan Frank

Za branou, o. s.
předseda sdružení
E-mail: frankf@post.cz

Ludmila Hasmanová

Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s.
vedoucí týmu PR a fundraising, vedoucí projektů
E-mail: hasmanova@spj.cz

PhDr. Andrea Matoušková

Ředitelství PMS ČR
vedoucí oddělení pro koncepční, analytické a metodické
činnosti
E-mail: amatouskova@pms.justice.cz

Gabriela Kabátová

Mezinárodní vězeňské sdružení, o. s.
výkonná ředitelka
E-mail: info@prisonfellowship.cz

PhDr. Martina Justová, PhD.

Maják, o. z.
generální ředitelka
E-mail: martina.justova@majak.org

Mgr. Petra Zdražilová

Kancelář veřejného ochránce práv
vedoucí Oddělení dohledu nad omezováním osobní
svobody
E-mail: zdrazilova@ochrance.cz

Mgr. Iva Mrázková

Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny SR
ředitelka Odboru strategie sociální ochrany dětí a rodiny
E-mail: robert.pientka@employment.gov.sk

Mgr. Jan Hloušek

Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové
odborný asistent Oddělení sociální práce a sociální politiky
E-mail: jan.hlousek@uhk.cz

Mgr. Eliška Havlíková

Česká unie pro podporované zaměstnávání
koordinátorka projektů a vzdělávacích aktivit
E-mail: eliska.havlikova@unie-pz.cz

Kateřina Klivanová

Ministerstvo spravedlnosti ČR
samostatné oddělení mezinárodní spolupráce
E-mail: kklivanova@mss.justice.cz

PhDr. Martina Hrozenková, PhD.

Fakulta sociálních věd a zdravotnictví
Univerzity Konstantína Filozofa v Nitre
odborná asistentka katedry sociální práce a sociálních věd
E-mail: mhrozenka@ukf.sk

Autoři a autorky akademických statí**PhDr. Igor Hendrych**

Fakulta veřejných politik
Slezská univerzita v Opavě
E-mail: igor.hendrych@fvp.slu.cz

Mgr. Věra Holasová, Ph.D.

Fakulta sociálních studií
Ostravská univerzita v Ostravě
E-mail: vera.holasova@osu.cz

Mgr. Anna Jílková, DiS.

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
E-mail: a.jilkova@email.cz

PhDr. Martin Lulej, PhD.

Fakulta sociálních věd a zdravotnictví
Univerzita Konstantína Filozofa v Nitre
E-mail: mlulej@ukf.sk

Prof. PhDr. Libor Musil, CSc.

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
E-mail: musil@fss.muni.cz

PhDr. Monika Punová, Ph.D.

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
E-mail: sislakov@fss.muni.cz

Mgr. Renáta Talašová

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
E-mail: talasova@fss.muni.cz

Mgr. Leoš Zatloukal, Ph.D.

Cyrilometodějská teologická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
E-mail: leos.zatloukal@dalet.cz

Témata roku 2013

1/2013 - Deinstitutionalizace sociálních služeb

2/2013 - Školská sociální práce

3/2013 - Rodina v nejistotě

4/2013 - Občanská společnost a sociální práce

5/2013 - Special English Issue 2013 - online supplement

sp

sociální práce
sociálna prácanabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou**vydavatel:**

Asociace vzdělavatelů v sociální práci
Joštova 10, 602 00 Brno
web: www.asvsp.cz

Vydáno ve spolupráci s Fakultou sociálních
studii Ostravské univerzity v Ostravě.

číslo/ročník: 2/12
počet stran: 170

adresa redakce:

Joštova 10, 602 00 Brno
tel.: +420 549 495 224
e-mail: socialniprace@socialniprace.cz
web: www.socialniprace.cz

editorka / spolueditorka čísla:

Eva Mydlíková / Petra Vašíčková

šéfredaktor:

Roman Baláz
e-mail: roman.balaz@socialniprace.cz
tel.: +420 549 491 969

administrátorka akademické části:

Petra Vašíčková
e-mail: akademik@socialniprace.cz
tel.: +420 549 491 969

redaktorka:

Eliška Barochová
e-mail: socialniprace@socialniprace.cz

redaktorka (Slovenská republika):

Michaela Lipčáková
e-mail: michaela.lipcakova@gmail.com

odborná supervizorka:

Mirka Nečasová
e-mail: necasova@fss.muni.cz

odborná spolupracovnice:

Zdeňka Dohnalová
e-mail: dohnalova@fss.muni.cz

foto na titulní straně:

časopis České vězeňství
copyright: Vězeňská služba ČR

korektura:

Vilém Kmuniček

grafická úprava:

Radovan Goj
www.goj.cz

tiskne:

Lupress, s. r. o.

evidenční číslo MK: MK ČR E 13795
ISSN: 1213-6204

redakční rada:

Libor Musil (předseda), Anna Tokárová (místopředsed-
kyně), Martin Bednář, Oldřich Chytil, Alois Křišťan, Eva
Mydlíková, Pavel Navrátil, Mirka Nečasová (zástupce
vydavatele), Libor Novosád (zástupce Společnosti sociál-
ních pracovníků), Malcolm Payne, Milan Schavel, Anna
Žilová, Roman Baláz (zástupce redakce časopisu)

ekonomka časopisu a předplatné:

Olga Cidlová
e-mail: olga.cidlova@socialniprace.cz
tel.: +420 549 495 224

specialistka marketingu:

Aneta Hyrníková
e-mail: inzerce@socialniprace.cz

Základní cena je 265 Kč/ks vč. DPH; cena pro studenty
je 165 Kč/ks vč. DPH; roční předplatné (4 čísla) je se sle-
vou 10 % 954 Kč vč. DPH; roční předplatné pro studenty
(4 čísla) je se slevou 30 % 462 Kč vč. DPH; sponzorské
předplatné je 1 200 Kč vč. DPH.

Objednávejte na www.socialniprace.cz. Předplatné zajišťu-
je jménem vydavatele firma **SEND Předplatné**.

Akademické statě procházejí dvojím recenzním řízením.
Otištěné příspěvky nejsou honorovány.

Časopis je zařazen na **Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR**, který schválila Rada vlády
pro výzkum a vývoj.

Veřejný závazek časopisu

Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci

Časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociálnej práci

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životní problémy lidí prostřednictvím sociální práce;
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizaci praxe sociální práce;
- přispívat k rozvoji sociální práce jako vědní disciplíny a ke zkvalitnění vzdělávání v sociální práci;
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájmu dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných oborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenná kritéria kvality sociální práce;
- postoje, které kladou důraz na propojení teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a jejich reálné možnosti;
- soudržnost všech, kteří se angažují ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce;
- otevřenou, odlišnosti chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků;
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět sebe samé očima jiných.

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovať schopnosť českej a slovenskej spoločnosti riešiť životné problémy ľudí prostredníctvom sociálnej práce;
- podporovať kvalitu sociálnej práce a profesionalizáciu praxe sociálnej práce;
- prispievať k rozvoju sociálnej práce ako vedeckej disciplíny a k skvalitneniu vzdelávania v sociálnej práci;
- podporovať záujmy poskytovateľov a užívateľov sociálnych služieb.

V záujme dosiahnutia týchto cieľov bude časopis v rámci obce sociálnych pracovníkov a s nimi spolupracujúcich a pomáhajúcich pracovníkov iných odborov podporovať:

- postoje, ktoré považujú odbornosť a ľudskosť za rovnocenné kritériá kvality sociálnej práce;
- postoje, ktoré kladú dôraz na prepojenie teoretického zdôvodnenia postupov sociálnej práce s jej praktickou orientáciou na problémy klientov a ich reálne možnosti;
- súdržnosť všetkých, ktorí sa angažujú v prospech riešenia problémov klientov prostredníctvom sociálnej práce,
- otvorenú, odlišnosti chápajúcu, poučenú a vecnú diskusiu v rámci obce sociálnych pracovníkov;
- chuť a záujem sociálnych pracovníkov vidieť samých seba očami iných.

Anotace čísla 3/2012

Současná politika státu a sociální práce
Súčasná politika štátu a sociálna práca

Tematicky se číslo zaměřuje na širší okruh dopadů sociálních a sociálně-ekonomických reforem, které proběhly a probíhají v ČR i SR. Mezi klíčová témata bude patřit transformace sociální politiky, změny legislativních východisek pro sociální práci a služby i celkové účinky předmětných změn na jednotlivé subjekty či skupiny obyvatel. Tématu se budeme věnovat jak z hlediska toho, co tyto změny přinášejí pro sociální práci a jaké před ní, resp. sociální pracovníky, stavějí úkoly, tak z hlediska možností či způsobů, jimiž může sociální práce na tuto situaci reagovat a řešit tak její dopady na rizikové či ohrožené skupiny občanů, tedy adresátů sociálních služeb či dávek, resp. služeb sociální práce.

V praktické části se budeme věnovat situaci v oblasti zaměstnanosti, životní úrovni, chudoby a sociální exkluze z pohledu rizik či spouštěčů, majících souvislost s inkriminovanými změnami. Situace bude hodnocena optikou poskytovatelů sociálních služeb, působících ve veřejné sféře i v NNO ve prospěch sociálně, etnicky, vzdělanostně i zdravotně znevýhodněných občanů, a také optikou pracovníků MPSV i svépomocných občanských skupin.

V akademické části předpokládáme stati zaměřené na analýzu různých životních situací a možnosti saturace potřeb, popř. eliminace rizik u mnohých klientských skupin – od nezaměstnaných, lidí bez domova, osob etnicko-sociálně znevýhodněných, rodin v sociální nouzi až po seniory, lidi se zdravotním postižením a pečující osoby. Vedle autorů působících na akademické půdě očekáváme stati od nezávislých odborníků, zabývajících se interakcí mezi sociální politikou a kvalitou života v občanské společnosti.

Tretie číslo bude tematicky orientované do týchto oblastí:

- Současná politika státu a jeho sociální politika
- Reflexia a súvislosti vládnej politiky štátu a sociálnej práce → hospodárska politika štátu, sociálna politika štátu a sociálna práca
- Aktuálne prínosy a riziká vládnej politiky v prepojení na realizáciu sociálnej práce
- Nevládne a neziskové organizácie a sociálna práca v kontexte štátnej politiky
- Akademická príprava profesionálov – realita, potreby, perspektíva vo vzťahu k politike štátu
- Výsledky a perspektívna orientácia vedeckého výskumu v oblasti deskripcie, dopadov a potrieb politiky štátu v oblasti sociálnej práce (cieľových skupín sociálnej práce) na úrovni teoretickej aj aplikovanej

Jednotlivé akademické a odborné články a príspevky iného charakteru bude snaha obsahovo orientovať tak, aby odrážali priestor, ktorý vo vyššie uvedených procesoch a vzťahoch má sociálna práca. Kde poslanie sociálnej práce chceme vnímať nielen ako pozíciu saturácie spoločensky nežiaduceho, ale aj ako pozíciu podporujúcu rozvoj a sebarozvoj z pohľadu klienta, praktickej činnosti, ale aj vednej a akademickej disciplíny.

Predpokladáme konštruktívnu orientáciu obsahu časopisu smerom „poznaj a rieš“, nie smerom „poznaj a nariekaj nad tým“. Pripomíname, že je tu priestor aj pre prezentáciu výskumných zistení v predmetnej a príbuznej oblasti a na recenzie vedeckých a odborných publikácií v oblasti sociálna práca a príbuzného poznania.

*Prof. PhDr. Anna Žilová, PhD.,
PhDr. Libor Novosád, Ph.D.,
editori čísla*

Pokyny pro autory

Časopis vychází čtyřikrát v roce a publikuje co nejširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis má následující strukturu:

1. Editorial
2. O čem se mluví
3. Inspirace pro praxi
4. Fakta, legislativa, dokumenty
5. Akademické statě
6. Studentské práce
7. Recenze knih
8. Zprávy, akce, oznámení
9. Napsali jste nám
10. Kontakty

Časopis je zaměřen na publicisticko–praktickou a akademickou část. Zatímco v částech 5 a 6 jsou publikovány zejména texty, které referují o výzkumu a studentských pracích, ostatní části jsou koncipovány širěji a jsou určeny pro publikování textů autorů z praxe (informace o zajímavých projektech, problematických skutečnostech výkonu profese atp.). Nároky na úroveň autorských textů určených pro publikaci v jednotlivých rubrikách jsou odlišné. Následující cí pokyny jsou pak adresovány autorům do akademické části časopisu.

1. Pokyny autorům akademických textů

Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociální práce. Může se však jednat i o přepracovaný a doplněný text, který byl již dříve publikován v jiném časopise. Počet příspěvků od jednoho autora je omezen na dva za jeden rok.

NABÍDKA RUKOPISŮ A RECENZNÍ ŘÍZENÍ

Akademickým textem se pro účely našeho časopisu rozumí výzkumná, popř. přehledová stať (teoretická, historizující aj.). Předpokladem zařazení příspěvku do recenzního řízení je skutečnost, že v textu autor systematicky pracuje s relevantními prameny, objasňuje výzkumnou metodologii a s ohledem na svůj výzkumný cíl prezentuje také zjištění. Vzhledem k profesnímu charakteru časopisu preferujeme texty, které obsahují vedle zmíněných aspektů také aplikační dimenzi, v níž autor objasňuje relevanci svých zjištění v kontextu sociální práce.

Recenzní řízení je oboustranně anonymní a je prováděno dvěma na sobě nezávislými recenzenty. Studentské práce procházejí jedním recenzním řízením. Práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. V případě potřeby může být práce vrácena autorům k doplnění či k přepracování. Na základě posudků bude rozhodnuto o jejich přijetí či odmítnutí. Ve sporných případech rozhoduje předseda redakční rady. Redakci se prostřednictvím e-mailové komunikace zasílají dvě provedení rukopisu. Jedno z nich nesmí obsahovat žádné údaje, které by mohly vést k identifikaci autora. Druhé provedení příspěvku odešle v kompletní verzi.

Uveřejněná stať se stává majetkem časopisu a přetisknout její část nebo použít ji v jiné publikaci lze jen s citací původu.

Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

ROZHODNUTÍ O VYDÁNÍ

O výsledku recenzního řízení je autor vyrozuměn do tří měsíců od data obdržení statí.

NÁLEŽITOSTI RUKOPISU

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami. Texty žádáme napsané písmem Times New Roman, velikost písma 12, styl písma Normální. Stránky nejsou očíslované. Poznámky pod čarou lokalizujte výhradně na konec statí.

I. Titulní strana obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině – nebo slovenský ekvivalent – a v angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku (do 50 slov) a v poznámce pod čarou také kontaktní informaci pro korespondenci.

II. Český nebo slovenský abstrakt v rozsahu maximálně 200 slov.

III. Klíčová slova v češtině (slovenštině). Použijte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.

IV. Abstrakt v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov.

V. Klíčová slova v angličtině. Použijte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.

VI. Vlastní text (rozsah maximálně 10 000 slov).

VII. Seznam citované literatury: Autory žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz níže). V textu se odkazuje uvedením autora příjmením, roku publikace (Korda, 2002) a v případě, že se jedná o doslovnou citaci, také strany uvedené za rokem po dvojtečce. Seznam literatury je uveden na konci statě a je v něm uvedena pouze literatura, na kterou se v textu odkazuje. Seznam je uspořádán abecedně podle autorů a v případě, že se odkazuje na více prací téhož autora, jsou jeho práce uvedeny chronologicky. Jestliže se odkazuje na práce autora, které publikoval v tomtéž roce, jsou práce odlišeny uvedením písmena a, b atd. u roku vydání.

VIII. Tabulky a grafy: Tabulka nesmí být širší než 14 cm. Výška písma alespoň 8–10. Při grafech používejte laskavě výrazné kontrastní barvy (upozorňujeme, že časopis je černobílý).

CITACE A ODKAZY

Citace a odkazy se uvádějí v souladu s ČSN ISO 690 (010197). Vybrané příklady zde uvádíme:

Monografická publikace:

PELIKÁN, J. *Základy výzkumu*. Praha: Karolinum, 1998.

Citace z monografické publikace:

FOUČKOVÁ, M. *Reinkarnace a hlubinná terapie*. In WHITTON, J. L. a FISHER, J. *Život mezi životy*. Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9–14.

Citace z časopisu:

WINTER, J. *Z trosek likvidace signál celé Evropy*. *Českomoravský profil*, 1995, roč. 6, č. 28, s. 10–11.

Internetové zdroje:

www.romove.cz/cz/ [on-line] [17. 11. 2003]

Studentské práce akademického charakteru: Autoři by měli usilovat o stejnou úroveň jako u akademických článků. Předpokládá se pouze částečná znalost a orientace v dané problematice. Použití literatury a citace jako u akademických statí jsou předpokladem pro publikování. Upozorňujeme autory, kteří chtějí zveřejnit zkrácenou verzi své bakalářské nebo diplomové práce, že text nesmí zahrnovat obsah práce.

2. Pokyny pro příspěvky do publicistických rubrik

Příspěvky do rubrik Inspirace pro praxi, O čem se mluví, případně Pohledy na věc v publicistické části časopisu mají stanovený formát v rozmezí 4000 až 8000 znaků včetně mezer. Jejich konkrétní podoba bude upřesňována individuálně na základě dohody s redakcí. Redakce si vyhrazuje právo nevyžádané příspěvky odmítnout, či upravit podle svých potřeb.

Příspěvky zasílejte bez přednastaveného formátování, bez odrážek a mezer mezi řádky ve formátu doc, či rtť, jednoduchém řádkování, ve formátu písma Times New Roman, velikost písma 12. Stránky nečíslujte. Používejte co nejméně poznámek pod čarou. Fakta, která považujete za důležitá, pište rovnou do textu.

3. Pokyny pro formát knižních recenzí

Rubrika Recenze nabízí prostor všem zájemcům, kteří chtějí seznámit ostatní čtenáře se zajímavými knihami z oblasti sociální práce a příbuzných oborů. Na zveřejnění recenze je nutno se předem domluvit s redakcí.

Rozsah recenze je stanoven na 3000–6000 znaků včetně mezer, další náležitosti jsou stejné jako v případě poslání příspěvku do dalších publicistických rubrik. Recenze musí obsahovat bibliografický údaj o hodnocené knize (Daniela Vodáčková a kol.: *Krizová intervence*, Portál, Praha, 2002) a jméno autora recenze spolu s kontaktem.

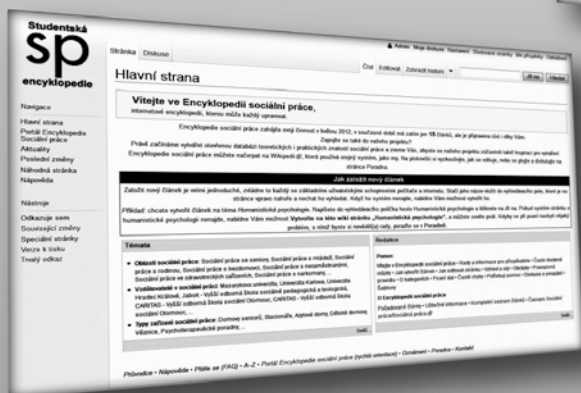
4. Kontakt

www.socialniprace.cz

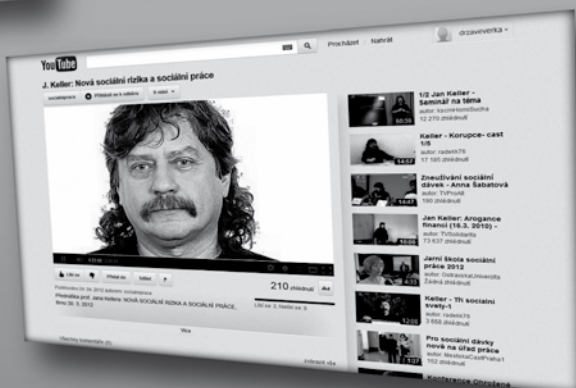
archiv čísel a článků, online prodej (od r. 2013), výzkumy, zprávy, nové publikace, důležité dokumenty, blogy, inzerce zaměstnání atd.

online komunikace, duely, ankety, debaty, názory, sdílení...

otevřená encyklopedie sociální práce, kterou může každý rozšiřovat; ideální nástroj pro inovaci výuky - online tvorba slovníkových hesel...

online přednášky předních odborníků sociální práce a příbuzných oborů, online reportáže atd.

Opustili jsme formu jednosměrného toku informací!
www.socialniprace.cz